

FEATURE MAGAZINE

สารคดี

ฉบับพิเศษ

ป่วย อังภากร

๒๕๕๙-๒๕๖๒

มีอะไรอีก

ChangeFusion

เครือข่ายจิตอาสา
Volunteer Spirit Network

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ประติมากรรม เสรีภาพ ของประชาชน
ความสันติสุขและผาสุก ของ ประชาชน
เป็นสิ่งที่ผมปรารถนา
รักและคิดถึง
ป่วย

HB

186

ทพ 5

154

ด.8

ก. 8/4

ປ້າຍ ອັງກາກຣນ໌

໒໔໕໔-໒໕໔໒

อาจารย์ป่วยกลับจากประเทศอังกฤษ

มาเยี่ยมชาวธรรมศาสตร์

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ขอใจช่วย

ท่านเสนา

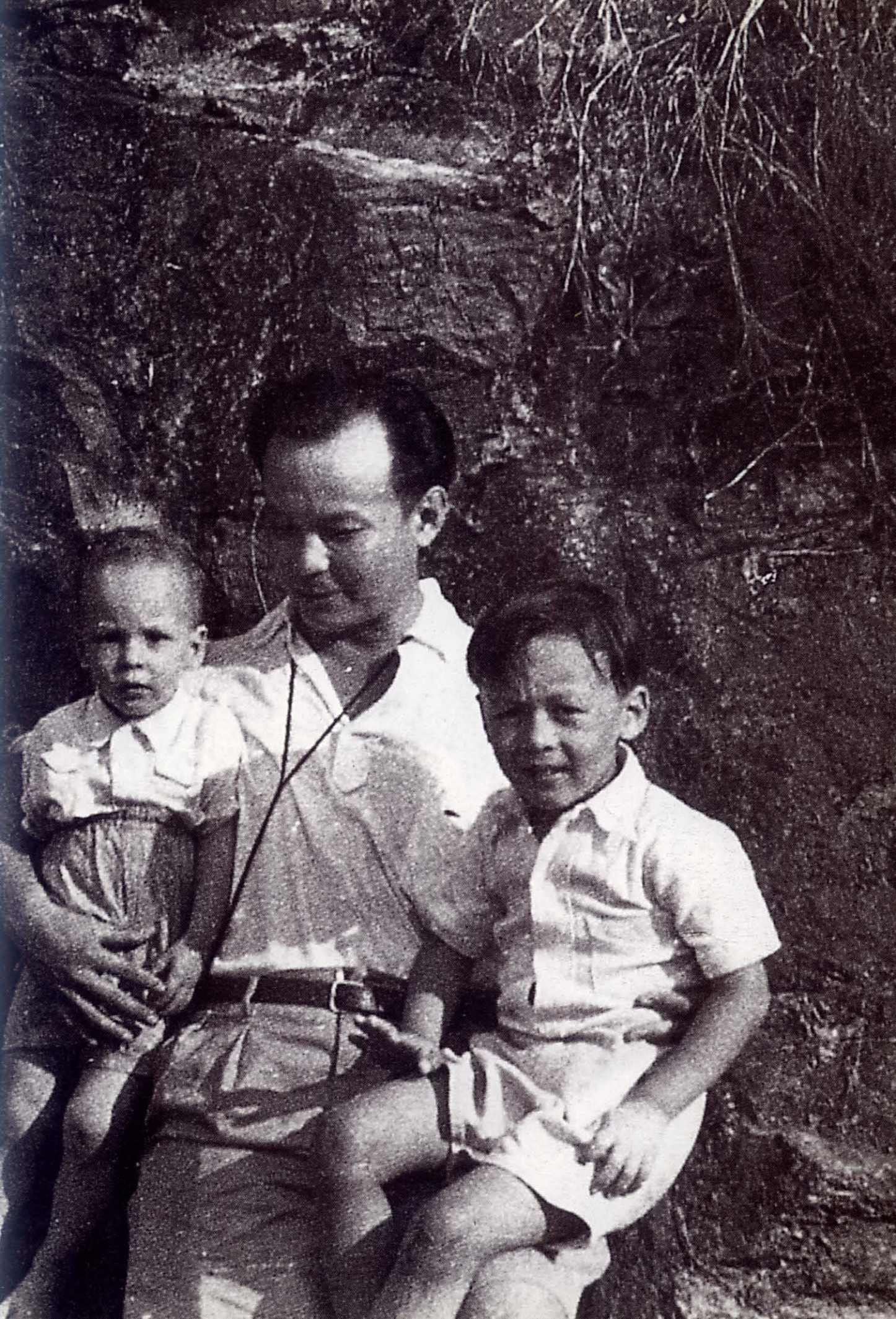
บารกาดเจ็ต สมิท ภรรยาคุณกัตุยาภ
ของอาจารย์ปวย ทั้งคู่พบรักกันที่
London School of Economics & Political Science

ถ่ายกับลูกชายทั้งสอง
จนและปีเตอร์ อิงภากรณ์
เมื่อครั้งเยาว์วัย

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ อาจารย์ป๋วยไปรับตำแหน่ง
ที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจการคลังประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในอังกฤษ
ภายหลังถูกปลดออกจากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
เพราะไปขัดผลประโยชน์ผู้มีอำนาจในสมัยนั้น

ในภาพอาจารย์ป๋วยรอขึ้นรถไฟที่สถานีหัวลำโพง เดินทางไปสิงคโปร์
เพื่อต่อเครื่องบินไปประเทศอังกฤษ
(เอื้อเฟื้อภาพโดย ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์)

บทนำ

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บริเวณตึกโดมชั้นล่าง วันแรกที่มีการตั้งโต๊ะให้ประชาชนทั่วไปมาลงนามในสมุดไว้อาลัยการจากไปของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ นั้น มีชายชราชาวจีนคนหนึ่งมาเขียนคำไว้อาลัย ความว่า

“ผมเป็นคนเชื้อจีนเช่นเดียวกับท่าน นายป๋วยเป็นความภูมิใจของคนเชื้อจีนในเมืองไทย”

ปราโมทย์ นาครทรรพ เขียนถึงอาจารย์ป๋วยไว้ว่า อาจารย์ป่วยตายถึงสามหน

“วันที่ ๑ เมื่อครั้งเป็นเสรีไทย กระโดดร่มลงมาที่ชัชนาท ถูกชาวบ้านจับเตรียมสังหารด้วยความโลภ ภายหลังอาจารย์ป๋วยไปตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ที่ชัชนาท เพื่อรบกับความยากจน

วันที่ ๒ เมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ด้วยน้ำมือและความบัดซบของคนไทย ครั้งนั้นผมขึ้นปวดร้าวยิ่งกว่าเสียชีวิตจริง อาจารย์ป๋วยยังมีทันได้ตั้งมูลนิธิ ๖ ตุลาคม ก็มาป่วยไม่สามารถพูดหรือเขียนได้เสียก่อน จึงไม่ทันได้รับกับความมโหฬาร ไข้เวลาเบาปัญญา บ้าอำนาจของชนชั้นปกครองรุ่นใหม่ของไทย ทั้งทหารและพลเรือน

วันที่ ๓ เป็นการจากทางสรีระ ผมไม่เชื่อว่าในความพลัดพรากครั้งนี้ อาจารย์ป๋วยได้ทิ้งเมืองไทย เมืองไทยเสียอีกที่ทิ้งอาจารย์ป๋วยไปนานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอนาคตชาติหรือธรรมศาสตร์ก็ตาม ใครบ้างที่ยังยึดถือหลักหรือรักษาวินัย จรรยาบรรณ ความซื่อสัตย์ บรรทัดฐาน และความกล้าหาญตามแบบอย่างของ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์”

ดร. อัมมาร์ สยามวาลา เขียนถึงอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในวันที่ร่างของอาจารย์ป๋วยมอดไหม้เหลือเพียงอัฐิและเถ้าเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๒ ว่า

“อาจารย์ป๋วยเป็นคนซื่อสัตย์ที่สุดคนหนึ่ง พ่อแม่ของท่านอบรมสอนสั่งให้ท่านเป็นคนที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศที่เต็มไปด้วยความทุจริต ผลที่ตามมาคือท่านต้องต่อกรกับผู้ทุจริตที่ทรงอำนาจมาตลอด ท่านเคยต่อกรกับจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์ขอร้องท่านให้ช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ท่านรับปากและทำงานอย่างไม่เห็นแก่เห็น้อย่าง

แต่ท่านไม่เคยขายตัว เดินหน้าต่อต้านการทุจริตฉ้อฉลทุกรูปแบบ ส่งผลให้ท่านมีศัตรูหน้าใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในหมู่ผู้ทรงอิทธิพล ... ท่านมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่เศรษฐกิจทุนนิยมไทย แต่ท่านกลับถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์”

ส่วน สุทธิชัย หยุ่น เขียนไว้อาลัยอาจารย์ป๋วยว่า

“ความรู้สึกรักของผมในฐานะนักข่าวขณะนั้นคือ ภาวะภูมิไว้วางใจเมืองไทยมีคนกล้าอย่าง ดร. ป๋วยที่ยึดถือหลักการสองเรื่องเป็นหัวใจแห่งการดำรงชีวิต นั่นคือ การต่อต้านการโกงกินและคอร์รัปชันทุกรูปแบบ และสอง คือการแสวงหาวิญญูณแห่งความเป็นประชาธิปไตยในสภาพของบ้านเมืองที่อำนาจเงินและการรวมศูนย์แห่งอำนาจยังอยู่ในมือของคนเพียงกลุ่มเดียว... ดร. ป๋วยไม่เคยแสดงความหวาดกลัวต่อเผด็จการ ไม่เคยยอมก้ม

หัวให้กับความชั่วร้าย แต่ก็ต่อสู้อย่างอดทนแบบสามัญชนที่มีเหตุและผลเป็นอาวุธทางปัญญา”

หากจะสรุปว่าอาจารย์ป๋วยมีลักษณะอย่างใดค้ำจกัดความสิ้น ๆ ว่าอาจารย์ป๋วยเป็นคนธรรมดาที่มีความดี ความเก่ง และความกล้ารวมอยู่ในตัวคนเดียว

ทุกวันนี้เราอาจจะหาคนที่ซื่อสัตย์ คนเก่งจบปริญญาเอกเกียรตินิยมอันดับหนึ่งได้มากมายในสังคม หรืออาจจะพอมองหาคนที่กล้าหาญทำในสิ่งที่ถูกต้องได้บ้าง

แต่คนที่ประพุดติงตามเป็นสุจริตชน รับผิดชอบต่อสังคมอย่างซื่อสัตย์ตลอดชีวิต มีความเก่งกาจและเฉียบแหลมทางสติปัญญาระดับโลก และกล้าหาญท้าทายความชั่วร้ายความอยุติธรรมทั้งปวงโดยไม่หวั่นเกรงใด ๆ คนที่มีคุณสมบัติเหล่านี้อยู่ในตัวคนเดียวอย่างอาจารย์ป๋วย น่าสงสัยว่ายังมีอีกหรือไม่

คงอีกนานเท่านั้นกว่าสังคมไทยจะค้นหาคนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ สามัญชนผู้กลายเป็นตำนาน ที่คนในสังคมจะเล่าให้ลูกหลานฟังว่า กาลครั้งหนึ่ง บ้านเรามีบุคคลธรรมดาที่ไม่ธรรมดาคนหนึ่ง ชื่อ นายป๋วย...

สำนักงาน ๒๘-๓๐ ถนนปิ่นนาถ

แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๒๘๑-๖๑๑๐, ๒๘๑-๖๒๔๐-๒ แฟกซ์ ๒๘๒-๗๐๐๓

email address : sarakade@samarat.co.th

เจ้าของและผู้ดำเนินการ สุพร ทองอิ้ว

ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด

บรรณาธิการผู้พิมพ์โฆษณา สุพร ทองอิ้ว

บรรณาธิการอำนวยการ ปิฎิมา หนูไชยะ

ผู้จัดการ โปญญ์ บริบูรณ์ลา

ผู้อำนวยการฝ่ายศิลปกรรมผลิต จันทน์ ศรีนวล

■ บรรณาธิการบริหาร วันชัย ตันศิริวิทยากิจ

หัวหน้ากองบรรณาธิการ ประวิทย์ สุวณีย์

กองบรรณาธิการ วิวัฒน์ พันธุพัฒน์นท์ ขวัญใจ เอมใจ

อนิศา บุญถนอม วันดี สันติวัฒน์เอี จักรพันธุ์ กังวาท

กุลธิดา สามะพุทธิ

เลขาฯ กองบรรณาธิการ ภัทธพร นิลเพชร

ฝ่ายภาษาต่างประเทศ ภักดิ์พรณ ทิพนมเดรี

■ ฝ่ายวิชาการ สุดารา สุกฉายา ปดณ ไกรโรจนนันท์

อนก นาวิกมูล แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย

หัวหน้าศูนย์ข้อมูล สุวัฒน์ อัครไชยาชาญ

บรรณาธิการ วัชรพรณ ทิวสระแก้ว จริญญาณัฏ์ กระบวนแสง

เจ้าหน้าที่สไลด์ ลลิตา วิเชียรแสน

■ บรรณาธิการศิลปะ บุญส่ง สามวาท

ผู้ช่วยบรรณาธิการศิลปะ นิศา แจ่มประพันธ์กุล

ฝ่ายออกแบบ เจียมจิตร ความสุข วันทนีย์ เจริญวานิช

ฝ่ายศิลปะ กฤษณะ นพอภิรักษ์กุล

บรรณาธิการภาพ สกล เกษมพันธ์ุ

ฝ่ายภาพ บัณฑิต บุญะรัตเวช ชัยชนะ จารุวรรณการ

บุญกิจ สุทธิญาณานนท์

หัวหน้าฝ่ายผลิต ธนา วาสิกศิริ

ฝ่ายคอมพิวเตอร์ วัลลภา สะบุญมั่ง มวลมิตร ศรีโพนทอง

สุรศักดิ์ เทศขจร

■ ผู้อำนวยการฝ่ายโฆษณาและการตลาด ปิฎิมา หนูไชยะ

ประสานงานฝ่ายโฆษณาและประชาสัมพันธ์ กาญจนา บุญะรัตเวช

ผู้ช่วยประสานงานฝ่ายโฆษณาและประชาสัมพันธ์ สุณีย์ ศรีทศกุล

ฝ่ายโฆษณา สรวดี จีรวงศ์ ธนพร ยงค์ธีระพันธ์

พิเชษฐ อัมรินทร์ วัชรนา ไชยรัตน์ นิพล นิธิศา

ผู้จัดการฝ่ายการตลาด สัญญาลักษณ์ ลิกะไชย

ฝ่ายการตลาด สมเน็ก พงสมปัติ อาทิตย์ แยมเมือก

ประสพพร ยุติธรรม ยุริภา วงศ์พานิชย์

นิพนธ์ กลัดหว่าง อัญชลี รอดคำตัญ

คณิง ชัยฤทัย แดง เกตุสะอาด

ผู้จัดการฝ่ายสมาชิก อาริณี สงขลาโร

ฝ่ายสมาชิก จิรพันธ์ ทั่วสม สุพจน์ ขำคำ

ฝ่ายบัญชี เพ็ญศรี ศรีสำราญรุ่งเรือง จุฑารัตน์ คล่องแคล้ว

ศิริรัตน์ กิจสัมพันธ์วงศ์ รุ่งลาวัลย์ ตันทการณัฏ์ อรรถจิรา เขินพาณิชย์

ฝ่ายสำนักงาน สมบูรณ์ บุญครอง ฉัตรชัย จามณีน

จิรินทร์ ราชมนตรี กอปรธรรม นุศศรีนทร์ อรทัย ไททอง

■ จัดจำหน่าย เพ็ญบุญ โทร. ๒๗๐-๑๗๐๖

เพ็ญบุญ-แกลสิ กนกศิลป์ โทร. ๒๕๕-๑๕๕๘

คอมพิวต์ ไรต์ไธเท โทร. ๒๕๕-๐๙๔๔-๔

พิมพ์ที่ บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด โทร. ๒๕๗-๑๙๔๐-๗

■ ผู้สื่อข่าวพิเศษศักดิ์

ภาคเหนือ ตรัสวัน จิตติเชษฐาภิรักษ์

ภาคอีสาน ชลิต ชัยวรวิฑิต บุญเรือง ภาวสวัสดิ์

ภาคใต้ สุวัณณ์ พงศ์โพธิ์ สุพัทธ์ บุญถนอม

สหรัฐอเมริกา อัญชลี คุรุฑิษฐ์ ธงชัย วินิจจะกูล วิชัย มะลิกุล

เนเธอร์แลนด์ ชาลิต เสริมปรุงสุข

สวิตเซอร์แลนด์ ปีเตอร์ อังการณัฏ์ ฐิบุญ ลักขณา บันวิชัย

■ คณะที่ปรึกษา ประยูร คุรุฑิษฐ์ ศรัศกร วัลลภอดม สรรพสิริ วิยศิริ

ชัยวัฒน์ คุปประกุล พล.ต.ต. เผ่าไทย ทองอิ้ว

ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร แม้นมาส ชวลิต อนุช อาภาภิรม

ไพโรจน์ สุวรรณกร อิดา สารยา น.ท. หนุ่ย สุมาลี วีระวงศ์

สืบ นาคะเสถียร

ที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ ดร. สมศักดิ์ สุขวงศ์ ดร. อุทิศ กุญชรินทร์

ดร. ธงชัย พรรณสวัสดิ์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ดร. จิรพล สินธุนา

ดร. ขาววิทย์ เกษตรศิริ ดร. ปิฎิมา นาคาลัย ฉลาตยา รมิตานนท์

สุรพล ดวงเนตร นพรัตน์ นาคะเสถียร อภิภัทร ประยูรสิทธิ

จารุจินต์ นฤตะกัญ งามชาติ เทพไชย

สารบัญ

๑	วัยเด็กสู่เสรีไทย	๑๖
๒	ข้าราชการใหญ่ผู้กล้าหาญ	๓๒
๓	คือตำนานธนาคารชาติ	๕๐
๔	ธรรมชาติและการเมือง	๗๐
๕	เล่าเรื่องปัจฉิมวัย	๑๑๐
๖	ชีวิตและงาน	๑๓๖
๗	ความคิดและงานเขียน	๑๔๘

ภาพปก :

Lance Wooddruff

ภาพในเล่ม :

ห้องสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์

หอจดหมายเหตุธนาคารแห่งประเทศไทย

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

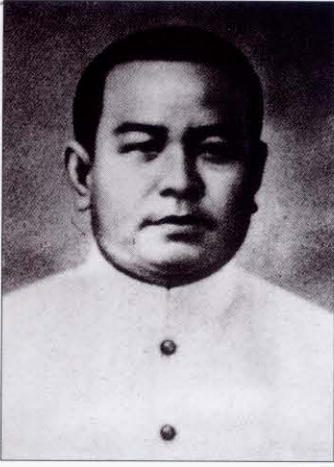
ศูนย์ข้อมูลไทยรัฐ

คุณไมตรี อึ๊งภากรณ์

นิตยสารสารคดี

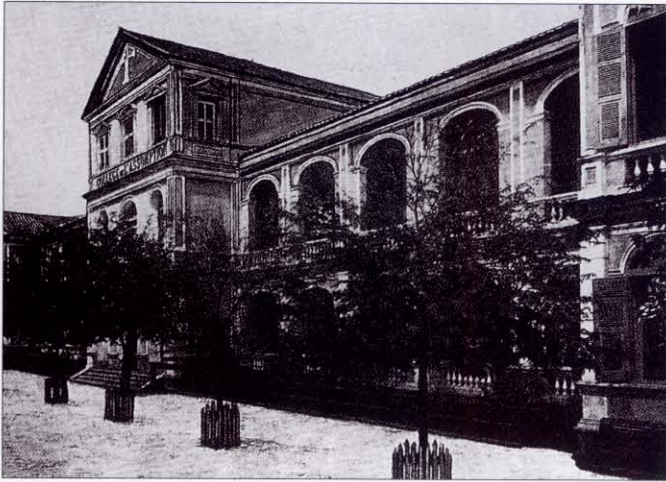
๑ | วัยเด็กสู่เสรีไทย

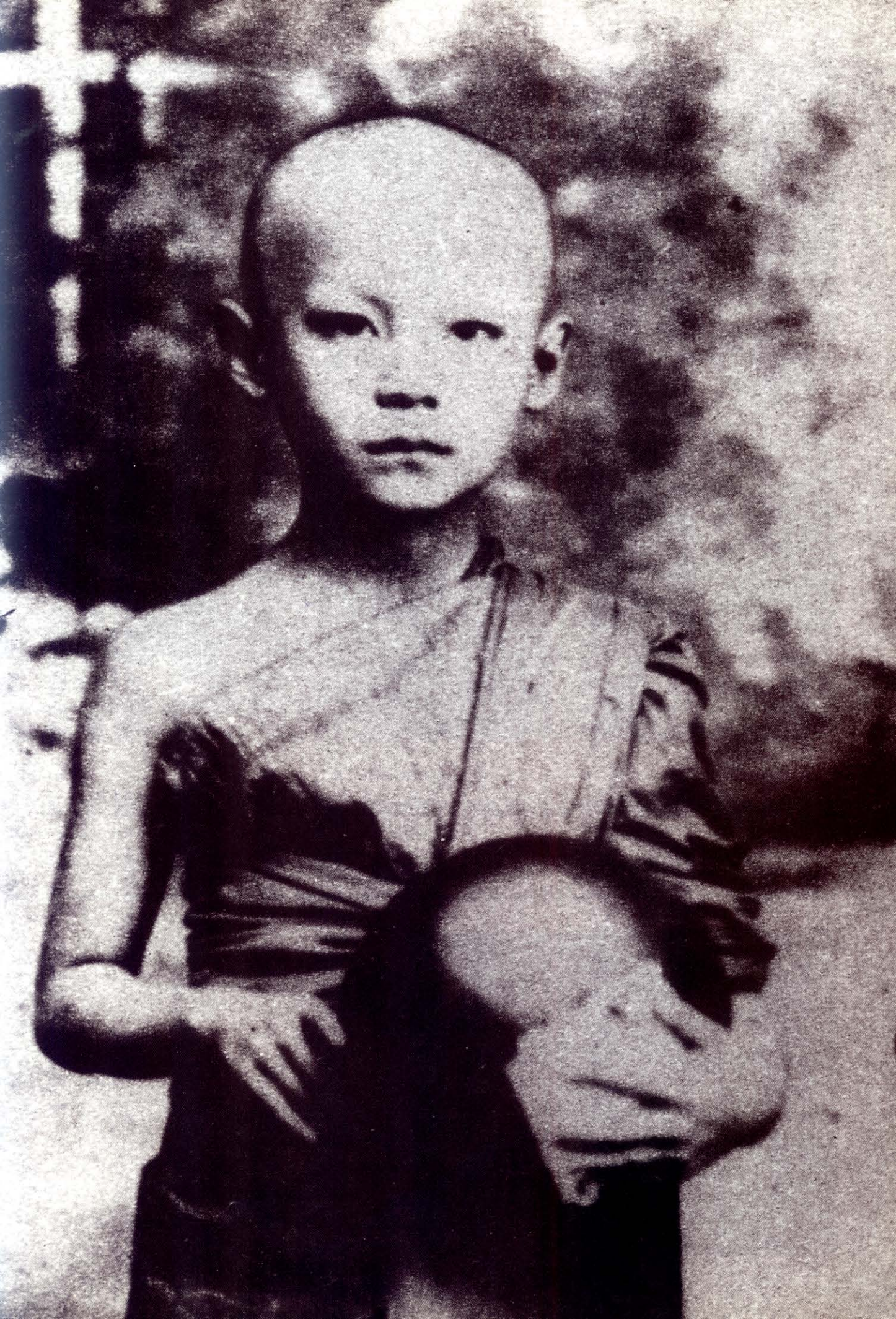
(ซ้าย) นายซา และนางเซาะเซ็ง เตี้ยและแม่ของป้วย
(ล่าง) ดิ๊งเก๋โรงเรียนอัสสัมชัญ ที่ป้วยเรียนหนังสือ

(หน้า ๑๙) ป้วยเกิดเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๙
ป้วยเข้าเรียนในโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกภาษาฝรั่งเศส
ได้เลขประจำตัว ๗๐๓๖ ค่าเล่าเรียนสมัยนั้นเดือนละ ๗ บาท
ปีหนึ่งเรียน ๑๐ เดือน รวมเป็น ๗๐ บาท ซึ่งถือว่าแพงมาก
แต่แม่ของป้วยก็อดค้นหาเงินมาส่งลูกเรียนหนังสือ
เพราะอยากให้ลูกได้ดี

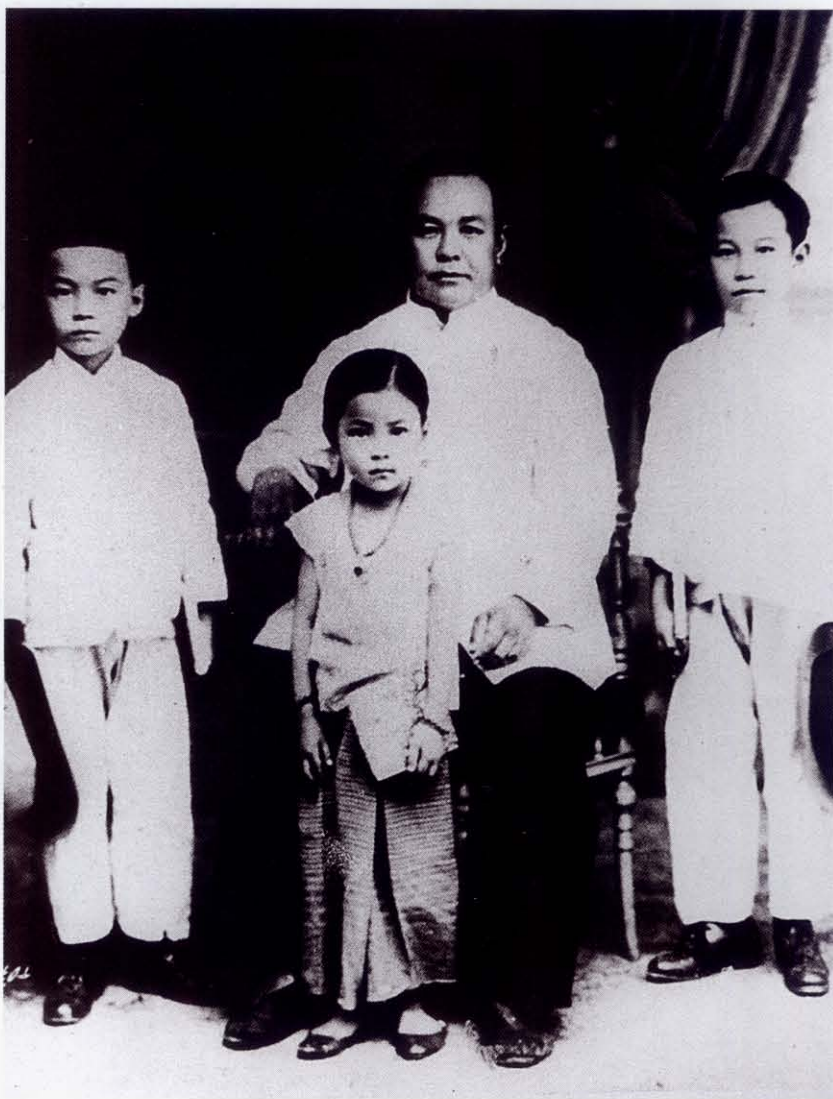
“ ชื่อของผม ‘ป้วย’ นั้น เตี้ยผมตั้งค่าเงินให้เป็นชื่อตัว (ซึ่งต่างจากชื่อสกุลและชื่อรุ่น
คือ generation ตามธรรมเนียมจีน-ชื่อสกุลของผมคือ อึ้ง ชื่อรุ่นคือ เคี่ยม อ่านทั้ง
สามตัวตามลำดับประเพณีจีน สำเนียงแต่จิวจะเป็น ‘อึ้ง ป้วย เคี่ยม’ แต่ถ้าอ่านโดด ๆ
วรรณยุกต์จะเปลี่ยนไป ชื่อสกุลเป็น อึ้ง และชื่อตัวเป็น ป้วย) คำว่า ‘ป้วย’ ตามที่
เตี้ยเขียนให้ฉัน แปลตรงตัวได้ว่า ‘พุนดินที่โคนต้นไม้’ เพราะตัวประกอบในอักษร
ระบุไว้เช่นนั้นแต่มีความหมายกว้างออกไปอีกคือ ‘บำรุง’ ‘หล่อเลี้ยง’ ‘เพาะเลี้ยง’ และ
‘เสริมกำลัง’ ”

(จาก “จดหมายตอบนายเปลื้อง ณ นคร” ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๒)

(บนสุด) ยายของป๋วยชื่อเซย
ตั้งร้านขายผ้าอยู่ที่ลำเพ็ง
(บน) ภาพบริเวณตรอกโรงสูบน้ำ
ตลาดน้อย ที่เป็นบ้านเกิดของป๋วย

“ ความซื่อสัตย์สุจริต แม่พูดบ่อย ๆ ว่า เลี้ยงลูกมาไม่ให้เอาเปรียบใคร ไม่ให้คดใน
ขำระคีนเขา แม่ก็ปักใจจะรับกรรมด้วยชีวิต ”

(จาก “ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่”)

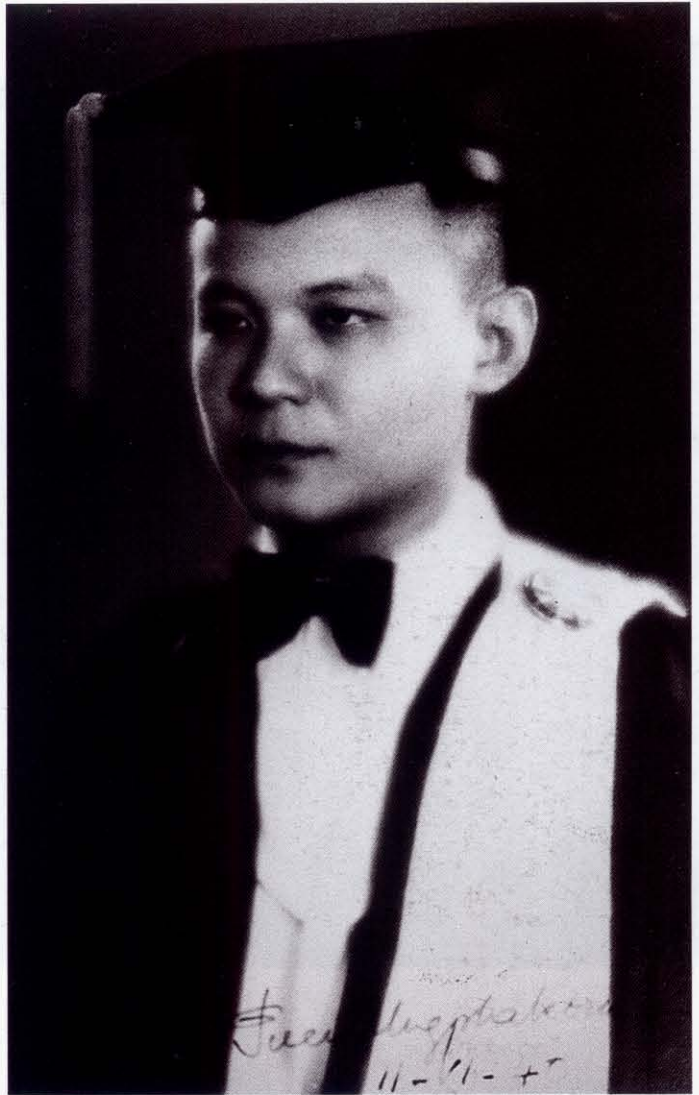

พี่น้องเจ็ดคนที่อยู่เมืองไทย

แถวยืน : ชุน กำพล เตี้ยเคียม เขียร (จอเคียม) ป๋วยเคียม

แถวนั่ง : ลมูล ระเบียบ

ป่วยสมัครเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัย
 วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
 เป็นนักศึกษารุ่นแรกในปี พ.ศ. ๒๔๙๗
 ในสมัยนั้นไม่มีการบังคับให้เข้าชั้นเรียน
 ป่วยใช้เวลาในตอนค่ำและวันสุดสัปดาห์
 ศึกษาด้วยความเพียร ป่วยเรียนอยู่สี่ปี
 ก็สำเร็จปริญญาตรีทางกฎหมายและการเมือง
 ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐

(หน้า ๒๐) ป่วยถ่ายภาพกับเตี้ย
 พี่ชาย กำพล อิงคภากรณ์ และน้องสาว
 ระเบียบ ยุทธวงศ์ ที่ร้านถ่ายรูปเล่าจิ้น
 ตลาดน้อย เมื่อ ๙๐ กว่าปีก่อน

ข้ออยู่ในกระดุก ต้องถือสัตย์ ต้องคงวาจาสัตย์ เมื่อแม่เป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่สามารถ

ป่วยสามารถสอบชิงทุนรัฐบาล
 ได้ไปเรียนระดับปริญญาตรี
 สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และการคลัง
 ที่ London School of Economics
 & Political Science (L.S.E.)
 มหาวิทยาลัยลอนดอน

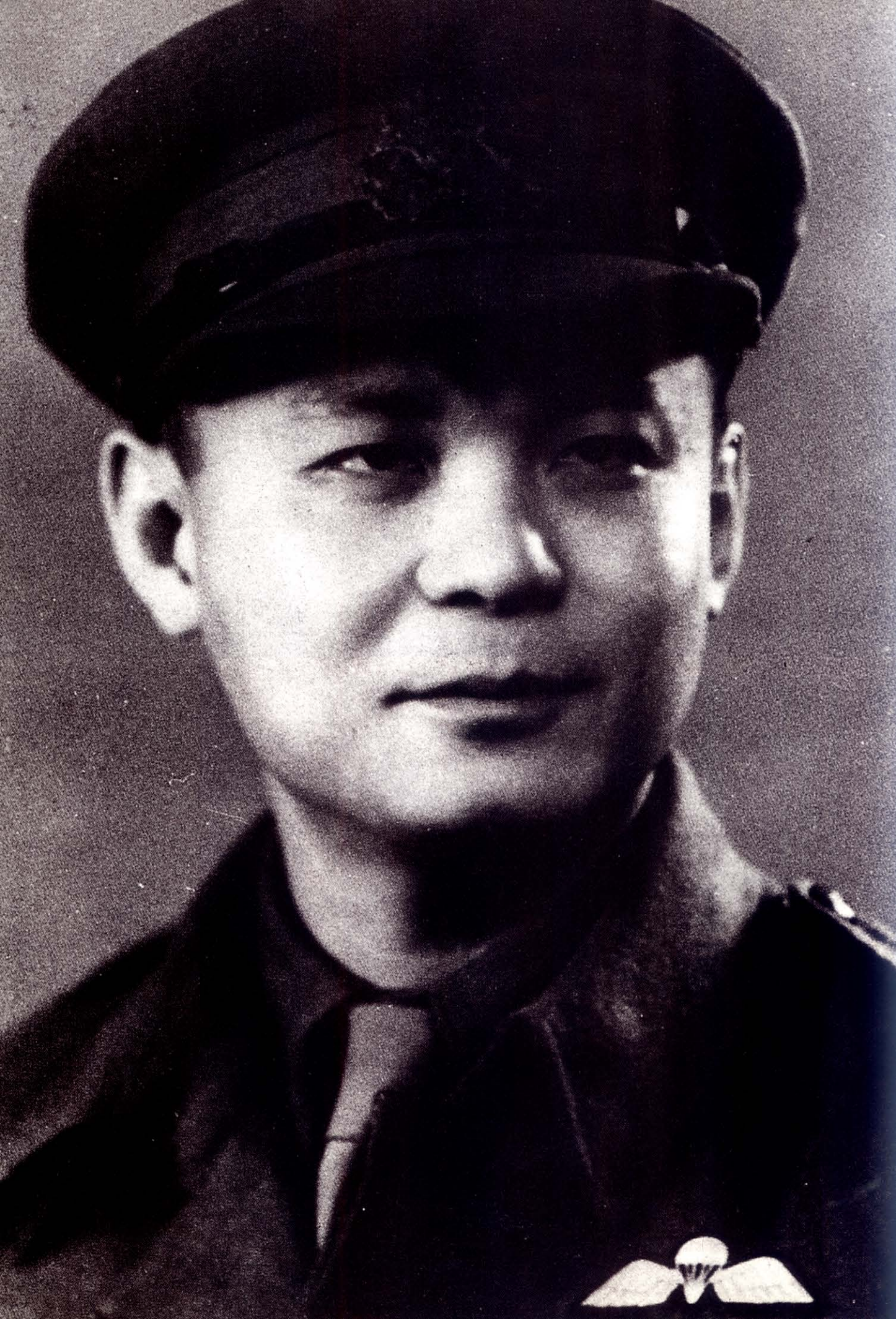
“ ถึงแม้ว่าจะมีคนไทยทั้งก่อนหน้าและจนถึงปัจจุบันนี้เคยได้รับปริญญาทำนองเดียวกันจากสถานศึกษาแห่งนี้ แต่นายป๋วยเป็นคนไทยเพียงผู้เดียวที่สำเร็จการศึกษา โดยได้คะแนนเป็นอันดับหนึ่งในบรรดาเกียรตินิยมอันดับหนึ่งด้วยกัน ด้วยความสามารถอันนี้ทำให้นายป๋วยได้รับทุน Leverhulme Studentship และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกได้เลย โดยไม่ต้องผ่านระดับปริญญาโท ”

(เอกสารประกอบการมอบรางวัลแมกไซไซให้นายป๋วย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘)

REGISTRATION CERTIFICATE No. <u>981318</u> ISSUED AT <u>PR</u> ON <u>29.1.46</u>	
NAME (Surname first in Roman Capitals) <u>UNEPHAKORN Puey</u>	
Left Thumb Print (If unable to sign name in English Characters)	PHOTOGRAPH
Nationality <u>Siamese</u> Born <u>9/5/1917</u> in <u>Bangkok</u> Previous Nationality (if any) _____ Profession or Occupation <u>Student London School of Economics</u> Single or Married <u>married</u> Address of Residence <u>70 Gidea Road, Stamford SW18</u> Arrival in United Kingdom on <u>26/5/38</u> Address of last Residence outside U.K. <u>Bangkok</u> Government Service <u>Rm Farus Jr.</u> <u>7/8/1942 30/11/1946 Major.</u> Passport or other papers as to Nationality and Identity. <u>Siamese P.P. No. 2635/198/1</u> <u>issued Bangkok 19.4.38.</u> NRIC No. <u>AXA 4070548.</u>	

(บน) ถ่ายในชั้นเรียนเศรษฐศาสตร์
 พ.ศ. ๒๔๘๔ แถน่งเก้าอี้ :
 คณาจารย์ Benham, Hayek, Kaldor
 ส่วนป๋ายนั่งแถวหน้าขวาสุด
 (ซ้าย) บัตรประจำตัวคนต่างด้าว
 สมัยเรียนที่อังกฤษ
 (หน้า ๒๒) ถ่ายที่ Grantchester
 พ.ศ. ๒๔๘๓

(หน้า ๒๔) ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๙
เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทย
ป่วยกับเพื่อน ๆ ในอังกฤษร่วมกันก่อตั้ง
เสรีไทยในอังกฤษ สมัยเป็นทหาร
ในกองทัพอังกฤษ และกระโดดร่มเข้ามา
ปฏิบัติการในประเทศไทย
ใช้ชื่อรหัสว่า นายเข้ม เย็นยิ่ง

(บนสุด) กองกำลัง ๑๓๖ สังกัดกองทัพอังกฤษ-เสรีไทยขึ้นเรือจากลิเวอร์พูล
เดินทางมาอินเดีย
(บน) อาจารย์โรงเรียนอัสสัมชัญ
กับลูกศิษย์ที่เป็นเสรีไทย (สายอังกฤษ)
จากซ้ายไปขวา : ประทาน เปรมกมล,
สำราญ วรรณพฤษ, ภราดาจอห์น,
ภราดาฮีแลร์, ภราดาไมเคิล
และ ป่วย อึ้งภากรณ์
ภาพนี้ถ่ายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

(บน) จากซ้ายไปขวา :
ประทาน เปรมกมล, สำราญ วรรณพฤษ
และ ป่วย อึ้งภากรณ์

(บนซ้าย) กองกำลัง ๑๓๖
รวมพลที่กรุงเทพฯ
ปี พ.ศ. ๒๔๘๘
(ซ้าย) ป่วยกระโศกตรมลงมา
แล้วถูกฝ่ายไทยจับได้
และถูกนำมาล่ามโซ่ที่เท้า
ผูกไว้กับเสาในศาลาวัดวังน้ำขาว
อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท
(หน้า ๒๗) ป่วยในชุดพันตรี
แห่งกองทัพบกอังกฤษ

“ ประมาณเวลา ๒๓.๐๐ น. เราสามคนก็นั่งรออยู่เหนือช่องกระโศกในเครื่องบิน
พร้อมที่จะไถลตัวกระโดดลงในท่ามกลางความมืด ช่องที่ว่างนั้นอยู่บนพื้นเครื่องบิน
มีประตูเปิดออก ช่องนั้นใหญ่พอที่จะให้ผู้กระโดดไถลตัวลงไปได้พร้อมด้วยเครื่องหลัง
และร่มชูชีพที่อยู่บนหลัง ถ้าคำสั่ง ‘ลง’ มีมาเมื่อใด เราก็จะ ‘กระโดด’ ลงไปสู่ความมืด
และไปสู่สัจธรรม เราคงได้นั่งอยู่ที่นั่น คือที่ขอบเหวนั้น เป็นเวลาประมาณหนึ่ง
ชั่วโมง...ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นหนึ่งปี... คำนึงถึงชีวิตและมรณะ คำนึงถึงอนิจจังและ
อนัตตา และจากช่องกระโศกนั้น ลมเย็นกระโชกพัดเข้ามาอยู่ตลอดเวลา ”

(จาก “ทหารชั่วคราว”)

(บน) อาจารย์ป่วยกับ เสนาะ ตันบุญยืน

(บนซ้าย) อาจารย์ป่วย

กับศรีสวัสดิ์และสุภา Fullham, ๒๔๙๐

(หน้า ๒๘) หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

สิ้นสุดในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ป่วยก็แต่งงาน

กับมาร์กาเรต สมิท คู่ครองผู้มีบทบาท

ทางความคิดของอาจารย์ป่วย

ในการทำงานเพื่อสังคมในเวลาต่อมา

“ คุณพ่อแต่งงานกับคุณแม่เพราะคุณพ่อมองว่า คุณแม่เป็นคนที่มีความคิดเป็นของตัวเอง โดยเฉพาะเรื่องประชาธิปไตย การต่อต้านความรุนแรงหนักแน่นมาก ตอนสงครามโลกครั้งที่ ๒ คุณแม่ไม่ยอมร่วมมือกับการทำสงครามใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ยอมถูกเกณฑ์ทหาร คุณแม่ยืนขึ้นประณามสงคราม ไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง จนต้องถูกขึ้นศาล ”

(ใจ อึ้งภากรณ์ บุตรชายคนสุดท้าย)

หลังสงครามโลก
อาจารย์ป๋วยกลับไปเรียนต่อ
จนจบปริญญาเอกที่ L.S.E.
ในภาพ อาจารย์ป๋วย
กับ Mr. Leigh Williams,
Southampton
มีนาคม ๒๔๘๙

๒ | ข้าราชการใหญ่ผู้กล้าหาญ

(ซ้าย) บัตรประจำตัว
อาจารย์ป๋วย
เมื่อรับราชการ

(หน้า ๓๕) อาจารย์ป๋วย
เริ่มรับราชการครั้งแรก
เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒
ในตำแหน่งเศรษฐกร
ประจำกรมบัญชีกลาง
กระทรวงการคลัง
เงินเดือน ๑,๖๐๐ บาท

“ อาจารย์ป๋วยตัดสินใจรับราชการแทนการทำงานกับบริษัทธุรกิจเอกชนที่เสนอ
เงินเดือนสูง ๆ ให้ ด้วยเหตุผลที่ว่า ‘เมื่อครั้งสงครามญี่ปุ่น ผมและเพื่อน ๆ ลูกจีน
อย่างผมอีกหลายคนไม่เคยลังเลใจเลยที่จะสละชีพเพื่อชาติ เพราะนอกจากจะเกิด
เมืองไทย กินข้าวไทยแล้ว ยังได้รับทุนเล่าเรียนรัฐบาลไทย คือเงินของชาวนา ชาว
เมืองไทยไปเมืองนอก แล้วผูกพันใจว่าจะรับราชการไทยด้วย’ ”

(จาก “ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่”)

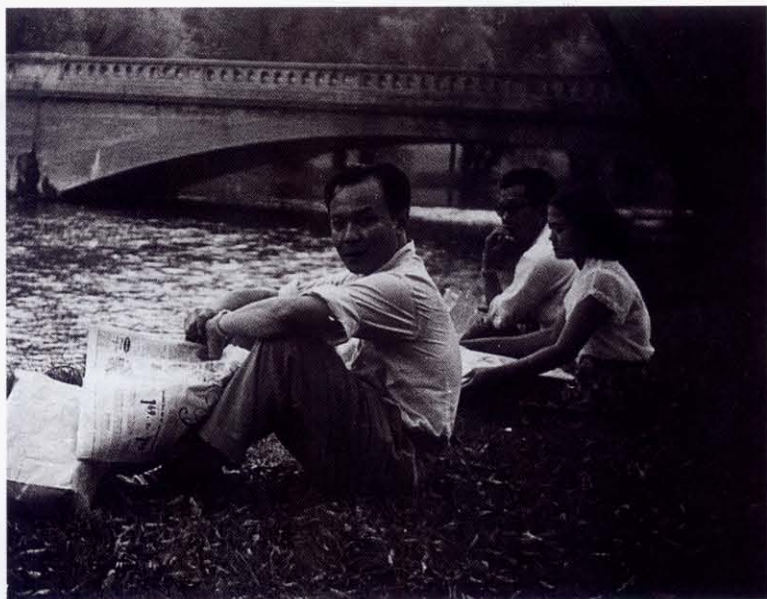

พ.ศ. ๒๔๙๕ อาจารย์ป๋วย
ได้รับทุนไปศึกษางาน
ด้านงบประมาณที่ธนาคาร
แห่งประเทศไทย

ในภาพอาจารย์ป๋วยกับเพื่อน
ที่ร้านอาหารแห่งหนึ่ง
ในกรุงลอนดอน

(บน) เดินทางไปดูงานด้านภาษีอากร
ณ เมืองอาบาร์ รัฐมิชิแกน
ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เมื่อครั้งเป็นเศรษฐกร
ประจำกระทรวงการคลัง

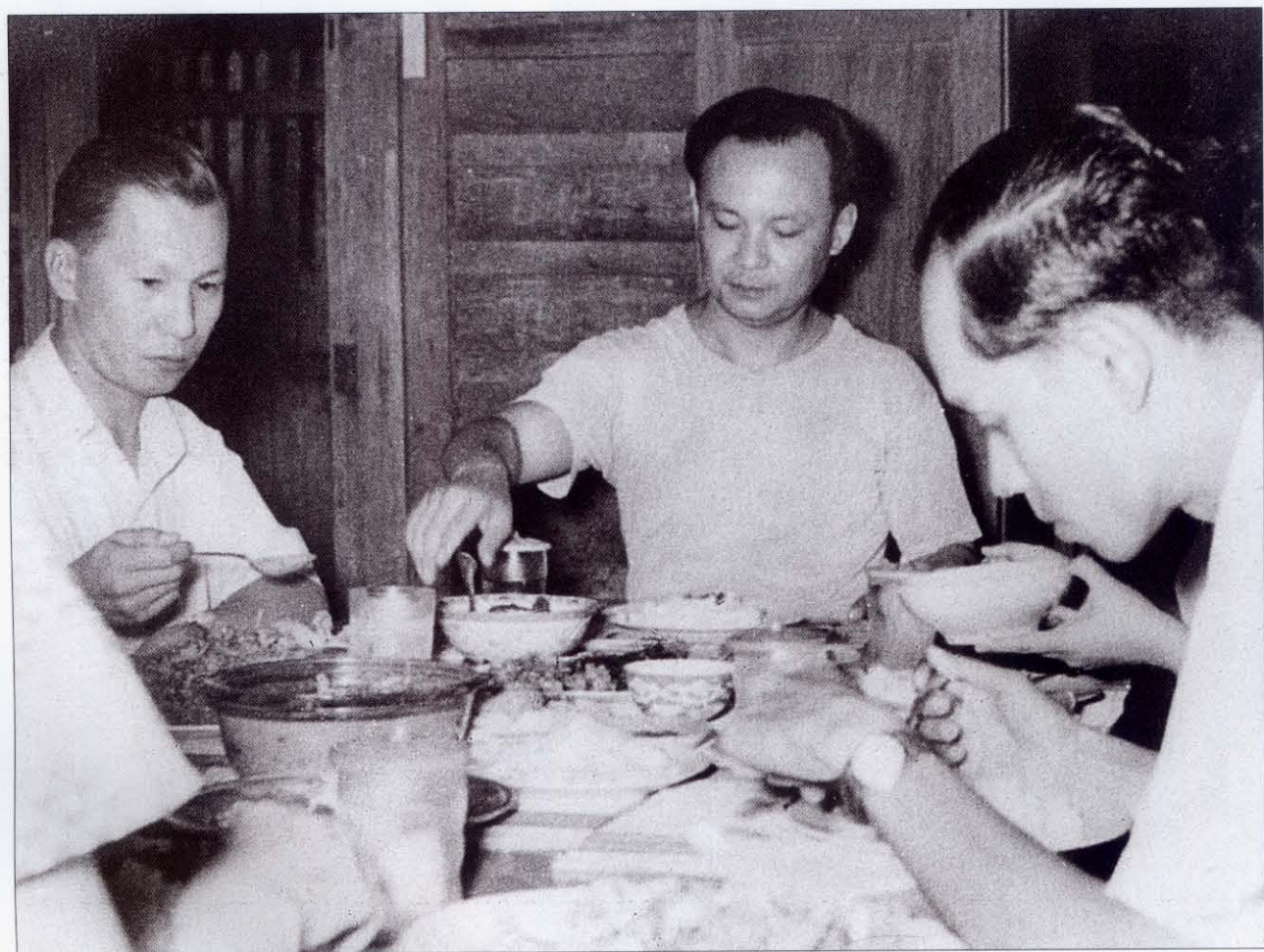
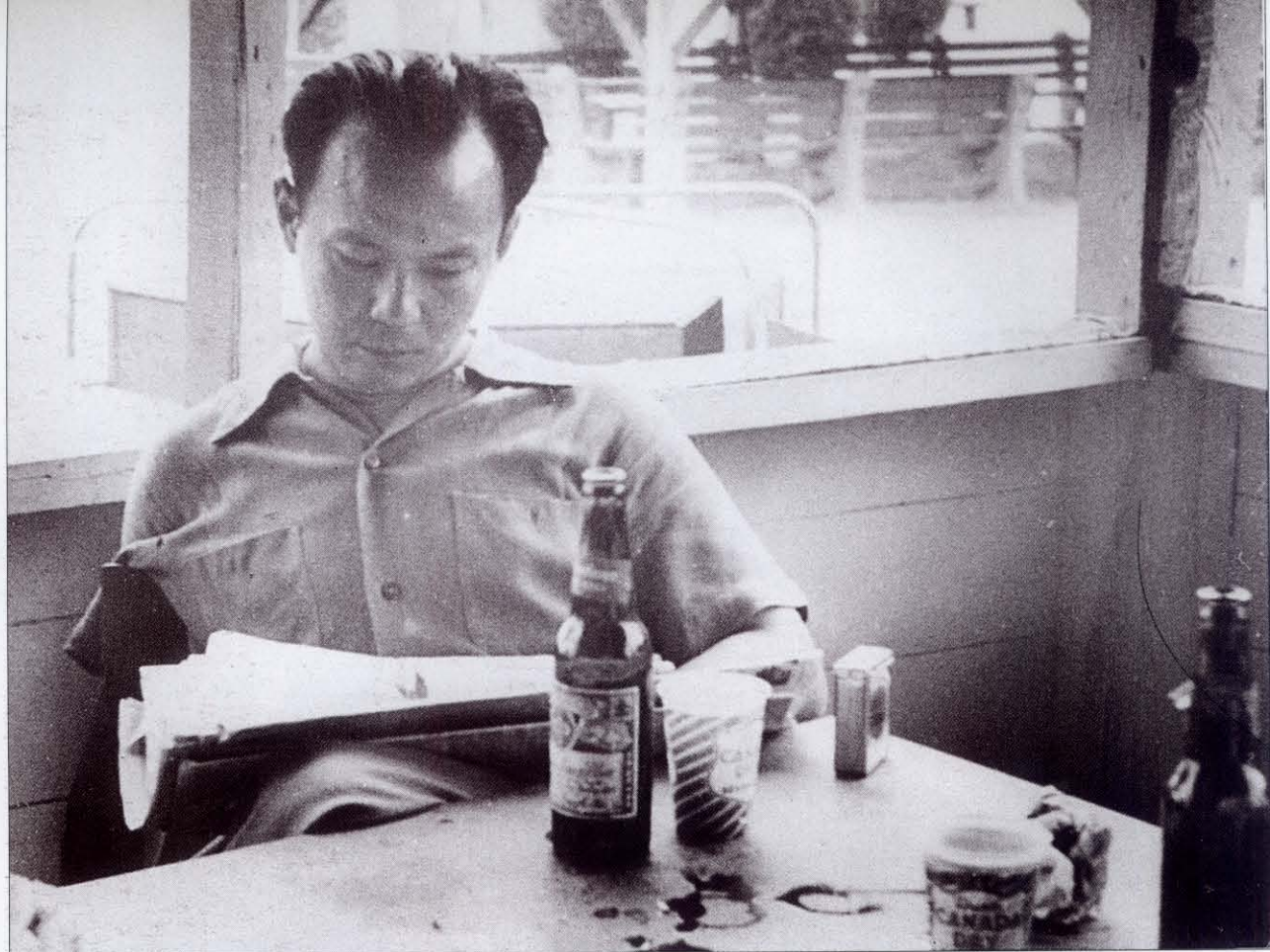
(หน้า ๓๘) อาจารย์ป๋วย
ในมหานครลอนดอน พ.ศ. ๒๔๙๕

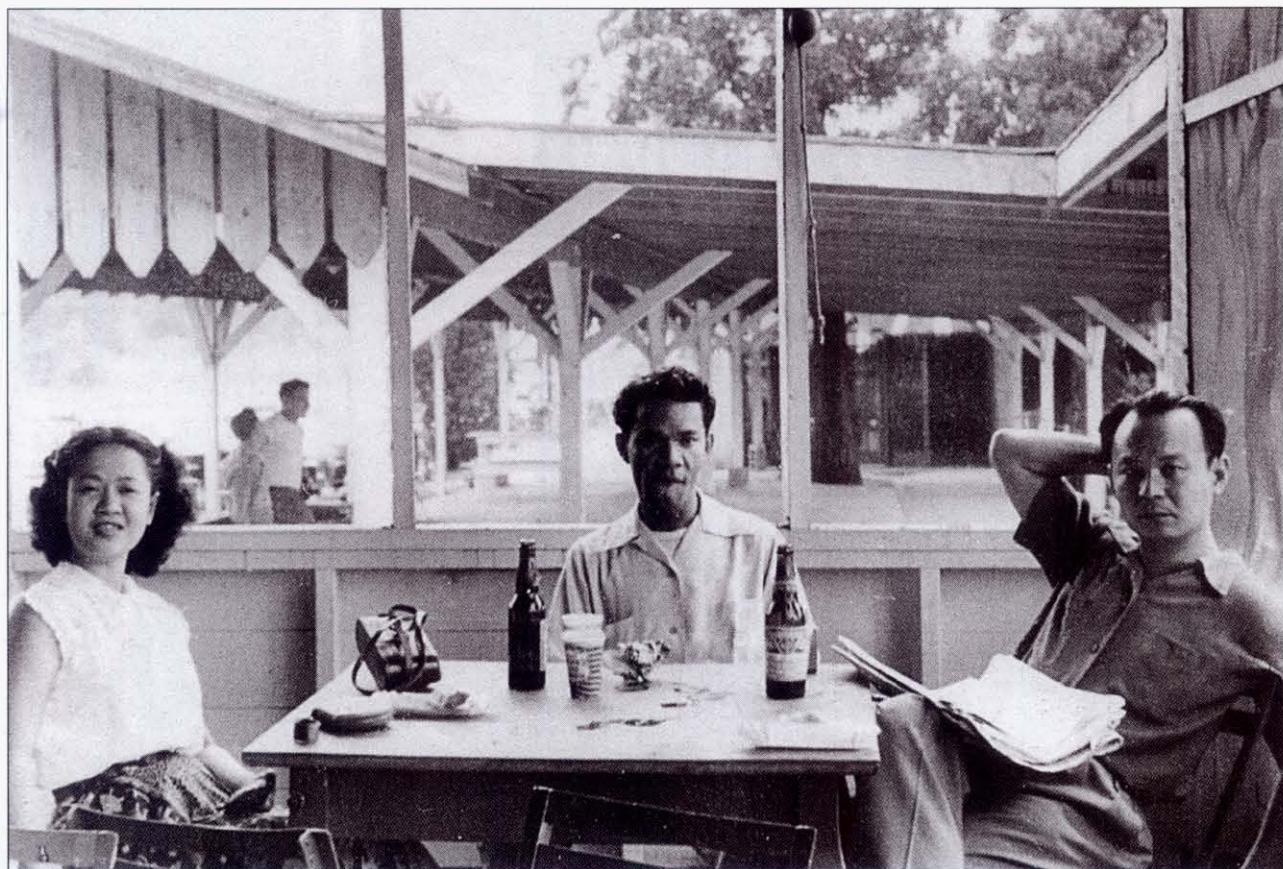
“ พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙ อาจารย์ป๋วยรู้ตัวดีว่าเป็นที่เกลียดชังของผู้ยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน
ทั้งสาม คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลเอก เผ่า ศรียา-
นนท์ ครอบครัวอาจไม่ปลอดภัย จึงคิดจะลาออกจากราชการไปทำงานวิจัยที่ลอนดอน
สักพักหนึ่ง ความทราบถึงคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
อาจารย์ป๋วยจึงไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจการคลังประจำสถาน
เอกอัครราชทูตไทยในอังกฤษ ”

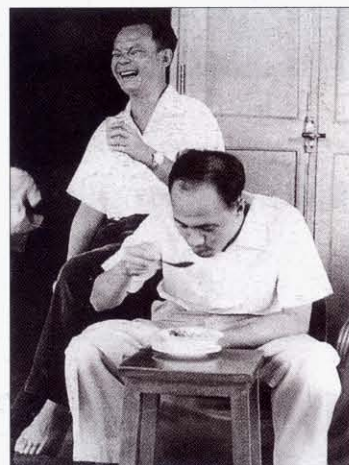
อาจารย์ป๋วย
ในสวนสาธารณะแห่งหนึ่ง
มลรัฐมิชิแกน
พ.ศ. ๒๕๓๕

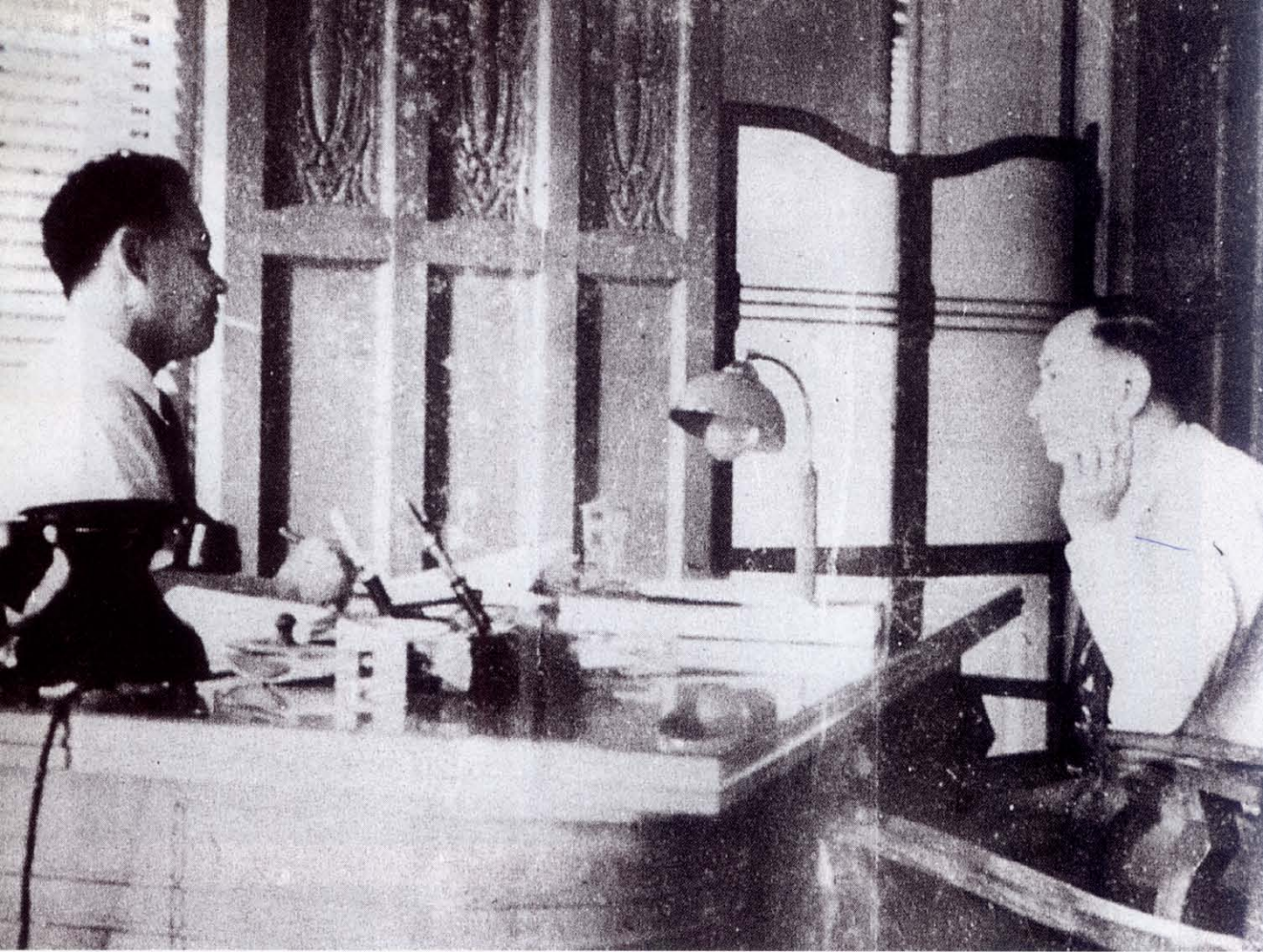
(หน้า ๔๒) อาจารย์ป๋วย
เมื่อครั้งเป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
รับประทานอาหารกับนายประจิดร ยศสุนทร
ประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๖

(ขวา) อีกอิริยาบถหนึ่งของอาจารย์ป๋วย

“ อาจารย์ป๋วยใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่มีชุดดินเนอร์เป็นของตัวเอง ชอบกินก๋วยเตี๋ยว
ข้าวต้มกุ๊ย และของหวานที่โปรดเป็นพิเศษคือเต้าฮวยเจ้าเก่าบริเวณสามแยก ที่
ท่านกินตั้งแต่เป็นเด็ก ใครผ่านแถวนั้นก็ให้หวานให้ซื้อ มากกว่าจะไปกินอาหารตาม
โรงแรมหรู ”

(จาก ดร. ป๋วย อึ้งภากรณ์ ๑๒ ปี ๒ เดือน ๔ วัน ในตำแหน่งผู้ว่าการ ธปท.)

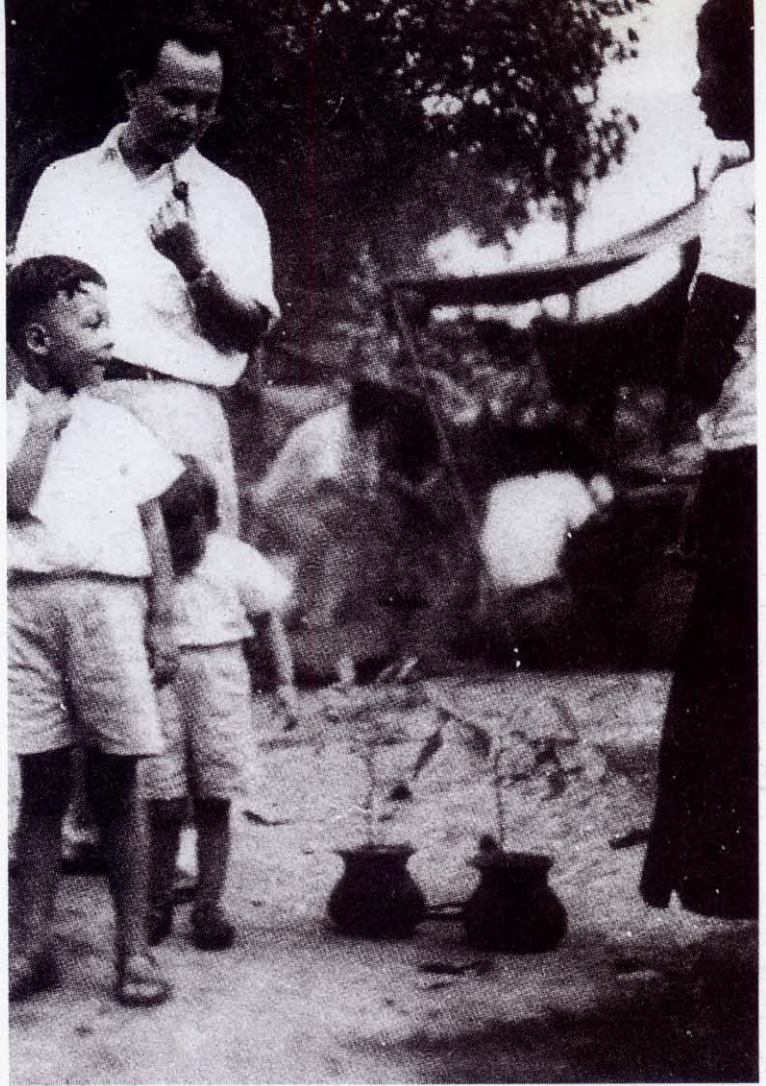
“ อาจารย์ป่วยดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยได้เพียงเจ็ด
 พันจากตำแหน่งรองผู้ว่าการฯ เพราะอาจารย์ป่วยไปขัดขวางผลประโยชน์การซื้อ

หน้า ๔๔ :

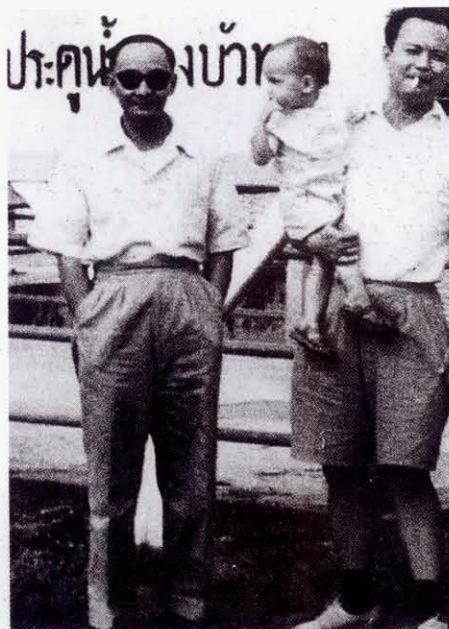
(บน) อาจารย์ป๋วย
ขณะดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการ
ธนาคารแห่งประเทศไทย
สนทนากับนายพิสุทธิ นิมนานเหมินท์
หัวหน้าฝ่ายการคลัง
ปี พ.ศ. ๒๔๙๖
(ล่าง) เป็นตัวแทนประเทศไทย
ประชุมด้านเศรษฐกิจ
กับตัวแทนต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย

พักผ่อนกับครอบครัว
พ.ศ. ๒๔๙๔ เด็กในภาพ
คือ จอน อึ้งภากรณ์
วัยสี่ขวบ

เดือนเศษ มรสุมทางการเมืองก็โหมกระหน่ำ เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติให้อาจารย์ป๋วย
ธนาคารของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ”

พักผ่อนกับครอบครัว
พ.ศ. ๒๔๙๔
เด็กในภาพคือ
ไมตรี อึ้งภากรณ์
วัยหนึ่งขวบ

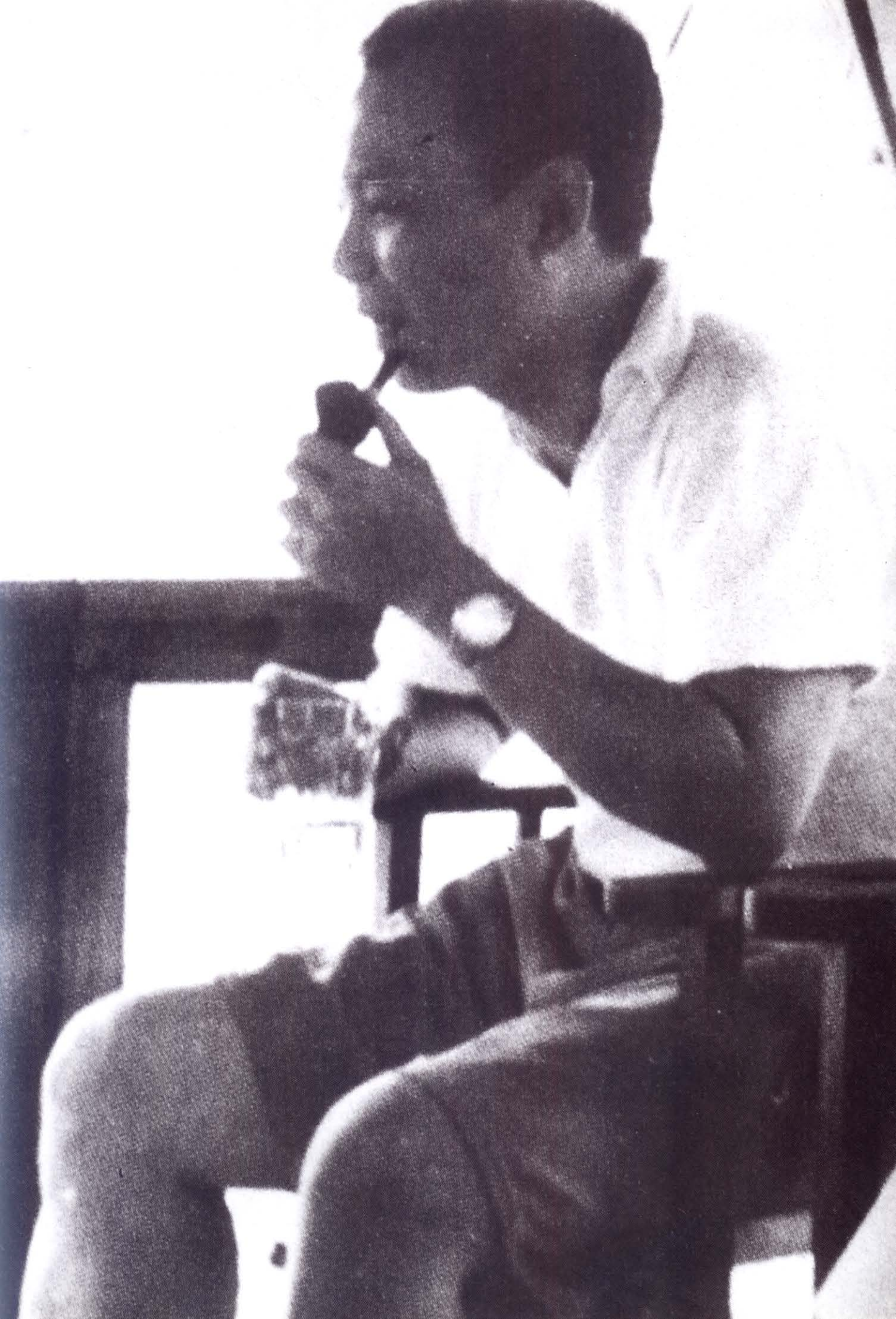

(บน) อาจารย์ป๋วยในประเทศไทย (หน้า ๔๗) เมื่อครั้งไปเที่ยวทางเรือปี พ.ศ. ๒๔๙๔

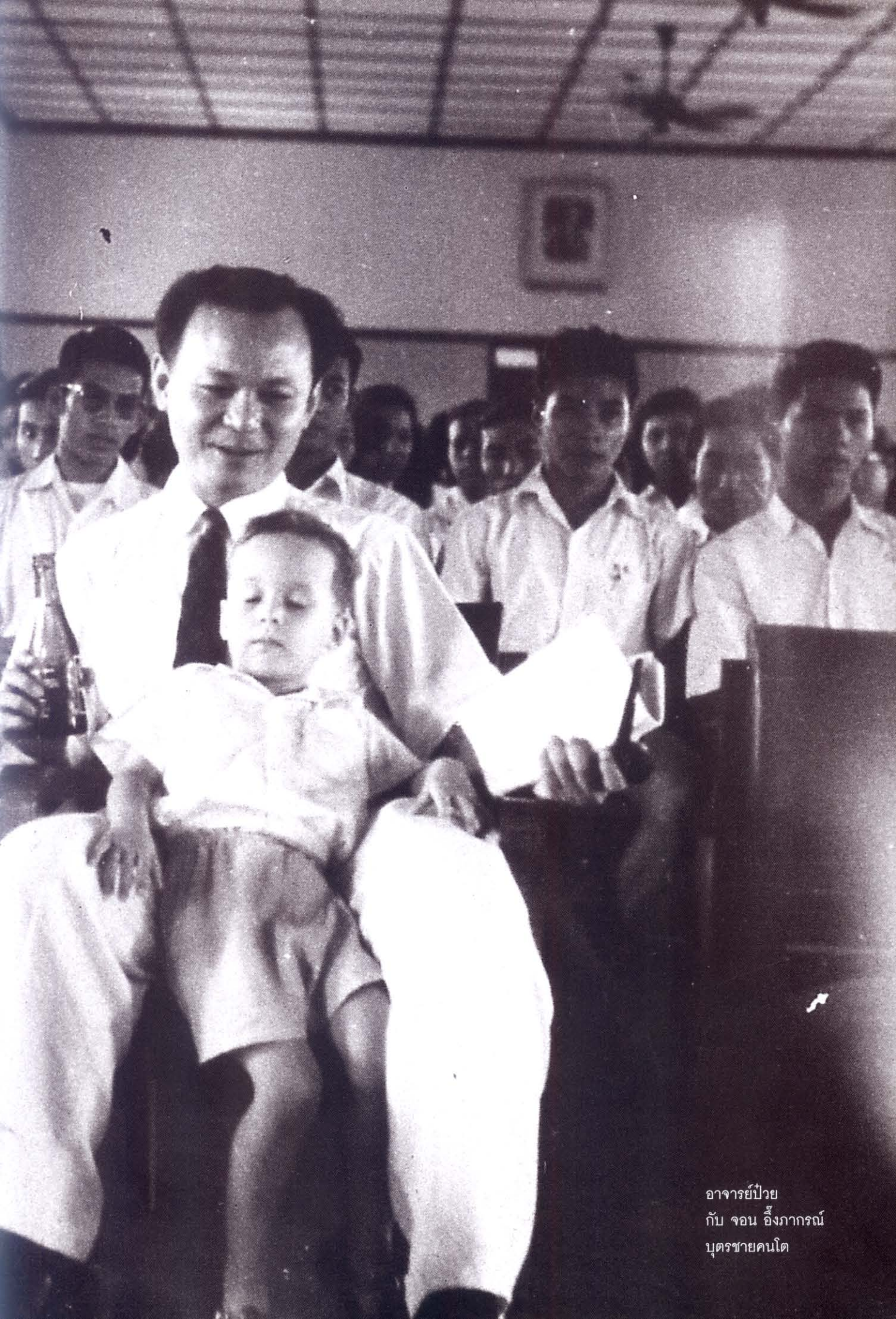
๘๘ พ.ศ. ๒๔๙๘ อาจารย์ป๋วยได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยปลัดกระทรวงการคลัง และได้เสนอแนะว่ารัฐบาลควรตั้งงบประมาณรายได้และรายจ่ายให้ใกล้เคียงกัน อย่าให้ขาดดุลนัก โดย หนึ่ง จัดลำดับความสำคัญในแผนรายจ่ายและเลือกลงทุนแต่เฉพาะที่

สำคัญ สอง โฆษณาชักชวนให้ประชาชนประหยัด ออมทรัพย์ให้มากขึ้น โดยเฉพาะผู้ใหญ่ในวงราชการต้องกระทำตนเป็นตัวอย่าง สาม กู้เงินต่างประเทศแต่พอเหมาะ เพื่อมิให้ตกเป็นภาระหนักแก่ชนรุ่นหลัง และ สี่ เก็บภาษีให้พอเหมาะกับกำลังทางเศรษฐกิจ ”

อาจารย์ป๋วย
กับ จอน อึ้งภากรณ์
บุตรชายคนโต

๓ | คือตำนานธนาคารชาติ

(ล่าง) ผู้ใหญ่ของธนาคารแห่งประเทศไทย

จากซ้ายไปขวา : พลโท เจียม ญาโณทัย ป่วย อังภากรณ

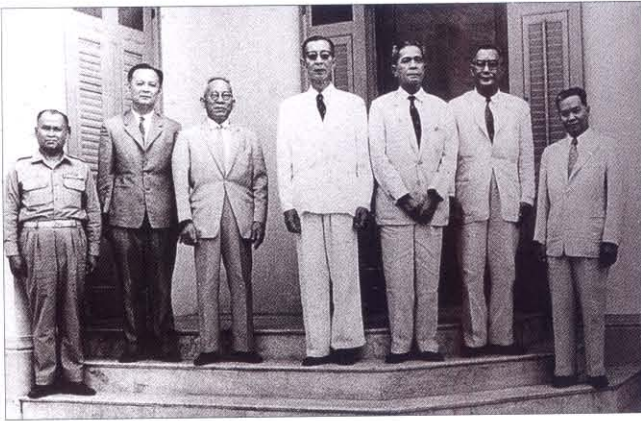
เล้ง ศรีสมวงศ์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย

ม.ล. เดช สนิทวงศ์ คุณเกษม ศรีพยัคฆ์ ม.ร.ว. ขจิต เกษมสันต์

(ล่างขวา) อาจารย์ป่วยดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๔ รวมเป็นเวลา ๑๒ ปี

นับเป็นผู้ว่าการฯ ที่ดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุด

“ เมื่อคุณโชติ คุณะเกษม มีเหตุอันเป็นไปต้องออกจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผมยังประชุมคณะมนตรีที่bukอยู่ทีลอนดอน จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขถึงผมเรียกร้องให้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแทน ในขณะที่นั้นจอมพลสฤษดิ์มีอำนาจมาก ผมไม่แน่ใจว่าถ้าปฏิเสธแล้วจะเกิดอะไรขึ้น แต่ก็ต้องปฏิเสธ จึงมีโทรเลขตอบท่านว่า ผมไม่ขอรับตำแหน่งนี้ เพราะได้สาบานไว้เมื่อตอนเข้าเป็นเสรีไทยว่าจะไม่รับตำแหน่งทางการเมืองใด ๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขอีกฉบับหนึ่งเร่งเร้าให้ผมรับ ‘ประเทศชาติกำลังอยู่ในภาวะคับขันทางเศรษฐกิจ เห็นมีแต่คุณที่จะช่วยผมได้’ แต่ผมก็มีโทรเลขตอบมาว่า ผมยินดีรับใช้ประเทศชาติทุกอย่าง ไม่ใช่ฐานะรัฐมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรีคงจะไม่ต้องการรัฐมนตรีที่ทวนคำสาบานเป็นแน่ จอมพลสฤษดิ์จึงเจียบไป พอผมกลับมาจากประชุม จอมพลสฤษดิ์จึงได้แต่งตั้งให้ผมเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ”

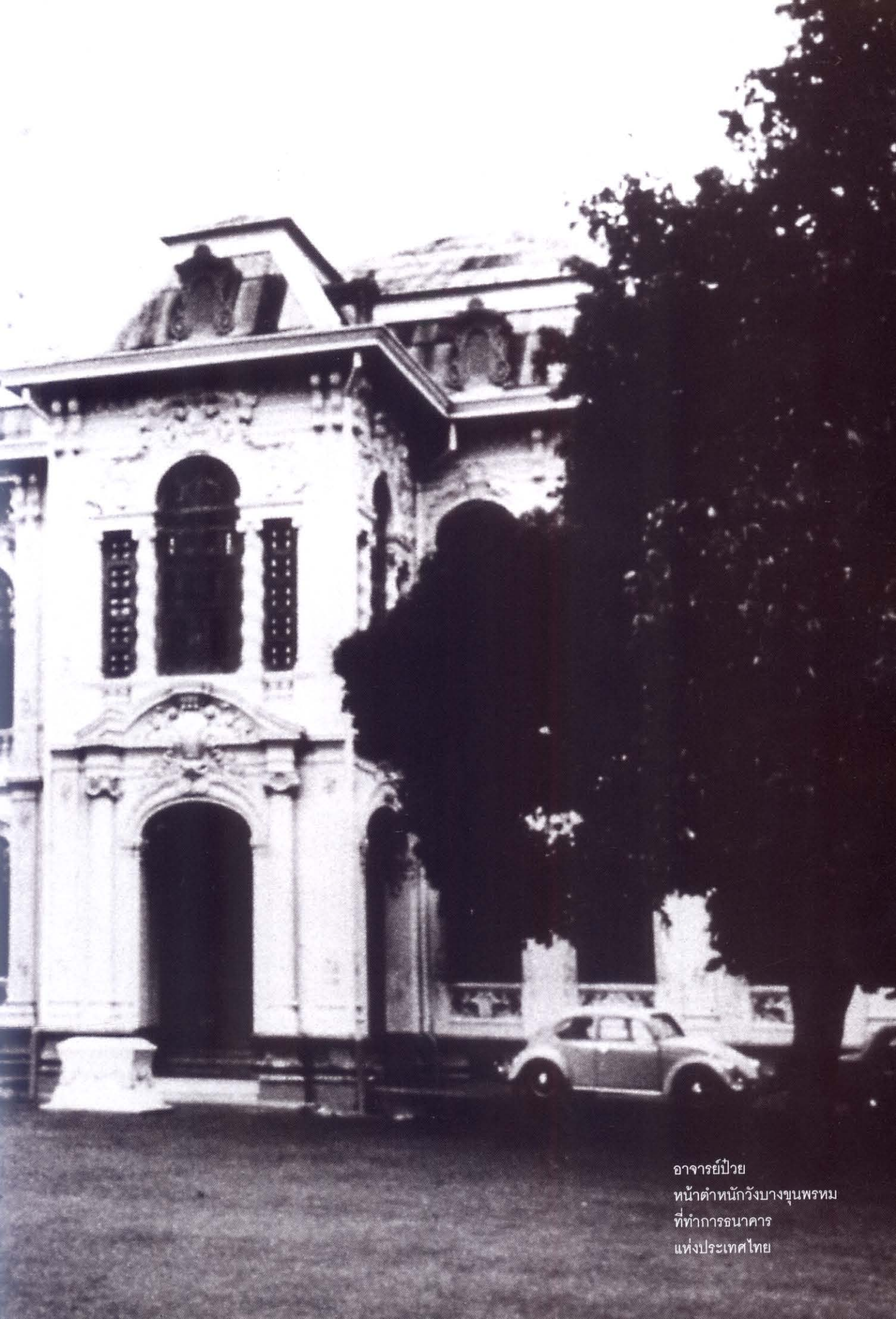
(จาก “เทลียาทลับ แลหน้า”)

๘๘ ผู้ว่าการและผู้ใหญ่ในธนาคารชาติจะต้องมีความกล้าหาญ ถ้าอะไรที่ไม่ดีแล้ว สามารถ
ที่จะพูดขัดได้ จะต้องดึงรัฐบาลก็ต้องท้วง ถ้าไม่มีความกล้าพอ อย่าเป็นดีกว่า ๘๘

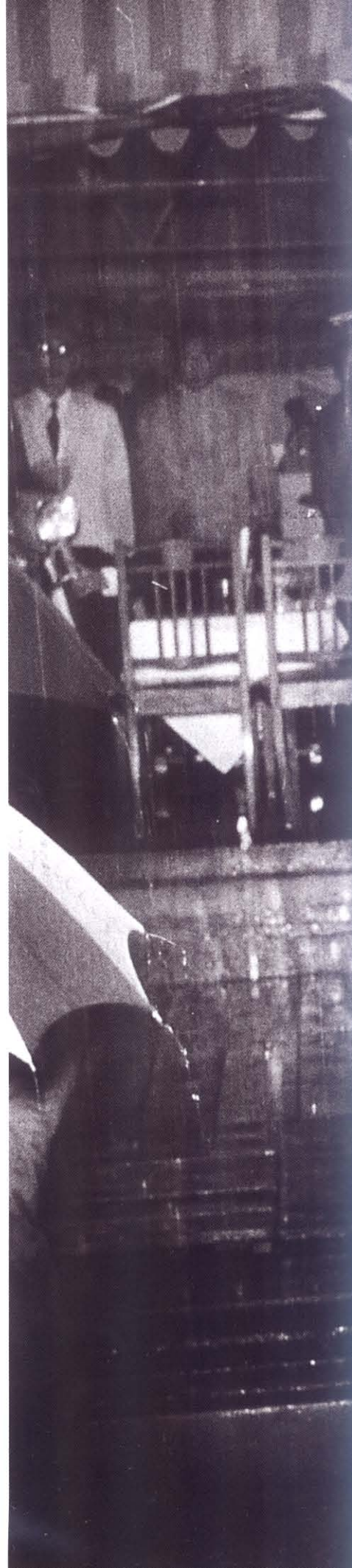
(จาก "ธนาคารกลาง")

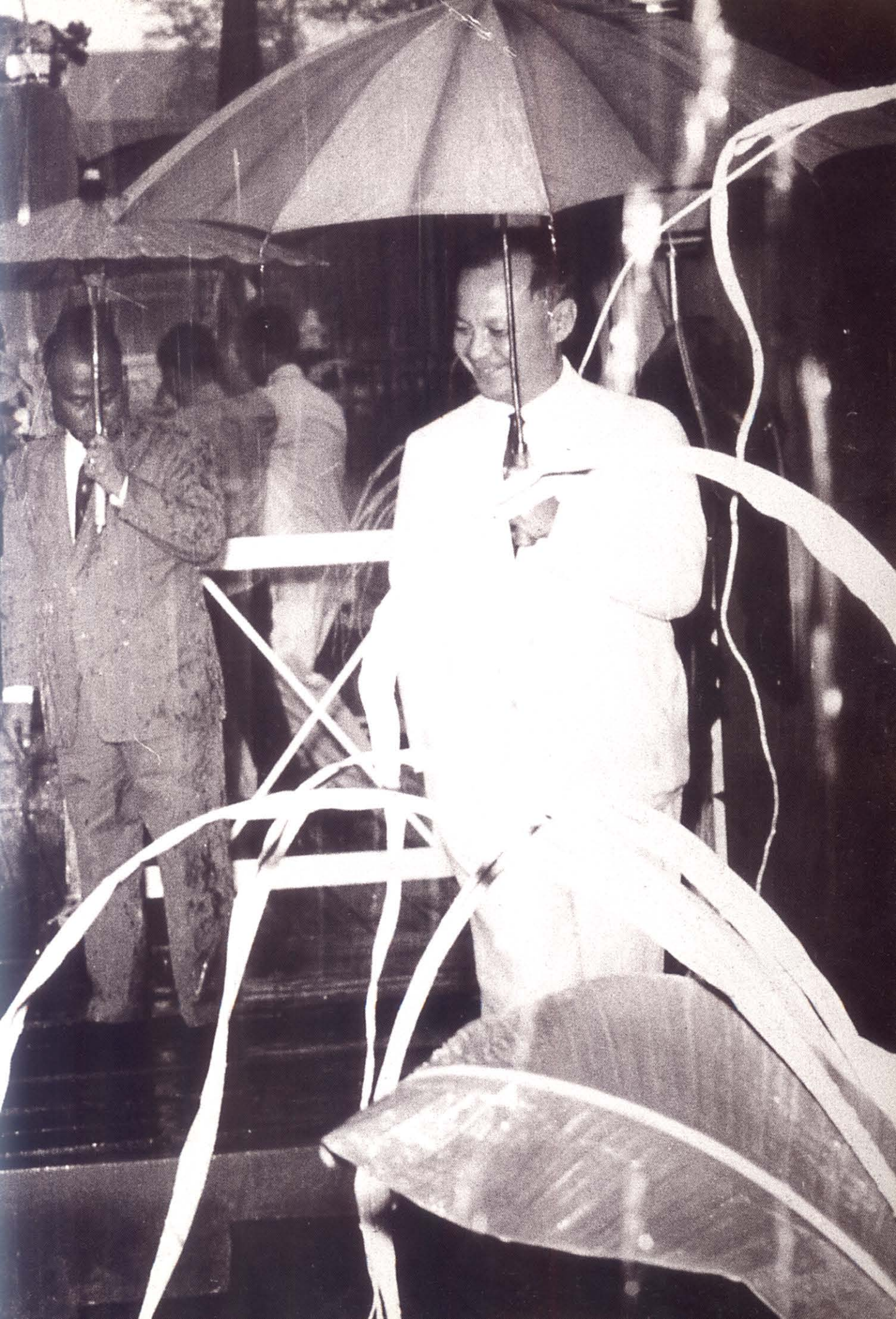

อาจารย์ป๋วย
หน้าตำหนักวังบางขุนพรหม
ที่ทำการธนาคาร
แห่งประเทศไทย

๘๘ ตลอดสมัยที่ท่านเป็นผู้ว่าการฯ ถือได้ว่าเป็นสมัยที่
ธนาคารแห่งประเทศไทยปลอดจากอิทธิพลทางการเมือง
มากที่สุด บรรดานายธนาคารหรือแม้แต่จอมพลสฤษดิ์
ก็ให้ความสนใจ เพราะเชื่อมั่นในความสามารถและความ
ซื่อสัตย์สุจริตของท่าน และเป็นยุคที่เงินบาทได้รับความ
เชื่อมั่นจากทั้งในและนอกประเทศ ค่าเงินบาทอยู่ใน
ระดับประมาณ ๒๐ บาทต่อ ๑ ดอลลาร์มาตลอดในช่วง
๒๐ ปี ”

อาจารย์ป่วยเดินทางไปประชุม
ผู้ว่าราชการนครหลวง
ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEACEN)
ที่ประเทศอินโดนีเซีย พ.ศ. ๒๕๑๒

(บน) อาจารย์ป๋วยเข้าพบประธานาธิบดีมาร์กอสเมื่อครั้งเดินทางไปรับรางวัลแมกไซไซ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

(หน้า ๖๐) ร่วมประชุมผู้ว่าการธนาคารกลาง ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEACEN) ที่ฟิลิปปินส์ ระหว่างวันที่ ๔-๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

“ นายธนาคารระหว่างประเทศยกย่องนายป๋วยว่า เป็นผู้ว่าการธนาคารกลางที่มีความสามารถดีเด่นคนหนึ่งของโลก ...การกระทำของนายป๋วยยังเป็นแรงบันดาลใจสำหรับข้าราชการผู้ขยันขันแข็ง นายป๋วยผู้ซึ่งถือว่า ความเรียบง่ายคือความงาม และความซื่อสัตย์สุจริตคือคุณความดีสูงสุดของชีวิตข้าราชการ เป็นหลักประจำใจซึ่งยึดถือมาช้านาน และได้เผยแพร่กับเพื่อนร่วมงานด้วยว่า ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ผู้แสวงหาความจริงและผู้ใช้วิชาชีพ จะต้องไม่เป็นเพียงผู้ที่คอยเรียนรู้อยู่เสมอและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น หากยังต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และต้องแสดงให้เห็นปรากฏออกมาถึงความซื่อสัตย์สุจริตนั้น อย่างเพียงพอที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นมีความซื่อสัตย์สุจริตด้วย ”

(คำประกาศเกียรติประวัติ เมื่ออาจารย์ป๋วยได้รับรางวัลแมกไซไซสาขาบริการสาธารณะ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘)

“ ทุกคนในแบงก์พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า อาจารย์ป๋วยเป็นนายที่ดีที่สุดเท่าที่เจามา เข้าไปทำงานด้วยท่านก็สอนเรื่องต่าง ๆ เวลาประชุมไม่ว่าจะเป็นประชุมใหญ่ ท่านก็ส่งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยอย่างผมไปประชุม ไม่ได้ถือว่าเป็นเด็ก เพื่อฝึกให้มีความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น ท่านส่งเสริมไม่ได้กีดกันเลย เพราะฉะนั้นใครทำงานกับท่านก็จะนิยมชมชอบ ”

(ขวลิต ธนะขำนนท์
อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย)

หน้า ๖๕ :

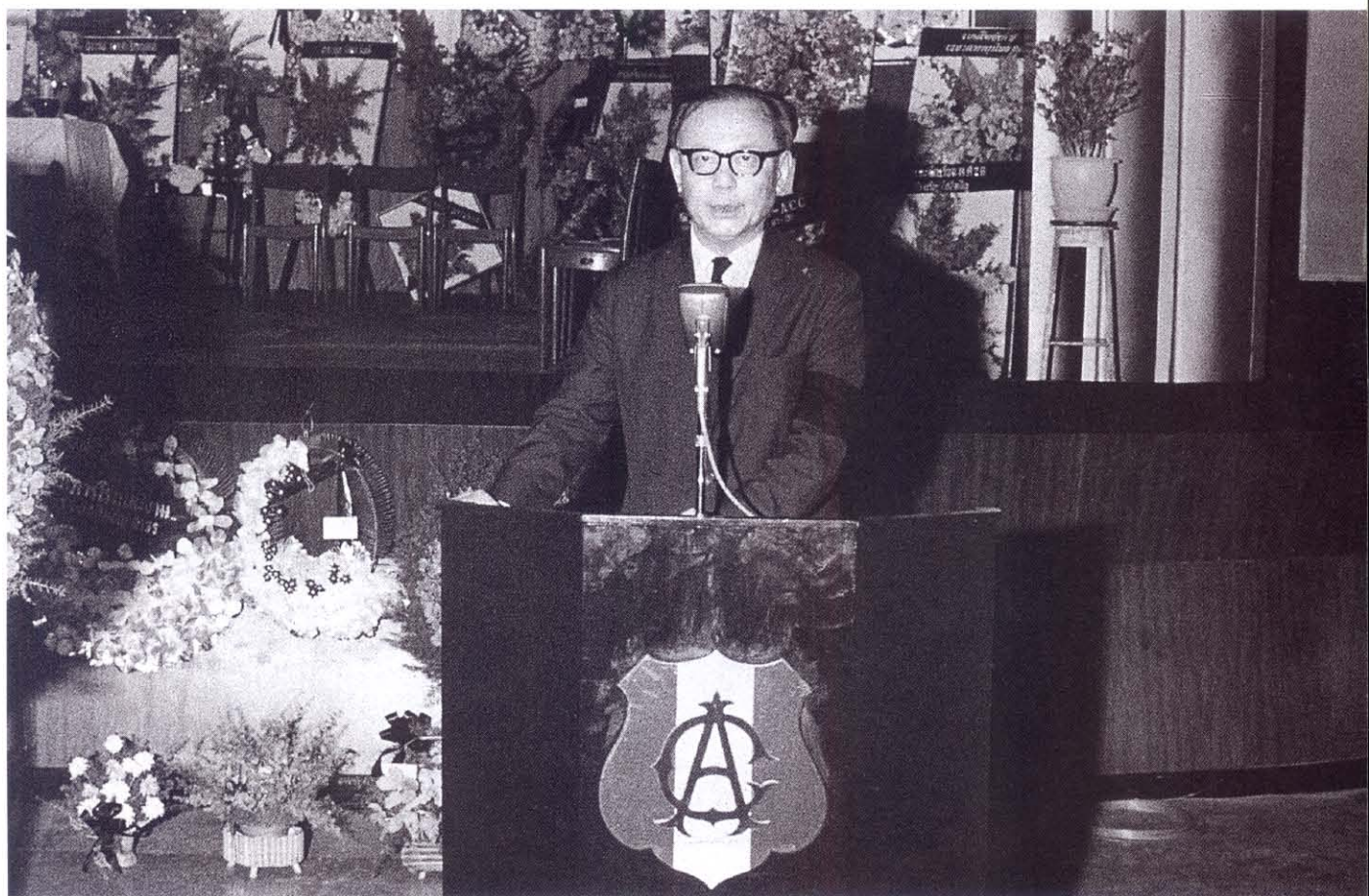
(บน) อาจารย์ป๋วยกำลังสนทนากับภราดาโรกาเซีย ครูของท่านที่โรงเรียนอัสสัมชัญ

(ล่าง) กล่าวสุนทรพจน์ในงานศพภราดา ฟ. ฮีแลร์ เมื่อพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑

อาจารย์ป๋วยต้อนรับนายธนาคารพาณิชย์ ที่ ๒ จากชาวคือนายชิน โสภณพนิช

“ หลายครั้งที่อาจารย์ป๋วยใช้สุนทรพจน์เป็นเครื่องมือโน้มน้าวจิตใจนายธนาคารพาณิชย์และนักการเมือง ท่านกล่าวสุนทรพจน์ด้วยถ้อยภาษาสละสลวยแต่แฝงด้วยความหมายกินใจ โดยเฉพาะจะวิพากษ์วิจารณ์ใครแล้ว ผู้ถูกเอ่ยถึงจะรู้สึกได้เองโดยไม่ต้องพูดตรง ๆ สุนทรพจน์ของท่านในงานประจำปีของสมาคมธนาคารไทย จึงเป็นที่ฮือฮามาก ”

(บน) บรรยายภาค

ในงานเลี้ยงอำลาจากตำแหน่งผู้ว่าการฯ

เมื่อวันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

(ขวา) อาจารย์ป๋วยส่งมอบงาน

ให้นายพิสุทธิ์ นิมนานเทมินทร์

หน้า ๖๖ :

(บน) อาจารย์ป๋วย

กับประธานาธิบดีนิกสัน

แห่งสหรัฐอเมริกา

(ล่าง) ขณะนั่งทำงาน

บนโต๊ะประจำตำแหน่ง

“ ผมคิดว่า ความเชื่อมั่นที่ชาวต่างประเทศมีต่อตัวท่านนั้นสูงมาก จนถึงปัจจุบัน
ความเชื่อมั่นของชาวต่างประเทศที่มีต่อคนไทย ผมว่าไม่มีใครเทียบเท่าท่านได้ ”

(ประจิตร์ ยศสุนทร อดีตเสรีไทย เพื่อนและผู้ร่วมงาน)

อาจารย์ป๊วยชอบเป่าขลุ่ยเป็นพิเศษ
เพลงที่ชอบคือเขมรพวง และนกขมิ้น

ในภาพอาจารย์ป๊วยเป่าขลุ่ยร่วมกับวงดนตรี
ของธนาคารแห่งประเทศไทย
ในวันอำลาตำแหน่งผู้ว่าการฯ

๔ | ธรรมศาสตร์และการเมือง

อาจารย์ป่วยไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่กรุงปารีส
ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ หลังจากที่อาจารย์ปรีดี
เดินทางจากประเทศจีนมาอยู่ที่ปารีส
เหตุการณ์นี้ทำให้อาจารย์ป่วยถูกทางการเพ่งเล็ง
ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

“ ความสัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ
มิใช่ว่าเมื่อเขาได้ดีมีอำนาจวาสนา ก็พินอบพิเทาเคารพรักใคร่ พอเขาได้ทุกข์ก็หลีกเลี่ยง
กิตติขจร ที่สิงคโปร์ (ภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖) ก็ด้วยเหตุนี้ ”

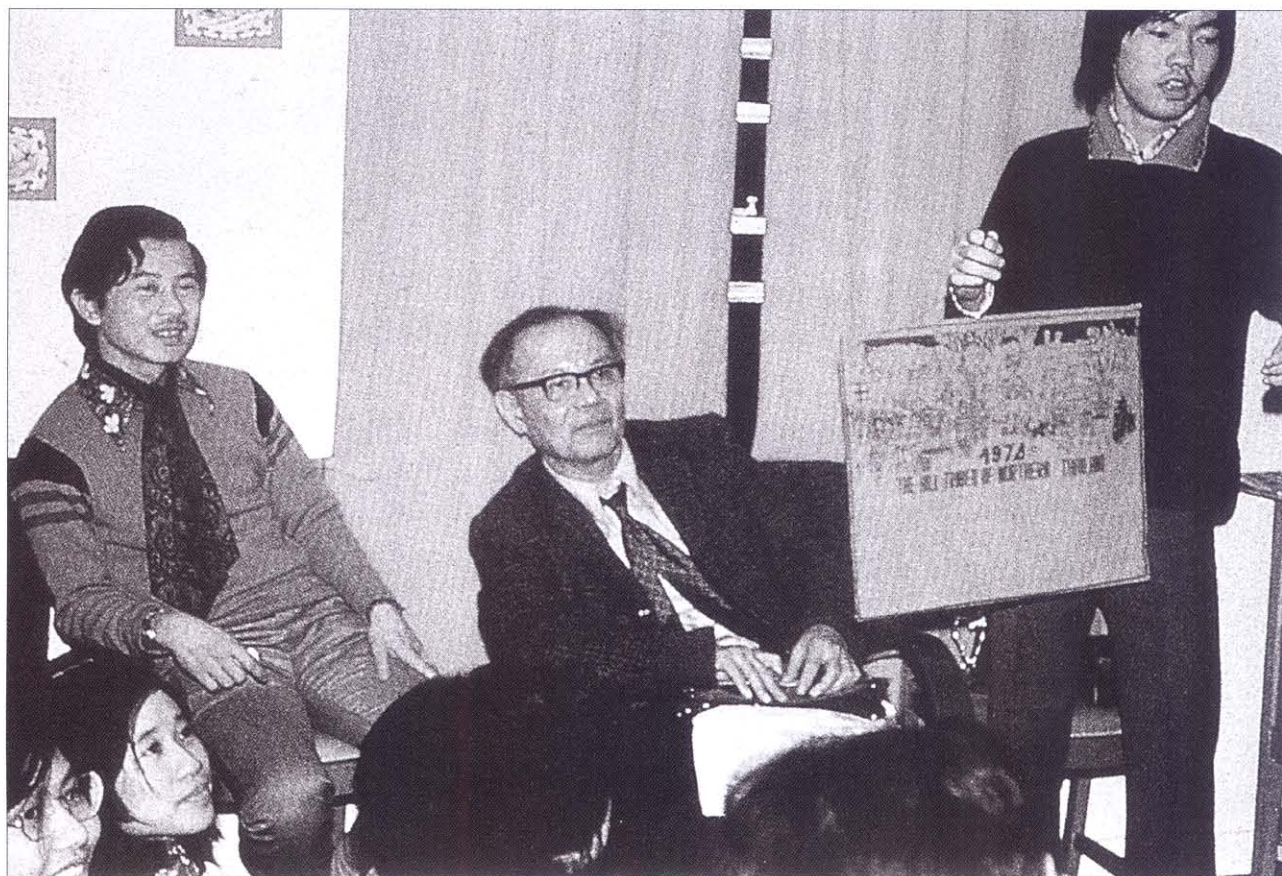

เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝ่ายหนึ่งตกทุกข์ได้ยาก อีกฝ่ายต้องมีความมั่นคงเสมอต้นเสมอปลาย
เลียงไม่เหลียวแล การที่ผมได้ไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่ปารีส และจอมพล ถนอม

อาจารย์ป๋วยเป็นลูกศิษย์
ของอาจารย์ปรีดี
เมื่อครั้งเป็นนักศึกษา
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง
และในระหว่างสงครามโลก
ครั้งที่ ๒ อาจารย์ปรีดี
เป็นหัวหน้าเสรีไทย
ขณะที่อาจารย์ป๋วย
เป็นเสรีไทยสายอังกฤษ
ที่ได้รับเลือกให้กระโดดร่ม
เข้ามาเมืองไทย
เพราะมีความสัมพันธ์
กับอาจารย์ปรีดี
และเมื่ออาจารย์ปรีดี
พ้องรัฐบาลไทย
ให้ออกหนังสือเดินทางให้
และให้จ่ายเงินบำนาญ
อาจารย์ป๋วยก็เป็นสื่อ
ให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกัน
เป็นที่เรียบร้อยนอกศาล
ภาพนี้ถ่ายที่
มหาวิทยาลัยลอนดอน

๘๘ แม้ว่าการไปสอนที่ปรีณชตันคราวนี้จะได้เงินเดือนมาก ท่านก็ยังคงรับเงินเดือนจากธนาคารชาติดั้งเดิม เหตุที่ท่านอยากไปปรีณชตันนั้นข้าพเจ้าเดาว่ามีเหตุผลสองประการ ประการหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าคนในธนาคารชาติสามารถพอแล้ว แม้ท่านไม่อยู่นาน ๆ กิจการของธนาคารก็ดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่จำเป็นต้องมีนายป้วยเป็นตัวยุโรงอยู่เท่านั้น อีกประการหนึ่งท่านคงรู้สึกตัวว่าท่านเป็นเพียงอาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยถึงเวลา ควรเรียนรู้เรื่องมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ให้ทันการณ์... ๘๘

(นายป้วย อิงภากรณ์ ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน ส. ศิวรักษ์)

กับนักศึกษาไทยในกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

อาจารย์ป๋วยลาไปสอนหนังสือ
ที่มหาวิทยาลัยบรินสตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา
เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓

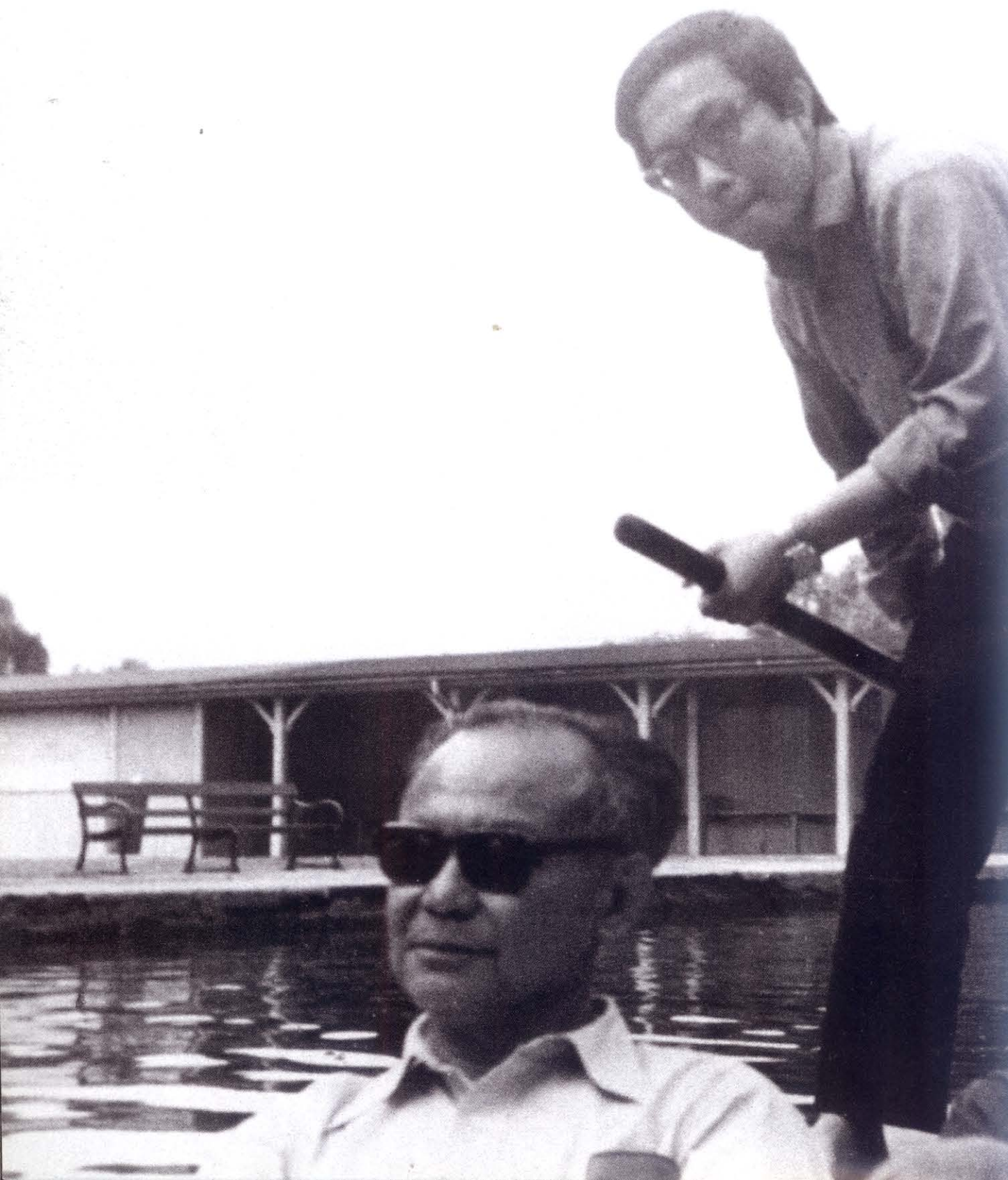

อาจารย์ป่วยกับศิษย์ชาวต่างประเทศ
ขณะสอนพิเศษที่ Woodrow Wilson School,
มหาวิทยาลัยปรินซ์ตัน

“ ที่เคมบริดจ์ ทุกคืนวันพุธเวลาสามทุ่ม ไม่ว่าเราจะทำอะไรกันอยู่ที่ไหน อาจารย์
จีจักรยานกัน และอีกอย่างหนึ่งที่อาจารย์ป่วยไม่เคยทำก็คือการปล่อยให้รุ่นน้องเป็นผู้
ผมต้องรีบเอาขยะไปเทเพราะวันก่อนอาจารย์ทำเวรเอาขยะไปเทเรียบร้อยแล้ว ”

จะต้องโทรศัพท์ไปคุยกับภริยาไม่เคยเว้น อาทิตย์ใดที่ผมมาเยี่ยมไม่มีรถ เราก็เดินหรือ
ปรนนิบัติฝ่ายเดียว ถ้าผมดื่มข้าวต้มและเจียวไข่ อาจารย์จะต้องแย่งล้างจานเสมอ เล่นเอา

(จาก "คิดถึงอาจารย์ป่วย" ปราโมทย์ นาครทรรพ)

พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖ อาจารย์ป่วย
ได้รับเชิญให้ไปสอนที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์
ประเทศอังกฤษ ในระหว่างนั้นท่านได้เขียน
จดหมายฉบับประวัติศาสตร์ภายใต้นาม
นายเข้ม เย็นยิ่ง เรียกร้องให้มีการคืนเสรีภาพ
แก่ประชาชนชาวไทย จากการทำรัฐประหาร
ของจอมพล ถนอม กิตติขจร
ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔

ในภาพอาจารย์ป่วยนั่งเรือพักผ่อน
กับลูกศิษย์ในเมืองเคมบริดจ์
คนพายเรือคือ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์
คนนั่งคือ ไพรัช รัชพงษ์

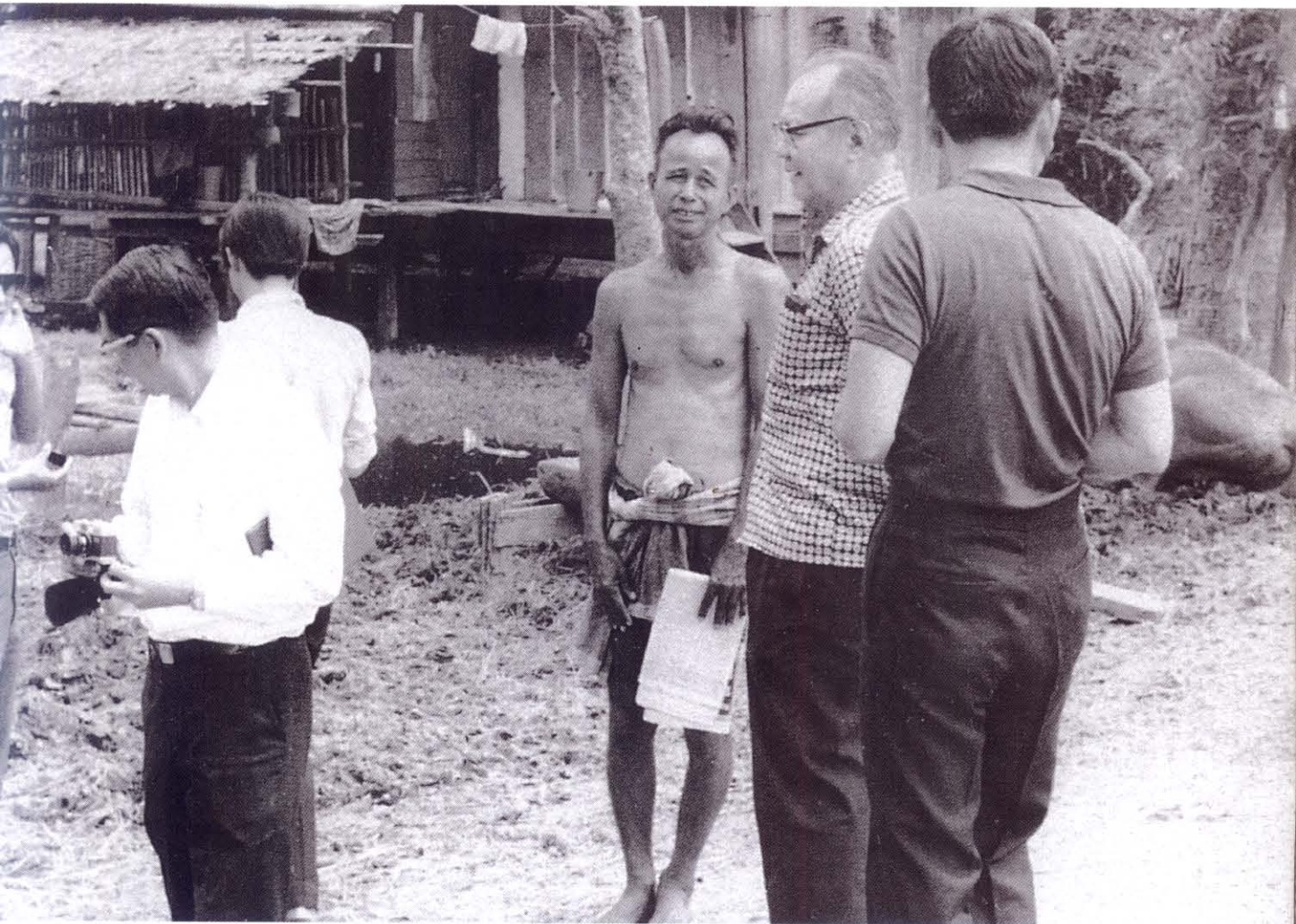

อาจารย์ป๋วยเคยพูดว่า ท่านเสียดา
ยที่ดูแลความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นใหญ่
ไม่ได้ดูความยุติธรรมในสังคม ภายหลัง
ท่านหันมาสนใจพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง
เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๐ ตั้งแต่นั้นดำรงตำแหน่ง
ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นต้นมา
อาทิ การตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย
การจัดตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร
และโครงการพัฒนากลุ่มน้ำแม่กลอง

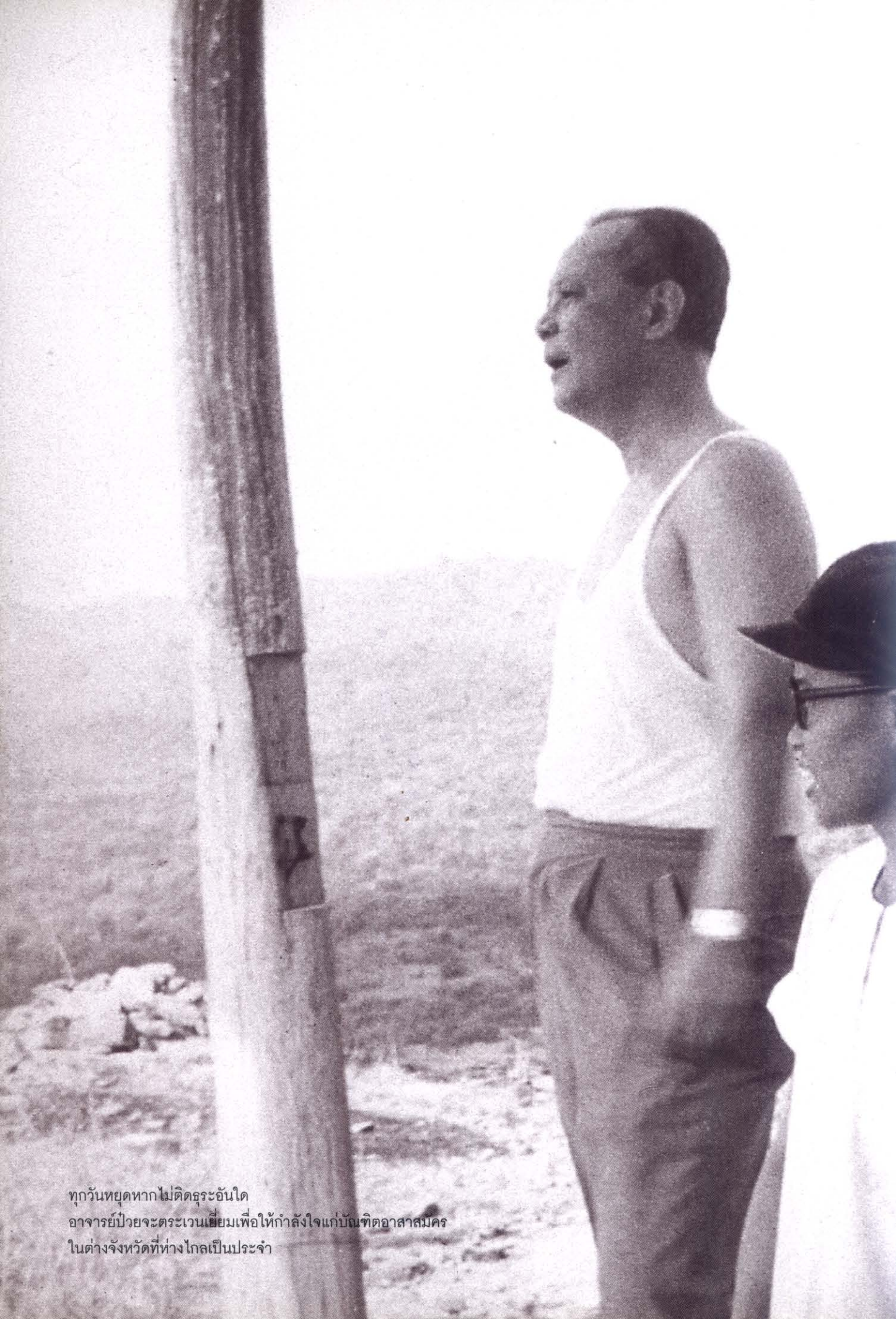
ทุกวันเสาร์อาทิตย์หากมีเวลา อาจารย์ป่วยจะตระเวนไปต่างจังหวัด
เพื่อดูโครงการพัฒนาต่าง ๆ และไปให้กำลังใจแก่อาสาสมัครหนุ่มสาวผู้ปฏิบัติงาน

ในภาพ (หน้า ๘๔) อาจารย์ป่วยกับเด็ก ๆ เมื่อครั้งเดินทางไปเยี่ยมบัณฑิตอาสาสมัคร
ที่เป็นครูโรงเรียนประชาบาลแห่งหนึ่งในภาคอีสาน

“ ถ้าเราไม่สามารถเจียดเงินมาเพื่อการศึกษา ก็ไม่น่าจะสามารถเจียดเงินไป
สำหรับเรื่องอื่น เพราะปัญหาอื่น ๆ เช่น ภัยคอมมิวนิสต์ อันธพาล อาชญากรรม ภัยรุม
การปกครองประชาธิปไตย หรือแม้แต่การเศรษฐกิจและการผลิตต่ำ ปัญหาเหล่านี้จะ
ป้องกันแก้ไขไม่ได้ ถ้าเราไม่ยอมลงทุนในสิ่งที่ประเสริฐที่สุดคือ คน ”

(จาก "การศึกษา")

ทุกวันหยุดหากไม่ติดธุระอันใด
อาจารย์ป่วยจะตระเวนเยี่ยมเพื่อให้กำลังใจแก่นักศึกษาสมัคร
ในต่างจังหวัดที่ห่างไกลเป็นประจำ

(บน) ถ่ายที่เขื่อนจุฬาภรณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๔
หลังการสัมมนาเรื่อง "เขื่อนผามอง

ปัญหาการตั้งรกรากใหม่และการเคลื่อนย้ายประชากร"

(ขวา) อาจารย์ป้วยบนเรือ

เมื่อครั้งไปเยี่ยมบัณฑิตอาสาสมัคร ปี พ.ศ. ๒๕๑๖

หน้า ๘๘ :

(บน) ไปเยี่ยมบัณฑิตอาสาสมัครทางภาคเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

(ล่าง) เมื่อครั้งไปเยี่ยมผู้ปฏิบัติงานภาคสนาม โครงการลุ่มน้ำแม่กลอง
ที่ ต. อุทอง อ. อุทอง จ. สุพรรณบุรี ปี พ.ศ. ๒๕๑๔

“ เราเป็นข้าทาสของแผ่นดิน ความทุกข์ของชาวบ้านเป็นความทุกข์ของแผ่นดิน
ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องแก้ไข การทำงานแม้จะมีความยากลำบากสักปานใด
ก็ตาม หากเรามีความตั้งใจทุ่มเททำจริงทำต่อเนื่อง และทำด้วยความเสียสละกำลังกาย
กำลังใจ และสติปัญญาแล้ว สักวันหนึ่งจะต้องพบความสำเร็จแน่นอน ”

(อาจารย์ป้วยกล่าวกับบัณฑิตอาสาสมัครที่บุรีรัมย์)

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖

อาจารย์ป๋วยได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ
ในสมัยรัฐบาล ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์
ด้วยบารมีของอาจารย์ป๋วย ท่านสามารถรวบรวมนักวิชาการ
สาขาต่าง ๆ จำนวนมากมาช่วยงานได้เต็มที่

ในภาพอาจารย์ป๋วยกำลังร่วมหารือกับนักศึกษา
ในเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๑๗

(ภาพ : หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ)

“ ตอนนั้นหลายฝ่ายเตรียมจะให้แกเป็นนายกรัฐมนตรี พลอากาศเอก ทวี จุลละทรัพย์ เพื่อนเสรีไทยด้วยกัน และถือว่าเป็นตัวแทนทางฝ่ายทหาร ซึ่งยังมีบทบาททางการเมืองพอสมควรในเวลานั้น ก็ติดต่อขอให้แกเป็นนายกฯ แกก็ไม่รับ พรรคประชาธิปัตย์ก็ขอร้องให้คุณป๋วยเป็นหัวหน้าพรรค แกก็ปฏิเสธ คุณคึกฤทธิ์ก็เชิญคุณป๋วยไปพบ ถามว่าอาจารย์อยากเป็นนายกฯ หรือไม่ คุณป๋วยก็บอกว่าไม่อยากเป็น ”

(จาก นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน ส. ศิวรักษ์)

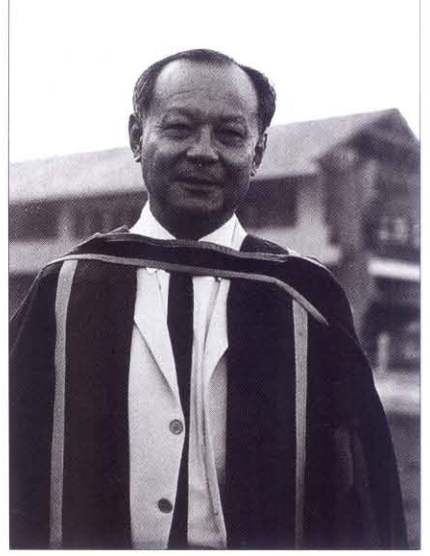

ภาพการ์ตูนฝีมือ ประยูร จรรย์วาทษ์ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ
บนสุด : อาจารย์ป๋วยกลับจากอังกฤษหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖
บน : อาจารย์ป๋วยเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นประธานคณะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ
ในงานพระราชทานปริญญาบัตร
แก่บัณฑิต สมัยที่อาจารย์ป๋วย
เป็นคนบดีคณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๕

“ ถ้าเราจะเรียนเป็นนักเศรษฐกิจ จะเรียนแต่เพียง
เศรษฐศาสตร์ก็คงจะพอ แต่เราจะเรียนเป็นบัณฑิตเพื่อให้
ได้ปริญญาเศรษฐศาสตร์บัณฑิต วิสัยบัณฑิตย่อมต้อง
พิจารณาเรื่องต่าง ๆ ในรอบแห่งความเป็นจริง และความ
เป็นจริงแห่งสังคมศาสตร์นั้น ย่อมสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่
จะพิจารณาเศรษฐกิจโดด ๆ หาได้ไม่ ”

(จาก “เศรษฐศาสตร์บัณฑิตอันพึงปรารถนา”)

วิสัยบัณฑิตผู้ ทรงธรรม
ไปเปลี่ยนไปแปรผัน ไปค้อม
ไปขึ้นไปลงหัน กลับกลอก
กายจิตวาตะพร้อม เปรียบด้วยสัตยา

ป่วย อังภากรณ์

(ซ้าย) อาจารย์ป๋วยเตริยมรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในงานพระราชทานปริญญาบัตร
๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๒
(ล่าง) ถ่ายภาพร่วมกับบัณฑิต

๘๘ น้อยคนที่จะรู้ว่าความปรารถนาของอาจารย์ป๋วยไม่ใช่เรื่องทางการเมือง แต่เป็นเรื่องของการศึกษาและการพัฒนาชนบท อาจารย์ป๋วยต้องการยกมาตรฐานทางวิชาการ วรรณศาสตร์ และนำมหาวิทยาลัยกลับไปสู่ประชาชน ด้วยการเข้าไปพัฒนาชนบท ท่านเคยกล่าวไว้ว่า ‘ใคร ๆ หว่าผมไม่มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ที่จริงผมมี เป้าหมายในชีวิตของผมคือการเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์’ ๘๘

(บน) อาจารย์ป๋วย
เป็นศิษย์ธรรมศาสตร์คนแรก
ที่ได้รับเลือกตั้งจากชาว
ประชาคมธรรมศาสตร์
ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น
ให้เป็นอธิการบดีคนที่ ๑๐
เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๑๘
ในช่วงเวลาที่ยากลำบากที่สุดช่วงหนึ่ง
ในประวัติศาสตร์ของรั้วเหลืองแดง
(ขวา) อาจารย์ป๋วย
ในพิธีไหว้ครู

อาจารย์ป๋วยในงานรับเพื่อนใหม่

๘๘ ท่านมีแนวคิดปรับปรุงโครงสร้างทางวิชาการว่า

ธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยที่มีความพร้อมทาง
ด้านสังคมศาสตร์มานานแล้ว ทิศทางการเติบโตจากจุด
นี้คือ การขยายตัวไปในสาขาวิทยาศาสตร์ในลักษณะที่
สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์สามารถเกื้อหนุนกันได้

กล่าวคือในด้านหนึ่งเพื่อให้นักศึกษาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้ประโยชน์จาก
หลักสูตรทางวิทยาศาสตร์ ในอีกด้านหนึ่ง นักศึกษาสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ได้ใช้ประโยชน์
จากหลักสูตรทางสังคมศาสตร์ ท่านเคยกล่าวว่า ‘นักสังคมศาสตร์ที่มีความรู้ทางวิทยา-
ศาสตร์นั้น เป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบัน เช่นเดียวกับนักวิทยา-
ศาสตร์ที่สนใจศิลปวัฒนธรรมและปัญหาสังคม’ ๘๘

(บน) ชมกีฬาในมหาวิทยาลัย
(ขวา) ทักทาย
กับนักกรีฑาที่มหาวิทยาลัย

“ อาจารย์ป่วยมักกล่าวย่ำเสมอว่า มหาวิทยาลัยอยู่ได้เพราะเงินภาษีอากรและเงิน
 แก่สังคมเป็นการตอบแทน นอกเหนือจากการเรียนการสอนตามปกติ ในเวลานั้นคณะต่าง ๆ
 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เปิดโรงเรียนอนุบาลและประถมศึกษาในเขตสลัมคลองเตย

(บน) อาจารย์ป่วยขณะเดินอยู่ที่ท่าพระจันทร์
 กับอาจารย์ขวลิต ปัญญาลักษณ์ (คนซ้าย)
 และอาจารย์ปราโมทย์ นาครทรรพ
 (ซ้าย) อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี
 รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
 กำลังรดน้ำอวยพรอาจารย์ป่วย

อุดหนุนจากประชาชน มหาวิทยาลัยจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญในการให้บริการทางวิชาการ
ได้จัดทำโครงการบริการสังคม เช่น คณะนิติศาสตร์ได้ริเริ่มโครงการกฎหมายสู่ชนบท
และโครงการนักเรียนเรียนดีจากชนบทหรือโครงการช้างเผือก ”

(บน) ทีมผู้บริหาร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ในสมัยนั้น จากซ้าย :
อาจารย์บันลือ คงจันทร์
อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์
อาจารย์เสนห์ จามริก
อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี
(ขวา) อาจารย์ป๋วย
กับนักศึกษาในโรงยิม

“ ถ้ายึดมั่นในหลักประชาธรรมแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อ
ได้มาซึ่งประชาธรรม นอกจากสันติวิธี ”

การใช้อาวุธอยู่เชิงประหัตประหารกันเพื่อประชาธรรม
นั้น แม้จะสำเร็จอาจจะได้ผลก็เพียงชั่วครู่ชั่วยาม จะไม่ได้
ประชาธรรมถาวร เมื่อฝ่ายหนึ่งใช้อาวุธแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งแพ้
ก็ยอมคิดใช้อาวุธโต้ตอบ เมื่ออาวุธปะทะกันแล้วจะรักษา
ประชาธรรมไว้ได้อย่างไร ”

(จาก “บันทึกประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี”)

ในเวลานั้น ความขัดแย้งทางการเมืองเริ่มรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ธรรมชาติเป็นดินแดน
ของผู้รักความเป็นธรรม เป็นสถานที่จัดการชุมนุมประท้วงไม่เว้นแต่ละวัน
อาจารย์ป๋วยกลายเป็นหน้าหนังสือพิมพ์ ถูกบีบอยู่ตรงกลางระหว่างสองฝ่าย ฝ่ายขวาก็กล่าวหา
ว่าอาจารย์ป๋วยเป็นผู้อยู่เบื้องหลังนักศึกษา เป็นคอมมิวนิสต์ที่คิดจะทำลายชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์ ตั้งตัวเองขึ้นเป็นประธานาธิบดี มีการกล่าวหาอาจารย์ป๋วยตลอดเวลา
ทางหนังสือพิมพ์และวิทยุโดยเฉพาะสถานีวิทยุยานเกราะ ในขณะที่ฝ่ายซ้ายก็โจมตีว่า
อาจารย์ป๋วยเป็นเผด็จการ ขัดขวางการทำงานของขบวนการนักศึกษา
หลายครั้งอาจารย์ป๋วยใช้ความเด็ดขาดถึงขั้นทะเลาะกับนักศึกษา
ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่ในมหาวิทยาลัยทำกิจกรรมทางการเมือง

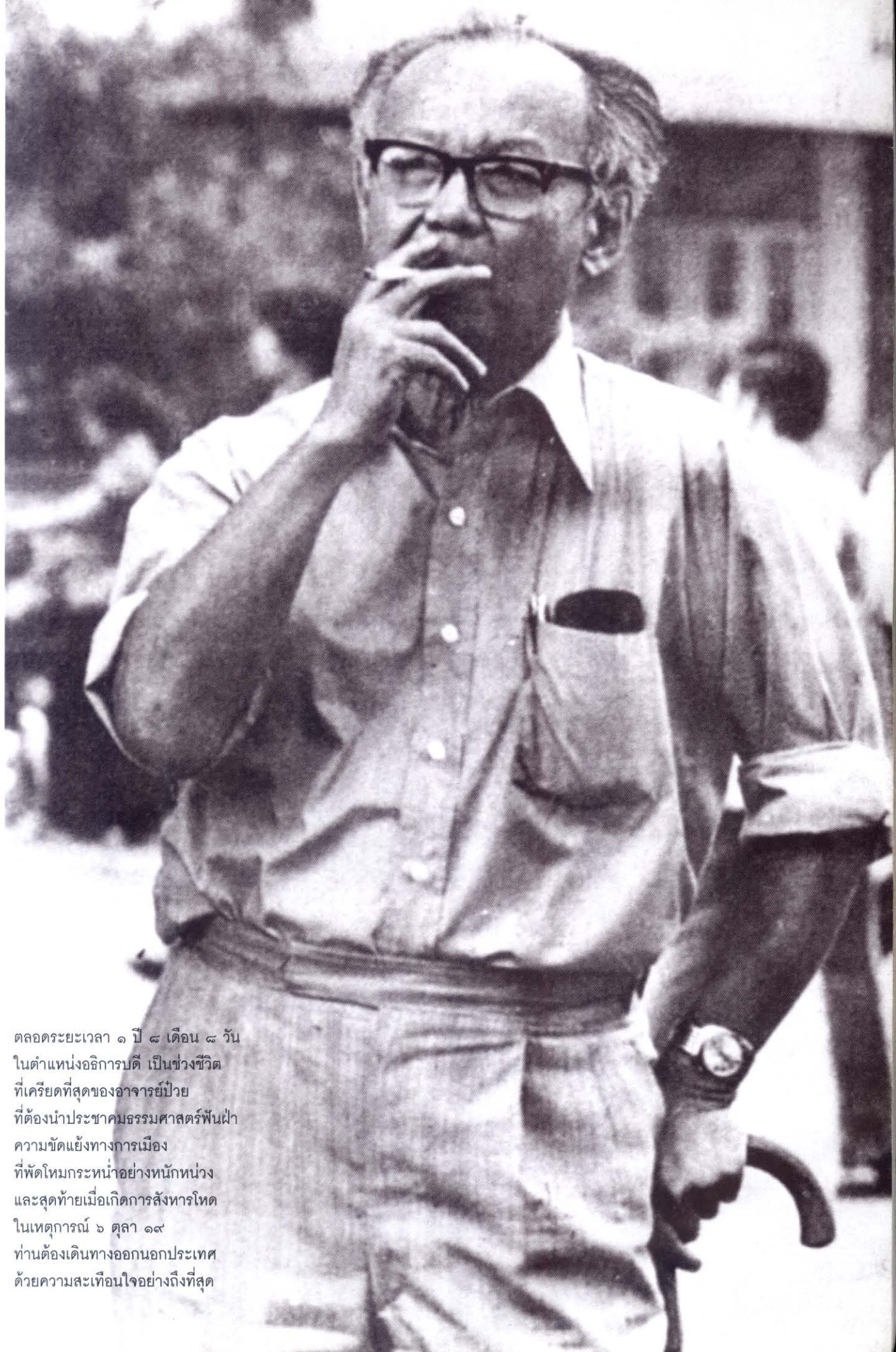
อาจารย์ป๋วย
ลงมาหามักศึกษา
ให้เลิกชุมนุมประท้วง
ที่บริเวณลานโพ
คณะศิลปศาสตร์
ก่อนเกิดเหตุการณ์
๖ ตุลา ๑๙

“ ภายหลังการล้อมปราบเข่นฆ่าผู้บริสุทธิ์โดยฝ่ายขวาจัด ในเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม อาจารย์ป่วยแกลงลาออก เพื่อแสดงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่มีคนจำนวนมากถูกทำร้าย จนถึงแก่ความตาย ท่านตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศเป็นการชั่วคราวเพื่อความปลอดภัย ตกเย็นวันนั้นเกิดรัฐประหาร อาจารย์ป่วยอยู่ที่สนามบินดอนเมือง ท่านเขียนบันทึกเล่าเหตุการณ์ว่า

“เวลาประมาณ ๑๘.๑๕ น. ได้มีตำรวจชั้นนายพันโท ตรงเข้ามาจับผู้เขียน โดยที่กำลังพูดโทรศัพท์อยู่ ได้ใช้กริยาหยาบคายตบหูโทรศัพท์ร่วงลงไป แล้วบริภาษผู้เขียนต่าง ๆ นานา บอกว่าจะจับไปหาอธิบดีกรมตำรวจ ผู้เขียนก็ไม่ได้โต้ตอบประการใด เดินตามนายตำรวจนั้นออกมา...” ”

ตลอดระยะเวลา ๑ ปี ๘ เดือน ๘ วัน
ในตำแหน่งอธิการบดี เป็นช่วงชีวิต
ที่เครียดที่สุดของอาจารย์ป๋วย
ที่ต้องนำประชาคมธรรมศาสตร์ฝ่า
ความขัดแย้งทางการเมือง
ที่พัดโหมกระหน่ำอย่างหนักหน่วง
และสุดท้ายเมื่อเกิดการสังหารโหด
ในเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙
ท่านต้องเดินทางออกนอกประเทศ
ด้วยความสะเทือนใจอย่างยิ่งที่สุด

๕ | เล่าเรื่องปัจฉิมวัย

ก่อนที่อาจารย์ป๋วยจะล้มป่วย
ท่านใช้เวลาส่วนใหญ่
เดินทางไปพบคนไทยในต่างแดน
และบุคคลสำคัญในประเทศต่าง ๆ
อาทิ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา
ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก
ญี่ปุ่น และออสเตรเลีย
เพื่อให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ
เหตุการณ์บ้านเมืองของประเทศไทย
ในเวลานั้น เพื่อเรียกร้องให้เกิด
ประชาธิปไตยในเมืองไทยอย่างสันติวิธี

ในภาพอาจารย์ป๋วยขณะให้การ
ต่อคณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์
สภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกา
๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๐

“ เสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งที่แปลก ถ้าตัวเราเองไม่ได้ถูกกลืนรอนเสรีภาพก็จะ
ไม่รู้สึกละอะไร และจะพูดได้เสมอว่า คนอื่นยังสามารถอยู่ได้เลยภายใต้การกดขี่ปราบปราม
ถ้าคุณเป็นชาวนาและบุตรหลานของคุณถูกตำรวจจะนำตัวไป โดยที่เขามิได้ก่อความแต่
อย่างใด มิได้ทำอะไรทั้งนั้น ถูกนำตัวไปโดยปราศจากข้อหา เมื่อนั้นแหละคุณจะรู้สึก
ขมขื่นมาก ”

(คำให้การของอาจารย์ป๋วยต่อคณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์ สภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกา กรณีเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙)

หน้า ๑๑๕ :

(บน) อาจารย์ป่วยในวัยปลาย ๖๐

ถ่ายที่สวนสาธารณะแห่งหนึ่ง

ในประเทศไทย (ภาพ : ไมตรี อึ้งภากรณ์)

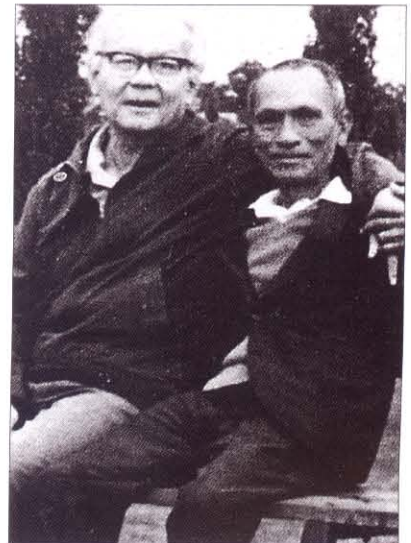
(ล่าง) กำลังเล่นไพ่บริดจ์กับลูกศิษย์

สิ่งที่ท่านโปรดปรานที่สุดในยามว่าง

ภาพ : ไมตรี อึ้งภากรณ์

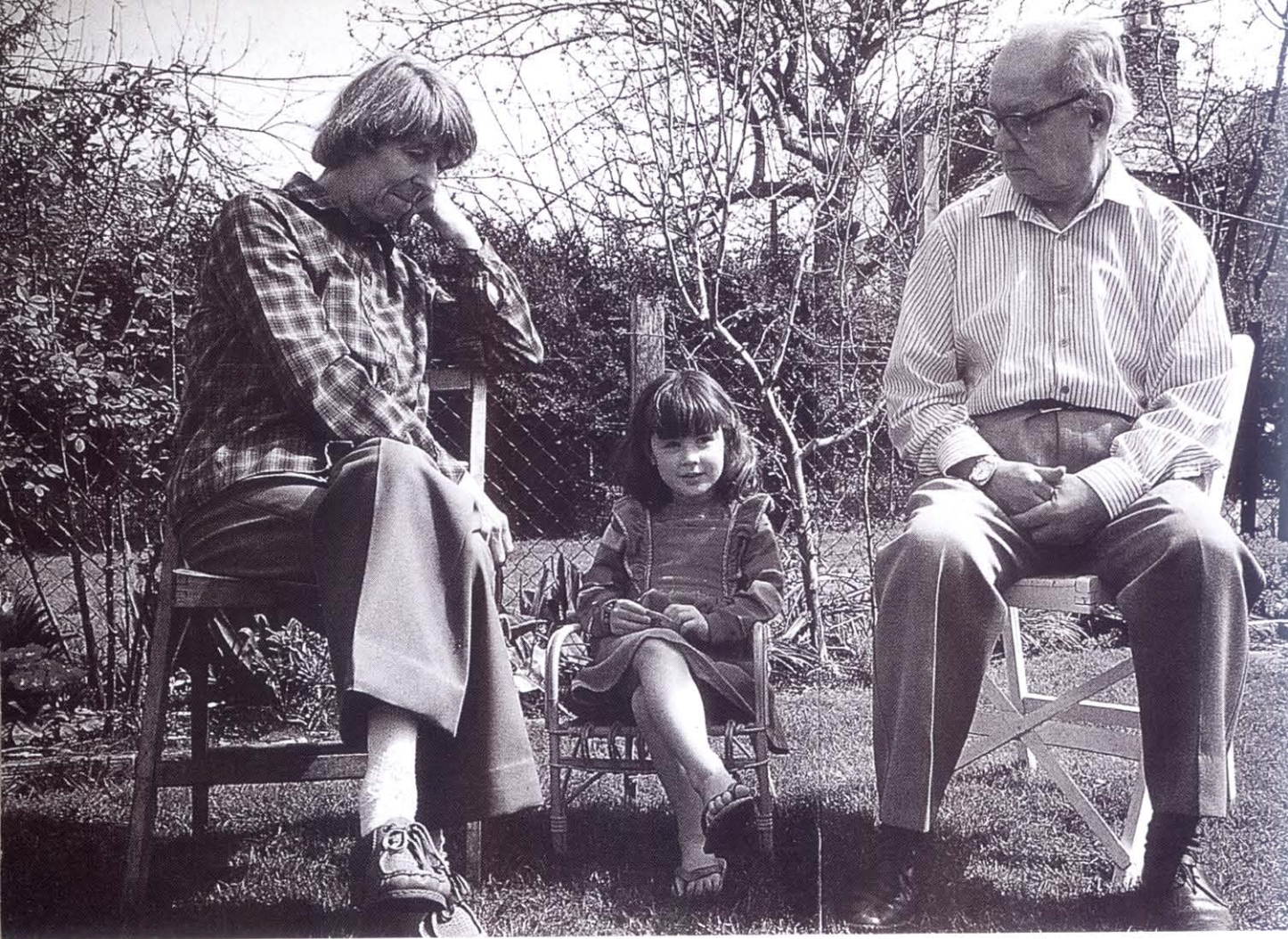

“ กลางดึกของคืนวันหนึ่งคุณพ่อร้องว่าปวดหัวมาก พวกเราพาคุณพ่อส่งโรงพยาบาล
ปรากฏว่าเส้นโลหิตในสมองแตก อาการท่านทรุดลงเรื่อย ๆ จึงต้องย้ายท่านไปโรงพยาบาลที่
มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสมอง แล้วผ่าตัดใหญ่ อาทิตย์
แรกอาการคุณพ่อแย่มาก สะอึกตลอดเวลา ต้องให้น้ำเกลือ
ทั้งแขนและขา มีสายห้อยระโยงระยางเต็มไปหมด แต่
หลังจากนั้นอาการดีขึ้น ท่านรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล
สามเดือน จากนั้นก็ไปอยู่ที่สถานพักฟื้น เพื่อฝึกให้สามารถ
ช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น ถอดเสื้อ สวมเสื้อ กินข้าวเอง... ”

(ไมตรี อึ้งภากรณ์ บุตรชายคนกลาง)

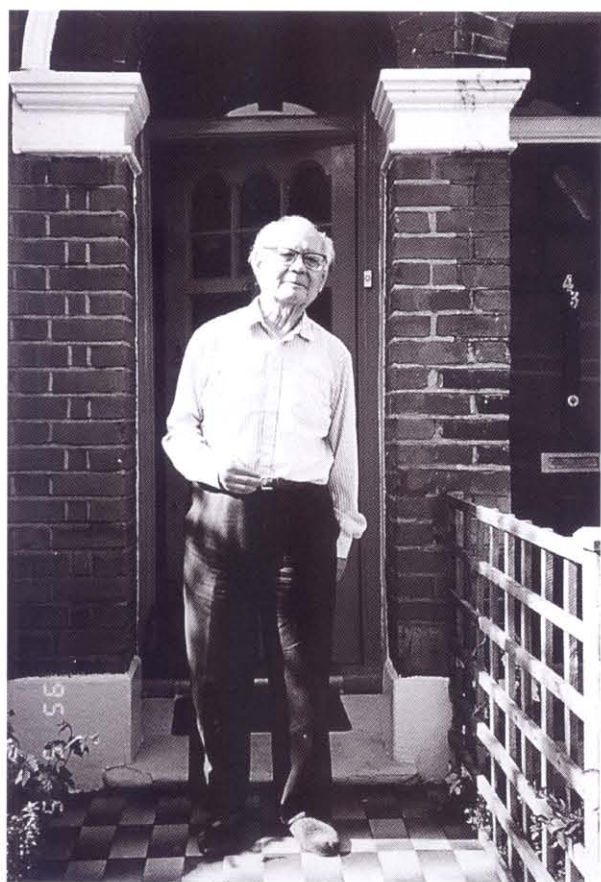
กับนายมนี สานะเสน
เพื่อนสนิทและอดีตเลขาธิการ

ถ่ายรูปกับมาร์กาเรต สมิท ภรรยา และ โรซา บุตรสาวของ ใจ อึ้งภากรณ์ เมืองออกซ์ฟอร์ด (ภาพ : ไมตรี อึ้งภากรณ์)

๘๘ ท่านหาวิธีพูดกับเราด้วยการเอาสมุดมาให้เราดู เป็นสมุดรายชื่อคนที่ท่านเคยทำงานด้วย ท่านจะชี้คนนี้ คล้าย ๆ จะถามว่าเป็นอย่างไร เราคุยอะไรกับท่าน ท่านพอรู้เรื่อง... ทุกครั้งที่ไปหาอาจารย์ป่วย ตอนกลับออกมาท่านก็เอาเสื้อโอเวอร์โคตมาใส่ให้เรา เอาเสื้อฝนใส่ให้เรา ท่านดีเหลือเกิน บางทีผมอดน้ำตาคลอไม่ได้ เพราะบ้านท่านเป็นห้องแถวเล็กนิดเดียวทาสีแดง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ มีกระถางต้นไม้อยู่สองสามกระถาง หนังสือนิดหน่อย มีครัว อยู่กับภรรยาสองคนตายาย ๘๙

(ขวลิต ธนะชานันท์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย)

(บน) อาจารย์ป้วยและ มาร์กาเรต สมิต
อาศัยในบ้านพักทางใต้ของกรุงลอนดอน
ลักษณะเป็นทาวน์เฮาส์สองชั้น
มีอายุเก่าแก่ ๗๐-๘๐ ปี
ห้องรับแขกเล็ก ๆ
เนื้อที่ประมาณ ๖ ตารางเมตร
มีเก้าอี้รับแขกเล็ก ๆ อยู่สามสี่ตัว
และโทรทัศน์ ใครแวะมาเยี่ยมเยียน
ก็มักถ่ายรูปเป็นที่ระลึกในห้องนี้

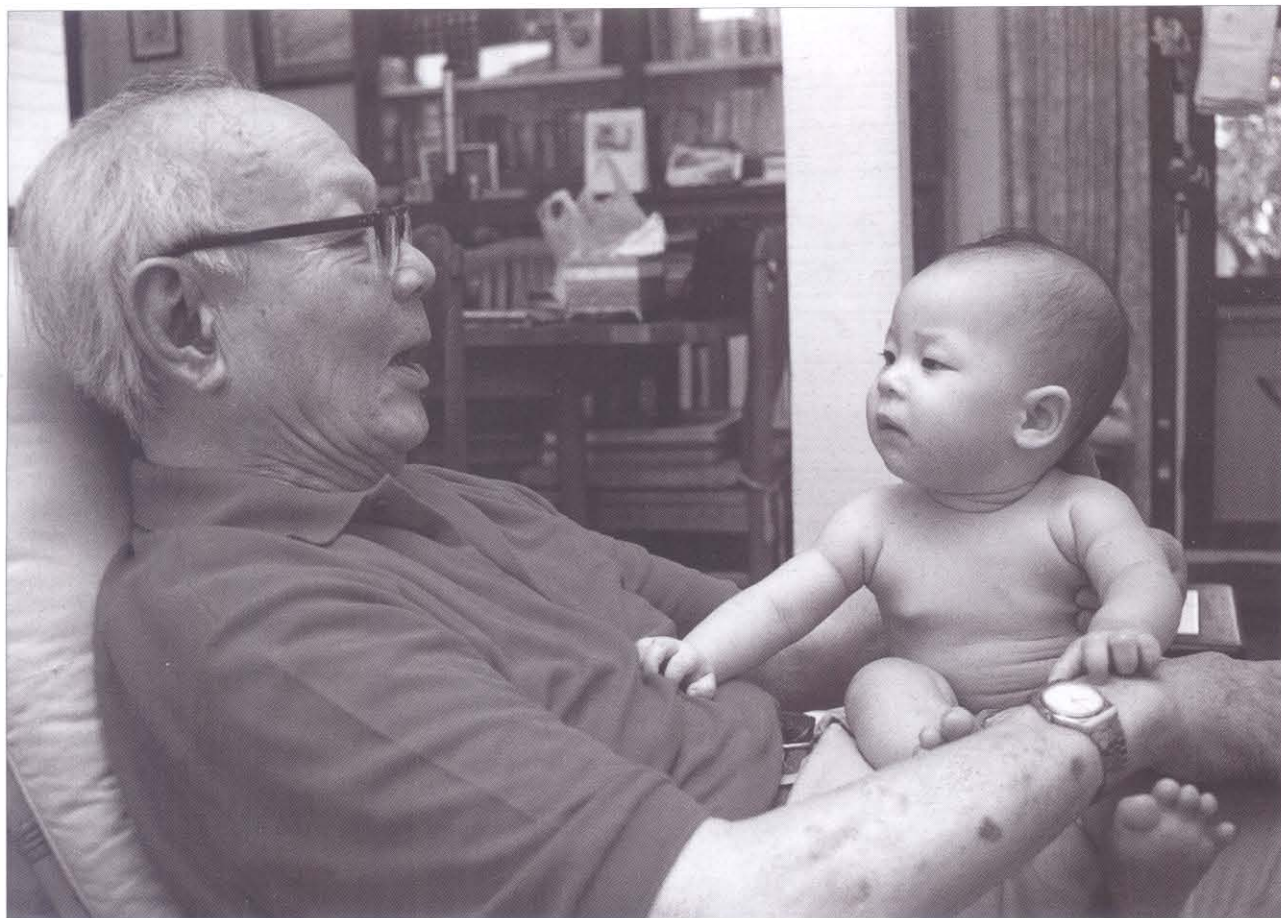
๘๘ เสรีภาพเป็นเนื้อดิน อากาศ และปุ๋ย ที่จะทำให้พฤษชาติแห่งความคิดเจริญ
เติบโตใหญ่ขึ้นได้ และเมื่อนำความคิดไปสู่อุดมคติ อุดมคติจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อบุคคลใน
สังคมสามารถใช้ความคิดอย่างเสรี ปราศจากพันธนาการของจารีตประเพณี หรืออีก
นัยหนึ่งเราต้องสนับสนุนให้มนุษย์แต่ละคนใช้ความคิดอย่างมีเสรีภาพ ชนิดที่ไม่ต้อง
พึ่งหวาดหวั่นว่าจะเป็นความคิดนอกกลุ่มนอกทาง นั้นแหละจึงจะเป็นการสนับสนุน
อุดมคติให้ถือกำเนิดได้ ”

(จาก "อุดมคติ")

อาจารย์ป่วยในบ้านพัก
ทางตอนใต้กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
(ภาพ : ไมตรี อึ้งภากรณ์)

(บน) อาจารย์ป่วยกับหลานคนหนึ่ง

(ภาพ : โมตรี อึ้งภากรณ์)

(หน้า ๑๒๐) อาจารย์ป่วย

กับใจ นุตรชายคนเล็กและหลาน

“ ในช่วงบั้นปลายชีวิต อาจารย์ป่วยมีสุขภาพแข็งแรงดี สามารถเดินไปไหนได้เหมือนคนปกติทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะชอบเดินเล่นในสวนสาธารณะ และแม้มือขวาจะยังใช้งานได้ไม่ค่อยดีนัก แต่พอจะยกของเบา ๆ กลัดกระดุมเสื้อ ช่วยเหลือตัวเองได้พอสมควร แม้อาจารย์จะพูดได้เล็กน้อย แต่ก็สามารถสื่อสารกับคนรอบข้างได้เข้าใจ ”

เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดครั้งแรกในรอบ ๑๐ ปี เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐

กับเพื่อนเสรีไทย ที่บ้านนายประจิตร ยศสุนทร

อาจารย์ปวยและภรรยาถ่ายภาพกับญาติพี่น้อง ลูกและหลานในกรุงเทพฯ

(ขวา) เมื่อครั้งไปเยี่ยม
ธนาคารแห่งประเทศไทย
(ขวาล่าง) บ้านพักอาจารย์ป๋วย
ที่ซอยอารีย์ เป็นบ้านชั้นเดียว
ซึ่งท่านซื้อไว้ตั้งแต่
หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

(หน้า ๑๒๔)
ถ่ายภาพกับอนุสาวรีย์
นายปรีดี พนมยงค์
เมื่อครั้งไปเยี่ยมมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์

“ ที่บริเวณหน้าตึกโดม ไม่มีแถวกองเกียรติยศคอยต้อนรับ ไม่มีบิรवारคอยคุ้มกัน มีเพียงชายขราใจดีผู้หนึ่งซึ่งไม่มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้ใด ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์ให้คนกลัวเกรง ไม่เคยสั่งสมโภคทรัพย์จนรวยล้นฟ้า กำลังถูกห้อมล้อมด้วยบุคคลที่รักใคร่นับร้อยนับพันคนจากทั่วสารทิศ ซึ่งสมัครใจมารอรับบุคคลอันเป็นที่รักยิ่ง บางคนเตรียมพวงมาลัยดอกมะลิที่บรรจงร้อยแต่เมื่อคืนไว้คอยท่าน เพื่่อมอบให้แก่คนดีคนหนึ่งที่มีความปรารถนาดีต่อบ้านเมืองอย่างบริสุทธิ์ใจ แต่ครั้งหนึ่งได้รับผลตอบแทนด้วยการถูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจจนแทบเอาชีวิตไม่รอด ”

อาจารย์ป๋วยวัย ๗๙ ปีและ มาร์กเว็ต สมิท ที่สวนสาธารณะแห่งหนึ่งในประเทศอังกฤษ

“ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่างสำหรับเฟลิดเฟลิน
กับครอบครัว มีส่วนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม
สามารถมีบทบาทและชมศิลปะวรรณคดี
นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่างๆ
ที่ยังงาน วัด งานสอยกระทง งานน้ำกาดตฤกษ์
งานกุศล อะไรก็ได้พอสมควร.

๑ ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับ
หายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม.

(คุณภาพแห่งชีวิต).

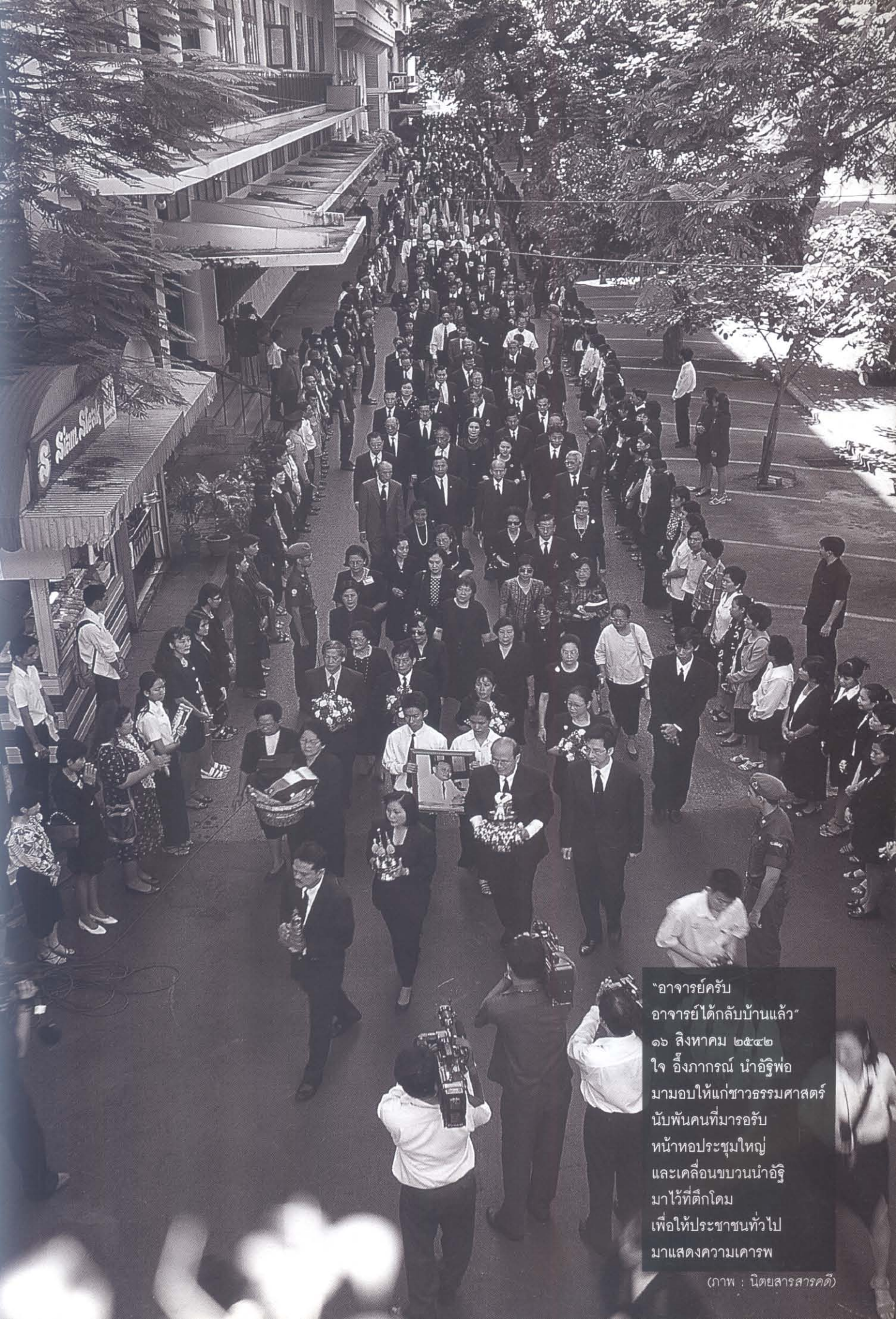

อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ถึงแก่กรรมที่บ้าน ณ กรุงลอนดอน
ประเทศอังกฤษ
เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๒
เนื่องจากเส้นโลหิตใหญ่
ในช่องท้องโป่งแตก อายุ ๘๓ ปี

ภาพนี้เป็นพิธีไว้อาลัย
ที่ทางธนาคารแห่งประเทศไทย
จัดถวายแด่อาจารย์ป๋วย

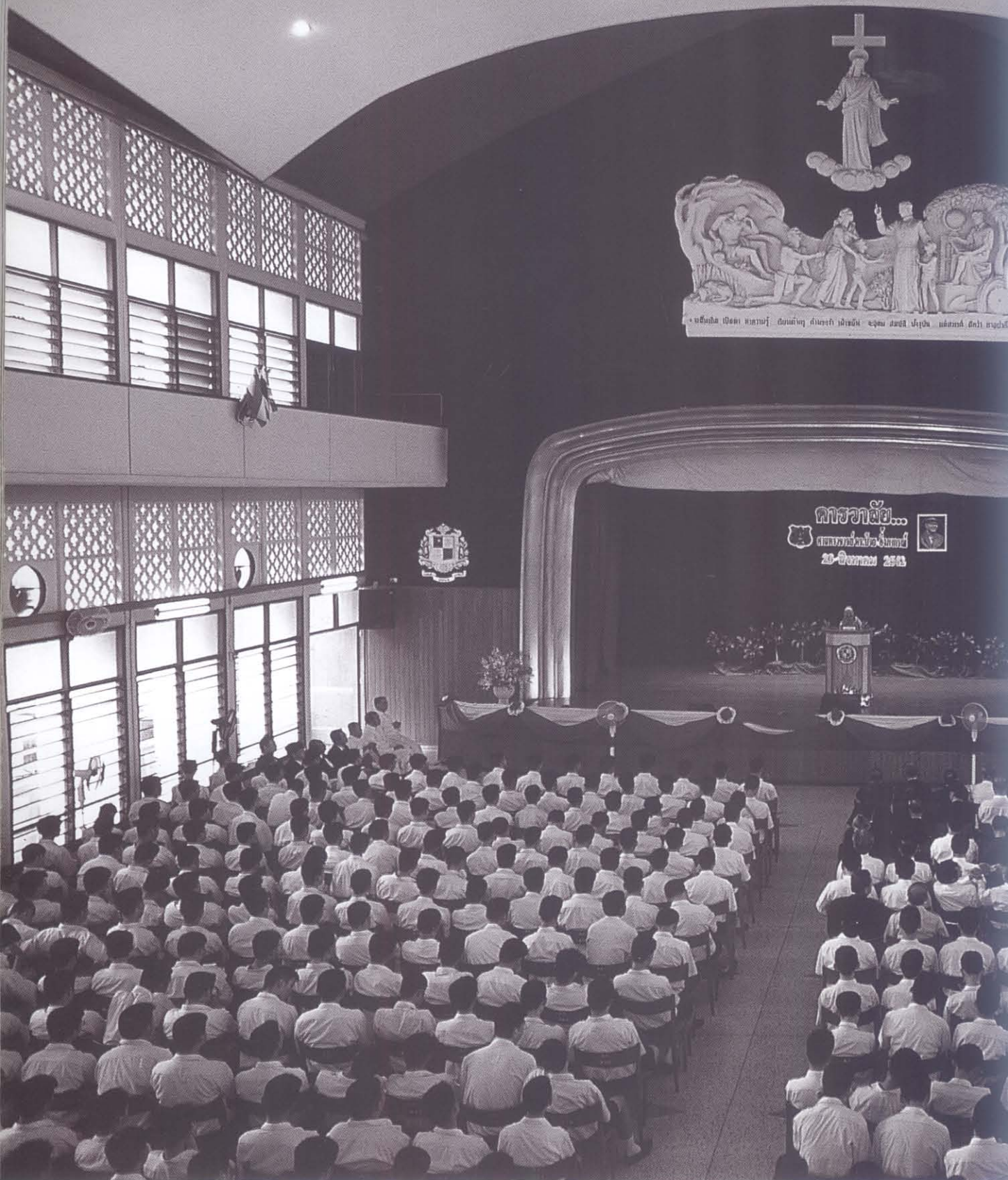
(ภาพ : นิตยสารสารคดี)

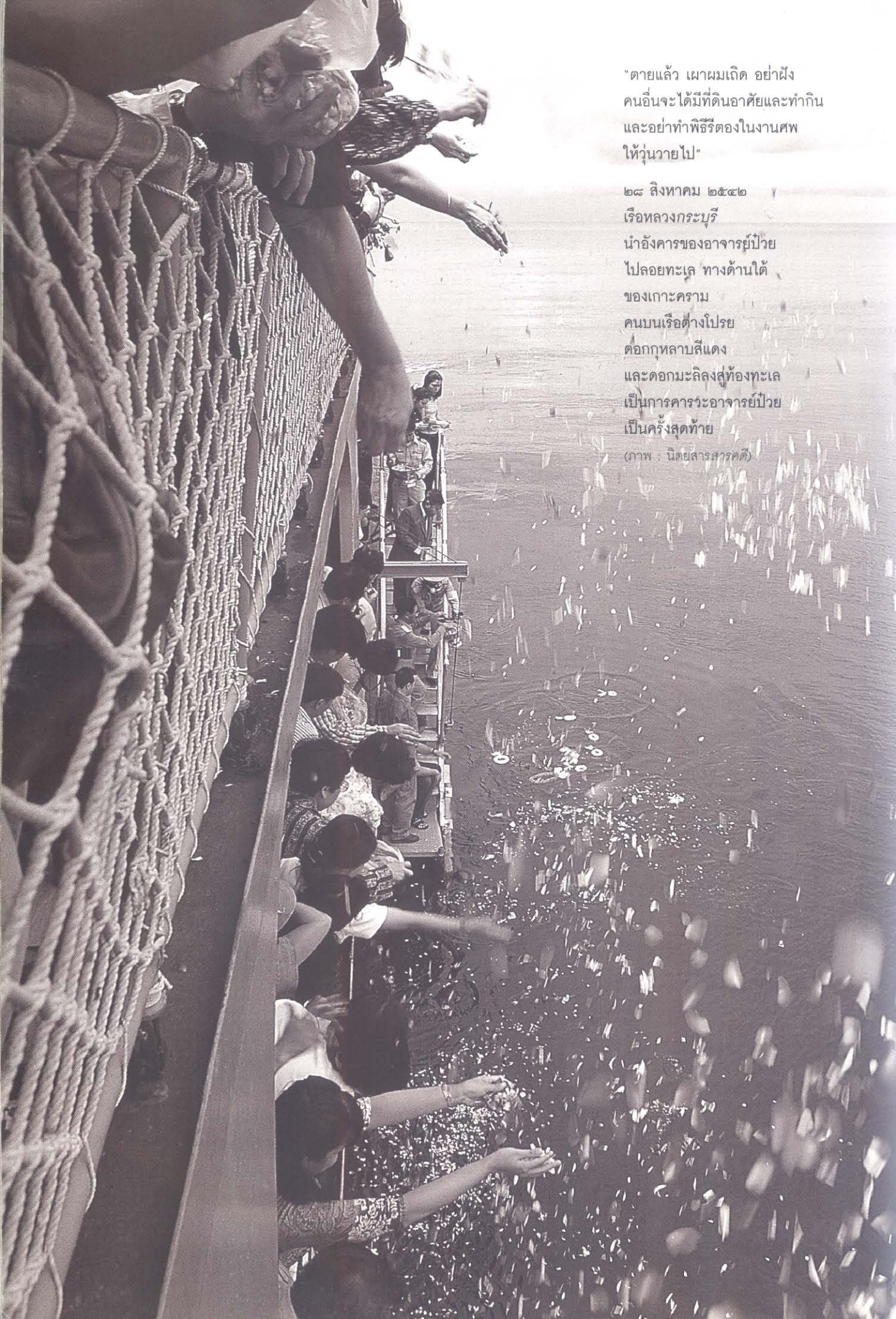
“อาจารย์ครับ
อาจารย์ได้กลับบ้านแล้ว”
๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๒
ใจ อึ้งภากรณ์ นำอัฐิพ่อ
มามอบให้แก่ชาวธรรมศาสตร์
นับพันคนที่มารอรับ
หน้าหอประชุมใหญ่
และเคลื่อนขบวนนำอัฐิ
มาไว้ที่ตึกโดม
เพื่อให้ประชาชนทั่วไป
มาแสดงความเคารพ

(ภาพ : นิตยสารสารคดี)

๒๓ สิงหาคม ๒๕๔๒
โรงเรียนอัสสัมชัญจัดพิธีไว้อาลัย
และพิธีมิสซาแด่อาจารย์ป๊วย
ในฐานะศิษย์เก่า
และครูโรงเรียนอัสสัมชัญ
(ภาพ : นิตยสารสารคดี)

“ตายแล้ว เมาผมเกิด อย่าฝัง
คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน
และอย่าทำพิธีตองในงานศพ
ให้วุ่นวายไป”

๒๘ สิงหาคม ๒๕๔๒

เรือหลวงกระบี่

นำองค์ของอาจารย์ป๋วย

ไปลอยทะเล ทางด้านใต้

ของเกาะคราม

คนบนเรือต่างไปรย

ดอกกุหลาบสีแดง

และดอกมะลิลงสู่ท้องทะเล

เป็นการคารวะอาจารย์ป๋วย

เป็นครั้งสุดท้าย

(ภาพ : นิตยสารสารคดี)

รูปปั้นอาจารย์ป๋วยที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รังสิต บันโดย มีเซียม ยิบอินซอย (ภาพ : นิตยสารสารคดี)

“

จุดหมายปลายทาง

คือสิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมือง

ซึ่งเราเรียกว่าประชาธิปไตย คือธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม
บ้านเมืองที่มีประชาธิปไตยนั้นมีข้อแม้ ไม่ใช่ปกครองกันตามอำเภอใจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
ประชาธิปไตยย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการประชาธิปไตย

ก็ย่อมไม่มีทางที่ใครจะหยิบยื่นให้

ฉะนั้นจุดเริ่มต้นและจุดหมายสุดท้าย

คือประชาชนชาวไทย สิทธิเสรีภาพของประชาชนไทย

”

(จาก “บันทึกประชาธิปไตยโดยสันติวิธี”)

๖ | ชีวิตและงาน

เรื่อง : วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์

ภูษาขานชาติเชื้อ	ชาติรี
ภูเกิดมาก็ที่	หนึ่งเฮ้ย
ภูคาค่อนสิ้นชี-	วาอาตม์
ภูจักไวลายเว้ย	โลกให้แลเห็น

ป๊าย อังภากรณ์

โคลงสี่สุภาพบทนี้จารึกอยู่ใต้รูปปั้นอาจารย์ป๊าย อังภากรณ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต อาจารย์ป๊ายเขียนโคลงสี่สุภาพบทนี้เมื่ออายุ ๒๔ ปี เมื่อครั้งเป็นนักศึกษาที่ London School of Economics & Political Science มหาวิทยาลัยลอนดอน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓

ในเวลาต่อมา โคลงสี่สุภาพบทนี้เป็นบทสรุปที่ดีที่สุดของชีวิตคนชื่อ ป๊าย อังภากรณ์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ กล่าวไว้คล้ายต่อหน้าอัฐิของอาจารย์ป๊าย อังภากรณ์ ที่ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๒ ว่า

“อาจารย์ป๊ายเกิดในตระกูลสามัญชน เดิบโตและได้รับการบ่มเพาะเลี้ยงสามัญชน และจบชีวิตอย่างสามัญชน แต่อาจารย์ป๊ายก็แสดงให้เห็นแล้วว่า วิธีชีวิตสามัญชนเป็นวิธีที่ยิ่งใหญ่ได้ และเป็นวิธีที่งดงามได้ ความยิ่งใหญ่และความงดงามแห่งชีวิตมิได้ขึ้นอยู่กับชั้นชน มิได้ขึ้นอยู่กับฐานะและตำแหน่งแห่งหนในสังคม มิได้ขึ้นอยู่กับอภิสิทธิ์ที่ได้รับ หากแต่ขึ้นอยู่กับความเป็นมนุษย์”

ลูกจีนเกิดเมืองไทย เรียนโรงเรียนฝรั่ง

“แต่แม่ผมเป็นคนใจเด็ด อุตสาห์เรียนหนังสือด้วยตนเอง จนอ่านและเขียนได้ดีพอใช้ แม่ไม่ได้เรียนหนังสือจีน แต่อ่านป้ายตามร้านได้และพูดได้คล่อง เมื่อโตเป็นสาวแม่ก็ช่วยยายกับตาทำบัญชีค้าขายได้ เพราะหัดติดลูกคิดเอาเอง ไม่เคยเข้าโรงเรียน”

๙ มีนาคม ๒๕๕๙ ที่บ้านตรอกโรงสูบน้ำ ตลาดน้อย นางเซาะเซ็ง แซ่เตียว วัย ๒๕ ปี ได้ให้กำเนิดเด็กชายคนหนึ่งชื่อ ป่วย บุตรคนที่ ๔ ในจำนวนทั้งหมดเจ็ดคน ป่วยมียายชื่อเซย ท่านเคยเขียนไว้ในบทความเรื่อง “ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่” ว่า

“ยายผมชื่อเซย เซยเป็นค้าไทยที่โพเราะเหมาะสำหรับตั้งชื่อผู้หญิง แต่เดี๋ยวนี้ความหมายแปรปรวนไปจนใช้ไม่ได้ ผมเข้าใจว่าสาเหตุมาจากนวนิยายเรื่องนั้นเรื่องหนึ่งเขียนมาเมื่อก่อนสงครามโลกญี่ปุ่น ในนวนิยายนั้นลุงเซยแท้จริงเป็นตัวเอง แต่เป็นคนโบราณ เสื้อผ้าเก่าแต่สะอาด เป็นคนรับใช้เขา และชื่อสตั๊ดสูจจริต ไปรับส่งเด็กไปโรงเรียน แท้จริงเด็กคนนั้นเป็นลูกหลานลุงเซย แต่เพื่อน ๆ ของเด็กนั้นล้อเลียนลุงเซยว่าคร่ำครึ นับแต่นั้นมาพวกเราทั้งที่เคยอ่านนวนิยายเรื่องนั้นและไม่เคยอ่าน ก็เลยหักเอาว่าเซยแปลว่า คร่ำครึ”

ตากับยายตั้งร้านขายผ้าอยู่ที่สำเพ็งใกล้ตรอกโรงโคม คุณแม่เซาะเซ็งเป็นลูกหัวปี มีน้องหญิงสี่คน น้องชายสามคน ยายถูกรอบรมาแบบโบราณ คือไม่ได้เรียนหนังสือ ฉะนั้นท่านจึงอบรมลูกสาวหัวปีแบบเดียวกัน

เตี้ยของป่วยเป็นคนจีน เตี้ยเป็นคนตั้งชื่อให้ป่วย ซึ่งแปลตรงตัวว่า “พุนดินที่โคนต้นไม้” มีชื่อเต็มตามสำเนียงแต้จิ๋วว่า อี้้ง ป่วย เตี้ยม เตี้ยของป่วยช่วยพี่ชายทำงานที่แฟปลาแถวปากคลองวัดปทุมคงคา ป่วยไม่ค่อยสนิทกับเตี้ย เพราะเตี้ยไปทำงานตั้งแต่

เช้า กว่าจะกลับบ้านก็สองสามทุ่ม เตี้ยมีรายได้ไม่มากนัก แต่สองคนพ่อแม่ก็อดฟันส่งลูกชายคนนี้เข้าเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญบางรัก แผนกภาษาฝรั่งเศส ค่าเล่าเรียนเดือนละเจ็ดบาท ปีหนึ่งเรียน ๑๐ เดือน รวมเป็นเงิน ๗๐ บาท นับเป็นโรงเรียนที่มีค่าเล่าเรียนแพงที่สุดในสมัยนั้น

“เมื่อพี่ชายสองคนโตเติบโตถึงวัยเล่าเรียน เตี้ยก็จัดส่งให้ไปเรียนที่บ้านเกิดของท่านในประเทศจีน ผมยังเป็นเด็กเล็ก ๆ ไม่รู้ความ ทราบทีหลังว่าถึงแม่จะมีเชื้อจีน ท่านก็ไม่สู้จะเห็นด้วย

กับการส่งลูกไปเรียนเมืองจีน โดยเฉพาะเมื่อพลัดลูกพลัดแม่ ท่านย่อมมีความโหม่นสลดเป็นธรรมดา นัยว่าเตี้ยกับแม่ทะเลาะกันเป็นครั้งแรกเรื่องนี้ ต่อมาเมื่อกำพี่ชายคนที่ ๓ (ภายหลังชื่อกำพล) กับผมโตขึ้น อายุสักแปดเก้าขวบ เตี้ยก็เตรียมจัดส่งไปเมืองจีนอีก คราวนี้แม่ไม่ยอมเด็ดขาด บอกว่าได้ตัดใจยอมส่งไปแต่สองคนแรก สองคนหลังนี้ต้องให้เป็นเรื่องของแม่ เตี้ยเป็นคนที่ไม่ใคร่พูด ไม่ชอบทะเลาะ ก็จำใจยอม แม่ก็จัดการให้เข้าโรงเรียนอัสสัมชัญ”

เมื่อเด็กชายป่วยอายุได้เก้าขวบ เตี้ยก็จากไปโดยไม่มียุทธยสินเงินทองทิ้งไว้ ลุงรับอุปการะส่งเสียเงินให้แม่เป็นรายเดือน แต่ก็ไม่พอใช้ อาจารย์ป่วยมักติดค่าเล่าเรียนที่อัสสัมชัญเสมอ ราว พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๐ ก็เกิดการแพปลาของลุงไม่คอยดี ลูกค้าถูกรุมข่มขู่และเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ เมื่อเด็กชายป่วยไปขอเงินค่าเทอม ลุงได้แต่นั่งนิ่ง ๆ พลาญพูดว่า “ป่วยเอ๊ย อาแปะคิดถึงเตี้ยแกล”

ในสถานการณ์เศรษฐกิจขณะนั้น ลุงบอกแม่ป่วยว่า น่าจะส่งลูกไปอยู่เมืองจีน หรือไม่ก็น่าจะย้ายลูกชายจากโรงเรียนฝรั่งไปเรียน

โรงเรียนหลวงเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย แต่แม่ปฏิเสธ ตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่าจะให้ลูกได้รับการศึกษาที่ดีที่สุด แม่พูดเสมอว่าถึงจะอดคัดเพียงใดก็ไม่ให้ใครมาดูถูก

ป๋วยนั้นรักแม่มาก ในวัยเด็กท่านได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแม่ไม่น้อย ท่านกล่าวถึงแม่ไว้ว่า

“ความมานะเด็ดเดี่ยว เป็นคาถาข้อแรกของแม่ที่เห็นได้ชัดจากประวัติของท่าน เมื่อตั้งใจจะทำอะไรโดยแน่วแน่แล้ว ว่าเป็นสิ่งที่ดีสิ่งที่ดีของบรรพบุรุษ ก็ต้องทำให้ได้แม้จะต้องเสี่ยงต่ออันตราย ความยากลำบาก ใครจะนิทาเย้ยหยันอย่างไรก็ต้องมานะอดทน แม่ไม่เคยขลาด และไม่เคยขี้ขลาด แต่กล้าหาญมากกว่าใคร ๆ

“แม่รักอิสรภาพและเสรีภาพยิ่งกว่าชีวิต ถ้าท่านยอมไม่อยู่เมืองจีนเมื่อท่านเป็นม่ายใหม่ ๆ บางทีชีวิตของแม่อาจจะยืนนานกว่าที่เป็นอยู่ แต่แม่ไม่เคยคิดจะให้ใครเลี้ยง เงินอุปการะของลุงท่านถือว่าเป็นสิทธิ์ของท่านที่ควรได้ เพราะเคยได้ช่วยลุงทำงานจนสร้างบ้านที่เมืองจีนได้ใหญ่โต ท่านพูดให้ฟังเสมอว่า ไม่ให้ลุงเลี้ยงที่เมืองจีนก็เหมือนไปเป็นนกขุนทองอยู่ในกรง บินไปไหนไม่ได้ตามใจชอบ เข้าค้ำมีอาหารกินจะพูดตามใจตัวเองก็ไม่ได้ พูดไม่ได้ตามใจไม่ใช่ไทยแท้

“ความซื่อสัตย์สุจริต แม่พูดบ่อย ๆ ว่า เลี้ยงลูกมาไม่ให้เอาเปรียบใคร ไม่ให้คดในข้ออยู่ในกระดูก ต้องถือสัตย์ ต้องคงวาจาสัตย์ เมื่อแม่เป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่สามารถชำระคืนเขา แม่ก็ปักใจจะรับกรรมด้วยชีวิต

“ความใจกว้างเมตตากรุณา ท่านว่าคนเราก็ต้องมีเรื่องทุกข์ร้อนกันทั้งนั้น มีคนเตือนท่านว่า ทำไมใจกว้างนัก ใครขออะไรก็มักจะให้ แม่ก็ตอบว่า ถ้าเขาไม่ลำบากจริง ๆ แล้ว เขาจะบากหน้ามาหาเราหรือ”

คุณธรรมของแม่ทั้งสี่ข้อนี้ ได้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของป๋วย อึ้งภากรณ์ ในเวลาต่อมา

แม่กักตุนส่งเสียให้ป๋วยเรียนจนจบมัธยมปีที่ ๘ ชีวิตของป๋วยเมื่อครั้งอยู่โรงเรียนอัสสัมชัญนั้น ทศ พันธุมเสน เพื่อนรัก เคย

เขียนถึงอาจารย์ป๋วยไว้ว่า

“ป๋วยไม่เพียงแต่เรียนเก่ง แต่ขยันเรียนด้วย เมื่ออยู่ในโรงเรียนอัสสัมชัญ หมายเลขประจำตัว ๗๐๓๖ ป๋วยสอบไล่ได้คะแนนรวมตั้งแต่ร้อยละ ๗๕ ขึ้นไป โดยมากอยู่ในเกณฑ์ร้อยละ ๘๐ แต่จากระดับมัธยมฯ ๕ ขึ้นไปจนถึงมัธยมฯ ๘ ป๋วยพบคู่แข่งกระดุกขัดผลัดกันชิงที่นั่ง จึงเพิ่มความขยันยิ่งขึ้น จนคะแนนขยับขึ้นไปใกล้ร้อยละ ๙๐ และเกินร้อยละ ๙๐ ก็มี

ครั้งหนึ่งครูประจำชั้นประกาศว่า เด็กชายป๋วยได้คะแนนสอบไล่ภาษาฝรั่งเศส ๙๙.๕ เปอร์เซนต์

ไอ้หนูขี้มั่ง แต่แล้วกลับขี้มั่งเหี้ย เพราะครูประกาศต่อไปว่า

เด็กชายเม้งจีได้คะแนนภาษาฝรั่งเศส ๙๙.๘ เปอร์เซนต์

ทั้งคู่จึงพากันไปเรียนภาษาฝรั่งเศสเพิ่มเติมที่สมาคมฝรั่งเศส ถนนสาทรใต้ มีนักเรียนราว ๑๐ คน มีสตรีสาวชื่อคุณพูนสุข พนมยงค์ เรียนอยู่ในชั้นเดียวกัน

ต่อมาเด็กชายป๋วยได้เป็นศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย

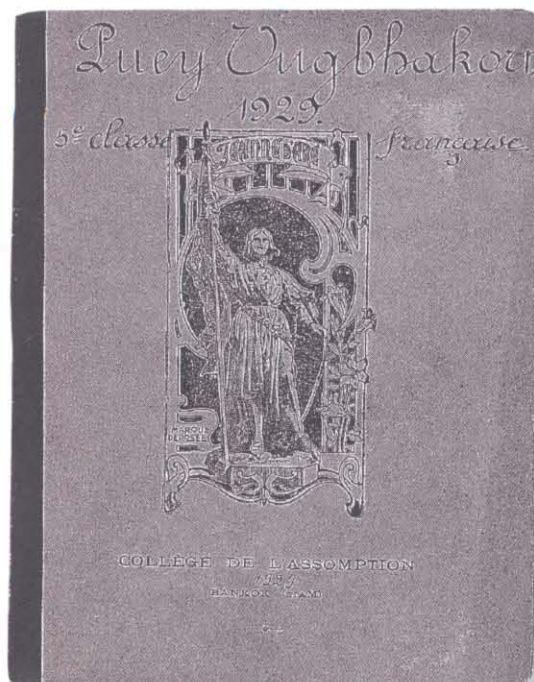
เด็กชายเม้งจีได้เป็นศาสตราจารย์ ดร. กนต์ธีร์ ศุภมงคล”

มาสเตอร์บันทูน จุพงษ์-เศรษฐ์ ครูของป๋วยสมัยเรียนอยู่อัสสัมชัญเล่าให้ฟังว่า

“ผมสอนป๋วยตอนชั้น ม. ๖ สอนแปลฝรั่งเศส แก่แก่ค่านวน

มาก เวลาเป็นนักเรียนแกลเรียนเต็มที เวลาเล่นก็เล่นเต็มที่ ชอบเล่นฟุตบอลและตะกร้อ แก่เป็นเด็กห้องฝรั่งเศส เมื่อก่อนสนามหน้าตึกเก่าที่รื้อทิ้งไปแล้ว ตรงต้นก้ามปูใหญ่นะ เป็นแดนของพวกฝรั่งเศส แก่ชอบไปเล่นที่นั่นเป็นประจำ บราเดอร์ฮีแลร์เคยพูดถึงป๋วยว่า ป๋วยเป็นคนตรงเหมือนกระจก”

บรรดาบราเดอร์คือนักบวชฝรั่งที่เสียสละข้ามน้ำข้ามทะเลมาสอนหนังสือให้นักเรียนไทยในโรงเรียนอัสสัมชัญโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ปรารถนาเพียงให้ลูกศิษย์เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ความเสียสละและชีวิตสมณะของเหล่าบราเดอร์มีส่วนหล่อหลอมจิตใจของป๋วยให้เติบโตเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต และอุทิศตัวเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในเวลาต่อมา

เมื่อจบการศึกษาขณะอายุได้ ๑๘ ปี ป่วยก็มาเป็นมาสเตอร์ หรือครูที่โรงเรียนอัสสัมชัญ นักเรียนสมัยนั้นจำชุดของครูอัสสัมชัญได้ดีคือ “นุ่งกางเกงแพร ใส่เสื้อนอกคอตั้ง”

มาสเตอร์บันทึบนั่นความทรงจำว่า “แกมาเป็นครูสอนอัสสัมชัญ สอนคำนวณ แกเก่งทั้งคำนวณและภาษาฝรั่งเศส แต่พอปัญหาคำนวณง่าย ๆ ของชั้น ม. ๑-ม. ๒ แก้มักจะติดขัดและวิ่งมาถามผมเสมอ ๆ”

ป่วยต้องรับภาระเป็นหัวหน้าครอบครัวตั้งแต่อายุ ๑๘ เรามีรายได้เดือนละ ๔๐ บาท แบ่งให้แม่ ๓๐ บาท ระหว่างนั้นป่วยสมัครเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็น

นักศึกษารุ่นแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ในสมัยนั้นไม่มีการบังคับให้เข้าชั้นเรียน ทางมหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์คำบรรยายออกจำหน่ายในราคาถูก วิชาละประมาณ ๒ บาท เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนที่กำลังทำงานอยู่สามารถศึกษาเองได้ ป่วยใช้เวลาในตอนค่ำและวันสุดสัปดาห์ ศึกษาด้วยความเพียร ป่วยเรียนอยู่สี่ปีก็สำเร็จปริญญาตรีทางกฎหมายและการเมืองในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลังจากนั้นก็ลาออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ มาทำงานเป็นล่ามภาษาฝรั่งเศสให้แก่อาจารย์ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในเวลานั้นป่วยบันทึกไว้ว่า

“เมื่อผมเรียนธรรมศาสตร์ กลางวันต้องเป็นครู และครูอัสสัมชัญต้องทำงานหนักตลอดวัน การดูหนังสือธรรมศาสตร์ก็ใช้เวลาค่ำและเวลาเช้ามืด ส่วนมากมักจะไปค้างกับเพื่อนหลายคนที่กำลังเรียนธรรมศาสตร์อยู่ด้วยกัน”

ต่อมาป่วยสามารถสอบชิงทุนรัฐบาลได้ ได้ไปเรียนระดับปริญญาตรี สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และการคลังที่ London School of Economics & Political Science มหาวิทยาลัยลอนดอน

แม่ของป่วยชื่นชมความสามารถของลูกชายมาก ก่อนเดินทางแม่พาป่วยไปลาญาติพี่น้องอยู่หลายสัปดาห์ อาจารย์ป่วยเล่าเหตุการณ์ตอนนั้นไว้ว่า “ผมทนไปกับแม่ทุกนัด ถ้าไม่ไปคงจะนึกเสียดายและเสียใจมาจนถึงบัดนี้ เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายแล้วที่จะทำ

ตามใจแม่ ผมไปเมืองนอกเดือนเมษายน ๒๔๘๑ ต่อมาก็หกเดือน แม่ก็ตาย”

อาจารย์ป่วยใช้เวลาสามปีจึงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ป่วยเป็นนักเรียนดีเด่น และเป็นศิษย์เอกของศาสตราจารย์ไลออนเนล รอบบินส์ ศาสตราจารย์เฟรเดอริก ฮาเย็ก (ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ในปี ๒๕๑๓) และศาสตราจารย์ฮาร์ลด์ ลาสกี เขาเป็นคนไทยคนเดียวในมหาวิทยาลัยนี้ที่สอบได้คะแนนสูงสุดเป็นอันดับหนึ่งในบรรดาเกียรตินิยมอันดับหนึ่งด้วยกันในปี ๒๔๘๔ ได้เกรดเอแปดวิชา และเกรดบีเพียงวิชาเดียว จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มียุโรปศึกษาไทยคนใดสามารถทำคะแนนสูงเป็นอันดับหนึ่งได้

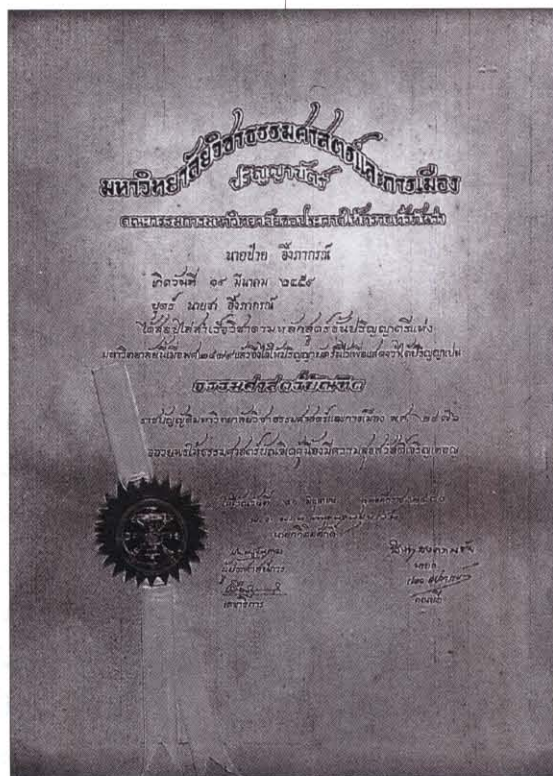
ครูหนุ่มคนหนึ่งของอาจารย์ป่วยที่มหาวิทยาลัยลอนดอน เคยกล่าวแก่นักเรียนไทยที่เคยสอนไว้ว่า

“ฉันเคยสอนป่วย เขาเป็นคนไทยที่นักเรียนชั้นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นอังกฤษหรือชาติอื่นใดต้องมาขอคัดเลกเชอร์หลังชั่วโมงสอน”

ผลการเรียนอันดีเยี่ยมนี้ทำให้อาจารย์ป่วยได้รับทุนลิเวอร์พูล สามารถศึกษาต่อระดับปริญญาเอกได้ทันที แต่ในระหว่างนั้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็อุบัติขึ้นเสียก่อน

เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เอง ที่ทำให้ชีวิตอาจารย์

ป่วยพลิกผันจนแทบเอาชีวิตไม่รอด อาจารย์ป่วยตัดสินใจทำงานเพื่อชาติ ด้วยรำลึกถึงคำพูดของแม่ที่สอนว่า เกิดเมืองไทย อยู่เมืองไทย ต้องเป็นไทย ต้องจงรักภักดีต่อไทย ... “เมื่อครั้งสงครามญี่ปุ่น ผมและเพื่อน ๆ ลูกจีนอย่างผมอีกหลายคน ไม่เคยลังเลใจเลยที่จะสละชีพเพื่อชาติไทย” ■

เสรีไทย เลือกรักษาชาติ

๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ กองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทย รัฐบาลไทยในสมัยนั้นที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น และต่อมาก็ประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา รัฐบาลไทยเรียกตัวคนไทยในอังกฤษและสหรัฐอเมริกาให้เดินทางกลับ โดยขู่ว่าผู้ที่ไม่เดินทางกลับจะถูกถอนสัญชาติไทย ปรากฏว่าคนไทยกลุ่มหนึ่งได้จัดตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งรู้จักกันดีในนามของ “ขบวนการเสรีไทย” ภายในประเทศมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการสมัยนั้นเป็นหัวหน้า และขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกามี ม.ร.ว. เสรี ปราโมช อัครราชทูตไทยเป็นหัวหน้า เสรีไทยปฏิเสธการประกาศสงครามของรัฐบาลไทย ซึ่งทำให้สหรัฐฯ ประกาศรับรองฐานะของเสรีไทย

ทางด้านประเทศอังกฤษ ปรากฏว่าอัครราชทูตไทยยอมเดินทางกลับประเทศตามคำสั่งของรัฐบาล อาจารย์ปวยริ่วมกับคนไทยผู้รักชาติจำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมกลับประเทศ ได้ร่วมกันก่อตั้งคณะเสรีไทยขึ้นในอังกฤษ เพื่อประกาศไม่ยอมอยู่ใต้อาณัติรัฐบาลไทยที่ยอมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น เสรีไทย ๓๖ คนสมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพบกอังกฤษ เสรีไทยกลุ่มนี้มีฉายาว่า “ช้างเผือก” (White Elephants) ทั้งหมดใช้ชื่อจัดตั้งเพื่อมิให้คนไทยคนอื่น ๆ รู้

ในเวลานั้นอังกฤษเป็นประเทศแรกที่เกณฑ์ผู้หญิงเข้าเป็นทหารช่วยรบหรือเข้าทำงานในโรงงานผลิตอาวุธ เนื่องจากอังกฤษมีกำลังทหารไม่พอและขาดแรงงานในการเร่งผลิตอาวุธยุทธภัณฑ์ ในขณะที่อาจารย์ปวยริ่วมสมัครเข้าเป็นทหาร นางสาวมาร์กาเรต สมิต นักศึกษาแห่ง London School of Economics and Political Science ครูรักของอาจารย์ปวยริ่วมต้องขึ้นศาลในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เพราะปฏิเสธที่จะเข้ารับการเกณฑ์เป็นทหารหญิงเนื่องจากเธอยึดมั่นในสันติวิธี ซึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ คนที่หนีทหารจะถูก

ยิงเป้าสถานเดียว แต่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ศาลได้วินิจฉัยว่ามาร์กาเรตมีความบริสุทธิ์ใจในอุดมคติและเต็มใจทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ดังนั้นเธอจึงไม่ติดคุก ภายหลังสงครามโลกสิ้นสุดลง เธอได้แต่งงานกับอาจารย์ปวยริ่วมและมีบทบาทสำคัญทางความคิดต่ออาจารย์ปวยริ่วมในการทำงานเพื่อสังคมในเวลาต่อมา

“ที่คุณพ่อแต่งงานกับคุณแม่เพราะคุณพ่อมองว่า คุณแม่เป็นคนที่มีความคิดเป็นของตัวเอง โดยเฉพาะเรื่องประชาธิปไตย การต่อต้านความรุนแรงหนักแน่นมาก ตอนสงครามโลกครั้งที่ ๒ คุณแม่ไม่ยอมร่วมมือกับการทำสงครามใด ๆ ทั้งสิ้น ประกาศตัวว่าจะไม่ร่วมมือ ไม่ยอมถูกเกณฑ์ทหาร คุณแม่ยืนขึ้นประณามสงครามไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง จนต้องถูกขึ้นศาล” ใจ อึ้งภากรณ์ บุตรชายคนสุดท้ายของเล่าให้ฟัง

เวลานั้นอาจารย์ปวยริ่วมได้เขียนจดหมายถึงบราเดอร์ซีแลร์ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๘๖ ว่า

“ผมไม่เคยคิดมาก่อนในชีวิตว่าจะต้องจับปืนต่อสู้ เดียวนี้ผมเป็นทหาร ผมจะอยู่ในโลกนี้ที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังและการกดขี่ได้อย่างไร ผมจะทำงานต่อไปได้อย่างไรในขณะที่พี่น้องญาติสนิท เพื่อน อยู่ในอันตราย ผมต้องยื่นมือที่อ่อนล้าไปช่วยเหลือเมื่อว่ามันอาจจะช่วยยุติความเลวร้ายทั้งปวง ผมยังไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง แต่ผมจะทำให้ดีที่สุด”

ในช่วงแรกอาจารย์ปวยริ่วมได้รับยศเป็นร้อยตรีแห่งกองทัพบกอังกฤษ มีชื่อจัดตั้งว่า นายเข้ม เย็นยิ่ง ต่อมาได้รับคำสั่งให้ลงเรือบรรทุกทหารจากท่าเรือลิเวอร์พูลที่มีทหารแออัดอยู่บนเรือถึง ๔,๐๐๐ คน ทหารทั้งหมดต้องนอนแรมอยู่กลางทะเลเป็นเวลาถึงสามเดือนครึ่ง เรือแล่นอ้อมทวีปแอฟริกา มุ่งหน้ามาขึ้นฝั่งที่ประเทศอินเดีย แทนที่จะแล่นผ่านคลองสุเอซซึ่งในเวลานั้นตกอยู่ภายใต้การยึดครองของเยอรมนี ในช่วงเวลานั้นสิ่งที่ทุกคนบนเรือหวาดกลัวมากที่สุดคือเรืออู หรือเรือดำน้ำของเยอรมนีจำนวน ๔๐๐ กว่าลำที่กบดานอยู่

ใต้ทะเล คอยดักจมเรือฝ่ายสัมพันธมิตร คุณทศ พันธุมเสน เสรีไทย ร่นน้องที่เคยลงเรือลำเดียวกับอาจารย์ป่วยบันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า

“...ในช่วงแรกเครื่องบินทิ้งระเบิดและเครื่องบินขับไล่ของ กองทัพอากาศเยอรมันซึ่งมีฐานอยู่ในฝรั่งเศสได้ออกมาโจมตีขบวน เรือแต่ทำความเสียหายไม่ได้ เพราะเรือรบอังกฤษที่คุ้มกันขบวนเรือ ยิงโต้ตอบอย่างดุเดือด ...เมื่อขบวนเรือแล่นออกสู่มหาสมุทร แอตแลนติก ผมนอนฝันร้ายอยู่สองสามคืน เพราะอดคิดไม่ได้ว่า พวกเรานอนอยู่ในห้องเรือที่ระดับน้ำทะเลพอดี ถ้าเรือโดนตอร์ปิโด ถูกจุดนั้นพวกเราก็จะจมน้ำตาย ถึงตอร์ปิโดจะทะลุทะลวงเรือที่ จุดอื่น ๆ ห่างห้องเราออกไป เรือก็จะจมน้ำตายในท้ายถึงสิบนาทีย ่อว่าหวังเลยว่าเราจะขึ้นไปถึง ดาดฟ้าเรือทันลงเรือรบ”

นายเข้มถูกส่งไปฝึกหนัก หลักสูตรการรบแบบกองโจรและ การจารกรรมที่เมืองปูนา ประเทศ อินเดีย มีการฝึกการใช้อาวุธเบา การต่อสู้มือเปล่า การต่อสู้ด้วย ดาบปลายปืน การอ่านแผนที่ การ รับส่งวิทยุ การใช้รหัสลับ การลวง ความลับ การก่อวินาศกรรม และ การเดินทางไกลวันละ ๕๐ กิโลเมตรเป็นเวลาเกือบครึ่งปี ในเดือน กันยายน ๒๔๘๖ นายเข้มเป็น ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรชุดแรกที่ได้รับคำสั่งให้เข้ามาติดต่อกับ ขบวนการเสรีไทยในประเทศไทย ที่มี “รัฐ” หรือนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า เพื่อหาทางตั้งสถานีวิชิตติดต่อกันระหว่างกองทัพอังกฤษ ในอินเดียกับคณะเสรีไทย

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๖ ร้อยตรีเข้มแห่งกองทัพกองอังกฤษ เดินทางด้วยเรือดำน้ำชั้น Class T ขนาดระวาง ๑,๐๐๐ ตัน ของ ราชนาวิกอังกฤษ พร้อมสหายอีกสองคนจากศรีลังกา โดยมีเป้าหมาย จะขึ้นฝั่งที่ตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เมื่อมาถึงที่หมาย เรือดำน้ำของ กองทัพเรืออังกฤษได้ล่องลำจอดข่มรออยู่นอกฝั่งประมาณ ๔-๕ ไมล์ กลางวันต้องกบดานอยู่ใต้น้ำเป็นส่วนใหญ่ กลางคืนก็ล่องลำเพื่อ คอยดูสัญญาณ เวลาผ่านไปหนึ่งสัปดาห์ ไม่มีสัญญาณจากชายฝั่ง ว่ามีคนมาคอยรับ ในที่สุดภารกิจนี้จึงถูกยกเลิก

อาจารย์ป่วยบันทึกไว้ในบทความเรื่อง “ทหารชั่วคราว” ว่า

“การเดินทางด้วยเรือใต้น้ำ มีเวลาตื่นเด่นอยู่บ้างในเมื่อ ทราบว่า มีเรือใหญ่อยู่เหนือผิวน้ำใกล้เคียงกับที่เราจมอยู่ อาจจะเป็น เรือญี่ปุ่นหรือเรือไทยก็ได้ แล้วเราก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าเรือลำนั้น เป็นเรือของเราหรือไม่ แต่เราได้พยายามรักษาความเงียบสงัดไว้ เพื่อความปลอดภัย ข้าพเจ้าเองแทบจะไม่กล้าหายใจ เพราะรู้สึกว่ ามหายใจเป็นเสียงดังอย่างไม่น่าเชื่อ

...เรือใต้น้ำนั้นร้อน ชีวิตน่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรจะทำ นอกจากนอน กิน และทอดลูกเต๋า เรานอนในกลางวัน และตื่นใน เวลากลางคืน เมื่อเวลาเรือลอยลำขึ้นมา ผู้โดยสารได้รับอนุญาต ให้ขึ้นไปบนดาดฟ้ารับอากาศบริสุทธิ์ได้ จะสูบบุหรี่ได้ก็แต่ที่ใน

เวลาเรือลอยลำ เมื่อส่องกล้องดู ฝั่งไทยจากเรือใต้น้ำนั้น ข้าพเจ้า จำได้ว่า แผ่นดินอันเป็นที่รักของ เราสวยงามมาก หาดทรายขาว และมีกระท่อมคนหาปลาอยู่ มี ต้นไม้เป็นอันมาก ข้าพเจ้าไม่เคย ไปเลย แต่รู้สึกว่ามันเป็นแผ่นดิน ที่รักของเรา และมีคนร่วมชาติที่ รักของเราอาศัยอยู่”

ภายหลังปฏิบัติการล้มเหลว อาจารย์ป่วยกลับไปศรีลังกา และ ได้รับอนุมัติให้ลาพักผ่อน อาจารย์ ป่วยได้เขียนเล่าในหนังสือ อุโฆษ- สาร ของโรงเรียนอัสสัมชัญ ฉบับ ประจำเดือนสิงหาคม ๒๔๙๕ ว่า

“ข้าพเจ้าเลือกไปตากอากาศ บนเทือกเขานิโคลี จังหวัดมัทราส

ของอินเดีย ที่เลือกไปที่นั่นเพราะได้ยินกิตติศัพท์ว่า เป็นที่สวยงาม อากาศดีประการหนึ่ง กับทราบว่าครูบาอาจารย์ คือ ภราดาไมเคิล กับภราดาอีแลร์ พักอยู่ใกล้ ๆ เมื่อขึ้นไปถึงที่พักแล้ว ได้มีโอกาส วิชาสนทนากับท่านตามประสาผู้ที่พลัดบ้านเมืองไป (ในช่วงเวลาที่ญี่ปุ่น ยึดครองประเทศไทย บรรดาภราดาชาวฝรั่งในโรงเรียนอัสสัมชัญ จำต้องลี้ภัยมาอยู่ที่อินเดียเป็นการชั่วคราว) ...มาล้าปากใจตอนที่ อาจารย์ท่านซักถามทุกข์สุข และโดยเฉพาะถามว่าไปไหนมา ข้าพเจ้าเล่าให้ท่านฟังว่าเป็นทหารในเครื่องบินอังกฤษไปทำงาน ฝ่ายทะเลมา ทั้ง ๆ ที่สวมเครื่องแบบทหารบก เพราะกองเสรีไทย เป็นกองพิเศษต้องทำงานทุกด้าน”

อาจารย์ป่วยพักผ่อนได้เพียงหนึ่งสัปดาห์ ก็ได้รับมอบภารกิจ

ให้ลักลอบเข้าแผ่นดินไทยอีกครั้งหนึ่ง โดยการกระโดดร่มพร้อมอุปกรณ์เครื่องรับส่งวิทยุ อาจารย์ป่วยเดินทางไปฝึกกระโดดร่มในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ ที่แคว้นบังญาบ พอวันที่ ๖ มีนาคม ก่อนวันเกิดอาจารย์ป่วยเพียงสามวัน อาจารย์ป่วยและเสรีไทยอีกสองคนมาขึ้นเครื่องบิน บี ๒๔ ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย มุ่งหน้ามาแผ่นดินเกิด การกระโดดร่มครั้งนี้เป็นการกระโดดอย่างสุ่ม ไม่มีใครมารับที่ภาคพื้นดิน การกิจครั้งนี้มีการตกลงกันในหมู่เสรีไทยว่า หากถูกคนไทยจับได้ ก็จะไม่ใช้อาวุธสู้กับคนไทยด้วยกันเอง แต่หากถูกทหารญี่ปุ่นจับได้ จะไม่ยอมให้จับเป็น ต้องสู้ตาย

ก่อนหน้านั้นมีเครื่องบินล่องหน้าไปลำหนึ่ง พาเสรีไทยเชื้อสายจีนสี่คนไปกระโดดร่มทำจารกรรมที่นครปฐม ส่วนเครื่องบินของเสรีไทยสายอังกฤษมุ่งหน้าไปยังป่าทางเหนือสุโขทัย การกิจหลังจากลงสู่แผ่นดินไทย คือ รักษาตัวให้รอด ติดต่อกับวิทยุกับฐานทัพที่อินเดีย รับคนที่จะกระโดดร่มในภายหลัง และติดต่อกับฝ่ายต่อต้านในประเทศ

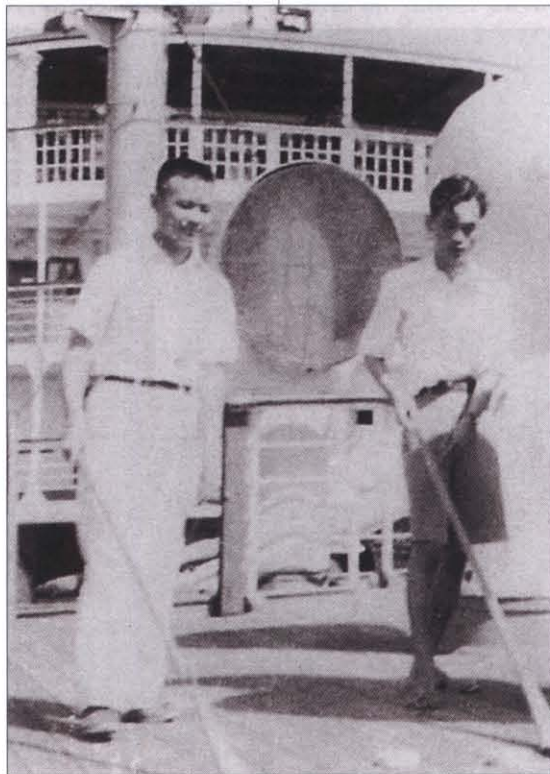
อาจารย์ป่วยบันทึกไว้ในบทความเรื่อง “ทหารชั่วคราว” ว่า “ประมาณเวลา ๒๓.๐๐ น. เราสามคนก็นั่งรออยู่เหนือช่องกระโดดในเครื่องบิน พร้อมทั้งจะไถ่ตัวกระโดดลงในท่ามกลางความมืด ช่องที่ว่างนั้นอยู่บนพื้นเครื่องบิน มีประตูเปิดออก ช่องนั้น

ใหญ่พอที่จะให้ผู้กระโดดไถ่ตัวลงไปได้พร้อมด้วยเครื่องหลังและร่มชูชีพที่อยู่บนหลัง ถ้าคำสั่ง ‘ลง’ มีมาเมื่อใด เราก็จะ ‘กระโดด’ ลงไปสู่ความมืดและไปสู่ยุทธการ เราคงได้นั่งอยู่ที่นั่น คือที่ขอบเหวนั้น เป็นเวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง...ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นหนึ่งปี...คำนึงถึงชีวิตและมรณะ คำนึงถึงอนิจจังและอนัตตา และจากช่องกระโดดนั้น ลมเย็นกระโชกพัดเข้ามาอยู่ตลอดเวลา คงจะมีประโยชน์สำหรับจะทำให้เราแน่ใจว่า ที่ที่จะลงไปในนั้นไม่ใช่ชนรก เพราะว่าไม่มีเปลวเพลิงอันร้อน มีแต่ลมเย็น เครื่องบินวนเวียนอยู่เรื่อย ๆ รู้สึกว่าจะไม่หยุด แต่คำสั่งให้เตรียมตัวกระโดดไม่มีเข้าหูเราเลย ผลสุดท้ายมีคนมาตบไหล่เบา ๆ และเราได้ยินว่า เลิกกันได้แล้ว เพราะเหตุว่านักบินไม่สามารถจะหาที่ที่เราจะลงไปได้

แผนที่ก็เลว อากาศก็มืด พวกเรากำลังเดินทางกลับไปยังกัลกัตตา”

หนึ่งสัปดาห์ต่อมา เสรีไทยทั้งสามคนก็ขึ้นเครื่องบินอีกครั้งหนึ่งเพื่อปฏิบัติการกิจเดิม แต่คราวนี้เครื่องบินมุ่งหน้ามาทางจังหวัดชัยนาท เสรีไทยทั้งสามกระโดดร่มต้งหายไปในความมืดแห่งรัตติกาลในคืนข้างแรม ลงสู่กลางทุ่งนาใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง พร้อมกับร่มที่บรรจุอุปกรณ์สื่อสารและเสบียงที่สามารถยังชีพอยู่ในป่าได้ไม่ต่ำกว่าหนึ่งเดือน

ไม่มีใครรู้ในความมืดเบื้องล่างนั้น พวกเขาจะเผชิญชะตากรรมแบบใด อาจจะปลอดภัย หรือถูกทหารญี่ปุ่นกวาดกระสุนปืนใส่ พอร่มตกถึงพื้น อาจารย์ป่วยไขว่คว้าหาเพื่อนที่ซื้อเท้าแพลง

เนื่องจากขณะที่ลงมาถึงพื้นดิน เท้าข้างหนึ่งอยู่บนคันนา อีกข้างหนึ่งอยู่บนพื้นดิน จึงทำให้เสียหลัก เสรีไทยทั้งสามคนรีบเก็บร่ม เครื่องวิทยุ และสัมภาระอื่น ๆ ไปซ่อนในป่าและรีบเดินเข้าป่าให้ลึกที่สุด เพื่อไม่ให้เป็นที่สงสัยแก่ชาวบ้านใกล้เคียง เพราะรู้ว่าจุดที่กระโดดร่มลงนั้นห่างจากเป้าหมายที่อยู่ในป่ามาก และรัฐบาลไทยได้ออกประกาศสั่งให้ตำรวจทหาร และประชาชน คอยสอดส่องและจับพวกเสรีไทยที่เล็ดลอดเข้าประเทศ

อาจารย์ป่วยและเพื่อนพยายามติดต่อกับกองบัญชาการที่อินเดียถึงสถานการณ์ที่คับขัน

แต่ไร้ผล พอเช้าวันที่ ๓ หลังจากทีกระโดดร่มลงมา ขณะที่เพื่อนทั้งสองคนปลีกตัวไปส่งวิทยุ อาจารย์ป่วยได้ถูกชาวบ้านและตำรวจไทยบุกเข้าล้อมจับกุมตัว ถูกตั้งข้อหาฉกรรจ์ว่าทรยศต่อชาติ และทำจารกรรม ในขณะนั้นอาจารย์ป่วยคิดว่าหากถูกทหารญี่ปุ่นจับได้ เขาจะกินยาพิษที่มีอยู่ในกระเป๋าเสื้อ แต่โชคยังเข้าข้าง ไม่มีทหารญี่ปุ่นร่วมในการจับครั้งนั้น อาจารย์ป่วยได้แต่เบ้เสียงขึ้นว่า “ยอมแพ้ จับไปเถิด” หวังว่าเสียงนั้นจะเตือนภัยให้เพื่อนอีกสองคนหนีไปได้

หนึ่งในชาวบ้านที่มาร่วมจับจำรวมนั้นคือนายบุญธรรม ปานแก้ว ในเวลานั้นอายุ ๒๔ ปี เป็นทหารประจำการแต่อยู่ในระหว่างลาราชการมาเยี่ยมบ้านที่ชัยนาท เช้าวันนั้นถูกทางการ

ระดมมาช่วยจับจรรย์คนที่กำลังนั่งดูแผนที่ คุณลุงบุญธรรมจำได้ว่า ทหารคนนั้นพูดว่า “เข้ามาเถอะครับ ผมไม่สู้หรอกกับคนไทย แต่ถ้าเป็นญี่ปุ่นผมสู้ครับ”

ชาวบ้านกรูกันเข้าไปจับตัวทหารคนนั้นไว้ แล้วก็ซ่อม ชก ต่อย เตะอย่างไม่ปราณีปราศรัย เพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร แม้ทหารคนนั้นจะร้องขอและบอกว่าเขาคือใคร สังกัดที่ไหน แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านแต่อย่างใด

เท่านั้นยังไม่พอ ลุงบุญธรรมเล่าต่อว่า “ชาวบ้านก็ผลักเข้าไปในกอไม้ที่เต็มไปด้วยหนาม โดยมีเจ้าหน้าที่เอาปืนจ่อข้างหลัง แล้วขึ้นนกเตรียมลั่นไกจะยิงทหารคนนั้น ทันใดนั้นผมก็วิ่งปรี๊ดเข้าไปขวางไว้ และผลักกระบอกปืนออกไปพร้อมกับบอกว่า...ข้าก่อนครับ เวลานั้นบ้านเมืองเรากำลังคับขัน เราจับข้าศึกได้แล้ว เขาจะเป็นใคร มาจากไหน จะดีจะชั่วอย่างไรก็ต้องจับตัวไปให้ผู้บังคับบัญชาขึ้นเหนือขึ้นไปตัดสินกันก่อน ท่านจะจัดการเสียเอง โดยลำพังเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง”

อีก ๒๐ ปีต่อมามีชายผู้หนึ่งได้ไปเที่ยวสืบหาลุงบุญธรรม ปานแก้ว ในเขตจังหวัดชัยนาท และแสดงความดีใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้พบลุงบุญธรรม ชาวนาแห่งอำเภอดัดสิงห์ ที่เพิ่งรู้ว่าทหารคนที่เขาช่วยชีวิตนั้น คือคนที่เป็นเจ้าของลายเซ็นบนธนบัตรที่เขาใช้อยู่ทุกวัน

เมื่ออาจารย์ปวยถูกจับตัวแล้ว ชาวบ้านก็พาขึ้นเกวียนและนำมาล่อโซ่ไว้บนศาลาวัดวังน้ำขาว อำเภอดัดสิงห์ เยี่ยงนักโทษเป็นเวลาหลายวัน เจ้าหน้าที่บอกชาวบ้านว่าเขาเป็น “กบฏใจอำมหิต”

อาจารย์ปวยเขียนบันทึกไว้ว่า “...ในตอนบ่ายชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่น ๆ ได้ขึ้นมาบนศาลา มาดูพลร่ม เขานั่งล้อมวงไม่ไกลข้าพเจ้า เพราะเหตุว่าเจ้าหน้าที่ที่เกลียดชังข้าพเจ้า ไล่ให้เขาออกไปห่าง ๆ อยู่เสมอ และพอตกปายเจ้าหน้าที่บางคนก็ม่อหลับไป ชาวบ้านถึงได้กระเียบเข้ามาใกล้ทุกที และเริ่มซักถามข้าพเจ้า ในหมู่ชาวบ้านหน้าชื่อเหล่านี้มีหญิงผู้หนึ่งอายุค่อนข้างมาก ข้าพเจ้าสังเกตว่าแกนั่งใกล้ข้าพเจ้าอยู่นานถึงสองชั่วโมง พูดกับข้าพเจ้า

เสียงแปร่ง ๆ ว่า พุทโธหน้าเืองเหมือนลูกข้า ข้าพเจ้าถามว่า ลูกของป้าอยู่ไหน ได้รับคำตอบว่าถูกเกณฑ์ทหารไปนานแล้ว ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน เสียงอันเยือกเย็นซึ่งแสดงถึงน้ำใจของหญิงผู้นี้ ทำให้ข้าพเจ้าตื่นตื่น และรู้สึกว่าได้มีรสหวานอันเป็นรสแห่งความรักของมารดาหอมอยู่ในสาลานั้น”

ทศ พันธุมเสน เล่าในภายหลังว่า “ตอนนั้นผมไม่เห็นด้วยกับการส่งคนเข้ามาติดต่อกับเสรีไทยในเมืองไทยเป็นครั้งแรก นับเป็นการเสี่ยงมากที่สุด เพราะไม่มีใครรู้สภาพตอนนั้นว่าเป็นอย่างไร อาจารย์ปวยตอนนั้นก็เป็นผู้นำกลุ่มเรา ในตอนประชุมอาจารย์ปวยรวบรวมว่า ‘อ้าวไปคนแรก’ พร้อมกับเพื่อนสนิทอีกสองคน ซึ่งผมถือว่าอาจารย์ปวยเสียสละเพื่อประเทศชาติมาก”

หลังจากนั้นอาจารย์ปวยถูกส่งตัวมาลงเรือนขังล่องลำน้ำเจ้าพระยาเข้ามาที่ตึกสันติบาลในกรุงเทพฯ อาจารย์ปวยเพิ่งรู้ข่าวว่าเสรีไทยเชื้อสายจีนที่กระโดดร่มลงนครปฐมถูกทหารญี่ปุ่นยิงตายกลางอากาศ และเสรีไทยจากอเมริกาสองคนที่กระโดดร่มลงแนวภาคอีสานก็ถูกยิงตายเช่นกัน

ที่กรุงเทพฯ ด้วยความช่วยเหลือจากตำรวจที่เป็นเสรีไทย อาจารย์ปวยจึงมีโอกาสเข้าติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งรู้จักกันมาก่อนในฐานะที่ฝ่ายหนึ่งเป็น

ธรรมศาสตร์รุ่นแรก อีกฝ่ายคือผู้ประสานการมหาวิทยาลัย ฝ่ายเสรีไทยเริ่มส่งวิทยุไปยังกองทัพอังกฤษที่อินเดียได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ถือว่าเป็นช่องทางสื่อสารช่องแรกและช่องเดียวระหว่างขบวนการเสรีไทยกับกองทัพของสัมพันธมิตร ทำให้หน่วยทหารจากอังกฤษและสหรัฐฯ สามารถเล็ดลอดเข้ามาปฏิบัติงานในแผ่นดินไทยได้สะดวกขึ้น

ปลายสงครามโลก นายปรีดีส่งอาจารย์ปวยกลับไปอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง เพื่อไปเจรจาให้รัฐบาลอังกฤษยอมรับว่า ขบวนการเสรีไทยเป็นรัฐบาลอันชอบธรรมของไทย ทำนองเดียวกับที่สหรัฐฯ ได้รับรองมาก่อนแล้ว และเจรจากับอังกฤษยอมปล่อยเงินตราสำรองที่รัฐบาลไทยฝากไว้ที่ธนาคารกลางอังกฤษ

ภารกิจสำคัญที่อาจารย์ป๋วยปฏิบัติขณะเป็นเสรีไทยยังมีอีกประการหนึ่ง คือ ระหว่างที่ทำหน้าที่ส่งวิทยุขึ้น อาจารย์ป๋วยได้รับคำสั่งจากหัวหน้าเสรีไทยให้ติดต่อกับกองทัพอากาศอังกฤษ ละเว้นไม่ให้บินมาทิ้งระเบิดพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนวังต่าง ๆ ของพระบรมวงศานุวงศ์ รวมทั้งพระราชวังบางปะอิน ซึ่งเป็นที่หลบภัยของเชื้อพระวงศ์ โดยแจ้งพิกัดตำแหน่งต่าง ๆ ที่ควรหลีกเลี่ยงการทิ้งระเบิดอย่างชัดเจน ทางอังกฤษได้ตอบรับ ทำให้สถานที่สำคัญเหล่านี้อยู่รอดปลอดภัยมาจนทุกวันนี้ เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงเสีย พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าผู้ทรงชนซึ่งพระทัยดี ได้รับสั่งให้นายปรีดี พนมยงค์ เข้าเฝ้า เพื่อทรงขอบใจในการปฏิบัติการณ์ของขบวนการเสรีไทย

เมื่อสงครามโลกยุติ อาจารย์ป๋วยได้รับยศพันตรีแห่งกองทัพอังกฤษ ได้เป็นหนึ่งในคณะผู้แทนไทยเดินทางไปเจรจาทางการทหารและการเมืองกับฝ่ายอังกฤษที่นครแคนดี ประเทศศรีลังกาถึงสองครั้ง ครั้งแรกมีพลเอก หลวงเสนานรงค์เป็นหัวหน้าคณะ ครั้งที่ ๒ มีพระองค์เจ้าวิวัฒนไชยเป็นหัวหน้าคณะ เมื่อจะกลับอังกฤษ อาจารย์ป๋วยก็ได้รับคำสั่งจากหัวหน้าเสรีไทยเป็นครั้งสุดท้าย ให้ไปร่วมกับนายทหารเสรีไทยจากสหรัฐอเมริกา ถวายอารักขาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอาณันทมหิตลและพระอนุชาที่ลี้ภัยตกดา หลังจากนั้นอาจารย์ป๋วยก็คืนยศทหารแก่กองทัพอังกฤษ แล้วกลับไปแต่งงานกับคู่รักมาร์กาเรต สมิท ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ และเรียนต่อระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยลอนดอน

อาจารย์ป๋วยใช้ชีวิตเป็นทหารนานสามปี เขามีส่วนในปฏิบัติการลับหลายครั้งที่ช่วยให้ประเทศไทยไม่ได้รับความบอบช้ำมาก ไม่ว่าจะเป็นการส่งข่าวจากเสรีไทยในประเทศไปยังฝ่ายสัมพันธมิตรผ่านทางสถานีวิทยุลับที่อาจารย์ป๋วยเป็นผู้ดูแล ประสานงานให้บรรดาทหารอังกฤษและเสรีไทยที่ลี้ภัยเข้ามาปฏิบัติการลับในไทย หรือส่งวิทยุไม่ให้เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิดสถานที่สำคัญในประเทศ อาจารย์ป๋วยเป็นเช่นเดียวกับเสรีไทยคนอื่น ๆ ที่มีเลือดรักชาติเปี่ยมล้น มีความกล้าหาญพร้อมจะตายได้ตลอดเวลา เมื่อโชคชะตาชีวิตมาได้ ก็ไม่ประสงค์จะรับความดีความชอบใด ๆ ทั้งสิ้น แม้รัฐบาลสมัยนั้นจะมอบยศพันตรีให้ อาจารย์ป๋วยก็ปฏิเสธ เลือกที่จะกลับไปศึกษาต่อ

ข้าราชการผู้ซื่อสัตย์ ของแผ่นดิน

อาจารย์ป้วยเรียนระดับปริญญาเอกโดยใช้เวลาสามปี ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการควบคุมดินุ๊ก” ที่จริงแล้วอาจารย์ป้วยทำวิทยานิพนธ์เสร็จก่อนกำหนด แต่ช่วงเวลานั้นที่ประเทศไทยมีการทำรัฐประหารล้มรัฐบาลพลเรือนของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และมีข่าวว่าอาจารย์ป้วยและเสรีไทยคนอื่น ๆ จะกระโดดร่มเข้ามาช่วยฝ่ายพลเรือน บรรดาญาติพี่น้องจึงขอร้องอาจารย์ป้วยว่าอย่าเพิ่งกลับประเทศไทยในช่วงนั้น ดังนั้นอาจารย์ป้วยจึงไปสำเร็จการศึกษาเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๑

ปีรุ่งขึ้น อาจารย์ป้วยก็เดินทางกลับประเทศไทย ดอกเตอร์หนุ่มคนนี้เป็นที่นิยมของคนทั่วไป เพราะนอกจากจะเป็นดอกเตอร์ทางเศรษฐศาสตร์ที่เมืองไทยเวลานั้นมีอยู่ไม่กี่คนแล้ว ชื่อนายเข้ม เย็นยิ่ง ยังอยู่ในใจของประชาชนผู้รักชาติ จากการเสียชีวิตกระโดดร่มมาช่วยแผ่นดินแม่ในฐานะเสรีไทย และในเวลานั้นรัฐบาลให้สิทธิแก่เสรีไทยที่ได้ทุนรัฐบาลไปเรียนต่างประเทศไม่ต้องกลับมารับราชการใช้ทุนตามข้อผูกพันบริษัทห้างร้านจำนวนมากทั้งในและนอก

ประเทศต้องการตัวอาจารย์ป้วยไปทำงานโดยให้เงินเดือนสูง แต่ในที่สุดอาจารย์ป้วยก็เลือกที่จะรับราชการ ท่านให้เหตุผลว่า “นอกจากจะเกิดเมืองไทย กินข้าวไทยแล้ว ยังได้รับทุนเล่าเรียนรัฐบาลไทย คือเงินของชาวนาชาวเมืองไทย ไปเมืองนอก แล้วผูกพันใจว่าจะรับราชการไทยด้วย...”

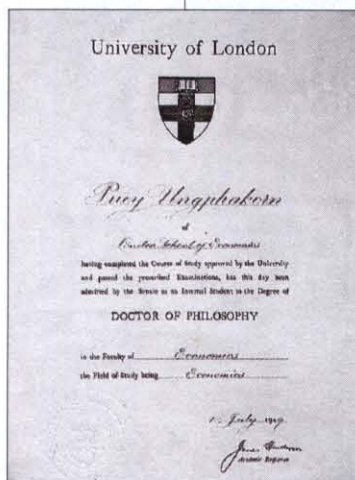
อาจารย์ป้วยเข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งเศรษฐกรกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง ได้รับเงินเดือนประมาณ ๑,๖๐๐ บาท สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กำลังอยู่ในสภาพฟื้นตัว รัฐบาลเจรจาขอกู้เงินจากธนาคารโลก

เพื่อมาบูรณะซ่อมแซมประเทศ สร้างถนนหนทาง ซ่อมแซมสถานีรถไฟหัวลำโพงที่ถูกระเบิดเสียหาย สร้างเขื่อนเจ้าพระยาเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ อาจารย์ป้วยในฐานะข้าราชการชั้นผู้น้อย แต่เป็นนักเศรษฐศาสตร์รุ่นแรก ๆ ที่ได้รับการอบรมมาจากตะวันตก ก็เริ่มแสดงบทบาทร่วมเจรจาขอเงินจากต่างประเทศจนเป็นผลสำเร็จ กล่าวคือหลังจากที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ไอเอ็มเอฟ) และธนาคารโลกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ รัฐบาลได้ส่งพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ผู้ว่าการ

ธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นหัวหน้าคณะ และมีอาจารย์ป้วยร่วมไปในการประชุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ โดยรัฐบาลได้มอบหมายให้คณะผู้แทนไทยทบทวนธนาคารโลกเพื่อขอเงินมาบูรณะและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ และได้รับการอนุมัติในเวลาต่อมา ข้าราชการหนุ่มผู้นี้ยังได้รับทุนจากธนาคารโลกไปอบรมโครงการกู้เงินที่ประเทศสหรัฐอเมริกาด้วย

อาจารย์ป้วยเขียนไว้ในบทความเรื่อง “เหลียวหลัง แลหน้า” ว่า

“คนที่มีอายุมาก ๆ คงจำได้ว่า เมื่อเลิกสงครามใหม่ ๆ นั้น เศรษฐกิจการคลังการธนาคารของไทยเรายุ่งเหยิงเต็มที่ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตรากับต่างประเทศก็มีหลายอัตรา อัตราทางการใช้สำหรับข้าวส่งออกและสินค้าเข้าบางชนิด มีอีกอัตราหนึ่งใช้สำหรับดินุ๊กส่งออก อีกอัตราหนึ่งสำหรับยาง นอกนั้นใช้อัตราเสรีในทางตลาด ซึ่งขึ้นลงสวสวเป็นทีระส่ำระสาย นอกจากนั้นก็มีอัตราติดอีกอัตราหนึ่ง เรื่องนี้ทำให้เศรษฐกิจปั่นป่วน จะวางแผนอะไรก็ยากทั้งทางรัฐบาลและเอกชน และเนื่องด้วยมีความไม่แน่นอนในอัตราแลกเปลี่ยนเงิน การส่งสินค้าเข้าจึงเสี่ยงต่อกระแสอัตรา

พ่อค้าจึงคิดเผื่อไว้ ทำให้ข้าวของแพงเปล่า ๆ ส่วนการคลังนั้นเล่า ก็วุ่นวายเต็มที่ หลายปีรัฐบาลต้องตั้งงบประมาณรายได้เพียงน้อยกว่า กึ่งหนึ่งของงบประมาณรายจ่าย นอกนั้นต้องกู้เงินจากธนาคารชาติ หรือจากต่างประเทศ บางครั้งจะจ่ายเงินเดือนข้าราชการ ต้อง ไตรศัปดาห์กู้เงินธนาคารชาติกันเป็นงานด่วน

การแก้ไขระบบเศรษฐกิจ เป็นเรื่องที่เพื่อน ๆ และผมร่วมมือ ร่วมใจกันทำระหว่างปี ๒๔๙๕ ตลอดมา และต้องกินเวลาหลายปี เพื่อน ๆ ที่กล่าวมาคงจะเอื่อยชื่อยี่ไม่หมด แต่ก็มีความพยายาม วงษ์สวรรค์ คุณพิสุทธ์ นิมมานเหมินท์ คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร คุณกรองทอง ชูติมา ส่วนมากเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวในธนาคารแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลัง”

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ อาจารย์ป๋วยก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็น ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการของปลัดกระทรวงการคลัง และกรรมการธนาคาร แห่งประเทศไทย จนปีรุ่งขึ้นเมื่ออายุเพียง ๓๗ ปี อาจารย์ป๋วยก็ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้มีส่วนทำให้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศซึ่งมีปัญหา มากในสมัยนั้น กลับมีเสถียรภาพมากขึ้น นักธุรกิจมั่นใจค่าของ เงินบาทเมื่อเทียบกับเงินตราต่างประเทศ ทำให้ราคาสินค้าลดลง และเงินสำรองระหว่างประเทศก็ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

ในระหว่างนั้นเอง จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ขณะนั้นมียศ พลเอก) ต้องการจะซื้อสุทธนาครากรุงเทพมหานคร จำกัด แต่เนื่องจาก ธนาคารแห่งนั้นทำผิดระเบียบของธนาคารแห่งประเทศไทย และ กำลังจะถูกปรับเป็นเงินหลายล้านบาท อาจารย์ป๋วยซึ่งเป็นผู้รับ ผิดชอบถูกเชิญไปพบจอมพลสฤษดิ์ต่อหน้านายทหารร่วม ๒๐ คน จอมพลสฤษดิ์ขอให้ยกเลิกการปรับ แต่อาจารย์ป๋วยปฏิเสธ และ ยินกรานให้คณะรัฐมนตรีปรับธนาคารแห่งนั้น ในที่สุดคณะรัฐมนตรี ก็ปฏิบัติตามข้อเสนอของอาจารย์ป๋วย

ผลที่ได้รับคือ หลังจากนั้นไม่นาน คณะรัฐมนตรีก็มีมติให้ อาจารย์ป๋วยพ้นจากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ ไปรับราชการเป็นผู้เชี่ยวชาญ การคลังกระทรวงการคลัง นับเป็นรองผู้ว่าการฯ ที่อยู่ในตำแหน่ง สิ้นที่สุด คือเพียงเจ็ดเดือนเศษเท่านั้น

มรสุมในชีวิตข้าราชการผ่านไปไม่ได้ไม่นาน พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง การคลังก็พยายามเสนอให้บริษัทแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกาซึ่งตนเอง มีผลประโยชน์อยู่ด้วย เป็นผู้จัดพิมพ์ธนบัตรไทยแทนบริษัทโทมัส เดอลารู คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งให้อาจารย์ป๋วยเป็นผู้พิจารณาเรื่องนี้ อาจารย์ป๋วยตรวจพบว่า บริษัทดังกล่าวฝีมือไม่ดี ปลอมง่าย และ

มีชื่อเสียงในการวิ่งเต้น จึงไม่มีความน่าเชื่อถือเพียงพอให้เป็นผู้จัดพิมพ์ธนบัตร จึงทำรายงานเสนอให้ใช้บริษัทโทมัส เดอลารู ตามเดิม แต่ถ้าหากจะตัดสินใจให้บริษัทอเมริกันเป็นผู้พิมพ์ธนบัตร ก็จะต้องออกจากราชการ คณะรัฐมนตรีก็มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของอาจารย์ป๋วย เหตุการณ์ครั้งนี้สร้างความไม่พอใจให้แก่พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นอย่างมาก

ผู้ยิ่งใหญ่ในบ้านเมืองเวลานั้นต่างไม่พอใจที่อาจารย์ป๋วยไปขัดขวางผลประโยชน์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเคยกล่าวแก่คุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า “ไอ้ลูกศิษย์คุณพระนี่มันจองทองจริง คำหนึ่งมันก็จะลาออก สองคำมันก็จะลาออก”

และครั้งหนึ่งจอมพล ป. เคยสัพยอกชื่อของอาจารย์ป๋วยว่า อาจารย์ป๋วยเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แล้วไม่ยอมเปลี่ยนชื่อ เป็นชื่อเจ๊กชื่อจีนอยู่อย่างนั้น

อาจารย์ป๋วยได้ตอบโต้ไปอย่างตรงไปตรงมาว่า

“พ่อผมตั้งชื่อมา ถ้าจะให้เปลี่ยนก็ต้องให้พ่อเปลี่ยน แต่เสียใจที่พ่อตายเสียแล้วเลยเปลี่ยนไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ถ้าท่านนายกรัฐมนตรีรู้จักภูมิศาสตร์ของไทยดีจะทราบว่า ที่จังหวัดลำปางมีตำบลหนึ่งชื่อว่า ปางอาจารย์ป๋วย ฉะนั้นอาจารย์ป๋วยจึงเป็นคำไทยด้วย”

อาจารย์ป๋วยรู้ตัวดีว่าเป็นที่เกลียดชังของผู้ใหญ่ในแผ่นดินทั้งสาม คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลเอก เผ่า ศรียานนท์ อาจารย์ป๋วยและครอบครัวซึ่งประกอบด้วย มาร์กาเรต ภรรยา กับลูกชายสามคน อาจไม่ปลอดภัย จึงคิดจะลาออกจากราชการไปทำงานวิจัยที่ลอนดอนสักพักหนึ่ง ความทราบถึงคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อาจารย์ป๋วยจึงได้รับเลือกให้ไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจการคลังประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ และได้เป็นผู้แทนไทยประจำคณะมนตรีภูมิภาคระหว่างประเทศ มีผลทำให้ไทยสามารถขายแร่ดีบุกซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญของไทยในสมัยนั้นได้มากขึ้น

ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ จอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง จอมพลสฤษดิ์อาจมีชื่อเสียงไม่ดีในหลายด้าน แต่ก็มีข้อเด่นคือฉลาดเลือกใช้คน และเป็นคนที่อาจารย์ป๋วยยอมรับภายหลังว่า “ฉลาดกว่าจอมพล ป. ซึ่งไม่ใช่คนโง่เลย” จอมพลสฤษดิ์ชักชวนผู้ที่มีความสามารถให้มาร่วมทำงานพัฒนาบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็น ม.ล. เดช สนิทวงศ์ คุณเล้ง ศรีสมวงศ์ คุณทวี บุญยเกตุ คุณพระเวษยันต์รังสฤษดิ์ แม้แต่อาจารย์ป๋วยเองซึ่งเคยมี

ข้อหมางใจกันมาก่อน แต่จอมพลสฤษดิ์ก็รู้ว่าอาจารย์ป๋วยเป็นข้าราชการที่ซื่อสัตย์ มีความสามารถทางเศรษฐกิจอย่างหาคนทัดเทียมได้ยาก จึงเรียกตัวอาจารย์ป๋วยกลับเมืองไทย อาจารย์ป๋วยนั้นเห็นว่าผู้หลักผู้ใหญ่จำนวนมากมาร่วมงาน และคิดว่าจอมพลสฤษดิ์คงตั้งใจพัฒนาบ้านเมืองอย่างจริงจัง จึงตัดสินใจกลับมารับตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นใหม่

ต่อมาเมื่อนายโชติ คุณะเกษม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังลาออก จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขไปถึงอาจารย์ป๋วยซึ่งกำลังประชุมคณะมนตรีภูมิภาคอยู่ที่ลอนดอน เสนอให้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แต่อาจารย์ป๋วยโทรเลขตอบปฏิเสธไปว่า ไม่ขอรับตำแหน่งนี้ เพราะเมื่อตอนเช้าเป็นเสรีไทยได้สาบานไว้ว่า จะไม่รับตำแหน่งทางการเมืองใด ๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ เพื่อพิสูจน์ว่าไม่ได้หวังแสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นเสรีไทย

เมื่ออาจารย์ป๋วยกลับจากอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ จอมพลสฤษดิ์ก็แต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลังอีกตำแหน่งหนึ่ง อาจารย์ป๋วยจึงควบคุมทั้งนโยบายการเงิน การคลัง นโยบายงบประมาณของประเทศ ในขณะที่อายุเพียง ๔๓ ปี

การทำงานของอาจารย์ป๋วยในยุคจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น วิทยากร เชียงกูล ได้วิเคราะห์ไว้ในหนังสือ *ศึกษาบทบาทและความคิดอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์* ว่า

“จอมพลสฤษดิ์เป็นคนฉลาดในการใช้คน เขารู้ว่าอาจารย์ป๋วยเป็นคนเก่งที่จะช่วยเขาพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้ทันสมัยแบบตะวันตก จอมพลสฤษดิ์และที่ปรึกษาทางการเมืองของเขาคงจะรู้ด้วยว่า การปล่อยให้สถาบันการเงินที่สำคัญอย่างธนาคารแห่งประเทศไทยอยู่ในมือของคนที่ไม่ซื่อสัตย์และเก่งอย่างอาจารย์ป๋วยจะเป็นประโยชน์สำหรับคณะปฏิวัติของเขาและการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศไทยในระยะยาว ดังนั้นเขาจึงไม่เข้าไปใช้อิทธิพลในเรื่องการเงินการคลังที่อาจารย์ป๋วยรับผิดชอบอยู่ เหตุผลอื่นก็คงจะอยู่ที่ว่าสฤษดิ์และพรรคพวกตอนนี้มีอำนาจมากอยู่กลุ่มเดียว ไม่ใช่คนที่เพิ่งก่อร่างสร้างตัวเหมือนสมัยที่เป็นรองจอมพล ป. อยู่ ดังนั้นเขาจึงสามารถหาทางฉ้อราษฎร์บังหลวงจากที่อื่น ๆ ได้มากมายโดยไม่จำเป็นต้องไปรบกวนการทำงานของอาจารย์ป๋วยและข้าราชการนักวิชาชีพอย่างอาจารย์ป๋วย ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในสมัยสฤษดิ์ และเป็นกลุ่มคนที่สร้างชื่อเสียงที่เกินความจริงให้แก่สฤษดิ์ว่าเป็นนักพัฒนาคนสำคัญ ทั้งที่โดย

เนื้อแท้แล้วสฤงษดีเป็นเพียงนักการเมืองที่เผด็จการและฉ้อฉลคนหนึ่งเท่านั้น

โดยเนื้อแท้อาจารย์ป๋วยเป็นมนุษย์คนละประเภทหรือแทบจะเป็นคนละพันธุ์กับคนแบบจอมพลสฤงษดีด้วยซ้ำ แต่แนวคิดในการพัฒนาประเทศของอาจารย์ป๋วยในตอนนั้นยังไม่ได้ขัดแย้งกับจอมพลสฤงษดีและธนาคารโลก ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักที่ครอบคลุมประเทศด้อยพัฒนาทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทยในเวลานั้นเท่านั้น ในฐานะของผู้สนับสนุนเศรษฐกิจแบบเปิด และการค้าระหว่างประเทศโดยเสรี ธนาคารชาติภายใต้การนำของอาจารย์ป๋วยได้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนากิจการธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย ซึ่งนำไปสู่การขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศและภายในประเทศ การสะสมทุน การลงทุน และการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในอัตราที่สูง โดยเฉพาะในช่วง ๑๐ ปีแรกหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (๒๕๐๔-๒๕๑๔)”

นอกจากนั้นอาจารย์ป๋วยยังมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นกรรมการสภาพัฒน์ฯ เป็นกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ เพื่อนักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกันที่ถูกส่งมาช่วยพัฒนาประเทศไทย ถึงกับกล่าวว่า อาจารย์ป๋วยเป็น “สถาปนิกใหญ่ของยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่กระตุ้นให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตในอัตราที่น่าประทับใจมาก”

ในชีวิตการทำงาน อาจารย์ป๋วยไม่เคยคิดว่า งานในตำแหน่งต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ทำเป็นงานที่ง่ายสบาย ไม่ต้องใช้ความพยายามแต่อย่างใด อาจารย์ป๋วยได้ทุ่มเทความสามารถปฏิบัติหน้าที่มากมายหลายอย่างด้วยความตั้งใจและพากเพียรยิ่ง อาจารย์ป๋วยเป็นผู้ที่ใจกว้างและพร้อมที่จะให้ความดีความชอบแก่เพื่อนร่วมงานและเจ้าหน้าที่ได้บังคับบัญชาเสมอ เมื่อเห็นว่าสมควรได้รับและโดยปรกติเมื่อเห็นว่าสำนักงานแห่งใดที่เข้าไปรับผิดชอบในการบริหารงานนั้นสามารถดำเนินต่อไปได้โดยเรียบร้อยดีแล้ว อาจารย์ป๋วยก็จะเสนอแนะให้หาผู้อื่นมาดำรงตำแหน่งแทนตน เพื่อส่งเสริมให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เช่นการลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ เพื่อให้ผู้ช่วยของอาจารย์ป๋วยได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน

แม้อาจารย์ป๋วยจะเป็นบุคคลชั้นนำของประเทศ ขนาดนายกรัฐมนตรียังต้องเกรงใจ แต่ท่านก็ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ท่านนุ่งกางเกงผ้าเวสต์ปอยด์มาทำงานตั้งแต่หลังสงครามโลกเป็นเวลาหลายปี จนผ้าชนิดนี้ไม่ผลิตออกมา จึงมาใช้ผ้าธรรมดาที่จำหน่าย

ทั่วไป ไม่มีชุดดินเนอร์แจ็กเก็ตเป็นของตัวเอง และยืนยันว่าไม่จำเป็นต้องใช้มันด้วย อาจารย์ป๋วยสวมนาฬิกาข้อมือเรือนเหล็กที่ใช้มานานนับสิบปีไม่เคยเปลี่ยน ตอนเช้ามักขับรถออกสตาร์ทไปส่งลูกที่โรงเรียนเอง ท่านชอบกินกล้วยเดี่ยว ข้าวต้มกุ๊ย และของหวานที่โปรดเป็นพิเศษคือเต้าฮวยเจ้าเก่าบริเวณสามแยก ที่ท่านกินตั้งแต่เป็นเด็ก ใครผ่านแถวนั้นก็ให้वानให้ซื้อ มากกว่าจะไปกินอาหารตามโรงแรมหรู ถึงวันปีใหม่ได้รับของขวัญมากมาย ท่านก็แจกจ่ายลูกน้องจนหมดสิ้น เก็บสมุดบันทึกเล่มเดียวไว้ใช้งานบ้านในซอยอารีย์ที่ท่านพำนักอยู่ก็เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวหลังเล็ก ๆ ซื้อไว้ตั้งแต่หลังสงครามโลกด้วยเงินผ่อน เมื่อจอมพลสฤงษดีทราบเรื่องนี้ ก็บอกอาจารย์ป๋วยว่าจะปลุกตีกหลังใหญ่ให้ แต่อาจารย์ป๋วยปฏิเสธ บอกว่า “บ้านผมอยู่สบายแล้ว”

อาจารย์ป๋วยเขียนถึงบ้านหลังแรกและหลังเดียวในชีวิตที่ซื้อไว้ว่า

“บ้านผมซื้อเมื่อเลิกสงครามแล้ว ระหว่างสอบพิเชติ คิดจะกลับบ้าน จึงเขียนถึงพี่สาวให้หาบ้านให้ที่ พี่เขากำลังจะซื้อสำหรับเขาเอง เขาเลยโอนมาให้ผม ผมมีปัญหาชำระค่าบ้านเพียงครึ่งหนึ่ง (๓ หนึ่งบาท เก็บออมไว้ระหว่างเป็นทหาร) เป็นหนี้ธนาคารไว้อีกครั้งหนึ่ง ผ่อนชำระด้วยเงินออม อีกสามสี่ปีจึงหมดหนี้”

คราวหนึ่งมีผู้ปรารถนาดีส่งโทรทัศน์มาให้ เพราะรู้ว่าบ้านอาจารย์ป๋วยไม่มี ท่านก็ส่งโทรทัศน์คืน

“ที่บ้านผมไม่เคยมีโทรทัศน์ เหตุผลสำคัญก็คือไม่อยากให้เด็ก ๆ ติดโทรทัศน์ อยากฝึกนิสัยให้อ่านหนังสือมากกว่า พอโตแล้วจะดูโทรทัศน์ก็ตามใจ แต่มีนิสัยอ่านหนังสือแล้ว เหตุผลรองลงมาก็คือ โปรแกรมโทรทัศน์ส่วนมากในเมืองเป็นแอนตี้อาร์ต โดยเฉพาะละครพูดที่ตัวละครไม่ท้องบทและเล่นอย่างขอไปที”

ครั้งหนึ่ง ดร. เกษม สุวรรณกุล ถามอาจารย์ป๋วยว่า เวลามีคนเอาของมาให้ ควรทำอะไร อาจารย์ป๋วยตอบว่า สังคมไทยนั้นชอบให้ ถ้ามีคนเอากะเช้าของขวัญมาให้ ครั้งแรกก็รับเอาไว้ชิ้นหนึ่ง เพื่อไม่ให้เสียหน้าใจ แล้วก็บอกว่าคราวหลังอย่าเอามาอีกครั้งที่ ๒ ไม่รับ หากมาครั้งที่ ๓ ก็ไล่ออกไปเลย ■

ภาพพจน์ใหม่

ของธนาคารแห่งประเทศไทย

อาจารย์ป๋วยดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี นับเป็นผู้ว่าการที่อยู่ในตำแหน่งยาวนานที่สุดในระยะแรกเริ่มที่ดำรงตำแหน่งนั้นอาจารย์ป๋วยพยายามที่จะทำให้มหาชนเชื่อมั่นต่อระบบการธนาคารพาณิชย์ เพราะในปลายยุคจอมพล ป. ต่อยุคจอมพลสฤษดิ์ นักการเมืองพยายามใช้อิทธิพลแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ บรรดาพ่อค้านักธุรกิจก็คบบนักการเมือง เป็นในลักษณะผลประโยชน์ต่างตอบแทน ทำให้ยุคนั้นมีกิจการขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลผุดขึ้นเป็นจำนวนมากโดยอาศัยธนาคารพาณิชย์เป็นแหล่งเงินทุนในการรวบรวมอำนาจทางเศรษฐกิจและการผูกขาด ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในระบบธนาคารพาณิชย์ อาทิ ผู้บริหารธนาคารศรีอยุธยา จำกัด สมคบกับผู้มีอำนาจทางการเมืองอาศัยบริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติ จำกัด จักรวรรพ์บังหลวงในปลายยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม

แต่เมื่ออาจารย์ป๋วยเข้ารับตำแหน่งได้สร้างภาพพจน์ใหม่ให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทย สามารถดำเนินนโยบายได้อย่างเป็นอิสระ โดยยึดมั่นในหลักจริยธรรมอย่างไม่สั่นคลอน ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมืองใด ๆ บรรดานายธนาคารหรือแม้แต่จอมพลสฤษดิ์ก็ให้ความเกรงใจ เพราะเชื่อมั่นในความสามารถและความซื่อสัตย์สุจริตของผู้บริหารธนาคารแห่งประเทศไทยคนนี้

ความยึดมั่นถือมั่นในหลักการความถูกต้องของอาจารย์ป๋วยนั้น เป็นที่เลื่อมใสและเป็นที่เกรงใจของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้ทรงอิทธิพลเพียงใด สิ่งที่ท่านค้าน ท่านจะค้านด้วยเหตุผล จนขนาดนายกรัฐมนตรียังต้องยอม อย่างเช่นกรณีที่มีผู้เสนอให้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายการเงิน ซึ่งท่านเล่าเอาไว้ว่า

“วันหนึ่งระหว่างที่จอมพลสฤษดิ์ยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ มีผู้เสนอให้รัฐบาลตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายการเงิน เฉพาะอย่างยิ่งการเงินระหว่างประเทศ เผอิญวันที่เรื่องจะเข้าคณะรัฐมนตรีนั้น ผมไปร่วมประชุมคณะรัฐมนตรีเข้าหน่อย พบท่านปลัดบัญชาการ คุณหลวงวิจิตรวาทการ ท่านก็เล่าให้ฟังว่า จะมีการเสนอตัวกรรมการคณะนี้ขึ้นในวันนั้น ผมก็เรียนท่านว่า นโยบายการเงินนั้นเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ว่าการธนาคารชาติ ภายใต้การกำกับของรัฐมนตรีคลัง ส่วนเรื่องการเงินระหว่าง

ประเทศนั้น นอกจากผู้ว่าการจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบแล้ว ยังมีคณะกรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานอยู่อีกด้วย ผมไม่เห็นประโยชน์อันใดที่จะมีคณะกรรมการชุดใหม่นี้อีก ตรงกันข้ามจะเป็นโทษเพราะทำให้ความรับผิดชอบพัวไป และผู้ที่มีรายชื่อในคณะกรรมการชุดใหม่นี้ก็มีหลายคนที่ผมไม่ไว้วางใจ ถ้าขึ้นจะตั้งคณะกรรมการชุดนี้ ผมก็ไม่มีทางเลือกนอกจากจะลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารชาติ

คุณหลวงวิจิตรฯ ชะรอยจะนำเอาเรื่องนี้ไปเรียนแก่นายกรัฐมนตรีในวันนั้น และวันต่อ ๆ มาก็ไม่มีใครเอ่ยถึงคณะกรรมการนโยบายการเงินอีก”

ตลอดสมัยที่ท่านเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ถือได้ว่าเป็นสมัยที่ธนาคารแห่งประเทศไทยปลอดจากอิทธิพลทางการเมืองมากที่สุด และเป็นยุคที่สามารถรักษาเสถียรภาพเงินตราไว้ได้อย่างแข็งแกร่ง เงินบาทได้รับความเชื่อมั่นจากทั้งในและนอกประเทศ ทำให้มีการค้าขายและการลงทุนเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นเงินทุนสำรองระหว่างประเทศก็เพิ่มมากขึ้นเป็นประวัติการณ์

ธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มขยายสาขาออกไปสู่ภูมิภาค สามารถจัดตั้งโรงพิมพ์ธนบัตรได้สำเร็จ ไม่จำเป็นต้องไปพิมพ์ธนบัตรในต่างประเทศ มีการออกพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งถือเป็นแม่บทของธนาคารพาณิชย์สมัยใหม่ ส่งเสริมความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับระบบการธนาคารพาณิชย์ ตลอดจนนำเทคนิคนโยบายการเงินที่สำคัญ ๆ ดังเช่น อัตราเงินสลดสำรอง อัตราส่วนลดมาใช้ และยังได้พยายามชักจูงนายธนาคารให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ อันจำเป็นต่อการเสริมสร้างความมั่นคงในระบบการธนาคาร และยังอนุมัติให้ธนาคารพาณิชย์เปิดสาขามากขึ้น และขยายไปทั่วราชอาณาจักร ทำให้กิจการของธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ก่อนที่จะมาล่มสลายเมื่อครั้งเกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินอย่างรุนแรงในปัจจุบัน

ส. ศิวรักษ์ ให้สัมภาษณ์ว่า “เมื่อผมไปเรียนที่อังกฤษในตอนนั้น อัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา ๓๕ บาทต่อปอนด์ แต่ตลาดมีตราค่า ๖๐ บาทต่อปอนด์ ตลาดมืดมีทั่วไปหมด พ่อคุณป่วยมาแก้ปัญหาพักเดียวตลาดมืดหายหมด”

ประทีป สนธิสุวรรณ อดีตนักเรียนทุนแบงก์ชาติ สรุปแนวคิดของอาจารย์ป๋วยไว้ว่า

“อาจารย์ป๋วยประสบความสำเร็จในการรักษาเสถียรภาพในระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ในช่วงปี ๒๕๐๐-๒๕๑๕ กล่าวคืออัตราขยายตัวของเงินเฟ้อโดยเฉลี่ยซึ่งได้แก่ค่าครองชีพ เพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ ๒-๓ ต่อปีโดยเฉลี่ย อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับ ๘ เปอร์เซ็นต์ต่อปี เรียกได้ว่าเศรษฐกิจขยายตัวโดยมีเสถียรภาพพอสมควร นอกจากนี้ อาจารย์ป๋วยยังประสบความสำเร็จที่สามารถรักษาค่าเงินบาทให้อยู่ในระดับประมาณ ๒๐ บาทต่อ ๑ ดอลลาร์ โดยแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลยในช่วง ๒๐ ปี”

อาจารย์ป๋วยเคยกล่าวกับพนักงานธนาคารชาติไว้ว่า “ผู้ใหญ่แบงก์ชาติจะอยู่ในรั้ววังบางขุนพรหมอย่างเดียวไม่ได้ ต้องออกไปสู่กับคนข้างนอก เพราะถ้าไม่ออกไปสู่กับคนข้างนอก ภัยจะรุมมาถึงตัว ภัยอันนี้คือเขาเรียกร้องเอาเงิน อาทิโครงการต่าง ๆ ที่ไม่มี

ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการที่จะติดต่อกับรัฐบาล ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องให้บุคคลของรัฐบาลเชื่อถือได้ว่า เราไม่ได้เห็นประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้เห็นประโยชน์ของธนาคารชาติ แต่เห็นประโยชน์ของแผ่นดิน ผู้ใหญ่ในธนาคารชาติจะต้องมีความกล้าหาญพอสมควร ถ้าอะไรที่ไม่ดีจำเป็นต้องพูดออกมา ถ้าไม่มีความกล้าแล้วอย่าเป็นดีกว่า เพราะเหตุว่าไม่ได้ทำหน้าที่ และผู้ใหญ่ในธนาคารชาติเป็นนักบุญไม่ได้ เมื่อมีความจำเป็นจะต้องท้วงติงรัฐบาล จะนิ่งเป็นทองไม่รู้ร้อนไม่ได้ ถือว่าบกพร่องต่อหน้าที่”

หลายครั้งที่อาจารย์ป๋วยแสดงความคิดเห็นขัดแย้งกับผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจ แต่ก็ใช้วิธีพูดที่มีเหตุผล ใช้คำพูดที่สุภาพนอบนวล

มีอารมณ์ขัน ผู้ฟังจึงมักจะยอมรับความคิดเห็นของท่าน บางครั้งอาจารย์ป๋วยก็ใช้การกล่าวสุนทรพจน์ต่าง ๆ เตือนสติผู้มีอำนาจ โดยเฉพาะสุนทรพจน์ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ของสมาคมธนาคารไทย อาจารย์ป๋วยกล่าวด้วยคำเป็นกลอน มีใจความถามว่า จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีผู้มีความวิญญู ประจักษ์ใจว่า “จงทำดี จงทำดี จงทำดี” มีนโยบายไม่เห็นด้วยที่รัฐมนตรีจะไปยุ่งเกี่ยวกับ “การค้า” แต่ทำไมจึงมีรัฐมนตรีบางคนไปเป็นกรรมการในธนาคารต่าง ๆ หรือเป็นเพราะว่าธนาคารพาณิชย์ไม่ใช่ “การค้า” ชนิดหนึ่ง กลอนนั้นบอความว่า

“ยังสนใจไม่รู้ยู่หนึ่งข้อ

จอมพล ถ. ท่านแถลงแจ้งเป็นเรื่อง

ท่านปรารภผมก็เห็นเด่นประเทือง

ว่าใครเฟื่องเป็นผู้ใหญ่ในราชการ

ตัวอย่างเช่นเป็นรัฐมนตรี

ไม่ควรมีการค้ามาสมาน

อย่าเกี่ยวข้องเที่ยวรับทำเป็นกรรมการ

สมาจารข้อนี้จริงใจ

ผมสงสัยไม่แจ้งจิตกิจการค้า

หมายความว่ากิจการใดบ้างยังเฉลี่ย

กิจการธนาคารท่านผู้ใหญ่จะไม่เกี่ยว

“หรือจะเหนียวรั้งไว้ไม่นับค่า”

สุนทรพจน์ครั้งนั้นเป็นที่ฮือฮามาก สื่อมวลชนพากันประโคมข่าวว่า ในยุคสมัยรัฐบาลทหาร อาจารย์ป๋วยเป็นข้าราชการผู้ใหญ่คนเดียวที่กล้าวิจารณ์นักการเมือง รัฐมนตรี และนายทหารชั้นสูงที่มักเข้าไปดำรงตำแหน่งประธานหรือกรรมการธนาคารต่าง ๆ เพื่อหาประโยชน์ใส่ตัว เมื่อจอมพลถนอมทราบความ ก็ยินยอมลาออกจากตำแหน่งกรรมการธนาคารพาณิชย์ แต่ไม่มีรัฐมนตรีคนใดลาออกตาม

สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ อาจารย์ป๋วยได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการสาธารณะ ในคำประกาศเกียรติประวัติ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“บุคคลสำคัญผู้แสดงบทบาทอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของประเทศไทยในการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยมีเสถียรภาพทางการเงินควบคู่ไป นายธนาคารระหว่างประเทศยกย่องนายป๋วยว่าเป็นผู้ว่าการธนาคารกลางที่มีความสามารถดีเด่นคนหนึ่งของโลก ...การกระทำของนายป๋วยยังเป็นแรงบันดาลใจสำหรับข้าราชการผู้ขยันขันแข็ง นายป๋วยผู้ซึ่งถือว่า ความเรียบง่ายคือความงาม และความซื่อสัตย์สุจริตคือคุณความดีสูงสุดของชีวิตข้าราชการเป็นหลักประจำใจซึ่งยึดถือมาช้านาน และได้เผยแพร่กับเพื่อนร่วมงานด้วยว่า ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ผู้แสวงหาความจริงและผู้ใช้วิชาชีพ จะต้องไม่เป็นเพียงผู้ที่คอยเรียนรู้อยู่เสมอและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น หากยังต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และต้องแสดงให้เห็นปรากฏออกมาถึงความซื่อสัตย์สุจริตนั้นอย่างเพียงพอที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นมีความซื่อสัตย์สุจริตด้วย”

เงินเรือนแสนบาทที่ได้จากรางวัลแมกไซไซนั้น ไม่มีสักบาทเดียวที่อาจารย์ป๋วยจะนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว ท่านบริจาคให้แก่สถาบันและองค์กรสาธารณะกุศลหมดสิ้น

ในวันที่อาจารย์ป๋วยลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๑๔ รวมเวลาที่ท่านดำรงอยู่ในตำแหน่ง ๑๒ ปี ๒ เดือน ๔ วัน ท่านกล่าวอำลาพนักงานความตอนหนึ่งว่า

“ผมเชื่อว่าถ้าผมไม่ปฏิบัติอย่างที่ผมนึกว่าอะไรควร อะไรไม่ควรแล้ว พวกคุณ พวกเพื่อน ๆ ทั้งหลายคงจะไม่มีความรักผมอย่างที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้” ■

คุณครูนักการศึกษา

คุณสุรพล เย็นอุรา อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ผู้ใกล้ชิดอาจารย์ป๋วย เขียนถึงเหตุผลที่ชื่นชอบการทำงานของอาจารย์ป๋วยว่า

“อาจารย์ป๋วยไม่เคยกำหนดแนวทางให้ใครต้องยึดถือปฏิบัติตาม ทุกคนมีอิสระโดยเต็มที่ทั้งในความคิดและการกระทำ ไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนอย่างที่ท่านคิด หรือเห็นเหมือนอย่างที่ท่านเห็น

ใครคิดดีเห็นดี ก็ให้ความเห็นพ้องและความสนับสนุน

เป็นทั้งหัวหน้างานและเป็นครูบาอาจารย์ไปในตัว หากพบข้อบกพร่อง หรือยังขาดความสมบูรณ์ก็แก้ไขปรับปรุงให้

ไม่ชอบเอาความเก่งกล้า ความรอบรู้ อันเป็นที่ยอมรับของตัวเอง ไปใช้เป็นเครื่องลบล้างหรือบั่นทอนกำลังใจในการทำงานของผู้ใด

เมื่อต้องการให้ผู้อื่นยอมรับความคิดเห็นของท่าน ก็จะแสดงเหตุผลให้ผู้นั้นยอมรับหรือพอใจ ว่าเหตุใดท่านจึงเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หรือเหตุใดจึงเลือกวิธีของท่าน

พบความผิดบกพร่องของผู้ใด ก็ไม่แสดงออกเป็นหลักฐานด้วยตัวหนังสือ หรือใช้ถ้อยคำที่ทำให้ผู้นั้นต้องอับอายหรือเสียใจ

ในกรณีที่ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ก็ชอบที่จะให้ความยกย่องด้วยคำพูดหรือตัวหนังสือ แล้วระบุชื่อผู้เป็นเจ้าของความคิดเห็นนั้น”

อาจารย์ป๋วยเป็นคนมีอารมณ์ขัน ไม่เคยพูดจาก้าวร้าว ตกเย็นวันศุกร์หากไม่มีธุระอะไร ก่อนกลับบ้านมักจะแวะมาที่สโมสรรถแลกแซนเสื้อขีดแขนยาวสีขาว ตีเบียร์เย็น ๆ ตรงหน้าเคาน์เตอร์บาร์ร่วมกับพนักงานทุกระดับ ไม่ต้องมีใครมาคอยพินอบพิเทา

หลังจากนั้นก็อาจไปร่วมเล่นบริดจ์ เกมที่ท่านโปรด คาบกลิ้ง ฟันคว้นโขมง

ท่านเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของพนักงาน โดยเฉพาะพนักงานระดับล่าง ไม่ว่าจะเป็นนักการภารโรงหรือคนขับรถ ใครมีปัญหาขัดสนเงินทองหรือเรื่องที่อยู่อาศัย ท่านจะช่วยเหลื่ออย่างจริงจัง จนกว่าปัญหาจะทุเลาลง

ตลอดชีวิตการทำงานของท่าน ท่านไม่เคย “สั่ง” แต่ “ขอร้อง” ผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ และเมื่อลงท้ายจดหมายถึงใคร

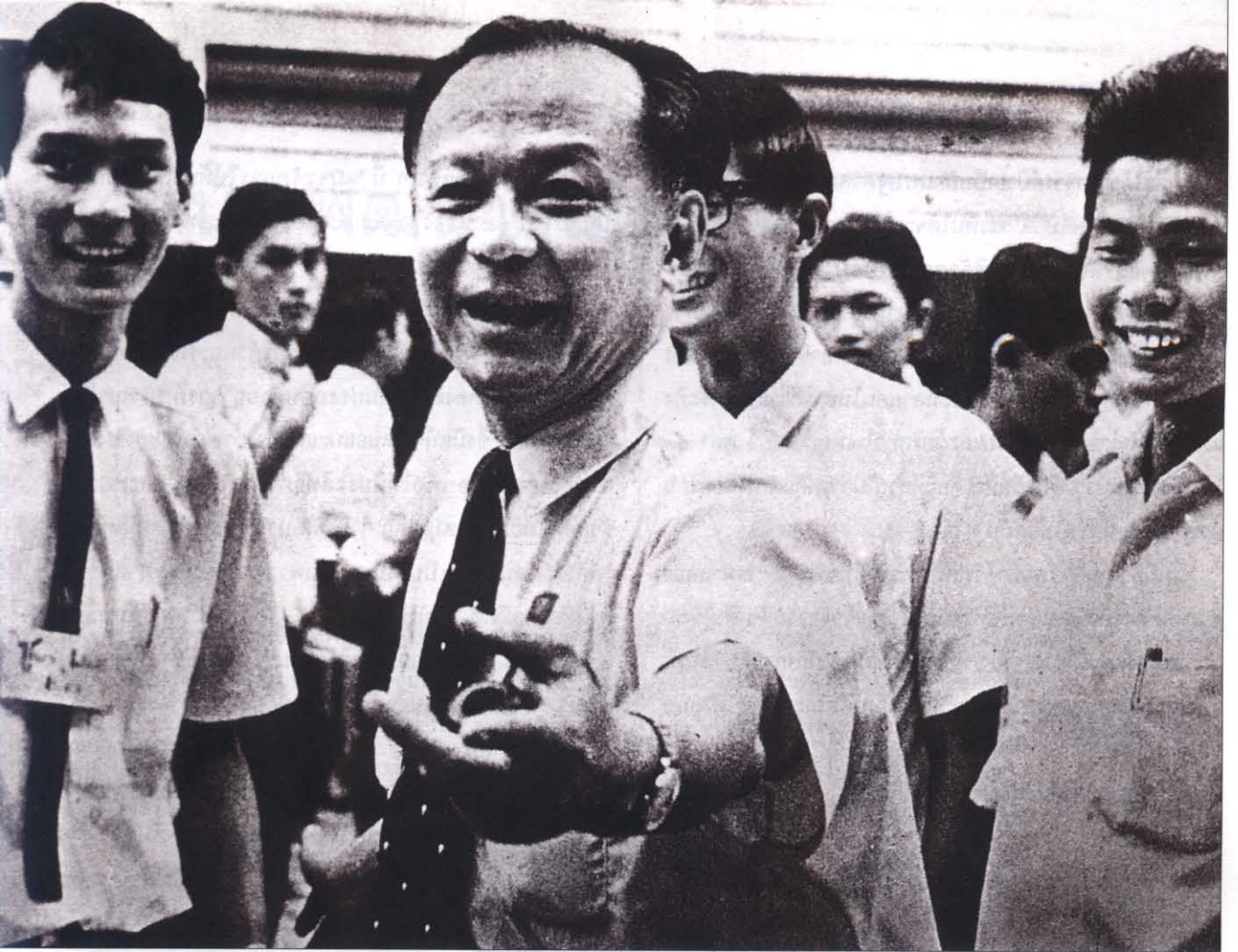
ท่านจะใช้คำว่า “ด้วยความเคารพ” เสมอ ด้วยกันทุกคน โดยไม่ถือว่าจะต่ำต้อยกว่า

สำหรับข้าราชการรุ่นใหม่ที่มีความสามารถ อาจารย์ป๋วยก็เปิดโอกาสให้ปฏิบัติหน้าที่แทน เช่น การประชุม สัมมนา ฯลฯ โดยไม่คำนึงถึงอาวุโส ทำให้ข้าราชการทุกระดับได้รับประสบการณ์มากขึ้น

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ อาจารย์ป๋วยเป็นผู้ริเริ่มทุนแบงก์ชาติ โดยให้ทุนแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายไปศึกษาต่อต่างประเทศ และกลับมาทำงาน

ในแบงก์ชาติ โครงการนี้ยังดำเนินต่ออยู่จนปัจจุบัน มีผู้ได้รับทุนแล้ว ๒๐๐ กว่าคน อาจารย์ป๋วยไม่ได้ส่งนักเรียนไปรวมกันอยู่ที่ประเทศใดประเทศหนึ่ง เพราะท่านเข้าใจในความหลากหลายของสาขาวิชานี้ เช่น เศรษฐศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาเน้นด้านกลไกการวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์มาก มีสูตรและแนวคิดเป็นเรื่องของตลาดเสรีนิยม ส่วนเศรษฐศาสตร์ในยุโรปเน้นด้านปรัชญา ประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ของกลุ่มชน มากกว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นทุนของแบงก์ชาติจึงส่งนักเรียนไปศึกษาทั่วโลก คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ สวีเดน และญี่ปุ่น

เพื่อที่บุคลากรในแบงก์ชาติจะได้เข้าใจนโยบายเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ที่เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ และยังเข้าใจวัฒนธรรมของคนในชาติที่เจริญแล้วด้วย

ทุกวันนี้คนระดับมันสมองของประเทศหลายคนซึ่งมีส่วนในการสร้างและนำประเทศไปสู่ความตกต่ำทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ ล้วนแต่เป็นอดีตนักเรียนทุนแบงก์ชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น วิจิตร สุพินิจ โอฟาร ไชยประวัติ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เอกกมล ศิริวัฒน์ ศุภชัย พานิชภักดิ์ ฯลฯ

หลายคนคงนึกถึงสิ่งที่อาจารย์ป๋วยได้พร่ำสอนต่อนักเรียนทุนเหล่านี้ว่า คุณธรรมของนักเศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญเหนืออื่นใด คือ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อวิชาชีพ ไม่มีความโลภ ไม่มีความหลง เพราะความรับผิดชอบที่มีต่อเศรษฐกิจของประเทศเกี่ยวโยงถึงผลประโยชน์มหาศาล หากปล่อยให้ความโลภเข้ามาครอบงำแล้ว อาจนำมาซึ่งความเสียหายขนาดถึงขั้นทำให้ประเทศล่มจมได้ จริยธรรมข้อนี้อาจารย์ป๋วยเน้นเสมอมา และท่านเองก็เป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักธรรมข้อนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย พร้อมกับเรียกร้องให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย

อาจารย์ป๋วยเคยกล่าวถึงการเป็นนักเศรษฐศาสตร์ไว้ว่า “ถ้าเราจะเรียนเป็นนักเศรษฐกิจ จะเรียนแต่เพียงเศรษฐศาสตร์ก็คง

จะพอ แต่เราจะเรียนเป็นบัณฑิต เพื่อให้ได้ปริญญาเศรษฐศาสตรบัณฑิต วิสัยบัณฑิตย่อมต้องพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ในกรอบแห่งความเป็นจริง และความเป็นจริงแห่งสังคมศาสตร์นั้นย่อมสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ จะพิจารณาเศรษฐกิจโดด ๆ หาได้ไม่”

ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ อาจารย์ป๋วยเข้ารับตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเกือบจะลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยตั้งแต่นั้น แต่ถูกนายกรัฐมนตรีรีบยับยั้ง อาจารย์ป๋วยรับตำแหน่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตามคำชวนของอาจารย์ที่ท่านเคารพ คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ อธิการบดีในสมัยนั้น ซึ่งบอกอาจารย์ป๋วยว่า “ป๋วย ฉันแก่แล้ว สุขภาพไม่ค่อยดี ธรรมศาสตร์ของเราจะมีอะไรดี ๆ และจะทำประโยชน์ต่อประเทศได้มาก ฉันขอให้อาจารย์ป๋วยมาช่วยดูแลธรรมศาสตร์ด้วย”

อาจารย์ป๋วยให้ความสำคัญกับการศึกษามาก ท่านมีความเชื่อว่า อนาคตของประเทศอยู่ที่การพัฒนาคณะรุ่นหนุ่มสาวให้มีคุณภาพ ตอนนั้นอาจารย์ป๋วยเริ่มสงสัยว่า “การเป็นนักการธนาคารที่ซื่อสัตย์คอยระวังไม่ให้เขาโกงในภาวะสังคมอย่างนี้ เป็นการทำให้ถูกต้องหรือไม่ จะเป็นการเหมือนกับเที่ยวปะทุผ้าที่ขาดอยู่ไป หรือว่าควรที่จะเลือกทอผ้าใหม่ สร้างคนที่มีคุณภาพคุณธรรมขึ้นมา”

ถือได้ว่าอาจารย์ป๋วยเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกที่ทำให้ความสนใจกับการศึกษามาก จะเห็นได้จากการกระตุ้นให้สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจัดสรรงบประมาณให้แก่การศึกษาของชาติเป็นพิเศษ โดยเฉพาะการศึกษาประชากร ริเริ่มโครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสมและโครงการพัฒนาอาชีวศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องน่าเศร้าที่ว่า นักเรียนอาชีวะหลายคนในนามของกลุ่มกระหิ๋งแดง ร่วมทำร้ายอาจารย์ป๋วยและผู้บริสุทธิ์ในเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙ โดยหาทราบไม่ว่า อาจารย์ป๋วยคือผู้มีส่วนในการผลักดันให้โรงเรียนอาชีวศึกษาเกิดขึ้นในยุคนั้น

เมื่อข่าวผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยจะมาดำรงตำแหน่ง คณะบดีคณะเศรษฐศาสตร์แพร่ออกไป ได้สร้างความตื่นเตนให้แก่ชาวเหลืองแดงเป็นอย่างยิ่ง ที่นักวิชาการและนักการธนาคารที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยนั้นจะมาเป็นคณะบดีคณะเล็ก ๆ เป็นผลทำให้นักศึกษาจำนวนมากที่ยังไม่ได้เลือกคณะต่างยื่นความจำนงสมัครเข้าคณะเศรษฐศาสตร์มากขึ้น

ขณะนั้นคณะเศรษฐศาสตร์มีอาจารย์ประจำเพียงสี่คน อาจารย์ป๋วยจึงเร่งผลิตอาจารย์ โดยประกาศรับสมัครอาจารย์รุ่นหนุ่มสาว แล้วหาทุนส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ ชั่วระยะเวลาเพียง ๑๐ ปี คณะเศรษฐศาสตร์มีอาจารย์เพิ่มขึ้นเกือบร้อยคน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาโทและเอก

ในขณะเดียวกัน อาจารย์ป๋วยก็ปรับปรุงหลักสูตรของคณะครั้งใหญ่ให้ได้มาตรฐาน อันเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน เปิดสอนระดับปริญญาตรีและปริญญาโทภาคภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จนคณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ได้รับการยอมรับว่าเป็นคณะเศรษฐศาสตร์ที่ดีที่สุดในภาคพื้นเอเชีย

นอกจากนั้นยังจัดตั้งห้องสมุดเศรษฐศาสตร์ อาจารย์ป๋วยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการอ่านตำราและสะสมตำรามานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากจดหมายบางตอนที่ท่านเขียนถึงอาจารย์วิจิตร ลุลิตานนท์ เลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ขณะศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๔๙๙ ว่า

“...ระหว่างนี้ผมอยากจะส่งหนังสือตำราต่าง ๆ มาบำรุงห้องสมุด ม.ธ.ก. ก็ยังทำไม่ได้ เพราะได้ข่าวว่า post ไม่แน่นอน และหายบ่อย ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าการไปรษณีย์เรียบร้อยขึ้นเมื่อใด ผมจะจัดการส่งหนังสือมาโดยด่วน เฉพาะอย่างยิ่งในทาง

เศรษฐศาสตร์ ในเร็ว ๆ นี้ ผมจะจัดการให้ห้องสมุด ม.ธ.ก. เป็นสมาชิก ๑๕ ปีของ Royal Economic Society เพื่อเขาจะได้ส่งหนังสือต่าง ๆ มาให้...”

อาจารย์ป๋วยได้จัดตั้งห้องสมุดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๔ ส่งอาจารย์เศรษฐศาสตร์ไปอบรมความรู้ด้านบรรณารักษ์ จัดตั้งคณะกรรมการห้องสมุด อันประกอบด้วยอาจารย์ บรรณารักษ์ และนักศึกษา ซึ่งมีหน้าที่เสนอแนะแนวทางการให้บริการห้องสมุด การสั่งซื้อหนังสือ เพื่อให้มีประสิทธิภาพ รวดเร็ว และทันสมัย ชั่วเวลาไม่กี่ปีห้องสมุดเล็ก ๆ ได้พัฒนาจากห้องสมุดที่มีหนังสือไม่กี่เล่ม จนกลายเป็นห้องสมุดเฉพาะสาขาเศรษฐศาสตร์ที่มีหนังสือมากที่สุด มีหนังสือมากกว่า ๙ หมื่นเล่ม วารสารมากกว่า ๖๐๐ รายการ ตลอดจนเอกสารวิจัยจำนวนมาก ปัจจุบันห้องสมุดเศรษฐศาสตร์ได้เปลี่ยนชื่อเป็น ห้องสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์

ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ อาจารย์ป๋วยลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อมาทำหน้าที่คณะบดีอย่างเต็มตัว ท่านคิดว่าท่านได้สร้างรากฐาน พัฒนาบุคลากร ในแบงก์ชาติให้มีความเข้มแข็งเพียงพอแล้ว เวลาที่เหลือควรทุ่มเททำงานด้านการศึกษาอย่างจริงจัง การตัดสินใจในครั้งนี้คนทั่วไปมองว่า เป็นการลดขั้นทั้งเงินเดือนและอำนาจ บารมี เพราะตำแหน่งคณะบดีมีเกียรติไม่น้อยกว่าผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย แต่ใจจริง อาจารย์ป๋วยตั้งใจจะลาออกมาทำงานด้าน

การศึกษานานแล้ว

เป็นที่ทราบกันภายหลังว่า ตามระเบียบ กพ. ข้าราชการ จะทำงานพร้อมกันทีเดียวสองแห่งก็ได้ แต่จะต้องรับเงินเดือนแห่งหนึ่งเต็มอัตรา และอีกแห่งหนึ่งครึ่งอัตรา ปรากฏว่าอาจารย์ป๋วยขอรับเงินเดือนคณะบดีคณะเศรษฐศาสตร์เต็มอัตรา (๘,๐๐๐ บาท) และรับเงินเดือนผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยครึ่งอัตรา (๒๕,๐๐๐ บาท) แทนที่จะรับเงินเดือนคณะบดีครึ่งอัตรา (๔,๐๐๐ บาท) และรับเงินเดือนผู้ว่าการธนาคารเต็มอัตรา (๕๐,๐๐๐ บาท) ■

แลหน้า พัฒนาชนบท

ในเวลานั้นอาจารย์ป่วยเริ่มให้ความสนใจปัญหาชนบทมากขึ้น ท่านตระหนักดีว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ยังไม่สามารถทำให้คนในชนบทที่ยากไร้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ ท่านเคยเขียนถึงความผิดพลาดของตัวเองไว้ในบทความเรื่อง

“เหลียวหลัง แลหน้า” ตอนหนึ่งมีความว่า

“ผมเสียดายที่รู้สึกว่าได้บกพร่องไปในการพิจารณาเรื่องเศรษฐกิจของประเทศ คือดูแต่ความเจริญเติบโตของส่วนรวมเป็นใหญ่ ไม่ได้เหลียวถึงความยุติธรรมในสังคมข้อนี้จึงพยายามแก้ด้วยวิธีพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง”

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ผู้ว่าการธนาคารชาติได้ร่วมมือกับเพื่อน ๆ นักธุรกิจ นักการเงิน นักการเมือง และเชื้อพระวงศ์ ร่วมก่อตั้ง

มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ซึ่งถือว่าเป็นโครงการพัฒนาชนบทแห่งแรกขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยได้แนวคิดมาจาก ดร. วาย เยน ที่มีแนวคิดว่าการพัฒนาชนบทและการพัฒนาคุณภาพของคน จะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยการส่งเสริมการพึ่งตนเอง การร่วมมือกันของชาวบ้าน การศึกษา การอนามัย และการอาชีพ แนวทางของมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ในการทำงานกับชาวบ้าน คือ

“ไปหาชาวบ้าน

อยู่กับเขา เรียนรู้จากเขา

วางแผนกับเขา ทำงานกับเขา

เริ่มจากสิ่งที่เขารู้ สร้างจากสิ่งที่เขามี

สอนโดยชี้ให้เห็น เรียนจากการทำ...”

โครงการของมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ดำเนินการอยู่ในเขตจังหวัดชัยนาทเป็นหลัก ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการที่ชาวบ้าน

แถวนั้นเคยช่วยชีวิตอาจารย์ป่วยเมื่อครั้งเป็นเสรีไทย ความฝังใจครั้งนั้นทำให้การแก้ปัญหาชนบทเริ่มต้นที่นั่นก่อน

สุรัสวดี หุ่นพยนต์ ซึ่งเคยติดตามอาจารย์ป่วยไปดูงานที่ชัยนาทได้บันทึกไว้ว่า

“วันนั้นเราเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านวังน้ำขาว อำเภอวัดสิงห์ ในราวสามโมงเย็น พอพวกเราลงจากรถเดินไปสักครู่ พร้อม ๆ กับฟังอาจารย์เล่าถึงเรื่องโดดร่มมาลงใกล้ ๆ หมู่บ้าน และถูกจับมามัดไว้ในหมู่บ้านนี้ พวกเราก็ได้ยินเสียงเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้านสองสามคน ตะโกนขึ้นมาว่า ‘ป่วยมา ป่วยมา’ แล้วก็วิ่งไปตามคนโน้นคนนี้ อาจารย์ชักทายชาวบ้านหลายคนในหมู่บ้าน แล้วพาพวกเราไปที่บ้านหลังหนึ่ง ซึ่งอาจารย์บอกว่า

เป็นคนที่ช่วยชีวิตอาจารย์ไว้ บ้านหลังนั้นเป็นบ้านไม้สักหลังใหญ่ ยกพื้นสูงตามแบบบ้านในชนบททั่วไป มีเสาดันใหญ่ ๆ หลังจากเจ้าของบ้านนำน้ำดื่มใส่ขันเงินใบใหญ่มาให้เราดื่มแล้ว อาจารย์ก็นั่งฟังเสาดันหนึ่ง แล้วแสดงท่าจำลองพร้อมกับเล่าว่า ผมถูกมัดที่เสาดันอย่างนี้ พวกเรายังหัวเราะกันด้วยความขบขัน พอออกจากหมู่บ้านมา ข้าพเจ้าจึงไม่แปลกใจว่า ทำไมชาวบ้านที่ชัยนาทจึงรู้จักหน้าตาอาจารย์ เพราะอาจารย์เล่าว่า ถ้ามีโอกาสเมื่อใดผมก็จะต้องกลับมาชัยนาทเป็นประจำ”

ความตั้งใจของอาจารย์ป่วยก็คือ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านช่วยตัวเองได้ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนเพื่อช่วยเหลือตัวเองได้ อันเป็นที่มาของมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ซึ่งยังดำเนินงานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ท่านยังได้ครุ่นคิดหาแนวทางที่จะพัฒนาชนบทไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาระบบการศึกษาของประเทศ โดยริเริ่มให้บัณฑิตมีโอกาสไปทำงานในชนบทเป็นเวลา

หนึ่งปีในโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร เพื่อให้บัณฑิตจากสาขาวิชาต่าง ๆ มีโอกาสออกไปศึกษาและรับประสบการณ์นอกรั้วมหาวิทยาลัย เพราะที่ผ่านมามีอาจารย์ป่วยมองว่า

“พวกเราที่มีวาสนาเรียนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยแล้ว ไม่เคยออกไปช่วยบ้านเมือง หมอก็ไม่ออกไปชนบท ครูก็ไม่อยากออกอยู่แต่ในกรุงเทพฯ”

บัณฑิตอาสาสมัครจึงเป็นโครงการที่ฝึกให้บัณฑิตมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีจิตใจที่รักความเป็นธรรม และทำงานด้วยความชอบธรรม โครงการนี้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ บัณฑิตอาสาฯ รุ่นแรกมีจำนวน ๑๔ คน 去ทำงานเป็นครูโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วทุกภาค เหนือสุดที่แม่สะเรียง ตะวันตกที่แม่สอด ได้สุดที่สุโขทัย-ลก และอีสานที่บุรีรัมย์ อาจารย์ป่วยทุ่มเทให้แก่โครงการนี้มาก ออกไปเยี่ยมให้กำลังใจบัณฑิตอาสาฯ อย่างทั่วถึง หมู่บ้านใดที่รถเข้าไม่ถึงต้องเดินเท้าลุยโคลนเข้าไปหลายชั่วโมง อาจารย์ป่วยก็ไม่ย่อท้อ เดินนำหน้าไปอย่างอารมณ์ดี เพื่อไปเยี่ยมลูกศิษย์ ชักถามความเป็นอยู่และให้คำแนะนำแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างตั้งใจ ท่านกล่าวแก่บัณฑิตอาสาฯ เสมอว่า

“เราเป็นข้าทาสของแผ่นดิน ความทุกข์ของชาวบ้านเป็นความทุกข์ของแผ่นดิน ดังนั้นเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องแก้ไข การทำงาน

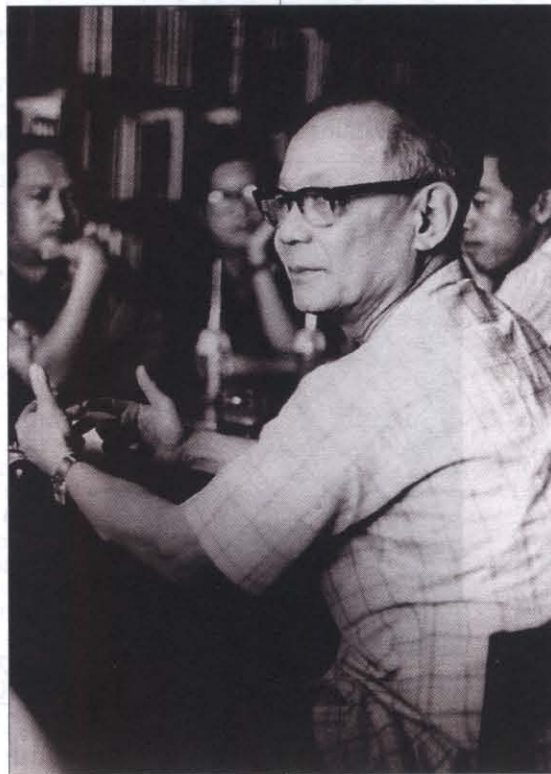
แม้จะยากลำบากสักปานใดก็ตาม หากเรามีความตั้งใจ ทุ่มเททำจริงทำต่อเนื่อง และทำด้วยความเสียสละกำลังกาย กำลังใจ และสติปัญญาแล้ว สักวันหนึ่งจะต้องพบกับความสำเร็จแน่นอน...”

ปัจจุบันโครงการบัณฑิตอาสาสมัครยังดำเนินต่อไป ผลิตบุคลากรออกมาทำงานให้แก่สังคมจนถึงปัจจุบัน ๓๖ รุ่น ศิษย์เก่าหลายคนมีบทบาทสำคัญในการทำงานให้แก่สังคม อาทิ เดือนใจ ดีเทศน์ เดช พุ่มคชา พิเชียร คุระทอง ฯลฯ

อีกโครงการหนึ่งที่อาจารย์ป่วยมีส่วนในการผลักดัน คือโครงการบูรณะชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง ท่านเล็งเห็นว่า แม้รัฐบาลอาจจะสนใจแก้ปัญหาชนบท แต่ในความเป็นจริงประชาชนจำนวนมากยังยากจนอยู่ มีสุขภาพและอนามัยไม่สมบูรณ์ ได้รับการศึกษา

ไม่เต็มที่ เกษตรกรขาดเงินทุนหมุนเวียน ท่านได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า

“ปัญหาระบบราชการที่มีการรวบอำนาจไว้ในเมืองหลวงจน (มาก) เกินไป แทนที่จะกระจายไปสู่ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร และทำให้เกิดอุปสรรคนานาประการในการที่จะพัฒนาประเทศให้ทั่วถึง ...ระบบราชการมีการทำงานซ้ำซ้อน เก่งกันบ้าง แย่งกันบ้าง และหานโยบายเป็นอันหนึ่งอันเดียวมิได้ ...เรื่องทั้งสองนี้จะทั้งเข้าไว้ไม่ได้ เพราะคล้ายกับสนิมที่นับวันจะกัดกร่อนหย่อนสมรรถภาพทุกที จึงควรที่พวกเราราษฎรทั้งหลาย มหาวิทยาลัย และรัฐบาลจะร่วมมือหาวิธีแก้ปัญหานี้ให้จงได้โดยรวดเร็ว”

ดังนั้นท่านจึงตั้งมหาวิทยาลัยสามแห่งที่มีทักษะต่างกันมาร่วมมือกัน คือ ธรรมศาสตร์ มหิดล และเกษตรศาสตร์ ส่งนักวิชาการ นักวิจัย ลงไปสัมผัสชีวิตจริงของชาวบ้าน ทั้งผู้ที่มีความชำนาญเรื่องอนามัย การเกษตร นักพัฒนา 去ทำงาน ให้คำปรึกษา และเรียนรู้ปัญหาชาวบ้าน เพื่อมุ่งหวังให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตัวเองในอนาคตได้ และในมุมมองก็จะเป็นโอกาสให้นักวิชาการสาขาต่าง ๆ สามารถลงพื้นที่ศึกษาวิจัยจากข้อมูลจริง เพื่อที่จะนำมาวิเคราะห์ แก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านได้ โดยมีพื้นที่เป้าหมายอยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่กลองและท่าจีน

คือ จังหวัดราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี สมุทรสาคร กาญจนบุรี เพชรบุรี ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่อาจารย์และนักวิจัยจากต่างมหาวิทยาลัยได้ลงพื้นที่ร่วมมือกันทำงานกันอย่างใกล้ชิด

อาจารย์ระพี สาคริก อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้เคยร่วมงานโครงการลุ่มน้ำแม่กลอง เคยเขียนไว้ว่า

“เราได้ลงไปใช้ชีวิตในท้องที่โครงการ เช่นที่เขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี และที่จังหวัดสมุทรสงคราม บริเวณวัดยกระบัตร์ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มิดินรถยนต์ พวกเราต้องนั่งเรือไป มีกลุ่มอาจารย์และนิสิตไปทำงาน และกินนอนกันบนศาลาวัดด้วย อาจารย์ของเราคนหนึ่งเพิ่งกลับจากการศึกษาที่สหรัฐอเมริกาใหม่ ๆ แต่อาศัยใจถึง ไปกินไปนอน และเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านและพระ

พัฒนา ไปนอนจับไข้มาลาเรียอยู่ร่วมหนึ่งสัปดาห์ โดยที่แวตาทังคู่มิได้แสดงการปฏิเสธภาวะเช่นนั้น แต่สู้ และสู้จนสามารถปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมที่นั่นได้สบายมาก

เราได้คำตอบในภายหลังว่า การที่เราจะช่วยพัฒนาเขาทั้งหลายให้ขึ้นมาบนฐานของความเป็นตัวของตัวเองได้นั้น เราเองจะต้องเป็นฝ่ายที่เคารพในสิทธิของเขาที่พื้นฐาน... ในเมื่อพื้นฐานท้องถิ่นเป็นถิ่นฐานของเขามาโดยกำเนิด เราน่าจะได้ใช้พื้นฐานของเขา และที่ตัวเขา เป็นสื่อถ่ายทอดวิชาการจากเรา หาใช่การให้เขาไปทั้งพื้นฐานของเราไม่

เนื่องจากอาจารย์ป่วยเป็นหัวหน้าโครงการนี้ แน่นนอนที่สุด ในเมื่อทัศนคติดังกล่าวมีผลขัดกันกับสิ่งซึ่งเป็นมาแล้วในอดีต ย่อมจะถูกเพ่งเล็งจากกลุ่มภายนอกซึ่งเป็นพื้นฐานเดิม แต่อาจารย์ป่วยก็ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยความใจเย็นและมีเหตุมีผลมาตลอด... มันคงอยู่กับความปรารถนาดี อาจารย์ป่วยมิได้แสดงความรู้สึกหัวนโหนกต่อสิ่งเหล่านี้แม้แต่น้อย...”

โครงการลุ่มน้ำแม่กลองเป็นโครงการใหญ่ มีรายละเอียด มีผู้ปฏิบัติงานภาคสนามจำนวนมาก ซึ่งเป็นภาระหนักสำหรับอาจารย์ป่วยในฐานะผู้อำนวยการโครงการ แต่ทุกวันหยุดสัปดาห์ ผู้ปฏิบัติงานจะเห็นอาจารย์ป่วยเดินถือไม้เท้าตระเวนไปเยี่ยมให้กำลังใจพวกเขาถึงที่ ท่านทราบดีว่าเรื่องที่กำลังทำนั้นเป็นเรื่องใหม่ในสังคม ต้องอาศัยการปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิด

เป็นที่น่าเสียดายว่าโครงการลุ่มน้ำแม่กลองจำเป็นต้องยุติลงกลางคัน หลังเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙ เมื่ออาจารย์ป่วยต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ และผู้ปฏิบัติงานภาคสนามถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ลูกสมุนอาจารย์ป่วย ■

อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมรสุมทางการเมือง

ในระหว่างดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย อาจารย์ป่วยลาพักไปสอนที่มหาวิทยาลัยปรีนซ์ตัน สหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ส. ศิวรักษ์ เขียนไว้ในหนังสือ นายป่วย อังภาภรณ์ ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน ว่า

“แม้ว่าการไปสอนที่ปรีนซ์ตันคราวนี้จะได้เงินเดือนมาก ท่านก็ยังรับเงินเดือนจากธนาคารชาติดั้งเดิม โดยขอให้มหาวิทยาลัยปรีนซ์ตันจ่ายเงินเดือนอันท่านจะพึงได้ให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทย นับว่าธนาคารชาติได้กำไรเดือนละหลายสตางค์อยู่

เหตุที่ท่านอยากไปปรีนซ์ตันนั้น ข้าพเจ้าเดาว่ามีเหตุผลสองประการ ประการหนึ่งเพื่อแสดงให้รัฐบาลเห็นว่าคนในธนาคารชาติสามารถพอแล้ว แม้ท่านไม่อยู่นาน ๆ ก็กิจการของธนาคารก็ดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่จำเป็นต้องมีนายป่วยเป็นตัวชูโรงอยู่เท่านั้น อีกประการหนึ่งท่านคงรู้สึกตัวว่าท่านเป็นเพียงอาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยถึงเวลา ควรเรียนรู้เรื่องมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ให้ทันการณ์...”

หลังจากกลับจากปรีนซ์ตันแล้ว อาจารย์ป่วยได้ลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เหลือเพียงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ท่านลาไปสอนพิเศษและทำวิจัยอีกครั้งที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ อาจารย์อภิชัย พันธเสน ลูกศิษย์ที่เคยแหวะไปเย้ยมท่านได้เล่าบรรยากาศชีวิตในตอนนั้นให้ฟังว่า

“ที่พักของเตี้ยที่เคมบริดจ์นั้นเป็นห้องเล็ก ๆ มีห้องครัวร่วมกันและแยกที่นอนจากกัน เตี้ยนั้นอยู่กับ Research Fellow อีกคนหนึ่ง แต่ห้องนอนแยกกัน เตี้ยเก็บข้าวสารใส่ขวดเล็ก ๆ และมีการตวงข้าวสารออกมาต้มข้าวต้ม โดยมีสัดส่วนที่แน่นอน ครัวของเตี้ยนั้นกะทัดรัดและสะอาดยิ่งนัก จนผมไม่กล้าจะทำอะไรเพราะกลัวสกปรก...เตี้ยมีรถจักรยานเก่า ๆ แค่นี้คันเดียว

สำหรับไปไหนมาไหนในระยะทางที่ไกลหน่อย ในระหว่างอยู่ผมสังเกตว่า กิจวัตรที่สำคัญของเตี้ยคือจะต้องไปเช็กตู้จดหมาย และตอนบ่ายสี่โมงเย็นเตี้ยจะเปิดเพลงไทยซึ่งเตี้ยมี Tape Sony ขนาดใหญ่ ฟังแล้วก็จะจิบเบรันตีไปและเขียนจดหมายตอบทุกคนที่เขียนมาหาเตี้ย เตี้ยสามารถตอบจดหมายของทุกคนได้อย่างไม่น่าเชื่อ...”

มรสุมทางการเมืองหวนกลับมาอีกครั้ง หลังจากจอมพลถนอมทำการรัฐประหารยึดอำนาจตัวเองเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ อาจารย์ป่วยเขียนจดหมายฉบับประวัติศาสตร์จากอังกฤษ โดยใช้ชื่อ นายแซม เย็นยิ่ง--ชื่อรหัสสมัยเป็นเสรีไทย จดหมายฉบับนี้เขียนถึงผู้ใหญ่นายชื้อ ท่านุ เกียรติทอง ซึ่งหมายถึงจอมพลถนอม เรียกร้องให้จอมพลถนอมซึ่งปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองคืนเสรีภาพประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน จัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว ดังข้อความตอนหนึ่งในจดหมายว่า “ได้โปรดเร่งรัดให้มีการติกาหมู่บ้านขึ้นเกิดโดยเร็วที่สุด ในกลางปี ๒๕๑๕ นี้หรืออย่างช้าก็อย่าให้ข้ามปีไป โปรดอำนวยการให้ชาวบ้านไทยเจริญมีสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตย สามารถเลือกตั้งสมาชิกขึ้นโดยเร็ว”

ปราโมทย์ นาครทรรพ ลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดคนหนึ่งเขียนไว้ว่า “ช่วงก่อน ๑๔ ตุลาคม อาจารย์อยู่ที่เคมบริดจ์ ช่วงนั้นเองที่หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ เริ่มจะตีพิมพ์บทความ ‘ปรีดี-ป่วย’ ป้ายสี อาจารย์ ลูกศิษย์บางคนบอกว่า อาจารย์ต้องระวัง มิได้หมายความว่าอาจารย์คิดกบฏที่จะชิงอำนาจอาจารย์ธรรมดา แต่ ‘ระบบ’ กำลังจะหันมาเล่นงานอาจารย์

คืนหนึ่งผมกับภริยานั่งกินข้าวเย็นกับอาจารย์ป่วย อาจารย์ขอตัวไปในห้อง ลักพักก็กลับออกมาพร้อมกับจดหมายฉบับหนึ่ง เขียนด้วยลายมือและวรรคตอนที่เรียบประณีตตามแบบอาจารย์ จดหมายฉบับนี้หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ พยายามจะพิสูจน์ให้ได้ว่า อาจารย์ป่วยไม่ได้เขียน เป็นจดหมายปลอม นั่นก็คือจดหมายอัน

ลือเลื่องจากนายเข้ม เย็นยิ่ง”

จดหมายฉบับนั้นแม้จะใช้ถ้อยคำสุภาพ แต่ก็สร้างความไม่พอใจให้แก่คณะปฏิวัติเป็นอย่างยิ่ง อาจารย์ป๋วยถือเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนแรกที่ถูกกล่าวหาว่าขึ้นเวทีวิจารณ์เผด็จการทหารอย่างตรงไปตรงมา อาจารย์ป๋วยเป็นข้าราชการที่รับใช้พวกเขาอย่างซื่อสัตย์มาโดยตลอด ตั้งแต่ยุคจอมพล ป. จอมพลสฤษดิ์ แต่ด้วยจดหมายฉบับเดียว อาจารย์ป๋วยก็กลายเป็นพวกเสรีนิยมที่ยืนอยู่คนละฝั่งกับพวกเขา ทำให้อาจารย์ป๋วยต้องลาออกจากราชการก่อนเกษียณอายุในปี ๒๕๑๕ โดยลาออกจากตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ในระหว่างที่สอนหนังสือที่เคมบริดจ์ด้วยเหตุผลว่า

“ถ้าผมกลับมา ก็จะถูกปิดปากไม่ให้พูดอะไร ความจริงคนอื่นเขาพูดอย่างเดียวกับผมหรือแรง ๆ กว่าผม เขาก็ไม่ทำอะไร แต่สำหรับผม เขาหมายหัวเป็นพิเศษ ฉะนั้นเมื่อไม่มีเสรีภาพที่จะพูดอะไรได้ตามใจ ก็ไม่อยากจะอยู่...ขอฝากงานของคณะและของมหาวิทยาลัยแห่งนี้แก่อาจารย์ทุกคนด้วย เราได้เริ่มมาถึงเพียงนี้แล้ว ขอให้ทำดียิ่ง ๆ ขึ้น อย่าทอดทิ้ง...งานมหาวิทยาลัย เริ่มต้นด้วยนักศึกษาและจุดมุ่งหมายก็อยู่ที่นักศึกษาอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ขอให้ใส่ใจให้มาก อย่าทอดทิ้งและขอให้ถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดอยู่เสมอ”

ก่อนหน้านั้นอาจารย์ป๋วยเริ่มถูกทางการไม่ไว้วางใจ ถูกใส่ร้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์ สาเหตุเพราะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนแรกที่ถูกกล่าวหาว่าไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเดินทางจากจีนมาพำนักอยู่ที่กรุงปารีส อาจารย์ป๋วยทราบว่า อาจารย์ปรีดีเป็นบุคคลที่ถูกผู้มีอำนาจกล่าวหาต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นคอมมิวนิสต์ หรืออยู่เบื้องหลังกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ ใครก็ตามที่เข้าไปใกล้ชิดอาจารย์ปรีดี ก็ไม่น่าจะปลอดภัย แต่ด้วยความกตัญญูในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ และเคยทำงานกู้เอกราชเมื่อครั้งเป็นเสรีไทยด้วยกัน อาจารย์ป๋วยยอมให้ทางการเข้าใจผิดว่าทั้งอาจารย์ป๋วยและอาจารย์ปรีดีกำลังสมคบกันคิดร้ายต่อบ้านเมือง เหตุการณ์ครั้งนั้น

อาจารย์ป๋วยเขียนไว้ว่า

“เมื่ออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ออกจากประเทศจีนมาอยู่ฝรั่งเศสเมื่อปี ๒๕๑๓ ผมได้กำหนดไว้ก่อนแล้วว่า จะไปพักตากอากาศในประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้โดยไม่ได้ทราบล่วงหน้าว่าอาจารย์ปรีดีจะออกมา เมื่อท่านออกมาแล้วก็ได้คิดว่าสมควรจะไปเยี่ยมท่านเป็นการคารวะส่วนตัว ในฐานะศิษย์อาจารย์และในฐานะที่เป็นเสรีไทยได้บังคับบัญชาของท่าน ผมจึงได้เข้าพบจอมพลถนอมก่อนออกเดินทาง เพื่อเรียนท่านว่าผมจะไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี จอมพลถนอมก็แสดงความยินดีและยังได้ฝากให้ผมนำความไปเรียนอาจารย์ปรีดีด้วย ผมก็รับเป็นสื่อให้ และยังได้นำความจากอาจารย์ปรีดีมาเรียน

จอมพลถนอมด้วย ต่อมาเมื่ออาจารย์ปรีดีฟ้องรัฐบาลไทยให้ออกหนังสือเดินทางให้ และให้จ่ายเงินบำนาญ ผมก็ได้เป็นสื่อให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยนอกศาล”

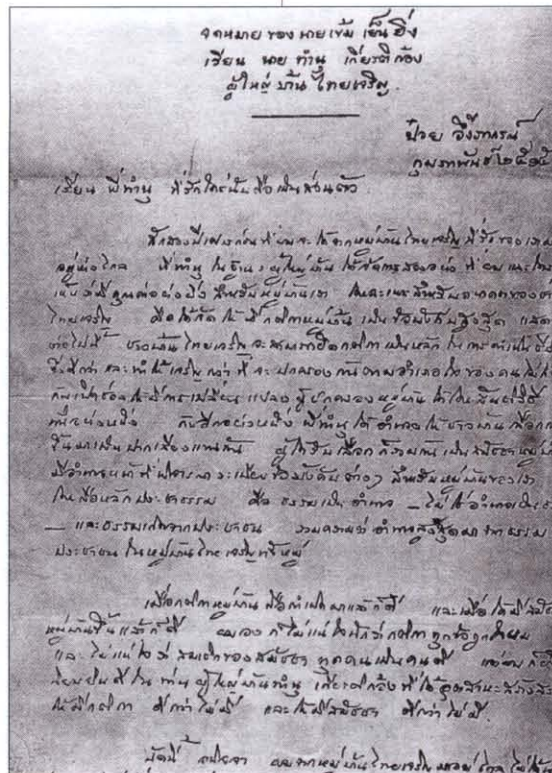
อาจารย์ป๋วยเขียนไว้อีกตอนหนึ่งว่า

“ความสัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝ่ายหนึ่งตกทุกข์ได้ยาก อีกฝ่ายต้องมีความมั่นคงเสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ว่าเมื่อเขาได้ดีมีอำนาจวาสนา ก็พินอบพิเทาเคารพรักใคร่ พอเขาได้ทุกข์ก็หลีกเลี่ยงไม่เหลียวแล การที่ผม

ได้ไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่ปารีส และจอมพลถนอมที่สิงคโปร์ (เมื่อหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖) ก็ด้วยเหตุนี้”

จดหมายของ “นายเข้ม เย็นยิ่ง” ทำให้อาจารย์ป๋วยถูกเผด็จการทหารมองว่าอยู่กันคนละพวก เป็นผู้ทรยศ และตีจากฝ่ายทหารเพื่อไปสร้างฐานอำนาจใหม่ โดยเอามหาวิทยาลัย นักศึกษาเป็นเครื่องมือ และขยายวงออกไปยังชนบทโดยมีโครงการบัณฑิตอาสาสมัครเป็นเครื่องมือ อาจารย์ป๋วยจำต้องพำนักอยู่ที่อังกฤษและสอนหนังสือที่เคมบริดจ์ต่อไปอีกระยะหนึ่ง เพื่อความปลอดภัยของตัวเองและครอบครัว แต่แม้จะอยู่ที่อังกฤษ ก็ยังมีคนจากประเทศไทยคอยสอดแนมอยู่ตลอดเวลา

ในช่วงเวลานั้น นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังครบวาระ ท่านยืนยันว่าไม่รับตำแหน่งต่อ มีการชาวเสียงอธิการบดีคนต่อไป ทั้งอาจารย์และนักศึกษาได้แสดงประชนามติให้อาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดีคนต่อไป ในระหว่างวันที่ ๙-๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ อาจารย์ป๋วยกลับมาเยี่ยมเมืองไทยและแวะไปเยี่ยมคณะเศรษฐศาสตร์ ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับจากนักศึกษานับพันคน ทั้ง ๆ ที่ชาวธรรมศาสตร์รู้ล่วงหน้าเพียงชั่วโหมงเดียว

อาจารย์ป๋วยมีโอกาสดำเนินชมพล ถนนม กิตติขจร และจอมพล ประภาส จารุเสถียร ท่านได้ถามผู้มีอำนาจทั้งสองว่า จะขัดข้องไหมหากท่านจะเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์ ก็ได้รับคำตอบชัดเจนว่า ไม่ต้องการให้รับตำแหน่ง เพราะกลัวว่าอาจารย์ป๋วยจะใช้พลังนักศึกษาเป็นพลังต่อต้านรัฐบาล

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖ อาจารย์ป๋วย-ปัญญาชนคนสำคัญเดินทางกลับเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังรัฐบาลทหารถูกขับไล่ออกไป ใคร ๆ ต่างพากันคิดว่าประชาธิปไตยในเมืองไทยกำลังเบ่งบานเต็มที่ อาจารย์ป๋วยได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาล ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ด้วยบารมีของอาจารย์ป๋วย ท่านสามารถรวบรวมนักวิชาการสาขาต่าง ๆ จำนวนมากมาช่วยงานได้อย่างเต็มที่ อาจารย์ป๋วยกลายเป็นบุคคลที่หลายฝ่ายเรียกร้องให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้แต่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ในสมัยนั้นก็มาเชิญท่านเป็นหัวหน้าพรรค แต่ท่านปฏิเสธ

ส. ศิวรักษ์ กล่าวไว้ว่า “ตอนนั้นหลายฝ่ายเตรียมจะให้แก่นายกรัฐมนตรี พลอากาศเอก ทวี จุลละทรัพย์ เพื่อนเสรีไทยด้วยกัน และถือว่าเป็นตัวแทนทางฝ่ายทหาร ซึ่งยังมีบทบาททางการเมืองพอสมควรในเวลานั้น ก็ติดต่อขอให้แก่นเป็นนายกฯ แกก็ไม่รับ พรรคประชาธิปัตย์ก็ขอร้องให้คุณป๋วยเป็นหัวหน้าพรรค แกก็ปฏิเสธ คุณคึกฤทธิ์ก็เชิญคุณป๋วยไปพบ ถามว่าอาจารย์อยากเป็นนายกฯ หรือไม่ คุณป๋วยก็บอกว่าไม่อยากเป็น และถามต่อไปว่า

หากคึกฤทธิ์เป็นนายกฯ เสียเอง จะขัดข้องไหม คุณป๋วยก็ตอบว่า ไม่ขัดข้องหากเป็นโดยวิถีทางประชาธิปไตย”

คนที่ไม่เข้าใจอาจารย์ป๋วยก็เริ่มกล่าวหาว่า ป๋วยไม่อยากเป็นนายกรัฐมนตรีเพราะเป็นง่ายเกินไป ป๋วยรอบเป็นประธานาธิบดี

น้อยคนที่จะรู้ว่าความปรารถนาของอาจารย์ป๋วยไม่ใช่เรื่องทางการเมือง แต่เป็นเรื่องของการศึกษาและการพัฒนาชนบท อาจารย์ป๋วยต้องการยกมาตรฐานทางวิชาการธรรมศาสตร์ และนำมหาวิทยาลัยกลับไปสู่ประชาชน ด้วยการเข้าไปพัฒนาชนบท

“ใคร ๆ หว่าผมไม่มีความมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูง ที่จริงผมมีเป้าหมายในชีวิตของผมคือการเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์”

เมื่อมีการเสนอชื่ออาจารย์ป๋วยให้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านไม่ปฏิเสธ อาจารย์ป๋วยจึงเป็นศิษย์ธรรมศาสตร์คนแรกที่ได้รับเลือกตั้งจากชาวประชาคมธรรมศาสตร์ ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้นให้เป็นอธิการบดีคนที่ ๑๐ เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ในช่วงเวลาที่ยากลำบากที่สุดช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ของรั้วเหลืองแดง

ตลอดระยะเวลา ๑ ปี ๘ เดือน ๘ วัน ในตำแหน่งอธิการบดีที่อาจารย์ป๋วยต้องนำประชาคมธรรมศาสตร์ฟันฝ่าคลื่นลมทางการเมืองที่พัดโหมกระหน่ำอย่างหนักหน่วง ท่านยังได้ริเริ่มแนวทาง

ที่สำคัญให้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์หลายประการ อย่างหนึ่งนั่นคือ “โครงการขยาย มธ. ไปยังรังสิต” ต่อทบวงมหาวิทยาลัยเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ และการปรับปรุงโครงสร้างทางวิชาการ ท่านมีแนวคิดว่า เนื่องจากธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยที่มีความพร้อมทางด้านสังคมศาสตร์มานานแล้ว ทิศทางการเติบโตจากจุดนี้คือ การขยายตัวไปในสาขาวิทยาศาสตร์ในลักษณะที่สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์สามารถเกื้อหนุนกันได้ กล่าวคือในด้านหนึ่งเพื่อให้นักศึกษาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้ประโยชน์จากหลักสูตรทางวิทยาศาสตร์ อาทิ การพัฒนาชุมชน ประชากรศาสตร์ การจัด การด้านขนส่งมวลชน การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ในอีกด้านหนึ่ง นักศึกษาสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ได้ใช้ประโยชน์จากหลักสูตรทางสังคมศาสตร์ อาทิ การบริหารจัดการด้านสาธารณสุข และอนามัย การป้องกันและบำบัดมลภาวะอุตสาหกรรม ฯลฯ

อาจารย์ป่วยกล่าวว่า “นักสังคมศาสตร์ที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น เป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบัน เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ที่สนใจในศิลปวัฒนธรรมและปัญหาสังคม”

นอกจากนั้นท่านยังได้ริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อให้ธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยสำหรับประชาชน ไม่ว่าโครงการรับนักเรียนเรียนดีจากชนบท ที่เรียกกันว่าโครงการช้างเผือก และการให้คณะต่าง ๆ จัดทำโครงการบริการสังคม อาทิ คณะนิติศาสตร์ได้ริเริ่มโครงการกฎหมายสู่ชนบท และโครงการเสริมศึกษา เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในวงกว้าง ที่สำคัญอีกประการคือ อาจารย์ป่วยได้ริเริ่มตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ที่จะนำธรรมศาสตร์ออกจากระบบราชการ ซึ่งสะท้อนถึงการเป็นคณมอของการณ์ไกลของท่าน

ในช่วงเวลานั้นความขัดแย้งทางการเมืองได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าประเทศไทยดูเหมือนจะเป็นประเทศเสรีประชาธิปไตย มีนายกรัฐมนตรีพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้ง แต่สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายซ้ายที่มีแนวความคิดสังคมนิยม กับฝ่ายขวา คือผู้สูญเสียอำนาจไปเมื่อเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖ กลับทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ มีขบวนการชาวนาพิฆาตซ้ายออกอาละวาด ผู้นำนักศึกษา ชาวนา กรรมกร ถูกลอบสังหารคนแล้วคนเล่า โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่เคยจับกุมฆาตกรได้ ธรรมศาสตร์เป็นเวทีและศูนย์กลางการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม ถนนทุกสายที่มีปัญหาความขัดแย้งต่างมุ่งสู่ธรรมศาสตร์ มีการประท้วงไม่เว้นแต่ละวัน อาจารย์ป่วยกลายเป็นหนึ่งหน้าไฟ ถูกบีบอยู่ตรงกลางระหว่างสองฝ่าย ฝ่ายขวาก็กล่าวหาว่าอาจารย์ป่วยเป็นผู้อยู่เบื้องหลังนักศึกษา เป็นคอมมิวนิสต์ที่คิดจะทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตั้งตัวเองขึ้นเป็นประธานาธิบดี มีการกล่าวหา

อาจารย์ป่วยตลอดเวลาทางหน้าหนังสือพิมพ์โดยเฉพาะ *สยามนิร* *ดาวสยาม* และสถานีวิทยุยานเกราะ ดังตัวอย่างใบปลิวเดือนที่ออกกันอย่างต่อเนื่อง

“การแทรกซึมทางพรรคการเมืองนั้น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้แทรกทางตัวบุคคล โดยเฉพาะเช่น ผ่านคนเชื้อชึ่งและสมุณรับใช้คนเชื้อชึ่ง อึงป่วยบัญชาการทางด้านธรรมศาสตร์ คุมพรรคพลังธรรม ยุงทอง และสาขาพรรคพลังใหม่ ชึ่งเป็นแนวร่วมชั้นสูงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เป็นประธานชมรมเศรษฐกิจวางแผนบ่อนทำลายของชาติอีกด้วย อึงจอห์น ลูกชายคนโตสอนทีมหิตล บัญชาการทางด้านมหิตล คุมพรรคแนวร่วม

มหิตลและสาขา ลูกชายอีกคนชื่อไมตรีสอนอยู่ที่จุฬา อึงไมตรีบัญชาการทางด้านจุฬา คุมพรรคจุฬาประชาชน และสาขา”

ในขณะที่ฝ่ายซ้ายก็โจมตีว่าอาจารย์ป่วยเป็นเผด็จการ ขัดขวางการทำงานของขบวนการนักศึกษา หลายครั้งอาจารย์ป่วยใช้ความเด็ดขาดถึงขั้นทะเลาะกับนักศึกษา ไม่นานญาติให้ใช้พื้นที่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทำกิจกรรมทางการเมือง เพราะเห็นว่านักศึกษาใช้เสรีภาพเกินขอบเขตและบางครั้งก็นำไปสู่อันตรายด้วย

อาจารย์ธงชัย สันติวงศ์เล่าบรรยากาศในสมัยนั้นไว้ใน

หนังสือ *อาจารย์ป่วย บิดาแห่งทรัพยากรมนุษย์ของไทย* มีความตอนหนึ่งว่า

“คราวหนึ่ง สนท. (ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย) กับ อมธ. (องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) นัดหมายจะจัดการชุมนุมและเดินขบวนครั้งใหญ่ในวันแรงงาน โดยจะยึดเอา มธ. เป็นที่นัดพบและตั้งแถวชุมนุม และจะติดตั้งเครื่องกระจายเสียงโดยไม่ยื่นเรื่องขออนุมัติต่อมหาวิทยาลัย เมื่อทราบเรื่อง อธิการบดีจึงเชิญตัวแทนนักศึกษาซึ่งมีทั้ง อมธ. และชมรมอิสระอีกหลายกลุ่ม มาประชุมร่วมกับทีมผู้บริหาร โดยท่านเป็นประธานในที่ประชุม การประชุมดำเนินไปหลายชั่วโมง โดยวนเวียนอยู่ในประเด็นที่ว่า ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะคิดและทำในสิ่งที่ตน

เห็นว่าถูกต้อง และมีสิทธิที่จะใช้ฐานะที่ตนเป็นสมาชิกของ มธ. ไปแสดงบทบาทตามที่ต้องการ และเรียกร้องให้ที่ประชุมทั้งอาจารย์ และนักศึกษามีสิทธิเท่ากันในการลงคะแนนเสียง...ในที่สุดอาจารย์ป๋วย ได้พูดตัดบทด้วยเสียงอันดังกับกลุ่มตัวแทนนักศึกษาว่า

“เอละ เราพูดกันมานานแล้ว ตรงจุดนี้สำคัญที่สุด ผมขอให้พวกคุณตอบคำถามผมหน่อยว่า เวลาที่ประชาชนเขาต่อว่าธรรม-ศาสตร์ระยำ อยากรู้ว่าประโยคต่อไปเขาจะพูดว่าอะไร” คำถามนี้ นักศึกษาไม่ตอบและนิ่งเงียบ อาจารย์ป๋วยจึงพูดต่อไปว่า

“ประโยคต่อไปก็จะพูดว่า ไอ้ป๋วยระยำใช่ไหม...เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าผมจะต้องเป็นคนถูกตำ ผมต้องรับผิดชอบต่อมหาวิทยาลัย

ไม่ใช่ให้นักศึกษารับผิดชอบ ดังนั้นผมจึงขอใช้อำนาจหน้าที่ออกคำสั่ง ห้ามใช้เครื่องกระจายเสียงหรือจัดชุมนุมในที่เด็ดขาด”

จน อังภากรณ์ ลูกชายคนโต เล่าบรรยากาศในช่วงนั้นให้ฟังว่า “คุณพ่อเองก็ต้องรับผิดชอบในแง่ของธรรมศาสตร์ ก็รู้สึกว่่า เครียด เครียดจริง ๆ แต่ก็ไม่ใช่ตลอดเวลาอะ แต่มันก็มีเหตุการณ์ตลอดเวลา ปรกติคุณพ่อเป็นคนกินเหล้าตลอด แต่ช่วงนั้นกินเหล้าเกินประมาณ เช่นมีครั้งหนึ่งขับรถเข้าซอยแล้วไปชนรถตำรวจเข้า นื่องก็เล่าว่ากลืนเหล้าฟุ้งเลย ซึ่งผมคิดว่าเกิดจากความเครียดมาก เพราะหลังจากเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาแล้วไปอยู่อังกฤษก็ไม่ได้กินเหล้าอีก”

แม้ว่าสถานการณ์ทางการเมืองในเวลานั้นจะตึงเครียดขึ้น

เรื่อย ๆ มีการลอบสังหาร การใส่ร้ายป้ายสีไม่เว้นแต่ละวัน ความรุนแรงมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ แต่อาจารย์ป๋วยเองยังยึดมั่นมาโดยตลอดว่า ทางออกของปัญหานั้นจะต้องยึดมั่นในสันติประชาธรรม

“คติของผมคือสันติประชาธรรม หมายความว่าเราจำเป็นที่จะต้องมีการธิปไตย เราจำเป็นจะต้องมีเสรีภาพ ภราดรภาพ หลีกเลียงไม่ได้ แต่นอกไปจากนั้นเราจำเป็นจะต้องมีสมรรถภาพ ก็เกิดจากวิชาความรู้ซึ่งเราประสิทธิประสาทให้แก่การศึกษาของเรา และจะต้องมีธรรมะ วิธีการที่ดีที่สุดคือสันติวิธี อย่าใช้วิธีรุนแรง ต้องพยายามที่จะใช้สติปัญญาของเราเป็นประโยชน์ แทนที่จะใช้ความรุนแรงซึ่งเป็นธรรมชาติของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย”

และแล้วในเดือนตุลาคม

พ.ศ. ๒๕๑๙ กลุ่มนักศึกษาและประชาชนได้ชุมนุมประท้วงที่สนามหลวง กรณีที่จอมพลถนอม บวชเป็นเนรเทศประเทศไทย วันที่ ๔ ตุลาคม นักศึกษาที่ชุมนุมประท้วงได้ย้ายเข้ามาที่ลานโพธิ์ธรรมศาสตร์ แม้ว่าผู้บริหารจะสั่งปิดมหาวิทยาลัยแต่ไม่เป็นผล มีการเล่นละครแสดงเหตุการณ์ที่พนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สองคนที่นครปฐมถูกฆ่าตายและแขวนคอขณะปิดโปสเตอร์ประท้วง การกลับมาของจอมพลถนอม ผู้บริหารสั่งปิดมหาวิทยาลัยเพื่อป้องกันเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น

ขณะเดียวกันวันรุ่งขึ้น

หนังสือพิมพ์ ดาวสยาม ได้ลงรูปการแสดงแขวนคอนั้น โดยตกแต่งใบหน้าให้เหมือนองค์รัชทายาท สถานีวิทยุยานเกราะออกข่าวปลุกระดมยั่วยุให้ประชาชนออกมาฆ่านักศึกษา ฝ่ายขวาซึ่งอยู่ภายนอก อันได้แก่ กลุ่มกระหิงแดง-กลุ่มอันธพาลทางการเมืองที่ติดอาวุธได้โดยเสรี ลูกเสือชาวบ้าน นาวพล ได้รวมตัวกันพร้อมอาวุธครบมือ ทั้งปืนยิงลูกระเบิด และอาวุธสงครามนานาชนิด เพื่อรอคอยโอกาสปราบนักศึกษา โดยอ้างว่าผู้ชุมนุมเป็นคอมมิวนิสต์ กำลังคิดล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์

ประมาณตีห้าของวันที่ ๖ ตุลาคม กลุ่มบุคคลในเครื่องแบบ และกลุ่มกระหิงแดงที่ปิดล้อมทางเข้าออกทุกทาง ใช้อาวุธถล่มยิงเข้าไปในธรรมศาสตร์ โดยไม่สนใจต่อคำร้องขอของผู้ชุมนุมภายใน

ที่ต้องการเจรจาโดยสันติ สายของวันนั้นเอง กองกำลังติดอาวุธก็สามารถบุกยึดธรรมศาสตร์ได้สำเร็จ ผู้ชุมนุมบาดเจ็บและล้มตายนับร้อยคน นักศึกษาบางคนถูกจับแขวนคอ บางคนถูกเผาทั้งเป็น และผู้หญิงบางคนถูกข่มขืนจนถึงแก่ความตาย

เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. อาจารย์ป๋วยแฉ่งลงมาจากในที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย เพื่อแสดงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่มีคนจำนวนมากถูกทำร้ายจนถึงแก่ความตายภายในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของท่าน กรรมการสภามหาวิทยาลัยบางท่านเสนอว่า ในขณะนั้นบ้านเมืองอยู่ในสภาพจลาจล สถานีวิทยานเกราะได้ขอร้องให้มีการประท้วงที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะที่เป็นผู้ยุยงส่งเสริมนักศึกษาให้ทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ หากอาจารย์ป๋วยอยู่เมืองไทยอาจได้รับอันตรายถึงชีวิต เพราะมีข่าวว่ากลุ่มขวาจัดกำลังตามล่าตัวท่าน จึงเสนอว่าอาจารย์ป๋วยควรจะเดินทางออกนอกประเทศเป็นการชั่วคราว

ตกเย็นวันนั้นเกิดรัฐประหาร พลเรือเอก สวัสดิ์ ชลออยู่ เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ อาจารย์ป๋วยอยู่ที่สนามบินดอนเมือง เตรียมตัวเดินทางออกนอกประเทศ มีคนโทรศัพท์ไปบอกสถานีวิทยานเกราะว่าเห็นอาจารย์ป๋วยที่สนามบิน สถานีวิทยานเกราะจึงกระจายเสียงแจ้งข่าว ลูกเสือชาวบ้านจำนวนมากพากันไปที่สนามบินเพื่อขัดขวางไม่ให้ท่านเดินทางออกนอกประเทศได้

อาจารย์ป๋วยเขียนบันทึกเล่าเหตุการณ์ตอนนี้ว่า “เวลาประมาณ ๑๘.๑๕ น. ได้มีตำรวจชั้นนายพันโท ตรงเข้ามาจับผู้เขียน โดยที่กำลังพูดโทรศัพท์อยู่ ได้ใช้กิริยาหยาบคายตบหูโทรศัพท์ร่วงลงไปแล้วบริกาษผู้เขียนต่าง ๆ นานา บอกว่าจะจับไปหาอธิบดีกรมตำรวจ ผู้เขียนก็ไม่ได้ตอบประการใด เดินตามนายตำรวจนั้นออกมา

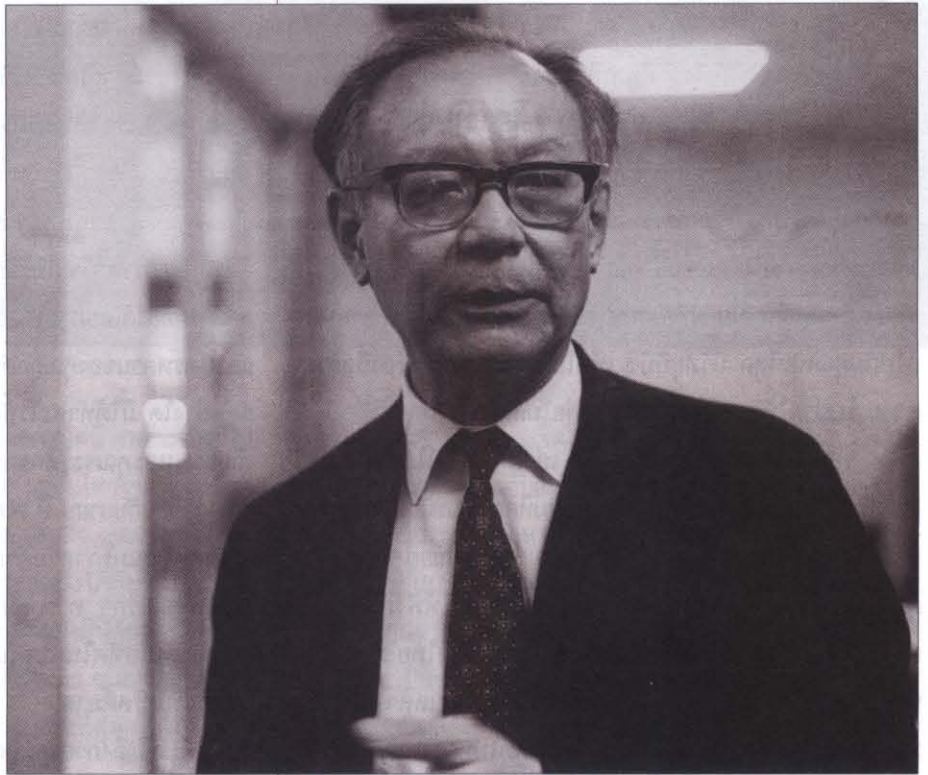
บรรดา สท. ทหารอากาศและตำรวจกองตรวจคนเข้าเมือง ได้ออกความเห็นว่ ไม่ควรนำตัวผู้เขียนออกไปทางด้านห้องผู้โดยสารขาออก เพราะมีลูกเสือชาวบ้านอยู่เป็นจำนวนมากเกรงว่าจะมีการทำร้ายขึ้น จึงขออนุญาตทางกองทัพอากาศจะขอ

นำออกทางสนามบินกองทัพอากาศ

นั่งคอยคำสั่งให้เอาตัวไปคุมขังอยู่ประมาณหนึ่งชั่วโมงระหว่างนั้นได้ทราบแล้วว่ามีการปฏิวัติรัฐประหารขึ้น ก็นึกกังวลใจว่าเพื่อนฝูงจะถูกใส่ความได้รับอันตรายหลายคน ส่วนตัวของตัวownนั้นก็ปลงตกว่า แม้ชีวิตจะรอดไปได้ก็คงต้องเจ็บตัว

ประมาณ ๒๐.๐๐ น. ตำรวจมาแจ้งว่ามีคำสั่งเบื้องต้นให้ปล่อยตัวได้ และให้เจ้าหน้าที่จัดหาเครื่องบินให้ออกเดินทางไปต่างประเทศ

ขณะนั้นเครื่องบินที่จะไปกัวลาลัมเปอร์หรือสิงคโปร์ออกไปเสียแล้ว มีแต่เครื่องบินยุโรปหรือไม่ญี่ปุ่น จึงตัดสินใจไปยุโรป” ■

ศาสตราจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ความสุขสงบ ในบ้านปลายชีวิต

ใจ อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนเล็ก เล่าเหตุการณ์ในวันที่ไปรับบิดาที่สนามบินว่า

“คุณพ่อเล่าให้ฟังว่ามีลูกเสือชาวบ้านตามไปที่สนามบิน และฆ่า ญาติที่เป็นพยาบาลที่ไปที่สนามบินเพื่อจะดูแลพ่อผม เขาก็ได้ยินลูกเสือชาวบ้านถามกันใหญ่ว่าป่วยคนไหน เพราะเขาไม่รู้จักหน้าคุณพ่อ ก็โชคดีที่เขาไม่รู้จัก คุณพ่อผมต้องขึ้นเครื่องบินโดยกะทันหันไปลงที่เยอรมนี ตอนนั้นอากาศหนาว ไม่มีเสื้อหนาว ผมจำได้ว่าตอนนั้นผมอยู่ที่อังกฤษ ไปรับคุณพ่อที่สนามบิน จากนั้นก็ไปกับคุณพ่อที่สถานีวิชิตี เพื่อไปให้สัมภาษณ์ เรื่องนี้สร้างความเจ็บปวดให้คุณพ่อมาก แต่คุณพ่อไม่เคยบ่น”

จอ อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนโต เล่าเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่า “ช่วงนั้นผมสอนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยมหิดล ขณะนั้นมหาวิทยาลัยปิดเทอม ผมไปอังกฤษ ฟังข่าวติดตามเหตุการณ์อยู่ อยากรู้ว่า คุณพ่อเป็นอย่างไรบ้าง ...เหตุการณ์ที่คุณพ่อเล่าให้ฟังมากที่สุด เป็นช่วงระหว่างมาดอนเมืองกำลังจะออกจากเมืองไทย มีลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มนาวพล ติดตามคุณพ่อ แล้วก็มีการสังหาร ไปใช้มารยาทไม่ดีกับคุณพ่อ ขณะที่กำลังโทรศัพท์ไปหาองคมนตรีท่านหนึ่ง คุณส้างเข้ามากระชากโทรศัพท์

“เมื่อคุณพ่อมาถึงลอนดอนก็รีบบันทึกเหตุการณ์ ๖ ตุลาคมที่ต้องการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่คุณพ่อทำได้ คุณพ่อเขียนทุกวันใช้เวลาประมาณสองสัปดาห์ก็เสร็จ”

ก่อนที่จะอาจารย์ป่วยจะล้มป่วย ท่านใช้เวลาส่วนใหญ่เดินทางไปพบคนไทยในต่างแดน และบุคคลสำคัญในประเทศต่าง ๆ อาทิ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก ญี่ปุ่น และออสเตรเลีย เพื่อให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองในประเทศไทยเวลานั้น โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทั้งนี้ก็เพื่อเรียกร้องให้เกิดประชาธิปไตยในเมืองไทยอย่างสันติวิธี และดูเหมือนจะเป็นหนทางเดียวที่ท่านพอจะทำอะไรให้แก่มานเมืองในยุค

เผด็จการครองเมืองได้

เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๐ อาจารย์ป่วยเดินทางไปให้การต่อคณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์ สภาผู้แทนราษฎรของสหรัฐอเมริกา ซึ่งสืบพยานเรื่องสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ ๖ ตุลา ตอนหนึ่งของคำให้การอาจารย์ป่วย กล่าวว่า

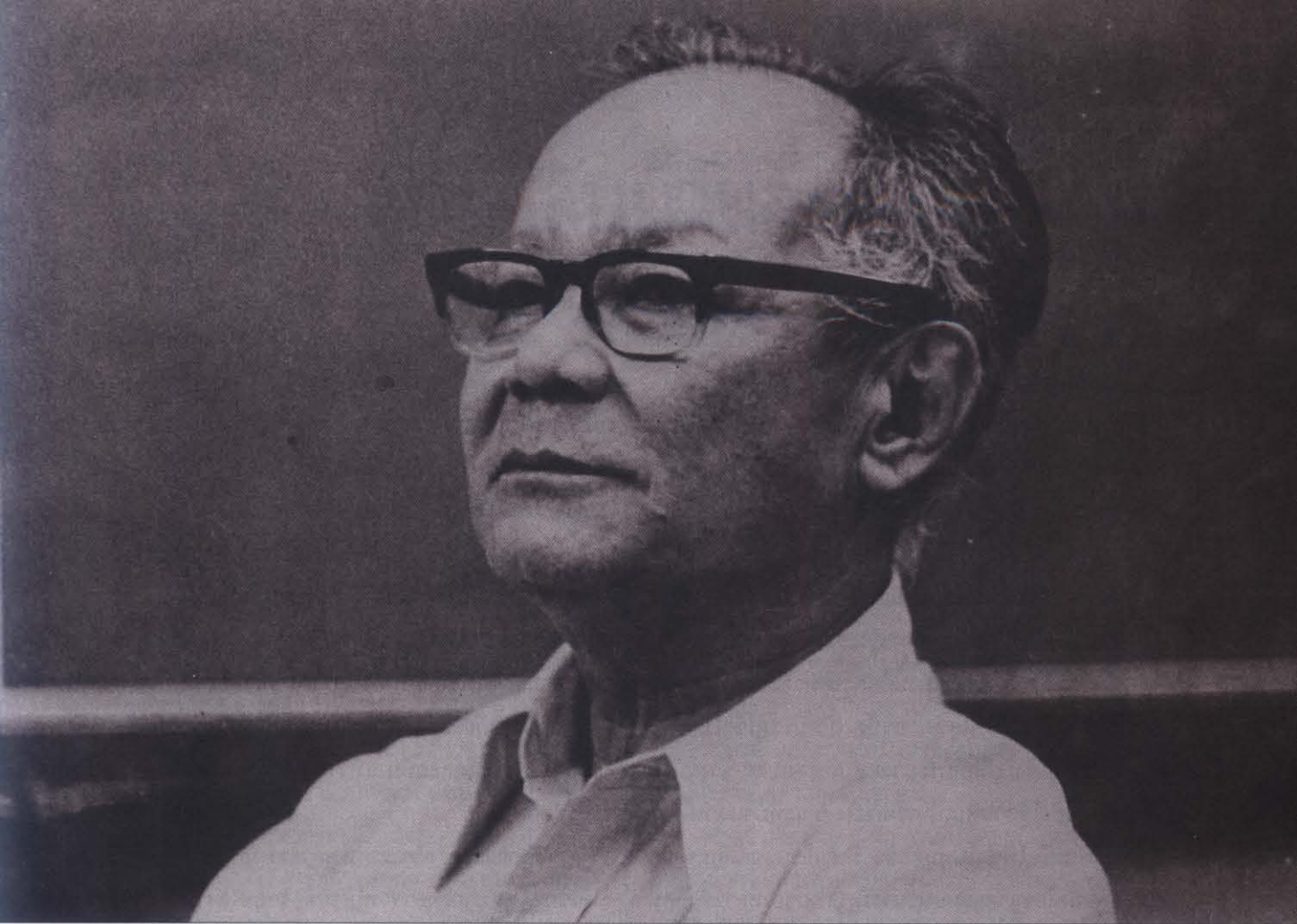
“เสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งที่แปลก ถ้าตัวเราเองไม่ได้ถูกลิดรอนเสรีภาพ ก็จะไม่รู้สึกอะไร และจะพูดได้เสมอว่า คนอื่นยังสามารถอยู่ได้เลยภายใต้การกดขี่ ปราบปราม ถ้าคุณเป็นชาวนาและบุตรหลานของคุณถูกตำรวจจะนำตัวไป โดยที่เขาไม่ได้ก่อความแต่อย่างใด มิได้ทำอะไรทั้งนั้น ถูกนำตัวไปโดยปราศจากข้อหา เมื่อนั้นแหละคุณจะรู้สึกขมขื่นมาก”

เดือนกันยายน ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ อาจารย์ป่วยเตรียมตัวเดินทางไปยังสหรัฐอเมริกา ตามคำเชิญของนักเรียนไทยและองค์กรต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา ทว่าก่อนวันเดินทาง อาจารย์ป่วยก็ล้มป่วยด้วยอาการเส้นโลหิตในสมองแตก ต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลนานถึงวันคริสต์มาส

โมตรี อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนกลางเล่าเหตุการณ์ให้ฟังว่า

“กลางดึกของคืนวันหนึ่ง คุณพ่อร้องว่าปวดหัวมาก พวกเราพาคุณพ่อส่งโรงพยาบาล ปรากฏว่าเส้นโลหิตในสมองแตก อาการท่านทรุดลงเรื่อย ๆ จึงต้องย้ายท่านไปโรงพยาบาลที่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสมอง แล้วผ่าตัดใหญ่ อาทิตย์แรกอาการคุณพ่อแย่มาก สะอึกตลอดเวลา ต้องให้น้ำเกลือทั้งแขนและขา มีสายห้อยระโยงระยางเต็มไปหมด แต่หลังจากนั้นอาการดีขึ้น

“ท่านรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลสามเดือน จากนั้นก็ไปอยู่ที่สถานพักฟื้น เพื่อฝึกให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น ถอดเสื้อ สวมเสื้อ กินข้าวเอง ...คุณพ่อเดินได้โดยไม่ต้องใช้ไม้เท้า แม้จะมีอาการอัมพาตเล็กน้อยที่เท้าขวา และแขนขวาก็เป็นอัมพาตด้วย แต่ยังสามารถใช้การได้

“ที่อังกฤษเขาจะมีสมาคมคนเป็นโรคชนิดนี้ เพราะเมื่อเป็นวิถีชีวิตของเขาจะเปลี่ยนไป กลายเป็นคนอ่อนไหวง่าย หงุดหงิด และอารมณ์เสียบ่อย หากว่าสิ่งที่เคยพูด เคยทำ เคยเขียนได้ พอวันหนึ่งตื่นขึ้นมา พบว่าตัวเองไม่สามารถทำอะไรได้ทั้งสิ้น ย่อมเป็นเรื่องเลวร้ายในความรู้สึก แต่สำหรับคุณพ่อยังมีนิสัยและอารมณ์ปกติเช่นเดิม ใจเย็น มีอารมณ์ขัน ใช้ชีวิตง่าย ๆ และไม่ค่อยจะอารมณ์เสีย คุณพ่อเป็นคนอดทนมาก อดทนที่สุดกว่าใคร ๆ ที่ผมรู้จัก”

การที่เส้นโลหิตในสมองแตก ได้ส่งผลกระทบกระเทือนสมองส่วนที่แปลความคิดเป็นคำพูด ทำให้อาจารย์ป่วยไม่สามารถพูดได้อย่างคนปกติ ท่านพูดคุยกุญแจเสียงได้เล็กน้อยเท่านั้น นับเลขได้ ๑-๒-๓ จนถึง ๑๐ แต่ต้องเริ่มต้นที่เลข ๑ ก่อนเสมอ

“ตอนที่เส้นโลหิตแตกใหม่ ๆ ท่านจะหงุดหงิดมาก ผมว่าถ้าคุณพ่อมีสติจะเลือกจะ จะอัมพาตทางแขนขาหรืออัมพาตทางการสื่อสาร ผมคิดว่าคุณพ่อคงอยากอัมพาตที่แขนขามากกว่า เพราะเรื่องการสื่อสาร การพูดเป็นเรื่องสำคัญมาก ตอนแรกท่านหงุดหงิดมาก ตอนหลังก็ทำใจ” ใจ อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนเล็กเล่าให้ฟัง

กิจวัตรประจำวันของอาจารย์ที่อังกฤษเป็นไปอย่างเรียบ ๆ

ง่าย ๆ ทุกเช้าประมาณเจ็ดโมง อาจารย์จะลุกตื่นมาอาบน้ำ แต่บางวันก็อาจดึ ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ เมื่อเสร็จกิจส่วนตัว อาจารย์จะลงมารับประทานอาหารเช้าที่ภรรยาจัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งมีเพียงกาแฟและขนมปังไม่กี่แผ่น ในช่วงเวลานี้ ท่านจะอ่านหนังสือพิมพ์เพื่อติดตามข่าวคราวภายนอกไปด้วย เมื่อกินอาหารเช้าเรียบร้อยแล้ว ก็จะเป็นเวลาที่อาจารย์มักรอคอยจดหมายจากเมืองไทย จากญาติสนิทมิตรสหาย และลูกศิษย์ลูกหา วันไหนได้รับจดหมายดูจะเป็นวันที่อาจารย์มีความสุขเป็นพิเศษ แต่บางวันอาจารย์ก็จะใช้เวลานี้ฝึกหัดใช้มือซ้ายลอกเขียนหนังสือ เพราะมือขวายังไม่อาจควบคุมได้ดีนัก วันไหนอากาศดี อาจารย์ก็ชอบไปเดินเล่นในสวนสาธารณะ Richmond Park ซึ่งใช้เวลาเดินจากบ้านเพียง ๑๐ นาทีก็ถึง โดยมีภรรยาออกไปเดินเล่นด้วยบางครั้งบางครั้ง

ใกล้เที่ยงอาจารย์จะกลับมารับประทานข้าวที่บ้าน ซึ่งเมื่อครั้งที่ภรยายังทำงานนอกบ้าน ลูกชายก็จะผลัดกันมาเตรียมอาหารไว้ให้ เพราะอาจารย์ยังไม่สามารถทำอาหารได้เองเนื่องจากมือขวายังใช้การไม่ดีนัก หรือหากวันใดไม่มีใครว่างมาเตรียมอาหารให้ ภรรยาของอาจารย์จะทำแซนด์วิชและซงกาแฟใส่กระติกไว้ให้ก่อนออกไปทำงาน ในระหว่างที่อยู่บ้าน อาจารย์ก็ใช้เวลาไปกับการดูข่าวทางโทรทัศน์ และทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น

ทำความสะอาดบ้าน เทขยะหน้าบ้าน อันเป็นชีวิตปกติของคนในอังกฤษ บางครั้งภรรยาที่ขับรถพาอาจารย์ป่วยออกไปจ่ายข้าวของที่ซูเปอร์มาร์เกต แต่มาระยะหลัง ทั้งอาจารย์และภรรยาไม่ชอบไปตามศูนย์การค้าที่มีคนพลุกพล่าน หากจำเป็นต้องซื้อข้าวของก็จะรีบไปรีบกลับ อาจารย์ป่วยชอบความสงบเงียบจึงมักเดินเล่นรอบ ๆ บ้านหรือในสวนเหมือนเมื่อครั้งยังอยู่เมืองไทย

ตอนหัวค่ำอาจารย์จะดูโทรทัศน์ โดยเฉพาะรายการข่าว นอกนั้นก็ดูภาพยนตร์ ละครที่น่าสนใจบ้าง แต่มักอ่านหนังสือมากกว่า และเมื่อดูรายการข่าวจนถึงทุ่ม อาจารย์จะเข้านอนบนห้องที่อยู่ชั้น ๒ ของบ้าน

บ้านอาจารย์ที่อังกฤษเป็นบ้านเก่าซึ่งซื้อทิ้งไว้ตั้งแต่ปี ๒๕๐๖ มีอายุเก่าแก่ ๓๐-๔๐ ปี แต่โครงสร้างแข็งแรงมาก ลักษณะของบ้านคล้าย ๆ กับทาวนเฮาส์ คือเป็นบ้านตึกตั้งอยู่ทางใต้ของลอนดอน หน้าบ้านปลูกดอกไม้สีสดสีหลายชนิด เปิดประตูเข้าไปก็เป็นห้องรับแขกเล็ก ๆ ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๖ ตารางเมตร ข้างผนังมีเตาผิงโบราณที่ยังใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิง ขณะที่บ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นก๊าซหรือไฟฟ้าไปหมดแล้ว มีเก้าอี้รับแขกเล็ก ๆ อยู่สามสี่ตัว ตู้หนังสือขนาดย่อมบนชั้นจะมีรูปถ่ายของหลานทั้งสี่คน โทรทัศน์ก็ตั้งอยู่ในห้องนี้ด้วย ใครแวะผ่านมาเยี่ยมเยียนก็มักถ่ายรูปเป็นที่ระลึกกันในห้องนี้ ลึกเข้าไปมีทางเดินขึ้นไปชั้น ๒ ถัดไปเป็นห้องเก็บของ และห้องน้ำที่เพิ่งสร้างใหม่เพื่อให้ความสะดวกแก่อาจารย์ เข้าไปอีกเป็นห้องครัว ห้องอาหาร และหลังบ้านซึ่งมีสวนดอกไม้เล็ก ๆ เช่นเดียวกับด้านหน้า ส่วนชั้นบนมีห้องนอนสามห้อง และห้องน้ำหนึ่งห้อง บ้านหลังนี้มีเพียงอาจารย์กับภรรยาอยู่กันสองคนตายาย

อาจารย์เป็นผู้มีความทรงจำดีมาก ไม่เคยลืมใครที่มาเยี่ยมเยียนเลย เนื่องจากอาจารย์มีสมุดบันทึกเล่มใหญ่ ซึ่งภายในจดรายชื่อที่อยู่ของคนรู้จัก เมื่อใครมาเยี่ยม หากอาจารย์อยากทราบข่าวคราวคนรู้จักแต่ไม่ได้มาด้วย อาจารย์จะเปิดสมุดเล่มนั้นและชี้รายชื่อคนที่อาจารย์คิดถึงหรือต้องการถามถึง ผู้ไปเยี่ยมก็จะเข้าใจได้ทันที และเล่าเรื่องของบุคคลผู้นั้นให้อาจารย์ฟัง ทำให้อาจารย์รู้ข่าวคราวของใคร ๆ อยู่เสมอ อาจารย์มีวิธีการหลายอย่างที่จะทำให้ผู้ไปเยี่ยมเข้าใจสิ่งที่อาจารย์ต้องการสื่อ เช่น ยกนิ้วขึ้นสามนิ้ว หมายถึงถามว่า มีลูกอยู่สามคนใช่ไหม

แต่บางครั้งอาจารย์อาจอารมณ์เสียและหงุดหงิดบ้างในเวลาที่ต้องการสื่อความหมายคำบางคำที่ง่าย ๆ ให้รู้ แต่ไม่มีใครเข้าใจหรืออาจจะเข้าใจก็ช้ามาก นั่นเป็นความรู้สึกอึดอัดของคนที่ไม่อาจพูดและเขียน แต่อยากจะสื่อให้ใคร ๆ เข้าใจตน

ลูกชายคนหนึ่งของท่านเล่าว่า “คุณพ่อสามารถฟังและอ่านหนังสือเข้าใจได้ แต่เขียนเองไม่ได้ เพราะสมองจุดที่สร้างคำนั้นไม่ทำงาน ต้องมีคนร่างหนังสือให้ คุณพ่อจะเป็นคนเลือกเองว่าต้องการคำใด แล้วจะลอกตัวหนังสือเอาเอง”

อย่างไรก็ตาม อาจารย์ยังมีอารมณ์ขันไม่เปลี่ยนแปลง มักหัวเราะที่ที่อยู่ในลำคอเวลามีเรื่องขวนขวาน และหากมีเพื่อนหลายคนมาเยี่ยมเยียน ก็อาจขวนขวานนั่งเล่นไพ่บริดจ์ อันเป็นสิ่งที่อาจารย์ชอบมาแต่สมัยหนุ่ม ๆ อาจารย์ยังคงเล่นไพ่บริดจ์ได้เก่งมาก สามารถนับ ๑-๒-๓ และเรียกโพดำโพแดงได้

จดหมายที่อาจารย์เขียนมาให้เพื่อนหรือลูกศิษย์ที่เมืองไทยแต่ละฉบับนั้น อาจารย์ต้องใช้ความพยายามมาก โดยจะวานให้คนที่อยู่ใกล้ชิดช่วยร่างจดหมายให้ เมื่ออาจารย์ตรวจทานแล้วจะคอยชี้แนะให้แก้ไขส่วนที่ไม่ถูกต้อง จนเมื่อได้ข้อความที่สมบูรณ์ อาจารย์จะลงมือลอกจดหมายด้วยตัวเอง โดยใช้มือซ้าย ซึ่งใช้เวลาไม่น้อยเลยในแต่ละฉบับ แม้ว่าบางฉบับจะมีข้อความเพียงไม่กี่บรรทัดก็ตาม

ดังเช่นเมื่อครั้งที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เขียนจดหมายถึงอาจารย์ป่วยที่อังกฤษ ลงวันที่ ๘ กันยายน ๒๕๒๓ เพื่อขออนุญาตเปลี่ยนชื่อห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ที่กำลังขยายปรับปรุงเป็นชื่อ “ห้องสมุดศาสตราจารย์ป่วย อิงภากรณ์” อาจารย์ป่วยได้มีจดหมายตอบกลับมาด้วยความขอบคุณที่ให้เกียรติอย่างสูงแก่ท่าน แต่ขอร้องให้เปลี่ยนเป็น “ห้องสมุดป่วย อิงภากรณ์” หรือ “ห้องสมุดป่วย” เฉย ๆ

ในช่วงบั้นปลายชีวิต อาจารย์ป่วยมีสุขภาพแข็งแรงดี สามารถเดินไปไหนได้เหมือนคนปกติทั่ว ๆ ไป แม้มีขาจะยังใช้การได้ไม่ค่อยดีนัก แต่พอจะยกของเบา ๆ กลัดกระดุมเสื้อ ช่วยเหลือตัวเองได้พอสมควร แม้อาจารย์จะพูดได้เล็กน้อย แต่ก็สามารถสื่อสารกับคนรอบข้างได้เข้าใจ

“ปลื้มใจนักเตี้ยกลับบ้าน”

๑ เมษายน ๒๕๓๐

เครื่องบินโดยสารของสายการบินบังกลาเทศที่บินตรงมาจากกรุงลอนดอน ได้ร่อนลงจอดยังท่าอากาศยานกรุงเทพฯ

ชายชราผมสีดอกเลา หน้าตาแจ่มใส ก้าวลงจากเครื่องบินพร้อมด้วยสมาชิกในครอบครัวรวมหกคน เดินมุ่งตรงไปแสดงเอกสารสำคัญแก่เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองอย่างเจียบ ๆ

เจ้าหน้าที่และผู้โดยสารหลายคนมองดูด้วยความแปลกใจ ในขณะที่อีกหลายคนแสดงสีหน้าดีใจและปลื้มปิติที่ได้มีโอกาสพบบุคคลผู้หนึ่งที่เฝ้ารอคอยการกลับมาเป็นเวลาถึง ๑๐ ปีอย่างไม่คาดฝัน

ป่วย อังภาภรณ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งถูกสาดโคลนป้ายสีและถูกคุกคามขู่เอาชีวิต จนต้องเดินทางออกนอกประเทศไปลี้ภัยทางการเมืองที่กรุงลอนดอน เมื่อครั้งเกิดรัฐประหาร ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ได้เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอนเป็นครั้งแรก พร้อมกับภรรยา ลูกชาย ลูกสะใภ้ และหลานอีกสองคน

“คุณพ่อต้องการกลับมาเยี่ยมญาติสนิทและเพื่อนฝูงเก่า ๆ ที่ไม่ได้เจอกันมานาน และพบปะลูกศิษย์ทั้งในสถาบันการศึกษา และสถานที่ที่คุณพ่อเคยทำงานด้วย เป็นเวลาหนึ่งเดือน” ลูกชายคนหนึ่งของอาจารย์กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการเดินทางมาครั้งนี้ ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่ ใจ อึ๊งภาภรณ์ ลูกชายคนสุดท้องที่ทำงานในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในอังกฤษตั้งใจจะกลับมาเยี่ยมบ้านที่เมืองไทยอยู่แล้ว เพราะเป็นช่วงปิดเทอมพอดี

อาจารย์ป่วยไม่มีรายได้อะไรนอกจากเบี้ยบำนาญที่ได้รับจากกระทรวงการคลัง ในฐานะข้าราชการเกษียณอายุ และด้วย

ความสมถะ ท่านจึงเดินทางกลับประเทศโดยสายการบินราคาถูกของประเทศที่ยากจนที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง

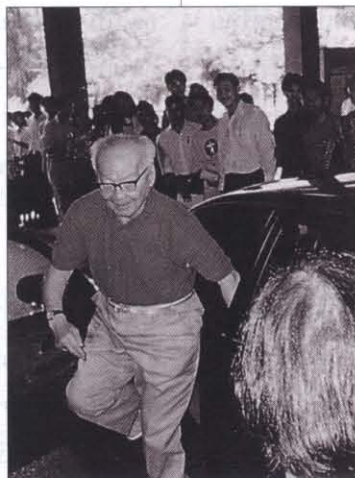
คุณบุญล ประจวบเหมาะ เพื่อนรุ่นน้อง เคยพูดถึงอาจารย์ป่วยว่า “สำหรับคุณป่วยแล้ว บุคคลผู้นี้มีแต่คำว่า ‘ให้’ และไม่เคยขออะไรจากใคร แม้แต่ในขณะนี้”

ระหว่างที่อยู่เมืองไทย ท่านพำนักรู้ที่บ้านของท่านในซอยอารีย์ บ้านชั้นเดียวหลังเก่า ๆ มีเก้าอี้หวายเก่าชุดหนึ่ง สิ่งทีพอจะมีค่าอยู่บ้างเห็นจะได้แก่น้ำพิกาตั้งโต๊ะซึ่งพนักงานแบกขาติมอบให้ในวันที่ท่านพ้นจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

นับแต่วันที่อาจารย์ป่วยกลับมา บ้านหลังนี้ก็อบอวลไปด้วยน้ำใจไมตรีของมิตรสหายและลูกศิษย์ที่ทราบข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นเพียงข่าวเล็ก ๆ ในหน้าแรก แต่ก็เพียงพอในรอบ ๑๐ ปีมีคนทยอยกันมาเยี่ยมไม่ขาดระยะ นับตั้งแต่เพื่อนเสรีไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คุณทศ พันธุมเสน คุณสว่าง สามโกเศศ หรือเพื่อนร่วมงานสมัยที่อยู่ธนาคารชาติ คุณบุญมา วงศ์สุวรรณ คุณประจิต ยศสุนทร และคนอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่เข้าเยี่ยมประมาณวันละสี่ห้าคน ตั้งแต่เช้าจรดค่ำ

เที่ยงวันที่ ๓ เมษายน

ที่ธนาคารแห่งประเทศไทย พนักงานร่วม ๒,๐๐๐ คนมายืนออกกันอยู่หน้าบริเวณห้องโถงอาคารสำนักงานใหญ่โดยมิได้นัดหมายกันมาก่อน บางคนนั่งเครื่องบินจากสาขาที่เชียงใหม่มารอรับการกลับมาของคนธรรมดาคนหนึ่งซึ่งเป็นแบบอย่างดีที่สุดของข้าราชการเมืองไทย

เมื่อรวอลโว่สีขาวคันใหม่ของธนาคารแห่งประเทศไทย
 เล่นเข้ามาจอด เสียงปรบมือดังกึกก้องขึ้นโดยพร้อมเพรียงกัน
 อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยที่อยู่ในตำแหน่งนานที่สุด
 เป็นเวลา ๑๒ ปีกว่า ก้าวลงจากรถในชุดเสื้อลายสกอตและกางเกง
 สีเทา ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส นายกำจร สิริกุล ผู้ว่าการฯ เข้าไป
 ประคองท่านถึงรถ ตลอดทาง บรรดาพนักงานเบียดเสียดกันเข้าไป
 มอบพวงมาลัย ดอกไม้และร้อยดอกที่แบบบทกลอนอันกลั่นออกมา
 จากความรู้สึกตื้นตันใจที่ “พ่อ” กลับมาเยี่ยมบ้านอีกคราหนึ่ง

อาจารย์ป่วยถูกพาขึ้นไปบนห้องรับรองของธนาคารบนชั้น ๔
 ณ ที่นั้น อดีตผู้ร่วมงานและลูกศิษย์ลูกหาของท่านซึ่งบัดนี้กลายเป็น
 บุคคลระดับมันสมองที่คุมเศรษฐกิจของประเทศ ได้มายืนต้อนรับ
 และเข้าไปกราบที่ตักของอาจารย์ป่วยด้วยความเคารพรัก ส่วน
 อาจารย์ป่วยเองซึ่งไม่สามารถสื่อสารทางคำพูดและมือขวามีอาจ
 ใช้การได้ ก็ใช้มือซ้ายที่ยังใช้การได้โอบกอดด้วยความเอื้ออาทรที่
 มีต่อกัน และสีหน้าซึ่งแสดงความยินดีที่ได้กลับมาสู่บรรยากาศเก่า ๆ
 อีกคราหนึ่ง

ป่วยของวันนั้นเป็นวันที่พนักงานธนาคารแห่งประเทศไทย
 จดจำได้ไม่มัวลืม เมื่อทราบว่าอาจารย์ป่วยจะกลับแล้ว พนักงาน
 จำนวนมากพากันมายืนส่งอาจารย์ที่รถ ขณะที่รถกำลังจะแล่น

ออกไป หลายคนพยายามจะเข้าไปใกล้ชิดอาจารย์มากที่สุด จน
 อาจารย์ป่วยไขกระดูกจกลงแล้วยื่นมือออกมาให้พนักงานได้สัมผัส
 หลายคนร่ำไห้ออกมาอย่างไม่อายใคร ที่บุคคลซึ่งตนให้ความ
 นับถือและเคารพรักกำลังจะจากไป

๗ เมษายน

อาจารย์ป่วย ศิษย์เก่าลูกศิษย์เก่าผู้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งอธิการบดี
 ธรรมศาสตร์เป็นคนแรก ได้มาร่วมรับประทานอาหารกลางวันกับ
 อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์

งานเลี้ยงเป็นไปอย่างง่าย ๆ บรรดาอาจารย์ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
 ผู้ที่อาจารย์ป่วยชวนหาทุนส่งไปเรียนเมืองนอก ต่างนำอาหาร
 ที่เตรียมมาจากบ้านมาเลี้ยงท่าน เป็นอาหารไทย ๆ ที่ท่านไม่ได้
 ลิ้มรสมานาน อาทิ ผัดเผ็ดปลาตุ๋น ซึ่งเป็นอาหารโปรด ข้าวเหนียว
 มะม่วง และโอเลี้ยงเย็น ๆ หลังอาหาร อาจารย์หลายคนเข้ามา
 เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในขณะให้ท่านฟังอย่างครั้นครน

หลังจากนั้นอาจารย์ป่วยนั่งรถไปบริเวณหน้าตึกโดม
 ตลอดทางมีนักศึกษาขึ้นถือป้ายข้อความว่า “ปลื้มใจนักตึกกลับ
 บ้าน” “ลูกโดมมีลิ้มเลือนอาจารย์ป่วย” “ยังขุ่นและยังแค้น ดุจ
 เกลือเค็มในแผ่นดิน ตึกว่าน้ำปลาริน อันปรุปรุละลายหาย”

ที่บริเวณหน้าตึกโดม ไม่มีแถวกองเกียรติยศคอยต้อนรับ ไม่มีบิรารคอยคุ้มกัน มีเพียงชายขราใจดีคนหนึ่งซึ่งไม่มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้ใด ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์ให้คนกลัวเกรง ไม่เคยสั่งสมโภคทรัพย์จนรวยล้นฟ้า กำลังถูกห้อมล้อมด้วยบุคคลที่รักใคร่นับร้อย นับพันคนจากทั่วสารทิศ ซึ่งสมควรจะมารับบุคคลอันเป็นที่รักยิ่ง

บางคนเตรียมพวงมาลัยดอกมะลิที่บรรจรร้อยแต่เมื่อคืนไว้คอยท่าน บางคนบรรจรร้อยด้วยคำความรู้สึกที่มีต่ออาจารย์ป่วย แนบกับดอกกุหลาบสีสดใส ของที่ระลึกเหล่านี้กลั่นออกมาจากจิตวิญญาณของคนเหล่านั้น เพื่มอบให้แก่คนคนหนึ่งที่มีความปรารถนาดีต่อบ้านเมืองอย่างบริสุทธิ์ใจ แต่ครั้งหนึ่งได้รับผลตอบแทนด้วยการถูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจจนแทบเอาชีวิตไม่รอด ต้องพลัดพรากจากมาตุภูมิของตนไปเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว

อาจารย์ป่วยเดินได้เหมือนคนธรรมดาทั่วไปโดยไม่ต้องใช้ไม้เท้า มุ่งตรงไปวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์ท่านผู้ประศาสน์การปรีดิพนมมยงค์ หลังจากนั้นจึงเดินขึ้นไปบนตึกโดมถวายสักการบูชาพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ ๕ และเข้าสู่ห้องอาจารย์ปรีดิพนมมยงค์ เพื่อเปิดโอกาสให้ลูกศิษย์และอีกหลายคนที่ไม่เคยรู้จักอาจารย์เป็นการส่วนตัวทยอยเข้าพบโดยถ้วนหน้า ท่ามกลางบรรยากาศการขับกล่อมด้วยเพลง “มอญดูดาว” เพลงประจำมหาวิทยาลัย โดยการบรรเลงของวงดนตรีไทยลูกเหลืองแดง

นายประยูร จินดาประดิษฐ์ กรรมการผู้จัดการธนาคารทหารไทยที่มาร่วมงาน กล่าวว่า “สุขภาพของท่านอัมเอบ สดชื่น สบายกาย สบายใจ เป็นที่น่าปลื้มปิติที่คนดียอมมีผู้ให้ความเคารพรักอย่างจริงจัง”

จากนั้นอาจารย์ป่วยได้มาที่ตึกอเนกประสงค์ ขึ้นลิฟต์ไปยังสำนักบัณฑิตอาสาสมัครชั้น ๖ ซึ่งอาจารย์เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ๑๐ กว่าปีที่แล้ว โดยมีจุดประสงค์ให้บัณฑิตได้มีโอกาสนำวิชาความรู้ไปพัฒนาชนบทไทย และเรียนรู้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยอย่างแท้จริง

หลังจากนั้นไม่กี่วัน ระหว่างทางกลับจากอยุธยา อาจารย์ป่วยแวะเยี่ยมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ซึ่งก่อตั้งขึ้นจากความริเริ่มเมื่อครั้งท่านเป็นอธิการบดี กลางเดือนเมษายน ท่านได้มีโอกาสไปพักผ่อนตากอากาศที่ชะอำเป็นเวลาหนึ่งอาทิตย์ เมื่อกลับมากลางกรุงเทพฯ ก็ยังมีผู้มาแวะเยี่ยมเยียนไม่ขาดระยะ และแทบทุกคืนจะมีผู้จองตัวอาจารย์ป่วยไปร่วมงานเลี้ยง อาทิ คุณนุกุล ประจวบเหมาะ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และจากสมาคมธนาคารที่ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดอาหารเลี้ยงที่ธนาคารกสิกรไทย โดยมีคุณบัญชา ลำซ่า ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานของอาจารย์ป่วย เป็นผู้ให้

การรับรอง

๒๐ เมษายน

อาจารย์ป่วยเดินทางไปเยี่ยมมูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งในขณะนั้นท่านยังดำรงตำแหน่งรองประธานอยู่ วันรุ่งขึ้นเดินทางไปเยี่ยมคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามคำเชิญกับเยี่ยมโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) นอกจากนั้นท่านยังได้รับเชิญไปตามสถานที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง และมีกำหนดการต่าง ๆ แน่นทูกวันจนถึงวันเดินทางกลับกรุงลอนดอน

๒๕ เมษายน

สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้รับโทรศัพท์จากบุตรชายของท่าน ขอร้องมิให้เปิดห้อง วิ.ไอ.พี. ที่ดอนเมืองไว้ต้อนรับ เพราะท่านมีความประสงค์จะเดินทางกลับอย่างเงียบ ๆ เยี่ยงสามัญชน

ประมาณ ๑๘.๐๐ น. ของวันนั้น บรรดาลูกศิษย์และประชาชนทั่วไปร่วม ๓๐๐ คนพากันมาส่งอาจารย์ป่วยที่ดอนเมือง แต่ละคนชูดอกกุหลาบสีแดงในมือโบกให้อาจารย์ป่วยขณะที่ท่านเดินเข้ามาในสนามบิน บทเพลง “กำลังใจ” ที่หลายคนช่วยกันร้องดังกระหึ่มขึ้นตลอดทางจากประตูด้านนอกจนถึงทางเข้าห้องผู้โดยสารขาออก

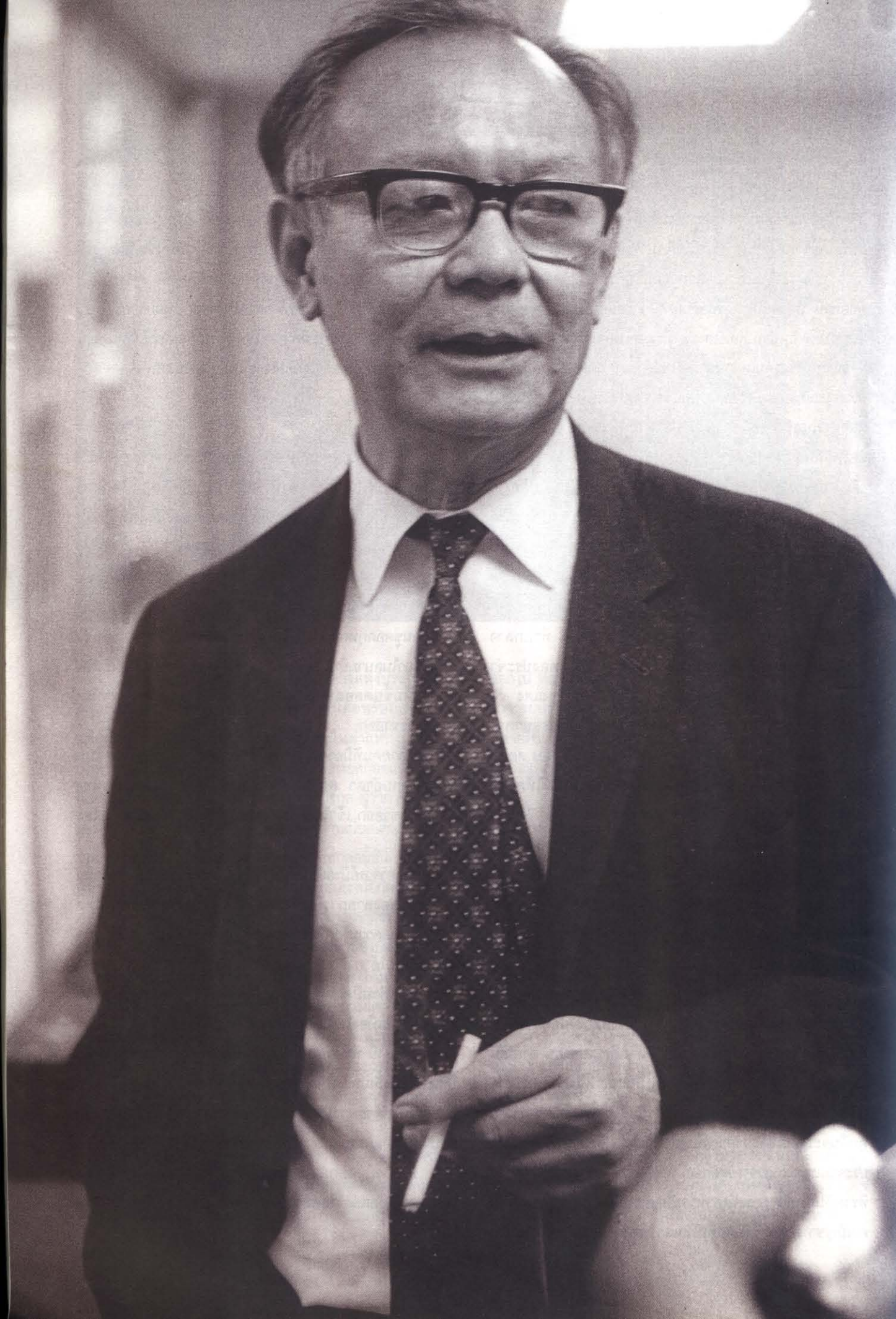
หลายคนที่มีโอกาสเข้าไปได้ก็มายืนออกกันที่บันไดเลื่อน โบกดอกกุหลาบอำลา สุภาพสตรีหลายท่านเล็ดลอดเข้าไปในห้องผู้โดยสารขาออก เข้าไปจับมืออำลาอาจารย์ป่วยด้วยรอยยิ้มและน้ำตา

เมื่ออาจารย์ป่วยเดินเข้าไปในห้องผู้โดยสารขาออก เพื่อรอขึ้นเครื่องบินของสายการบินบางกอกไทย น้ำตาของหลายคนก็ไหลอาบแก้มด้วยความรู้สึกที่มีต่อชะตากรรมของคนคนหนึ่ง ที่ไม่อาจอยู่เมืองไทยได้

หากท่านมีสภาพร่างกายเป็นปรกติ ก็ไม่แน่ว่าท่านจะได้กลับมาเยี่ยมเมืองไทยได้อย่างปรกติสุขเหมือนครั้งนี้

“ที่ตรงนี้ ท่านเคยจากไปอย่างโดดเดี่ยวและซอกซำเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว แต่ครั้งนี้พวกเรามาส่งท่าน เพื่อให้ท่านรู้ว่าท่านจากบ้านเกิดเมืองนอนไปด้วยความอบอุ่น ยังมีคนคอยให้กำลังใจท่านอีกเป็นจำนวนมาก และรอคอยการกลับมาของท่านอีก”

อาจารย์ป่วยกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดอีกในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ พ.ศ. ๒๕๓๘ และครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ■

ตำนานที่ไม่ตาย

“ตายแล้ว เผนผมเกิด อย่าฝัง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรดองในงานศพให้่วนวายไป”

(จากข้อเขียน “คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน”)

๖ สิงหาคม ๒๕๔๒ มีโทรสารฉบับหนึ่งส่งถึงสื่อมวลชนในเมืองไทย มีเนื้อความว่า

แจ้งข่าว

ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (๒๔๕๙-๒๕๔๒) ถึงแก่กรรม

ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และอดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ถึงแก่กรรมที่บ้าน ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๒ เนื่องจากเส้นโลหิตใหญ่ในช่องท้องโป่งแตก (aortic aneurysm) อายุ ๘๓ ปี

ดร. ป๋วยมีปัญหาลำไส้ตั้งแต่เส้นโลหิตในสมองโป่งแตก เมื่อปี ๒๕๒๐ ทำให้พูดและเขียนหนังสือไม่ได้ และเส้นโลหิตใหญ่ในช่องท้องโป่งแตก เมื่อปี ๒๕๓๔ ทั้งสองกรณีรักษาด้วยการผ่าตัด

ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้รับทุนไปศึกษาต่างประเทศจนจบการศึกษาปริญญาเอกทางด้านเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยลอนดอน (London school of Economics) ประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาเมืองไทย ดร. ป๋วยได้รับราชการจนถึงเหตุการณ์รุนแรงและรัฐประหารในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ หลังจากนั้น ดร. ป๋วยได้พักอยู่กับภรรยาที่ประเทศอังกฤษ ดร. ป๋วยมีบุตรชาย ๓ คนทางครอบครัวได้จัดการเผาศพที่ประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ ๖

สิงหาคม จากนั้นจะบรรจุอัฐิและประกอบพิธีทางศาสนาที่ประเทศไทยตามรายละเอียดซึ่งจะแจ้งต่อไป

จอห์น อึ๊งภากรณ์ พิธีกร ไมตรี อึ๊งภากรณ์ และใจ อึ๊งภากรณ์

(บุตร)

๖ สิงหาคม ๒๕๔๒

จอห์น อึ๊งภากรณ์ เปิดเผยเบื้องหลังการจัดงานศพว่า

“การเผาศพเป็นเรื่องส่วนตัวของครอบครัว เพราะหากประกาศออกไปก่อน อาจมีคนบินมาเคารพศพกัน เพราะคนรู้จักคุณพ่อมีมาก และลักษณะของคุณแม่ต้องการอยู่อย่างเป็นส่วนตัวกับคุณพ่อมาโดยตลอด

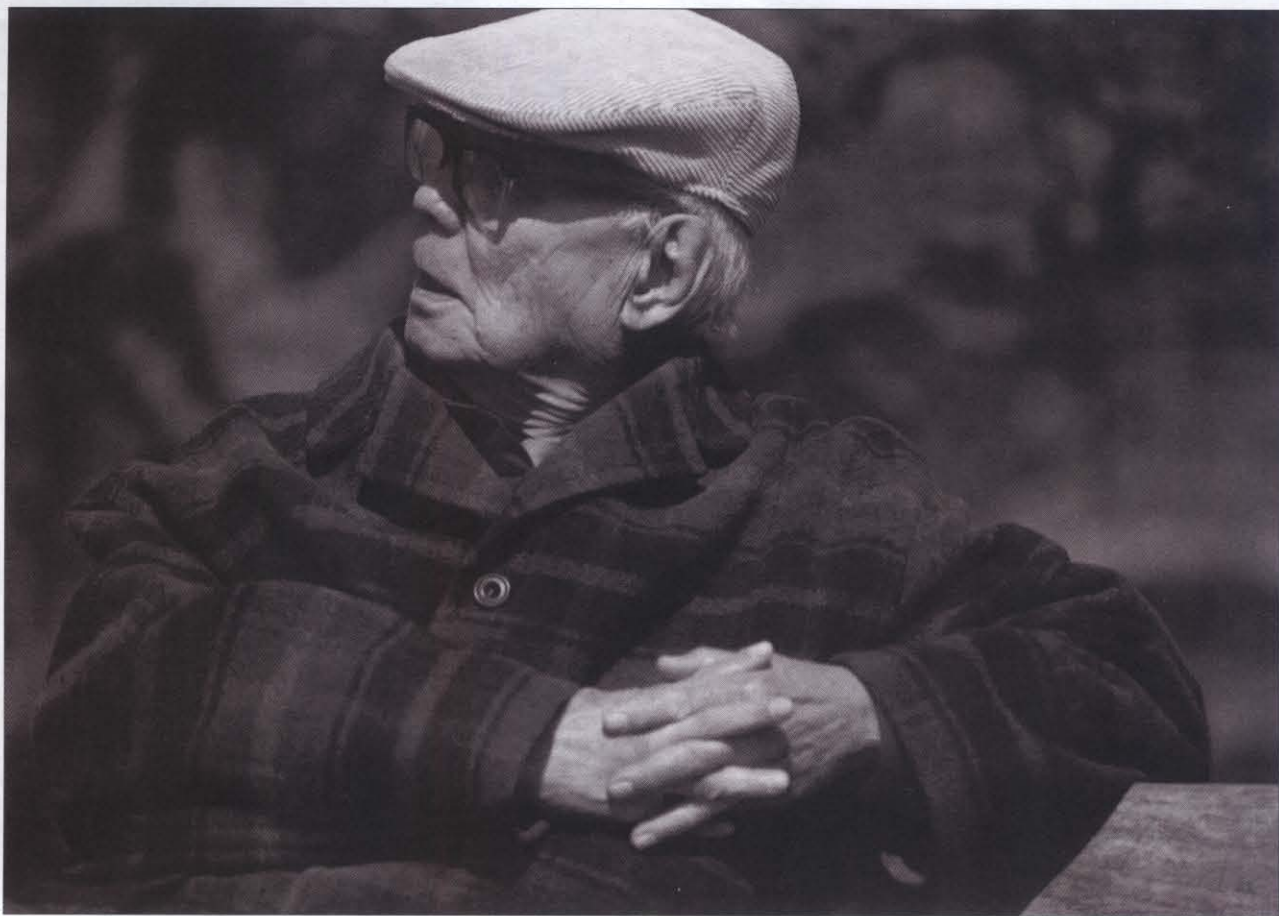
“คุณแม่บอกว่ให้ออกข่าวในวันเผา หลังจากนั้นให้น้ำอัฐิกลับเมืองไทย ส่วนทางเมืองไทยจะอย่างไรก็แล้วแต่”

ปราโมทย์ นาครทรรพ เขียนบันทึกไว้ว่า

“ในวันเผาอาจารย์ป๋วยที่ Putney Crematorium ใกล้บ้านท่าน แม้แต่ศาสตราจารย์เสนาะ ต้นบุญยืน เพื่อนสนิทตั้งแต่วัยเรียน ก็ไม่มีโอกาสไปร่วม ลูกชายสองคนที่อยู่เมืองไทยก็ไม่ได้ไป คงมีแต่สมาชิกในครอบครัวเจ็ดแปดคน ดอกไม้และพวงมาลัยของสถานทูตตลอดจนผู้ที่เคารพอาจารย์เพียงได้แต่ประดับอยู่ที่ริ้วของฉาปนกิจสถานเท่านั้น

นี่คือความเป็นคนจริงของอาจารย์ป๋วย ซึ่งยืนหยัดในความเชื่อ แม้กระทั่งในความตาย ก็ไม่ยอมให้ฐานันดรและประเพณีเอาตนไปทำให้คนอื่นลำบากหมดเปลือง เมื่ออาจารย์ป๋วยเจ็บป่วย

มีผู้ส่งเงินไปช่วยค่าใช้จ่าย ทุกบาททุกสตางค์ถูกส่งคืน อาจารย์จะตอบขอบคุณอย่างไรผมไม่ทราบ แต่ผมรู้ว่าถ้าพูดได้ อาจารย์จะพูดว่า ผมดูแลตนเองได้”

๙.๔๐ น. วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๒ ใจ อึ้งภากรณ์ ข้าราชการส่วนต่วนนำอัฐิพ้อมามอบให้แก่ชาวธรรมศาสตร์ บรรดาลูกศิษย์ และนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญจำนวนนับพันคนมารอรับบริเวณหน้าหอประชุมใหญ่ นายวันชัย ธนะวังน้อย อาจารย์คณะวารสารศาสตร์เป็นตัวแทนกล่าวคำไว้อาลัยว่า

“อาจารย์ครับ อาจารย์ได้กลับบ้าน และกลับมาหามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกครั้ง ถึงแม้ว่าเราจะตระหนักดีในหลักอนิจจัง แต่เราก็ไม่สามารถหักห้ามความเสียใจที่พวกเราได้อยู่ได้ เราเสียใจ เพราะอาจารย์ที่เคารพของเราจากไป เราเสียใจที่คนดีแท้ของสังคมอีกท่านหนึ่งจากเราไป ขออนุญาตท่านอาจารย์และครอบครัวให้พวกเราและคนไทยอีกเป็นจำนวนมากได้กราบเคารพท่านที่นี่ อาจารย์ครับ คนไทยยังรักท่านอยู่เสมอ”

ทุกคนที่มาร่วมงานยืนไว้อาลัยหนึ่งนาที ก่อนจะเคลื่อนขบวนอัญเชิญอัฐิอาจารย์ไปไว้ที่หน้าตึกโดม โดยมีนักศึกษาธรรมศาสตร์ตั้งแถวรับขบวนตามแนวถนนจากหน้าหอประชุมใหญ่ไปจนถึงตึกโดม พิธีทางศาสนาเริ่มขึ้นโดยพระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดมาติกา

บังสุกุล และอนุโมทนา เจ้าภาพถวายสังฆทาน จากนั้นนำอัฐิท่านไปตั้งไว้ที่ห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมาไหว้อัฐิของอาจารย์ป่วยเป็นเวลาหนึ่งอาทิตย์ มีผู้คนหลั่งไหลมาแสดงความเคารพและเขียนคำไว้อาลัยหลายพันคน ทีมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และหนังสือพิมพ์ *The Nation* เปิดโอกาสให้ประชาชนส่งคำไว้อาลัยผ่านอินเทอร์เน็ต ข้อความหนึ่งมาจากนครเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย มีใจความว่า

“You are the proud of Thailand, you are the legend that will never vanish from the horizon. You are the maker of history. I know you are still here with us, in our heart, always. Thankyou for everything you have contributed to our country.”

Surin Watanapayungkul

๒๔ สิงหาคม บริเวณท่าเรือสี่ตึกหีบ เรือหลวงกระบี่แห่งราชนาวิกไทย ได้นำครอบครัวอึ้งภากรณ์และแขกประมาณ ๒๐๐ คน ซึ่งประกอบด้วยเพื่อนเสรีไทย เพื่อนร่วมงาน และลูกศิษย์ลูกหาที่ล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทย มุ่งหน้าสู่เกาะครามเพื่อนำอังคารของอาจารย์ป่วยไปลอยทะเล

เรือทอดสมอบริเวณด้านใต้ของเกาะคราม ทหารกองเกียรติยศเข้าประจำที่ ครอบครัวและญาติสนิททำพิธีสงฆ์น้ำอังคารอนุศาสนาจารย์ประจำเรือนำกล่าวฝากอังคารต่อเจ้าแม่ท้าวสิทันดร และเจ้าแม่คงคา ญาติพี่น้องโยนเหรียญลงทะเลเพื่อซื้อที่พลแด่เป่าแตรนอน ทหารกองเกียรติยศบอกทำความเข้าใจอดีตเสรีไทยและมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เข้าร่วมพิธียืนตรงแสดงความไว้อาลัย ญาติผู้ใหญ่ทำพิธีลอยกระทงเจดีย์ ใจ อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนสุดท้องของอาจารย์ป่วย เชิญอังคารที่บรรจุในผอบเดินลงบันไดข้างเรือ ก่อนจะลอยอังคารของท่านสู่ท้องทะเลอย่างช้า ๆ ทหารกองเกียรติยศบอกทำความเข้าใจ เสี่ยงแตรนอนดังขึ้นอีกครั้ง เรือแล่นเวียนซ้ายสามรอบ คนบนเรือต่างโปรยดอกกุหลาบสีแดง ดอกมะลิลงสู่ท้องทะเล เป็นการคารวะดวงวิญญาณของอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ เป็นครั้งสุดท้าย

ณ บัดนี้ สังคมไทยได้สูญเสียพลเมืองที่ดีที่สุดคนหนึ่ง ผู้อุทิศชีวิตเพื่อแผ่นดินไทยโดยมิได้หวังผลตอบแทนจากแผ่นดินแม่แต่อนุสารีย์

สำหรับเมืองไทยแล้ว คงทราบนานเท่านั้นว่ามีบุคคลที่มีภูมิปัญญาอันเฉียบแหลม ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ยึดมั่นในหลักการอย่างเที่ยงธรรม โดยไม่หวั่นเกรงอำนาจอิทธิพลใด ๆ ใช้ชีวิตอย่างสมถะและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน เจกเช่น ป่วย อึ้งภากรณ์

อาจารย์ป่วยไม่เคยมีทรัพย์สินใด ๆ แม้เมื่อครั้งลี้ภัยจากเมืองไทยอย่างกะทันหันคราวเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙ ยังต้องหยิบยืมเงินค่าตัวเครื่องบินจากเพื่อนฝูง ล่าสุดเมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มอบตำแหน่งธรรมศาสตราจารย์ให้พร้อมเงิน ๔ แสนบาท ท่านก็มอบเงินให้หอสมุดธรรมศาสตร์

ก่อนเสียชีวิตท่านมีรายได้ทางเดียว คือบำนาญที่ได้รับจากธนาคารแห่งประเทศไทยวันละ ๔๐ ปอนด์ และจากกระทรวงการคลังเดือนละ ๗,๐๐๐ บาท

บุคคลผู้นี้มีแต่ให้ บุคคลผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีคนหยิบยื่นตำแหน่งรัฐมนตรีการคลังและตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้ แต่ท่านก็ปฏิเสธเพราะไม่เคยแสวงหาอำนาจ ไม่เคยแสวงหาผลประโยชน์ใด ๆ ไม่เคยเห็นแก่อำมสิลน้าง

มีเพียงความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน

มีเพียงความรักชาติอย่างพร้อมจะสละชีวิตเพื่อแผ่นดินแม่

มีเพียงความจริงใจให้แก่ประเทศอันเป็นที่รักยิ่ง

มีเพียงความกล้าหาญทางจริยธรรม ไม่ยอมก้มหัวให้แก่อำนาจอธรรมฝ่ายใด

มีเพียงความปรารถนาดีและความรักในเพื่อนมนุษย์ผู้ทุกข์ยาก

ชายขราผมสีดอกเลาทำทางใจดี จะเป็นตำนานอยู่ในใจของผู้คนไปชั่ววันรันดร์ จะมีสักกี่คนที่ลิขิตชีวิตได้จากปณิธานที่ให้ไว้แก่ตัวเองตั้งแต่ยังอ่อนวัย

ภูเขาขานูชาติเชื้อ	ชาติรี
ภูเกิดมาก็ที่	หนึ่งเฮ้ย
ภูคาค่อนสิ้นชี-	วาทาม
ภูจกัไว้ลายเว้ย	โลกให้แลเห็น

หนังสือประกอบการเขียน :

จิตติมา คุณศิริานนท์, บรรณาธิการ. คิดถึงคนไกลบ้าน...ป่วย อึ้งภากรณ์. มูลนิธิโกลดิมทอง, ๒๕๓๑.

จิตติมา คุณศิริานนท์, บรรณาธิการ. ป่วย อึ้งภากรณ์ ประสบการณ์ชีวิต และข้อคิดสำหรับคนหนุ่มสาว. มูลนิธิโกลดิมทอง, ๒๕๓๔.

ธงชัย สันติวงษ์. อาจารย์ป่วย คุณครูนักบริหาร. สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๐.

ธัญญา พลอนันต์, บรรณาธิการ. สมุดภาพอาจารย์ป่วย. สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, บรรณาธิการ. ป่วย อึ้งภากรณ์ ชีวิต งานและความหลัง. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, บรรณาธิการ. ๔๐ ปีอาจารย์ป่วย ชีวิตและงาน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

วิทยากร เชียงกุล, รวบรวมและเรียบเรียง. ดร. ป่วย อึ้งภากรณ์ ปรมาจารย์ทางเศรษฐกิจการคลัง. หนังสือพิมพ์คู่แข่งธุรกิจรายสัปดาห์, ๒๕๓๖.

ล. ศิวรักษ์. นายป่วย อึ้งภากรณ์ ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน. มูลนิธิโกลดิมทอง, ๒๕๓๓.

สุพล เียนอุรา. ดร. ป่วย อึ้งภากรณ์ ๑๒ ปี ๒ เดือน ๔ วัน ในตำแหน่งผู้ว่าการ สปท. มูลนิธิโกลดิมทอง, ๒๕๓๐.

ขอขอบคุณ :

คุณจอน อึ้งภากรณ์ คุณไมตรี อึ้งภากรณ์ คุณใจ อึ้งภากรณ์

คุณวนิดา จันทนทัศน์

หอจดหมายเหตุธนาคารแห่งประเทศไทย

บรรณาธิการห้องสมุดป่วย อึ้งภากรณ์

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มูลนิธิโกลดิมทอง

คนแวดล้อม ป่วย อังภากรณ์

บราเดอร์จอห์น แมรี (วัย ๘๕ ปี)

เพื่อนร่วมงานโรงเรียนอัสสัมชัญ

“ผมมาถึงเมืองไทยเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้รับมอบหมายให้สอนในโรงเรียนอัสสัมชัญชั้นมัธยม ๔-๕ แผนกภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยาจารย์ป่วยสอนภาษาฝรั่งเศส ชั้นมัธยม ๔-๕ มาสามปี

“ผมยังจำทรงผมสั้นเกรียน ท่าทางสมณะของอาจารย์ป่วยที่จะมาถึงโรงเรียนประมาณเจ็ดโมงเช้า เดินเข้าไปชั้นเรียนฝรั่งเศสที่เป็นเรือนไม้ ปัจจุบันรื้อทิ้งไปแล้ว

“อาจารย์ป่วยเป็นนักเรียนฝรั่งเศสผู้โชคดีที่มีครูตัวอย่าง บราเดอร์โอซี บราเดอร์คาเบรียล บราเดอร์อามาโด และบราเดอร์ซูแบร์โต ซึ่งท่านรู้ภาษาไทยน้อยมาก ดังนั้นในชั้นเรียนจึงพูดกันแต่ภาษาฝรั่งเศส และเมื่อเรียนจบในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วยความรู้ภาษาฝรั่งเศสอย่างลึกซึ้ง บราเดอร์ไมเคิลจึงชวนอาจารย์ป่วยมาเป็นครูฝรั่งเศส ซึ่งรายได้เกือบทั้งหมดท่านมอบให้แม่

“ผมเข้าใจว่าที่แรกอาจารย์ป่วยสอบชิงทุนไปเรียนที่ปารีส แต่สุดท้ายไปจบการศึกษาเกียรตินิยมอันดับหนึ่งที่ลอนดอน ซึ่งเขาได้รับการพิสูจน์แล้วว่าป็นอัสสัมชินิกที่ยอดเยี่ยมที่สุดคนหนึ่ง

“หลังสงครามยุติลง ผมได้มีโอกาสพบอาจารย์ป่วยที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล ซึ่งเขากำลังนำลูกชายมาสมัครเข้าเรียน เขาบอกว่ากำลังทะเลาะกับภรรยาที่เป็นหม่มเรื่องตั้งชื่อลูก หม่มต้องการชื่อฝรั่งว่า John แต่เขาต้องการชื่อไทย สุดท้ายก็พบกันครึ่งทางคือตั้งชื่อลูกชายคนนั้นว่า Yon (จอน) ออกเสียงเป็นไทยแต่คล้ายกับ John

“ในบรรดาผู้คนบนโลกนี้ มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่เปรียบเสมือนคนถือคบไฟคอยส่องแสงสว่างนำทางให้แก่ผู้คน อาจารย์ป่วยเป็นคนหนึ่งที่ถือคบไฟส่องแสงสว่างให้คนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไป

“สัตนุรุษเช่นนี้เราจะลืมไม่ได้”

ประจิตร ยศสุนทร

ประธานกรรมการบริหารธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)
อดีตเสรีไทย เพื่อนและผู้ร่วมงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทย

“อาจารย์ป่วยเป็นครูที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ผมเป็นลูกศิษย์ท่านเด็กที่นั่นเรียกครู่ๆ มาสเซอร์ ผมจึงเรียกท่านว่ามาสเซอร์ หลังจากนั้นก็ได้พบกันตอนไปเรียนที่อังกฤษ พอเกิดสงครามโลก นักเรียนไทยก็มีการเคลื่อนไหวกัน มาใกล้ชิดกันมากก็เพราะเป็นเสรีไทยมาเป็นทหารในกองทัพอังกฤษ ได้กินนอน ผูกพันาร่วมกัน ตอนแรกก็ให้ทำงานแบบกรรมกร ล้างส้วม ต่อมาก็เดินทางไปฝึกที่อินเดีย ลงเรือมาจากลิเวอร์พูล ใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะถึงบอมเบย์ เขากลับเรือได้นำของเยอรมนี เรือก็ต้องแล่นอ้อมติงไปทางทวีปอเมริกา แล้วอ้อมมาแอฟริกาใต้ ใช้เวลานาน ส่วนใหญ่ก็เมาคลื่นกันทั้งนั้น ในกลุ่มของเรามีดอกเตอร์ป่วยเป็นหัวหน้า ที่นี้ป่วยไปเจอคนจีน คุยกันไปคุยกันมารู้ว่าเป็นคนแซ่เดียวกัน เขาจัดการพาไปบ้าน ไปทำอาหารเลี้ยง หลังจากนั้นเราก็ขึ้นเรือที่บอมเบย์ เขาแยกออกเป็นสองสามกลุ่ม ดอกเตอร์ป่วยไปอยู่อีกกลุ่ม ผมไม่ได้อยู่กับท่าน เขาเอาไปฝึกเพื่อที่จะให้ทำจารกรรม

“ตอนรู้ข่าวว่าดอกเตอร์ป่วยกระโดดร่มลงชยนาทแล้วถูกจับก็มีความหวังว่าเพื่อนเราคงจะไม่เป็นอะไร ระหว่างที่ท่านถูกทรมานมาก เวลากลางคืนท่านถูกขังไว้ในคุก ข้างบนเป็นนักโทษที่เป็นขี้เรื้อน พอนักโทษเก่าแก่ สะเก็ดก็ตกลงมาข้างล่างที่ท่านนอนอยู่ พอเข้ากรุงเทพฯ ท่านก็ถูกจับไปอยู่สันติบาล ตอนนั้นเท่าที่รู้ คุณหลวงอดุลฯ (พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส-อธิบดีกรมตำรวจในสมัยนั้น) และคุณหลวงประดิษฐฯ ยังไม่ได้ร่วมมือกัน

ผมเข้าใจว่าในที่สุดดอกเตอร์ป่วยก็ทำให้สองคนนี้เข้าใจกัน มา
ร่วมมือกันได้ ตอนนั้นคุณหลวงอดุลฯ ยังไม่ได้เป็นเสรีไทย แต่ท่าน
ก็ให้ความคุ้มครอง ต่อมาญี่ปุ่นขอตัวดอกเตอร์ป่วยไปสอบสวน
คนที่สอบสวนท่านก็คือคนญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเพื่อนอัสสัมชัญด้วยกัน
เปิดร้านถ่ายรูปแถวอัสสัมชัญ เขาก็ดี คงช่วยท่านมาก

“ที่จริงสมัยหลังสงคราม คุณหลวงประดิษฐฯ ขอให้ท่าน
เป็นรัฐมนตรี แต่ท่านไม่เป็น ท่านขอกลับไปเรียนปริญญาเอกต่อ
คือเราเข้าเป็นทหารก็จะสาบานว่า ทุกอย่างเราจะไม่เอาผลประโยชน์
ทั้งนั้น และผมก็ตั้งใจที่เราทำได้ เพราะไม่มีใครหาผลประโยชน์

“อยู่มาวันหนึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังขอให้ผม
ไปพบ ท่านบอกว่า คณะรัฐมนตรีมีมติให้จ่ายเงินพวกคุณทั้งหมด
ผมก็ตอบปฏิเสธไป ขณะเดียวกันผมก็เขียนไปหาผู้ว่าการฯ ป่วย
เล่าเรื่องให้ฟังว่าผมตอบไปอย่างไร ท่านบอกว่าทำถูกต้องแล้ว
และตอนหลังสงคราม เรามียศทหารอังกฤษเป็นร้อยเอก บางคน
ก็เป็นพันตรี อย่างดอกเตอร์ป่วยเขาจะให้มาเป็นทหารพิเศษใน
กองทัพอากาศไทยโดยยศเท่าเดิม และให้ไปเบิกเงินเดือนที่สำนักนายกรัฐมนตรี
แต่ก็ไม่มีใครไปเบิก ผมก็ตั้งใจที่พวกเราทำได้

“ท่านรักชาติ แต่ท่านมีเหตุผลของท่าน ไม่ได้ว่ารังมลาย
ท่านต้องการให้ประเทศมีความมั่นคง มีอิสระเสรี ต้องการเห็น
ประชาธิปไตยและการเมืองของเราพัฒนา จะเห็นว่าเมื่อท่าน
กลับมารับราชการแล้ว ทุกอย่างที่ท่านทำไปก็เพื่อประเทศทั้งสิ้น

“เรื่องที่ท่านสนใจมากที่สุดคือเรื่องการศึกษา ตอนที่ท่าน
กลับไปเรียนดอกเตอร์ที่อังกฤษ ผมเคยเขียนจดหมายถึงท่าน
ถามว่ามาสเตอร์กลับมาแล้วคิดจะทำอะไร ท่านตอบว่าท่านเลือก
ไม่ได้ ท่านเป็นนักเรียนทุนหลวง ท่านต้องกลับมาทำงานให้
กระทรวงการคลัง แต่ถ้าท่านมีทางเลือกได้ ท่านต้องการเป็นครู
ในที่สุดท่านก็ลาออกจากการเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
ไปเป็นคนบดคั้นเศรษฐกิจศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่านเน้นไปทางการศึกษามาก ถูกของท่าน ประเทศชาติจะดีขึ้น
คนในชาติย่อมจะต้องมีการศึกษาที่ดี แม้อยู่แบงก์ชาติท่านก็สร้าง
คนไว้ ไปอยู่ธรรมศาสตร์ท่านก็พยายามสร้างโดยให้วิชาความรู้ที่
สูงขึ้น ท่านไปที่ไหนท่านก็ขอทุนเขามาได้อย่างสะดวก

“ช่วงที่ท่านเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย แบงก์ชาติ
เป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระ ยึดมั่นในหลักการของตัวเอง ยังมีผู้ว่า
การฯ ท่านหนึ่ง คือ คุณเล้ง ศรีสมวงศ์ ท่านบอกว่าผู้ว่าการ
แบงก์ชาติมีอาวุธอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คือเราไม่เห็นด้วยกับเขา
เราก็ลาออก

“อาจารย์ป่วยชอบช่วยเหลือคน ทั้ง ๆ ที่บางครั้งก็ไม่รู้จัก
กันเลย วันหนึ่งท่านเรียกผมขึ้นไปถามว่า มีคนนี้ชื่อนี้มาขอเงิน
เขาอ้างพี่เขยนาย ว่าเขารู้จักพี่เขยนายดี ไปถามดูซิว่าจริงไหม
ผมถามว่า ถ้าไม่จริงจะว่าอย่างไร ถ้าจริงจะทำอย่างไร ท่านตอบว่า
ถ้าไม่จริงเราก็ให้น้อยหน่อย ถ้าจริงก็จะให้ตามที่ขอ

“ตอนที่เกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๒๕๑๙ ตอนนั้นผมอยู่ที่
มิวนิก เยอรมนี พอดีอีกสองสามวันผมจะต้องบินไปอังกฤษ ผม
ก็โทรศัพท์ถึงท่านว่าผมจะไปหาที่อังกฤษ ท่านก็ไม่ได้เล่าอะไรให้ฟัง
ผมพยายามจะไม่ซักถามอะไร ท่านเพียงบอกผมว่าอยากได้ของ
บางอย่าง เพราะรีบร้อนเดินทาง ไม่ได้เตรียมมา และย้ำว่าเวลา
ส่งของ อย่าส่งตรงไปที่บ้าน แต่ให้ส่งผ่านไปทางเพื่อนของท่าน
ท่านคงจะเป็นห่วง กลัวผมจะถูกมองว่ามีการติดต่อกับท่าน ...ท่าน
บอกว่าอาจารย์ปรีดีเคยเตือนไว้แล้วว่า ระวังเด็กจะทำให้ยุ่ง

“ผมคิดว่า ความเชื่อมั่นที่ชาวต่างประเทศมีต่อตัวท่านนั้น
สูงมาก จนถึงปัจจุบัน ความเชื่อมั่นของชาวต่างประเทศที่มีต่อ
คนไทย ผมว่าไม่มีใครเทียบเท่าท่านได้”

จอมพล ถนอม กิตติขจร

อดีตนายกรัฐมนตรี

“ผมกับอาจารย์ป่วยชอบพออัสสัมชัญกัน เราสนิทและมี
โอกาสได้ติดต่อกันบ่อยขึ้น เมื่ออาจารย์ป่วยเข้าเรียน วปอ. รุ่นที่ ๑
พร้อมกับผม มีโอกาสพบปะพูดคุยกันเสมอ อาจารย์ป่วยท่านให้
เกียรติผมมาโดยตลอด ได้เชิญให้ผมไปเป็นประธานในพิธีเปิด
โรงพิมพ์ธนบัตร และแม้แต่ในเรื่องส่วนตัว เช่นงานแต่งงาน
หลานสาวของอาจารย์ป่วย อาจารย์ก็เชิญให้ผมไปสวมมงคลให้
คู่บ่าวสาว นับว่าความสัมพันธ์ของเราที่มีต่อกันดีมาก

“ครั้นเมื่ออาจารย์ป่วยเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงหัวหน้าบ้าน
ซึ่งอาจารย์หมายถึงผม ลงในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง โดยใช้ชื่อว่า
นายเข้ม เย็นยิ่ง เตือนการบริหารบ้านเมืองในระบอบนั้น ผมได้อ่าน
จดหมายนั้นแล้ว มีความเห็นว่าอาจารย์ป่วยมีความหวังดีต่อชาติ
บ้านเมืองอย่างแท้จริง มองเห็นปัญหาต่าง ๆ และต้องการที่จะให้มี
การแก้ไข ผมในฐานะผู้นำในการบริหารในตอนนั้นก็พร้อมรับฟัง
ความคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ แล้วนำมาไตร่ตรอง
เพื่อหาทางแก้ไขอยู่เสมอ แต่การที่จะแก้ไขให้ได้ผลนั้นจะต้องได้
รับความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่าย บางครั้งจึงอาจจะเข้าไปบ้างสำหรับ
ผู้ที่อยู่ภายนอก ผมรู้สึกขอบคุณที่อาจารย์ป่วยยังมีความ

ปรารถนาดีต่อผม

“เมื่อครั้งที่ผมออกไปอยู่ต่างประเทศชั่วคราวนั้น อาจารย์ป่วย ก็ไปเยี่ยมผมที่ประเทศสิงคโปร์ ครั้งแรกไปเยี่ยมตั้งแต่ผมยังพักอยู่กับ พณฯ เอกอัครราชทูตไทยประจำสิงคโปร์ที่ทำเนียบ และไปอีกครั้งหนึ่งเมื่อผมได้ออกไปพักอยู่ที่อพาร์ทเมนต์ไม่ไกลจากสถานทูตนัก ในครั้งนั้นนอกจากจะไปเยี่ยมเยียนสนทนากันตามทุกข์สุขแล้ว อาจารย์ป่วยยังได้ชวน ดร. สุวิทย์ ลูกเขยของผมไปรับประทานอาหารเข้าด้วย การพบปะที่สิงคโปร์นั้นเป็นครั้งสุดท้ายที่เราได้มีโอกาสเจอกัน

“หลังจากที่อาจารย์ป่วยไปพำนักอยู่ประเทศอังกฤษแล้ว ครั้งหนึ่งผมมีโอกาสเดินทางไปประเทศอังกฤษ และอยากจะไปเยี่ยมอาจารย์ป่วยด้วย ได้ให้คนติดต่อไป แต่ทราบว่าขณะนั้นอาจารย์ไม่ค่อยสบาย ภรรยาของท่านไม่อยากจะให้มีใครไปรบกวน ผมและภรรยาจึงได้ฝากดอกไม้ไปเยี่ยมแทนตัว คิดว่าในโอกาสหน้าคงจะมีโอกาสได้พบกันอีก

“อาจารย์ป่วยเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยที่มีความสามารถมาก ท่านได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และสติปัญญาทุกสิ่งทุกอย่าง ทำให้งานของธนาคารแห่งประเทศไทยประสบผลสำเร็จอย่างดีที่สุด ผมเคยเชิญอาจารย์ป่วยมาร่วมเป็นรัฐมนตรีในคณะด้วย แต่ท่านขอตัวไม่รับตำแหน่ง อยากจะทำงานธนาคารแห่งประเทศไทยต่อไป หากมีอะไรที่จะช่วยเหลือได้ก็ให้บอก

“การที่คนกล่าวว่า อาจารย์ป่วยเป็นตัวอย่างของข้าราชการที่ซื่อสัตย์สุจริตนั้น ท่านเป็นเช่นนั้นจริง ๆ นอกจากจะมีความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ยังเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก มีความเฉลียวฉลาดหลักแหลม

“อาจารย์ป่วยเป็นคนมีน้ำใจ มีความซื่อสัตย์สุจริต พูดอะไรตรงไปตรงมา มีความคิดเห็นอย่างไรก็พูดออกมาเช่นนั้น จึงถูกอัยยาคัยกับผม ส่วนในเรื่องการทำงาน นอกจากจะมีความรู้ความสามารถแล้ว ยังตั้งใจทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง”

บุญคุณ ประจวบเหมาะ

อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

“เมื่อผมกลับจากออสเตรเลียในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ คุณป่วยก็โทรศัพท์ไปที่บ้าน ขอนผมมาทำงานที่กระทรวงการคลัง วิธีการพูดของคุณป่วยนั้นเต็มไปด้วยเหตุผลด้วยผล และเป็นที่ประจักษ์ต่อมามีว่าบุคคลนี้มีวาจาและการกระทำที่จริงจังและจริงใจ มีความปรารถนาดี

กับทุกคน ผมจึงตกลงเข้าทำงานที่กระทรวงการคลัง

“ผมมีโอกาสทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของคุณป่วยอยู่ปีเศษ จนเดือนกันยายน ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ผมก็ได้รับทุนจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศไปฝึกงานที่สหรัฐอเมริกา และได้เรียนต่อจนจบปริญญาโท เมื่อผมกลับมา คุณป่วยก็มีเหตุทางการเมืองไปรับตำแหน่งที่ปรึกษาเศรษฐกิจและการคลัง ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ไม่เจอกันอีก จนปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ผมย้ายไปรับตำแหน่งผู้ช่วยที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลังที่ควบคู่ไปกับตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เราติดต่อกันอยู่เสมอ และเมื่อผมกลับมาในปลายปี ๒๕๐๗ ก็ได้มาอยู่กับคุณป่วยสองสามเดือน ก่อนย้ายไปเป็นรองอธิบดีกรมทางหลวง ซึ่งมูลเหตุที่ย้ายไปนั้นก็มาจากคุณป่วยด้วย เนื่องจากตอนนั้นท่านเป็นประธานกรรมการวางแผนพัฒนาทางหลวงของประเทศอยู่

“ถึงแม้ผมจะทำงานกับคุณป่วยช่วงระยะเวลาอันสั้น แต่ก็มีความรู้สึกว่าคุณป่วยเป็นผู้บังคับบัญชาที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ไม่ดูถูกคนอื่นที่มีสติปัญญาน้อยกว่า เป็นผู้ที่มีความหนักแน่นและเยือกเย็นไม่ว่าจะอยู่ในภาวะการณ์ใด ๆ ข้าราชการที่มีโอกาสทำงานด้วยจะรู้สึกว่าคุณป่วยมุ่งสร้างและพัฒนาคนหนุ่ม ๆ สาว ๆ โดยการให้กำลังใจ ให้คำแนะนำและสนับสนุน ท่านพูดอยู่เสมอว่าอีกหน่อยพวกคุณป่วยก็จะพ้นหน้าที่ไปแล้ว พวกคุณจะต้องรับภาระช่วยทำงานให้ชาติบ้านเมืองต่อไป ที่คุณป่วยพูดเช่นนั้นสะท้อนถึงความคิดในการมองการณ์ไกลอย่างไม่หละหลวม บรรดาพนักงานในแบงก์ชาติ กระทรวงการคลัง สภาพัฒนาฯ จำนวนไม่น้อยที่ดำรงตำแหน่งสำคัญอยู่ในขณะนี้ เป็นผู้ที่คุณป่วยเคยให้ความสนับสนุนทั้งสิ้น

“คุณป่วยมีนิสัยช่วยเหลือผู้อื่นที่มีปัญหา ใครมีเรื่องทุกข์ร้อนไม่ว่าเรื่องทางจิตใจหรือทางการเงิน ก็มักจะไม่ค่อยผิดหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มียาได้น้อย เสมียน นักการภารโรง จะได้รับความเมตตาเป็นพิเศษ เวลาที่ท่านเป็นกรรมการตามที่ต่าง ๆ แล้วได้เบียดประชุมมา ท่านจะนำเงินมาเป็นกองกลาง แบ่งเป็นสวัสดิการสำหรับข้าราชการชั้นผู้น้อย ทั้งที่ฐานะของท่านก็ไม่ใช่ว่าจะดีมาก มีรายได้เฉพาะเงินเดือนเท่านั้น

“ก่อนเกิดเหตุการณ์เดือนตุลาคม ปี ๒๕๑๙ ผมได้ข่าวไม่ค่อยดีจากเพื่อน ๆ นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และจากแหล่งอื่น ๆ พูดถึงคุณป่วยในแง่ไม่ดีและมีความเข้าใจผิดต่าง ๆ อยู่มาก ผมจึงชวนเพื่อนที่สนิทอีกสองคนคือ คุณเสนาะ อุณาภูล และคุณบัณฑิต บุญยะปานะ ไปหาท่าน เพราะคิดว่าจะต้องมีเรื่องเกิดที่ธรรมศาสตร์ หากมีอะไรเกิดขึ้นท่านก็ต้องเป็น

หน้าไฟแน่ พวกเราจึงไปขอร้องให้คุณป่วยออกไปนอกประเทศสักระยะหนึ่ง แต่ท่านปฏิเสธ บอกว่า ‘ผมจะไปได้อย่างไร ไปชวนใครต่อใครให้มาช่วยทำงาน งานยังไม่เสร็จ งานบัณฑิตอาสาที่ดี งานโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแม่กลองก็ดี มีทั้งคนไทยและต่างชาติมาช่วยผมทำงาน แล้วจะหนีพวกเขาไปได้อย่างไร’ ผมก็บอกคุณป่วยว่า กลับมาค่อยทำต่อก็ได้ ให้เรื่องมันสงบเสียก่อน ท่านไม่ยอมอยู่ดี

“ตอนนั้นบ้านเมืองเรามีปัญหาเศรษฐกิจมาก ผมเชื่อเหลือเกินว่า หากคุณป่วยอยู่ในเมืองไทยและมีร่างกายปกติ ท่านคงช่วยอะไรได้มาก ไม่ว่าใครจะเป็นรัฐบาลก็ตาม เพราะคุณป่วยเป็นคนไม่ทะเยอทะยาน ไม่อยากเป็นใหญ่เป็นโต ท่านเพียงต้องการช่วยคนช่วยประเทศชาติ หลายคนอาจมองท่านในแง่ไม่ดี ...มีคนรักมากก็มีคนระแวงมากเหมือนกลอนของหลวงวิจิตรวาทการที่กล่าวว่า ‘จงทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นเกิน’ ซึ่งมันเรื่องน่าเสียดายนะ ตำแหน่งรัฐมนตรีก็เคยมีคนมาขอร้องให้ท่านเป็น ท่านก็ปฏิเสธทุกครั้ง แต่มนุษย์ส่วนมากไม่เป็นแบบนี้ ทะเยอทะยานสูง อยากได้โน้นอยากได้นี้ สำหรับคุณป่วยแล้วบุคคลผู้รู้จักแต่คำว่า ‘ให้’ และไม่เคยขออะไรจากใคร แม้แต่ในขณะนั้น”

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ชัยเสรี

อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“โครงการรังสิต อาจารย์ป่วยเป็นคนริเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เดิมทีธรรมศาสตร์มีที่อยู่ที่บางชั้นอยู่ ๗๐๐ ไร่ แล้วท่านเป็นคนไปเจรจากับคณะรัฐมนตรีขอแลกที่บางชั้นกับที่ ๒.๓๔๕ ไร่ เราก็ได้มา ช่วงนั้นท่านคิดว่ามันจะทำสำเร็จ เพราะราวปี ๒๕๐๗ ที่ดิฉันย้ายมาสอนที่นี่ ท่านบอกว่าเราจะไปอยู่รังสิตนะ ใช้งบประมาณ ๕๐๐ ล้านบาท ซึ่งจะมีทุกอย่างพร้อม มีทั้งคณะวิศวะ คณะแพทย์ คณะวิทยาศาสตร์ แต่มันก็มีอะไรหลายอย่าง ทั้งการเมือง ภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย

“ถ้าเราเริ่มงานตั้งแต่สมัยนั้น ป่านี้อธิการบดีคงไปไกลแล้ว ท่านยังเคยพูดติดตลกกับดิฉันเลยว่า ‘อะไรที่ผมเสนอไปคนอื่นต้องไม่ชอบไม่เห็นด้วย เพราะเขาไม่เข้าใจ แต่หลังจากนั้นผมเห็นเขาเองงานของผมไปทำทุกที’ ...เพราะท่านเป็นคนมองการณ์ไกล แต่คนมักไม่เข้าใจ

“ตอนเป็นอธิการบดี ท่านกับคณะทำงานฝ่ายวิชาการเคยมี

ความคิดจะปรับปรุงโครงสร้างในมหาวิทยาลัย คล้าย ๆ กับว่า คณะต่าง ๆ จะไม่มี แยกกันเป็นกลุ่มวิชา กลุ่มสังคมศาสตร์ก็รวม คณะเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ กลุ่มมนุษยศาสตร์ก็พวกคณะ ศิลปศาสตร์ กลุ่มวิชาชีพก็พวกบัญชี วารสารฯ นิติฯ แต่ยังไม่ได้อะไร มาพิจารณาแล้วดูจะเหมาะกับมหาวิทยาลัยที่ตั้งใหม่ มากกว่า ตอนหลังมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชเอาแนวความคิดของอาจารย์ป่วยไปใช้

“ช่วงนั้นเป็นช่วงวิกฤตมากสำหรับท่าน งานมหาวิทยาลัยก็มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง โดยเฉพาะงานโครงการรังสิต ท่านโดนเล่นงานหนักมาก ทั้งเหตุการณ์ทางการเมืองและในมหาวิทยาลัย ท่านเคยทำงานทุกอย่างได้สำเร็จราบรื่น แต่ในช่วงปี ๒๕๑๔-๒๕๑๙ พวกเราที่เป็นรองอธิการบดีสมัยนั้นรู้สึกที่ท่านไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ พวกเราในฐานะที่เป็นลูกน้องรู้สึกเห็นใจท่านมาก แต่ท่านก็เข้มแข็ง ไม่อย่างนั้นลาออกไปนานแล้ว ขนาดพวกเราขอร้องท่านให้ลาออกไปเพื่อเห็นแก่สวัสดิภาพตัวท่าน ท่านก็บอกว่าเมื่อเขาเลือกเข้ามาเป็นอธิการฯ ก็ต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด

“ดิฉันเคยถามท่านว่า ทำไมถึงมาสนใจทางการศึกษา ท่านตอบว่า ถ้าประชาชนไม่มีการศึกษา จะพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไร ก็พัฒนาไม่ได้ โดยเฉพาะการให้การศึกษาแก่คนที่มีโอกาสน้อยในสังคม โครงการข้างเผือกก็มาจากความคิดริเริ่มของท่าน ถ้าท่านยังอยู่เมืองไทย ท่านคงทำอะไรที่เกิดประโยชน์ได้มากมาย ธรรมศาสตร์คงเจริญก้าวหน้ากว่านี้มาก...

“แต่มีอย่างหนึ่งที่ดิฉันไม่ยอมทำตามอาจารย์ป่วย คือการมองคนในแง่ดีไปหมด ไม่เคยให้ร้ายใครเลย เมื่อมองคนอื่นดีไปหมด ท่านก็ไม่ระวังตัว ท่านพูดอะไรก็พูดด้วยความจริงใจ ไม่ระมัดระวังตัว นึกว่าคนอื่นจะจริงใจด้วย ถ้าอาจารย์ไม่ประกาศให้คนรู้ว่าผมอายุ ๖๐ ปีจะเล่นการเมือง ท่านก็คงไม่ถูกทำร้ายถึงขนาดนี้ เป็นเพราะท่านจริงใจกับคนมากเกินไป”

ขวลิท ธนะยานันท์

อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

ผู้ได้บังคับบัญชา

“ท่านเคยพูดว่า การเป็นนายธนาคารที่ดีของแบงก์ชาติ ข้อสำคัญอันดับหนึ่งก็คือ จะต้องซื่อสัตย์สุจริต สอง จะต้องมีความกล้าในการเจรจากับรัฐบาล สาม จะต้องพยายามรักษาความเป็นอิสระของแบงก์ชาติ การทำงานต้องอยู่ในกรอบนโยบายใหญ่ของรัฐบาล ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐมนตรีว่าการ

กระทรวงการคลัง กับนายกรัฐมนตรี พยายามให้มันถ่วงไว้ อย่าตีง การเมืองเข้ามาอยู่กับแบงก์ชาตินัก และท่านก็ถือหลักว่า ผู้ว่าการฯ กับตัวรัฐมนตรีเป็นเหมือนสามีภรรยา เพราะฉะนั้นถ้ามีเรื่องอะไร ก็ควรจะพูดกันในบ้าน อย่าไปประจานกันข้างนอก

“ผมคิดว่าคงจะต้องยอมรับว่า อาจารย์ป๋วยเป็นผู้ที่มีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศมากที่สุดในระยะหลังสงครามมา ก่อนที่จะเข้ามาเป็นผู้ว่าการฯ แบงก์ชาติ ก็เคยเป็นรองผู้ว่าการฯ มาก่อน ท่านพยายามปรับปรุงงานที่แบงก์ชาติให้ทันสมัยขึ้น อย่าลืมนะว่า ช่วงสงครามแบงก์ชาติเพิ่งตั้งขึ้นมาได้ ๑๐ กว่าปี ก็พยายามปรับปรุงแก้ไข พยายามให้เราเลิกระบบการแลกเปลี่ยนเงินตราหลายอัตรา เป็นแรงสำคัญอันหนึ่งที่ผลักดันให้มหิกองทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนขึ้น

“ตอนนั้นอาจารย์ป๋วยไม่ได้ทำหน้าที่อยู่เพียงผู้ว่าการฯ ท่านดำรงตำแหน่งอยู่หลายตำแหน่ง เช่น ผู้ว่าการสำนักงานประมาณ เป็นกรรมการในสภาพพัฒนา กรรมการสภาการศึกษา ฯลฯ ท่านถือปรัชญาว่า ผู้ใหญ่ของแบงก์ชาติ โดยเฉพาะผู้ว่าการฯ นั้น จะอยู่แต่ในรั้ววังบางขุนพรหมไม่ได้ จะต้องออกไปสู่กับเขาข้างนอก ถ้าไม่ออกไปสู่กับเขาข้างนอก ภัยมันจะรุมมาถึงตัว ภัยก็คือการเรียกร้องเอาเงิน เช่น อยากจะสร้างโครงการอะไรต่าง ๆ ที่ไม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ถ้าเราไม่กันตั้งแต่ต้น ภัยมาถึงตัวแล้วจะสู้ลำบาก ท่านจึงออกไปเป็นกรรมการต่าง ๆ มากมายไปหมด และในแต่ละแห่งท่านก็แสดงความเห็น ถ้าเห็นว่าไม่ดีก็ค้าน ถ้าดีก็สนับสนุน แต่อาจารย์ป๋วยพูดด้วยเหตุผล เพราะฉะนั้นเวลาคัดค้านหรือท้วงติงในเรื่องใดก็ตาม คนจะรับฟังและมักคล้อยตาม

“อย่าลืมนะว่าอาจารย์ป๋วยในสมัยนั้นเป็นเด็กหนุ่มรุ่นใหม่ ตอนที่ เป็นผู้ว่าการฯ อายุสี่สิบเศษ แต่กล้าแสดงความคิดเห็น กล้าพูด แบงก์ชาติจึงเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไป จากการที่มีผู้นำที่ดี มีความสามารถทางวิชาการ มีความสามารถในการเจรจา มีวิสัยทัศน์ และมองไกล มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ อยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การศึกษา การพัฒนาชนบท เศรษฐกิจ สังคม ดูท่านจะสนใจไปหมดทุกเรื่อง

“อาจารย์ป๋วยมีบทบาทมากในการแสดงความคิดเห็น ที่โดดเด่นก็คือการแสดงสุนทรพจน์ประจำปีของสมาคมธนาคารไทย ซึ่งเป็นที่เลื่องลือมาก ท่านจะเป็นดาราเด่นทุกปี บางปีท่านก็จะพูด เป็นกลอน บางปีก็พูดเป็นเหมือนเทศน์ เรื่องที่ท่านพูดน่าจดจำ พูดสั้นแต่มีสาระ มีอารมณ์ขัน หลายครั้งเรื่องที่พูดเป็นการต่อว่ารัฐบาลโดยตรง สอนให้วินัยทางการเงิน ให้ระมัดระวังเรื่องการใช้จ่ายเงิน พวกเราซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง พอถึงตอนที่อาจารย์ป๋วย

จะไปพูดก็ตื่นเต้น ฟังสุนทรพจน์ของอาจารย์ป๋วยที่ไรก็สนุก และ ดีใจ ภูมิใจที่เรามีคนอย่างนี้เป็นนาย ในตอนนั้น ผมว่าทุกคนในแบงก์ชาติ โดยเฉพาะในระดับชั้นผู้น้อยที่เริ่มขึ้นมาเป็นระดับกลาง จะรู้สึกภูมิใจที่ทำงานกับคนแบบนี้

“ทุกคนในแบงก์ชาติเป็นเสียงเดียวกันว่า อาจารย์ป๋วยเป็นนายที่ ดีที่สุดเท่าที่เจอมา เข้าไปทำงานด้วยท่านก็สอนเรื่องต่าง ๆ เวลา มีประชุมไม่ว่าจะเป็นประชุมใหญ่ ท่านก็ส่งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย อย่างผมไปประชุม ไม่ได้ถือว่าเป็นเด็ก เพื่อฝึกให้มีความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น ท่านส่งเสริมไม่ได้กีดกันเลย เพราะฉะนั้น ใครทำงานกับท่าน ก็เจอนิยมชมชอบ

“ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของอาจารย์ป๋วยก็คือ เป็นคนกันเอง ไม่ถือตัว แต่งตัวธรรมดา มาแบงก์ชาติเลื่อนอกก็ไม่ใส่ เย็น ๆ ก็ พับแขนเสื้อ บางทีก็ลงไปเล่นกับเด็ก ๆ เงินเดือนท่านรับที่ กระทรวงการคลังครึ่งหนึ่ง รับที่แบงก์ชาติครึ่งหนึ่ง เอาอย่างละครึ่ง และเงินที่ได้จากกระทรวงการคลังท่านแจกให้ลูกน้องหมด ไม่รับเลย ท่านไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเลย

“ดูเหมือนท่านจะเป็นผู้ริเริ่มให้มีการประชุมระหว่าง สี่หน่วยงานที่สำคัญ คือ กระทรวงการคลัง สำนักงานประมาณ สภาพพัฒนา และแบงก์ชาติ ในเวลาที่จัดทำงบประมาณแผ่นดินประจำปี ท่านเสนอว่าควรมีการประชุมหารือกันก่อนระหว่างสี่หน่วยงานว่าในแต่ละปีจะต้องยอรายจ่ายให้สูงสุดได้ไม่เกินเท่าไร ก็ดูจากหลายแง่ ทางกระทรวงการคลังก็ไปดูว่าจะเก็บเงินภาษีได้เท่าไร คำนึงถึงเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ทางสำนักงานประมาณก็ดูจากความต้องการของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ว่ายื่นมาขอมาเท่าไร ทางสภาพพัฒนา ก็ต้องพิจารณาถึงโครงการ การลงทุนว่ามีอะไรจะต้องทำบ้าง ทางแบงก์ชาติก็ต้องพิจารณาถึง เสถียรภาพทางการเงิน และต้องพิจารณาว่าสถานะทางเศรษฐกิจที่เราพอจะคาดคะเนได้ เราจ่ายเงินให้รัฐบาลขนาดนั้นจะทำให้ ปริมาณเงินขยายตัวเท่าไร จะเกิดเงินเฟ้อหรือไม่ จะทำให้เกิดเรื่อง ฐานะดุลการชำระเงินของประเทศแค่ไหน สี่หน่วยงานนี้ก็มอง คนละด้าน แต่มาหารือร่วมกัน และคงต้องยอมรับว่า เสียงของแบงก์ชาติมักจะมีย้ำหนักมาก โดยเฉพาะสมัยที่อาจารย์ป๋วยเป็นผู้ว่าการฯ

“ผมเองนั้นถ้าเดินทางผ่านอังกฤษก็จะแวะไปหาท่านเสมอ บางทีก็ชวนท่านออกมากินข้าวข้างนอก มีเวลาหน่อยก็เล่นไพ่บริดจ์ กัน บางทีก็เล่นกันสามคน หรือถ้าครบสี่ขา ก็เล่นกัน อาจารย์ป๋วย ถึงจะพูดไม่ได้ แต่เขาก็ทำเครื่องหมายใหญ่ ๆ ให้อ่านได้คือไฟดำ ไฟแดง แสดงว่าความจำยังใช้ได้ ยังเล่นได้ แต่ว่าเวลาคุยกันนี้

ลำบากอยู่ เพราะท่านพูดไม่ได้ เรื่องการบ้านการเมืองเราไม่พูดกันแล้ว เราพูดเรื่องทั่ว ๆ ไป ท่านก็หาวิธีพูดกับเราด้วยการเอาสมุดมาให้เราดู เป็นสมุดรายชื่อคนที่ท่านเคยทำงานด้วย ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กระทรวงการคลัง ที่แบงก์ชาติ ท่านจะชี้คนนี้ คล้าย ๆ จะถามว่าเป็นอย่างไร เราก็บอกว่าคนนี้ย้ายไปแล้วนะ คนนี้ตายแล้ว ท่านก็วงแดงไว้ เราคุยอะไรกับท่าน ท่านรู้เรื่อง แต่ไม่รู้ว่าท่านเข้าใจเรื่องยาว ๆ ได้ตลอดหรือไม่

“ทุกครั้งที่ไปหาอาจารย์ป่วย ตอนกลับออกมาท่านก็เอาเสื้อโอเวอร์โคตมาใส่ให้เรา เอาเสื้อฝนใส่ให้เรา ท่านดีเหลือเกิน บางทีผมอดน้ำตาคลอไม่ได้ เพราะบ้านท่านเป็นห้องแถวเล็กนิดเดียว ทาสีแดง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ มีกระถางต้นไม้อยู่สองสามกระถาง หนังสือนิดหน่อย มีครัว อยู่กับภรรยาสองคนตายาย

“อาจารย์ป่วยเป็นคนสมถะ ท่านไม่เคยให้ความสำคัญกับเรื่องลาภ ยศ เพราะฉะนั้นไม่ต้องไปทำอะไรให้ท่าน สิ่งที่อาจารย์จะปลื้มใจมากที่สุดก็คือ เห็นว่าคนที่ท่านเคยสั่งสอนมา เคยอบรมมา ทำตัวเป็นคนดีตามที่ท่านเคยสอนไว้ โดยเฉพาะคนในแบงก์ชาติ จะต้องทำหน้าที่เป็นนายธนาคารกลางที่ดี ต้องรักษาความซื่อสัตย์สุจริต ต้องทำหน้าที่โดยอาศัยหลักวิชา ทำงานอย่างตรงไปตรงมา และพยายามรักษาให้แบงก์ชาติเป็นสถาบันที่มีความเป็นอิสระตลอดไป ถ้าลูกศิษย์ทำได้ขนาดนี้ท่านจะภูมิใจ ดีใจเป็นอันมาก”

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

เพื่อน

“อาจารย์ป่วยกล้าไปหาอาจารย์ปรีดีนั้น แกถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ศิษย์ต้องไปเคารพอาจารย์ อาจารย์เตือนร่อนก็ต้องไปเคารพ และไม่ใช่ว่าไปหาอย่างเดียว อาจารย์ป่วยอนุมัติให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถอนเงินออกไปจากเมืองไทย ไปซื้อบ้านที่ปารีส แกถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ศิษย์ต้องไปเคารพอาจารย์ อาจารย์เตือนร่อนก็ต้องไปเคารพ และไม่ใช่ว่าไปหาอย่างเดียว อาจารย์ป่วยอนุมัติให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถอนเงินออกไปจากเมืองไทย ไปซื้อบ้านที่ปารีส แกถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ศิษย์ต้องไปเคารพอาจารย์ อาจารย์เตือนร่อนก็ต้องไปเคารพ และไม่ใช่ว่าไปหาอย่างเดียว อาจารย์ป่วยอนุมัติให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถอนเงินออกไปจากเมืองไทย ไปซื้อบ้านที่ปารีส

“จุดแตกหักอันที่ ๒ ก็คือ จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง เพราะจดหมายนี้ทำให้แกถูกตราหน้าว่าไม่อดทนรับรัฐบาล ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลเคยไว้เนื้อเชื่อใจคุณป่วย จอมพลถนอมให้คุณป่วยทำทั้งนั้น

ไม่ว่าเรื่องเศรษฐกิจการคลังการเงิน เรื่องการพัฒนา การวางท่อประปา การวางแผนกรุงเทพฯ ให้คุณป่วยทำทั้งนั้น จอมพลถนอมไว้เนื้อเชื่อใจมาก เวลานั้นก็เตรียมกันจะให้คุณป่วยกลับมาเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งคุณถนอมเคยเป็นมาก่อน เพราะถือว่าธรรมศาสตร์นี้เป็นจุดสำคัญทีเดียว ถ้าใครเข้ามาเป็นอธิการบดี คู่มมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ บ้านเมืองในอนาคตก็อยู่ในกระเป๋าสอง ก็จะทำให้มาเป็นประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ และสาม จะให้เป็นประธานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สามจุดนี้สำคัญที่สุด ถ้าคุณสภาพัฒนาฯ ได้ เศรษฐกิจการคลังก็จะโยงมาสอดคล้องกับการศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็จะโยงมหาวิทยาลัยอื่น ๆ มา คุณป่วยก็หวังมากกว่ากลับมาอยากจะทำอย่างนี้ ที่นี้พอไปเขียนจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง เท่านั้นคุณป่วยก็รู้ว่ามันจะมีผลกระทบที่ร้ายแรง แต่ก็เขียนอย่างสุภาพเรียบร้อยมาก ได้ผลทันที เขาเห็นคุณป่วยเป็นศัตรู

“การที่แกไม่เล่นการเมืองนั้น ผมเข้าใจว่า แกเห็นว่าหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ โครงสร้างเดิมจะยังไม่เปลี่ยนไป ถ้าแกเข้ามาก็เชื่อเลยว่าแกจะหักโหมเพื่อเปลี่ยนโครงสร้าง สังคมก็จะยุติธรรมขึ้น ก็ทำไม่ได้อีกเพราะทหารไม่ยอม กลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ก็ไม่ยอม เพียงแค่แกมาทำโครงการแมกลอง ซึ่งเป็นโครงการที่วางแผนจะให้อำนาจแก่ประชาชนในระยะยาว ให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ มีสาธารณสุขพื้นฐาน มีเศรษฐกิจที่ช่วยตัวเองได้ ถ้าทำอันนี้สำเร็จเราก็น่าจะทาลุ่มน้ำอื่นได้ แล้วมันก็จะกระจายรายได้ไป เราจะเป็นประชาธิปไตยในระยะยาวได้ ทำเพียงเท่านั้นมหาดไทยยังเห็นว่าแกจะตั้งตัวเป็นประธานาธิบดี แกถูกโจมตีเรื่อยแปด ถูกโจมตีเหมือนอาจารย์ปรีดีถูกโจมตี แกมาอยู่ที่ธรรมศาสตร์ ก็กล่าวว่าแกจะเอามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองกลับมา เป็นการกลัวที่ไม่มีพื้นฐานทางเหตุผลเลย และเวลานั้นประเทศเพื่อนบ้านเป็นคอมมิวนิสต์กัน ลาว เขมรก็เป็น เฉพาะประเทศลาวนั้นพระมหากษัตริย์ก็เป็นไปด้วย คนก็กลัวกันใหญ่ นี่ก็น่าเห็นใจว่าความกลัวมันเป็นเหตุ ขณะเดียวกันพรรคคอมมิวนิสต์ก็ใช้ประโยชน์ยุตินิสิตนักศึกษาให้แข่งกับอาจารย์ป่วย ก็ถูกบีบทั้งสองฝ่ายเลย ทั้งฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย

“ความจริงอาจารย์ป่วยแกเกลียดคอมมิวนิสต์ ไม่เหมือนจอมพลสฤษดิ์เกลียดคอมมิวนิสต์ แกเกลียดเพราะแกอยู่ที่ยังถูกพวกคอมมิวนิสต์ที่ยังถูกข่มขู่เวลานั้นแกก็เห็นความเลวร้ายของโซเวียต แกเห็นความเลวของประเศจีน ซึ่งคนส่วนมากมองไม่เห็น แกเกลียดอันนี้ แกเห็นว่าเมืองไทยต้องพัฒนาแบบทุนนิยม การพัฒนาเศรษฐกิจก็ไปแบบทุนนิยม แต่แกหวังว่าจะ

พยายามใช้วิธีการให้นุ่มนวลมากขึ้น แก่ถึงได้มาอุดหนุนองค์กรพัฒนาเอกชน อุดหนุนกิจกรรมต่าง ๆ นอกเหนือจากรัฐ หรือเอาเงินจากรัฐมาใช้เพื่อสังคมนิยมแบบเบา ๆ แต่ที่แกล้งเหลวก็คือ เมื่อพัฒนาแล้วมันไม่เปลี่ยนไปตามเป้าหมาย เพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางเศรษฐกิจทางสังคม

✓ “เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ที่แรกพ่อค้า นักธุรกิจ ก็เห็นความสามารถของคุณปวย อยากให้เป็นนายกฯ คล้ายกับคุณอนันท์ บันยารชุน ในปัจจุบัน แต่พอคุณปวยเสนอค่าแรงงานขั้นต่ำเท่านั้นแหละ คุณปวยเป็นที่รังเกียจเลย ในสมัยที่เป็นที่ปรึกษาอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ คุณปวยก็พูดอย่างนินที่สุดให้พวกนายทุนฟังว่า เรากินข้าวกันมือหนึ่งเป็นพันบาท เราให้เขาเท่านั้นเขาอยู่ไม่ได้ พูดแค่นี้เขาโกรธมาก คุณปวยเข้าใจคนยากคนจนคนยากไร้ ผมว่าประเสริฐมาก ยากที่จะหาได้ในข้าราชการชั้นสูง

“การที่แกผูกจิตผูกใจว่าแกได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไป เป็นเงินภาษีอากรราษฎร เพราะฉะนั้นแกจะต้องกลับมารับใช้ราษฎร ความรู้สึกอันนี้ยากที่คนสมัยนี้จะมี เพราะเขาถือว่าเขาสอบได้เพื่อตัวเขา เพื่อความยิ่งใหญ่ของเขา ✓

“คุณปวยเป็นคนจนนะ แล้วคนอย่างคุณปวยจะรวยเท่าไรก็ได้ สมัยนี้ผมเห็นต้นตอต้นกับคนรวย เศรษฐีเยอะ เจ้าของหนังสือพิมพ์รวย ใครต่อใครรวย นักการเมืองรวย ถ้าคุณปวยจะรวยรวยได้เก่งกว่าพวกนี้เยอะ ความจนของคุณปวยผมว่าคนจะต้องเข้าใจ แกมีความภูมิใจในความจน บ้านแกที่อังกฤษหลังเล็ก ๆ ห้องแถวธรรมดาตนเอง หน้าบ้านมีต้นไม้ปลูกอยู่สองสามต้น แต่แกก็มีความภูมิใจ บ้านที่เมืองไทยก็เหมือนกัน หลังเล็ก ๆ อันนี้สำคัญเพราะเวลานั้นขนาด และคนจะไม่ค่อยเข้าใจ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็ภูมิใจในความจน หรือพระพุทธเจ้าบอกว่า คนซึ่งมีความสันโดษ มีความพอใจในสิ่งที่มียู่ แม้เป็นยากก็มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ คนสมัยนี้ไม่เข้าใจแล้ว เมื่อเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ไร่ถ่ออสตินคันเล็ก ๆ แล้วขับรถเอง สิ่งเหล่านี้คนสมัยนี้ไม่เข้าใจแล้ว คุณธรรมมันหมดไป อาจจะหมดแค่รุ่นคุณปวย

“อาจารย์ปวยสามารถทำให้ธนาคารกลางเป็นที่เกรงใจของธนาคารพาณิชย์ทั้งหมด อันนี้สำคัญมาก เดียวนี้ธนาคารกลางไม่สามารถทำให้ธนาคารพาณิชย์ทั้งหมดเคารพนับถือได้ ฝีมือสูงกว่าเขา เอื้ออาทรเขา แต่ว่าจะต้องทำกันอย่างตรงไปตรงมา ไม่ผัดทวนหมาย อันนี้จะต้องมีความเก่ง มีความสามารถ มีความซื่อสัตย์ และธนาคารกลางจะต้องเป็นผู้นำให้รัฐบาลเกรงใจได้ เผด็จการอย่างสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังต้องเกรงใจแก ทหารต่าง ๆ จะต้องเกรงใจแก ในเรื่องนี้แกมีความสามารถพิเศษ เพราะหนึ่ง

มีความเชื่อมั่นในตัวเอง สอง มีความซื่อสัตย์สุจริต สาม มีการอุทิศเพื่อบ้านเมืองทั้งหมด ผมว่าอันนี้ยากที่ใครจะมีทั้งหมด ใครจะมาทำทันแกได้ แต่สมัยเป็นรองผู้ว่า แกก็ถูกถีบมาแล้ว แกผ่านร้อนผ่านหนาวมามาก เพราะฉะนั้นคนก็ต้องเกรงใจแก

“แต่ที่ล้มเหลวก็คือ แกพยายามจะสร้างคนรุ่นใหม่ แต่คนรุ่นใหม่ที่แกพยายามจะสร้าง มันได้แต่เพียงความรู้เป็นเทคโนโลยีในเครตมันขาดคุณธรรมซึ่งแกมีต่อชาติบ้านเมือง คนรุ่นใหม่ได้ไปน้อยมาก”

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ลูกศิษย์

✓ “อาจารย์ปวยเคารพความเป็นมนุษย์ของเพื่อนร่วมโลก อาจารย์สามารถจดจำข้อมูลรายละเอียดของผู้ร่วมงานได้ค่อนข้างดี โดยเฉพาะลูกน้อง จำได้ว่านักการภารโรงคนไหนมีลูกกี่คน หรือลูกของคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชาคนไหนมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ อาจารย์จะจดจำข้อมูลประเภทนี้ และมีความเอื้ออาทรต่อคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ผมว่าเป็นคุณลักษณะที่เด่นมาก แม้กระทั่งผมเองก็ไม่สามารถจดจำในเรื่องที่เป็นรายละเอียดเหล่านั้นได้ แต่อาจารย์ปวยจะจดจำ ให้ความสนใจกับข้อมูลประเภทนี้ ผมว่าอันนั้นเป็นเรื่องของบุคลิกลักษณะของอาจารย์ปวยที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาจะรู้สึกว่าอาจารย์ไม่ได้เหมือนกับคนอื่นโดยทั่ว ๆ ไป นอกเหนือจากนี้อาจารย์ก็ยังมีคุณลักษณะอื่นที่ทำให้คนเกรงขาม คือสิ่งที่เราเรียกว่า บารมี อาจารย์เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ให้ความสำคัญกับเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน เป็นคนที่ยึดมั่นในหลักการ เมื่อสิ่งเหล่านี้ประกอบกัน ทำให้แม้กระทั่งคนที่ปัดศัตรูกับอาจารย์ยังอาภรรู้สึกเคารพอาจารย์ ✓

“เมื่อ ๓๐ ปีก่อนหรือนานกว่านั้น มหาวิทยาลัยของรัฐถูกครอบงำโดยสำนักวิชาการขุนนาง การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยไม่มีอาจารย์ประจำ หรือมีเพียงส่วนน้อย อาจารย์ผู้สอนจะเป็นขุนนางข้าราชการในสังกัดทบวงกรมต่าง ๆ แม้ในคณะที่สอนวิชาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สภาพการณ์ก็เหมือนกัน ไม่ได้ต่างไปจากคณะในทางสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์ จะมีข้าราชการในสังกัดมาสอนหนังสืออยู่ในมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นโยบายการผลิตอาจารย์ประจำได้รับการต่อต้าน เพราะเหตุว่ามหาวิทยาลัยเป็นอยู่ข้างอำนาจของขุนนางข้าราชการในระบบราชการหารายได้ และยังมีสถานะทางสังคมว่าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย

“เมื่ออาจารย์ป่วยมาเป็นคนบดคณะเศรษฐศาสตร์ มีสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยของรัฐเพียงไม่กี่แห่งที่มีนโยบายการสร้างอาจารย์ประจำ และที่น่าสังเกตคือ ล้วนแล้วแต่เป็นสถาบันที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ อาจารย์ป่วยได้ขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ ในการพัฒนาเศรษฐศาสตร์ และนโยบายการสร้างอาจารย์ประจำก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งในการขอความช่วยเหลือต่าง ๆ ความช่วยเหลือมีหลากหลายในด้านหนึ่งมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ ก็ส่งอาจารย์ชาวอเมริกันมาจัดการการเรียนการสอนให้แก่อาจารย์ประจำที่รับเข้ามา และคัดเลือกอาจารย์ส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ อันนี้เป็นแนวนโยบายที่เริ่มต้นและดำรงอยู่เป็นเวลาเกือบ ๑๐ ปีเศษ

“อาจารย์ป่วยไม่ต้องการที่จะพัฒนาคณะเศรษฐศาสตร์อย่างโดดเดี่ยวเพียงคนเดียว พยายามผลักดันให้มีการผลิตอาจารย์ประจำในคณะอื่น แต่ที่น่าประหลาดใจคือ นโยบายเช่นนั้นได้รับการต่อต้าน คณะซึ่งต่อต้านการมีอาจารย์ประจำในตอนนั้นก็คือคณะนิติศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะนิติศาสตร์ในตอนนั้นต้องการให้ผู้พิพากษามีบทบาทเป็นอาจารย์ผู้สอน เพราะว่าผู้คนที่ผ่านการคัดเลือกเข้าไปเป็นผู้พิพากษาได้ จะต้องมีความรู้ความสามารถขั้นสุดยอดในเรื่องของกฎหมาย ส่วนผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่รองลงไป ก็อาจจะถูกกลั่นกรองไปเป็นอัยการหรือไปอยู่ในวงการอื่น ๆ เพราะฉะนั้นสถานะในการเป็นอาจารย์วิชานิติศาสตร์เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว เรียกว่าค่อนข้างต่ำต้อย แต่ผมคิดว่าสถานการณ์มันเปลี่ยนไปแล้ว

✓ “อาจารย์ป่วยพยายามจะกำหนดบรรทัดฐานทางจริยธรรมบางอย่าง และโดยส่วนตัวก็ได้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานนั้น แต่อาจารย์ป่วยล้มเหลวที่จะให้สังคมยอมรับบรรทัดฐานที่อาจารย์กำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่น ท่านพยายามเรียกร้องไม่ให้ข้าราชการเข้าไปเป็นกรรมการ หรือเข้าไปถือหุ้นในบริษัทเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย เหตุการณ์มันเปลี่ยนไปแล้ว ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเราเป็นจำนวนมากไม่ยอมเข้าไปถือหุ้นในบริษัทเอกชน ข้าราชการระดับอธิบดีในกระทรวงการคลังจำนวนไม่น้อย ไปเป็นกรรมการธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเมื่อ ๓๐ ปีที่แล้วอาจารย์ป่วยเคยเรียกร้องแม้กระทั่งนายกรัฐมนตรี คือจอมพล ถนอม กิตติขจร ให้ถอนตัวออกจากการเป็นกรรมการบริษัทธุรกิจการค้า เพราะคนที่มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย สามารถใช้อำนาจนั้นให้คุณให้โทษแก่บริษัทธุรกิจได้ และถ้าตัวเองเข้าไปนั่งในบริษัทธุรกิจ เป็นกรรมการหรือมีผลประโยชน์อยู่ในธุรกิจเอกชน การกำหนดนโยบายไม่มีทางที่จะ

เป็นกลางได้

“ผมคิดว่าในเวลานี้บรรทัดฐานในเรื่องเหล่านี้มันหย่อนยานมาก ถ้าหากผู้บริหารระดับสูงของธนาคารแห่งประเทศไทยสามารถเล่นหุ้นได้ ผมคิดว่าบรรทัดฐานในเรื่องนี้มันแย่งถึงที่สุดแล้ว”

ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์

นักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยรุ่นที่ ๓

✓ “ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ผมเป็นนักเรียนทุนธนาคารชาติรุ่นที่ ๓ ที่ส่งนักเรียนจบมัธยม ๘ สอบชิงทุนไปเรียนต่างประเทศเพื่อกลับมาทำงานในประเทศไทย อันเป็นความคิดของอาจารย์ป่วย ตอนนั้นมีนักเรียนทุนไปเรียนที่สหรัฐอเมริกาจำนวนมาก อาจารย์มองการณ์ไกลว่าถ้าไปเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์เฉพาะกลุ่มอาจมีความคิดไปทางด้านเดียวมากเกินไป เพราะเศรษฐศาสตร์ของทางสหรัฐฯ เน้นด้านกลไกการวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์มาก มีสูตรและแนวคิดเป็นเรื่องตลาดเสรีนิยม ส่วนทางด้านยุโรปเน้นทางด้านประวัติศาสตร์ วิธีวิเคราะห์แบบสถาบันเน้นด้านปรัชญาและความสัมพันธ์ของกลุ่มชนมากกว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นจึงมีความแตกต่างกันมาก อาจารย์เองอยากให้นักเรียนทุนไปเรียนที่ซอลแลนด์ เพราะอาจารย์รู้จักกับศาสตราจารย์ทิน เบอร์กัณ ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อมากและเป็นคนนำเอาเศรษฐศาสตร์มาบวกกับคณิตศาสตร์เป็นเศรษฐมิติ อันเป็นแนวคิดในการใช้วิทยาศาสตร์มาแก้ไขปัญหา โดยคำนึงถึงการวางแผนพัฒนา การกระจายรายได้ ความยากจน ปัญหาประเทศด้อยพัฒนาซึ่งตรงกับความต้องการของอาจารย์ป่วย ท่านจึงมาพูดโน้มน้าวผมให้เห็นถึงความสำคัญในการไปเรียนที่ซอลแลนด์ ผมจึงตกลงใจไปเรียนที่ Netherland School of Economics จนจบปริญญาเอกทางด้านการวางแผนพัฒนา ตอนผมจะทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ทิน เบอร์กัณ เป็นผู้สนใจทางด้านการศึกษามาก ผมได้มีโอกาสคุยกับอาจารย์ป่วยซึ่งสนใจในเรื่องการศึกษาเช่นกัน จึงได้ขอคิดมาทำวิทยานิพนธ์ เรื่องการวางแผนการศึกษาที่เกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ในแง่เศรษฐกิจว่าการศึกษาต้องการอะไร...ที่ผมกล่าวมานี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงการมองการณ์ไกลของอาจารย์ป่วย ในการส่งคนรุ่นใหม่ไปศึกษาความรู้ในหลาย ๆ ด้านเพื่อกลับมาพัฒนาประเทศ

“อาจารย์ป่วยเป็นคนที่สร้างวินัยทางการเงินการคลัง

ท่านเป็นคนริเริ่มการวางระบบการรักษาวินัยทางการคลัง กล่าวคือ การดำเนินนโยบายการคลังในประเทศที่ด้อยพัฒนา จะต้องเป็น นโยบายที่รักษาเนื้อรักษาดาวมากกว่าจะใช้จ่ายจนเกินตัว ยิ่งสมัย อาจารย์ป่วยลำบากมาก เพราะการเมืองรุนแรง ถูกบังคับขู่เข็ญจากผู้มีอำนาจสมัยนั้น

“ผมเชื่อเหมือนกับที่อาจารย์ป่วยเชื่อว่า ระบบทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การคลัง หรือการเมือง มันจะยืนหรือล้ม อยู่ที่คน ดังนั้นการศึกษาต้องนำหน้า แม้ว่าจะเป็น การวางแผน ระยะยาว เราก็ต้องใช้เวลา อาจารย์ป่วยสนใจในเรื่องการศึกษา และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาก ✓

“ผมคิดว่าคงจะไม่มีใครมาเป็นตัวแทนอาจารย์ป่วยได้ อาจารย์เปรียบเหมือนบิดาแห่งคณะเศรษฐศาสตร์ยุคใหม่ของ ประเทศ ช่วงนั้นเป็นช่วงที่บุกเบิก ไม่มีใครจับอย่างจริงจังนอกจาก อาจารย์ป่วย ซึ่งผมเชื่อว่าถ้าเรามีแนวร่วมมาช่วยกันทำสักครั้งหนึ่งของที่อาจารย์เคยทำไว้ ก็จะได้มาก”

ไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม

ผู้อำนวยการธนาคารออมสิน

นักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยรุ่นที่ ๑

“จุดเด่นของอาจารย์ป่วยมีหลายประการ ประการแรกที่ประทับใจคนก็คือความมีน้ำใจ มีเมตตาธรรมสูงมาก จะนึกถึงคนอื่นมากกว่านึกถึงตัวเอง ไม่ว่าคนอื่นจะเป็นเพื่อน เป็นน้อง เป็นลูกน้อง เป็นนักการเมือง ท่านจะนึกถึงด้วยการเอาใจใส่ อย่างจริงจัง เป็นห่วงเป็นใย ให้ความสนใจว่าใครเป็นอย่างไรบ้าง ตรงนี้จะทำให้คนรู้สึกผูกพันในความมีน้ำใจของคน จะทำให้เรารู้สึก ถ้าได้พูดได้คุยด้วยแล้วเราจะรู้สึก

“ประการที่ ๒ ก็คือ ความมีคุณธรรมและมีความซื่อสัตย์ สุจริตที่สูงมากอีกเช่นกัน โดดเด่นจนเป็นตัวอย่าง เป็นแรงบันดาลใจให้ทุกคนที่ได้ทำงานด้วย หรือแม้เพียงได้พบได้เห็น อาจารย์ป่วยยึดมั่นในความถูกต้องความซื่อสัตย์ คุณธรรมจริยธรรม ต่าง ๆ อย่างสูง อย่างเข้มข้น

“ประการที่ ๓ ที่คนรับรู้ก็คือ ความสามารถที่เด่นชัดที่ลึกซึ้ง คิดอะไรกว้างขวาง ลึกล้ำ แม่นยำ เจียบคม ซึ่งน้อยคนจะมีความสามารถขนาดนั้น

“ประการที่ ๔ ก็คือ หลักการบริหารงานของท่านที่ค่อนข้าง เป็นกันเอง บริหารงานแบบอบอุ่น ไม่ใช่การสั่งการแบบหัวหน้า

ลูกน้อง ท่านบริหารงานแบบเพื่อนแบบพี่ แม้กระทั่งถ้อยคำที่เขียน ในบันทึกจะแสดงออกถึงความมีน้ำใจ ความเป็นครอบครัวเดียวกันจะปรากฏออกมา เพราะฉะนั้นสไตล์การบริหารงานที่เป็น กันเอง อบอุ่น ขณะเดียวกันก็มีความเชื่อถือในตัวลูกน้อง ให้โอกาส ลูกน้อง ให้ความรับผิดชอบ และสร้างคนให้คนมีโอกาสพัฒนา ตนเอง ให้ไปลอง ให้ไปเรียนรู้ ได้รับผิดชอบ นี่เป็นลักษณะการบริหารงานของท่าน สรุปแล้วมีถึงสี่อย่างเป็นลักษณะการบริหารงานของท่าน มีเรื่องของน้ำใจเป็นบุคลิกส่วนตัว มีเรื่องของคุณธรรม มีเรื่องของสติปัญญาความสามารถ และมีเรื่องของลักษณะการบริหารงาน ที่โดดเด่นทั้งสี่เรื่อง

“อาจารย์ป่วยเป็นผู้ก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ซึ่งเน้นเรื่องการพัฒนาชนบท สาเหตุที่อาจารย์ป่วยตั้งมูลนิธินี้ก็ เพราะท่านรู้สึกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติช่วงนั้น ค่อนข้างทำให้รายได้ของคนรวยมากขึ้น แต่รายได้ของคนจนลดลง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ แผนฯ ไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการพัฒนา ท่านก็ให้ความคิดเห็นว่าจะวางแผนอย่างไรที่จะทำให้เศรษฐกิจโต ขึ้น ทำอย่างไรชาวบ้านท้องถิ่นจึงจะประกอบอาชีพดีขึ้น มีรายได้ มากขึ้น ท่านก็คงจะเห็นว่าในชนบทมีรายได้น้อย สมัยนั้นสลัม อาจจะมีย่อยด้วยซ้ำ คือในเมืองอาจจะมีคนจนน้อย แต่ในชนบท คนจนมีมาก การกระจายรายได้ในชนบทก็ยังไม่ทั่วถึง ก็คงจะไม่ได้ มองในแง่ความแตกต่างของรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท คือมอง ไปที่ชนบทก็เห็นเลยว่าคนยากคนจนเยอะ อย่างเช่นจังหวัดชัยนาท สมัยก่อนถือว่าเป็นจังหวัดที่ลำบาก บางส่วนของจังหวัดชัยนาท คล้าย ๆ อีสาน แท้จริงแล้ว น้ำขึ้นไม่ถึง เพราะฉะนั้นภาพของชนบท ก็คือภาพของความยากจน อาจารย์ป่วยมีจิตใจนึกถึงคนที่ด้อย โอกาสอยู่เสมอ นึกถึงคนที่ยังพึ่งตนเองได้น้อย คนเหล่านี้เป็นคน ส่วนใหญ่ของประเทศ ท่านคิดว่าน่าจะช่วยให้คนเหล่านี้มีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

“ตอนเริ่มโครงการมีความพยายามที่จะพัฒนาชนบทแบบ ผสมผสาน โดยที่ชาวบ้านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการพัฒนา ให้ครบทั้งสี่ด้าน คือ ด้านการทำมาหากิน ด้านการศึกษาเรียนรู้ ด้านสุขภาพอนามัย และด้านการจัดการตนเองหรือการปกครอง ตนเอง เป็นการร่วมมือกันจัดการตนเอง ถือว่าเป็นองค์ประกอบ ที่จะทำให้ครบวงจร ถ้าการพัฒนาครบทั้งสี่ด้านก็จะทำให้การพัฒนา มีพลังไปได้ โดยที่ชาวบ้านเป็นคนคิดคนพัฒนา โดยนัก พัฒนาเป็นเสมือนที่ปรึกษาให้ นักพัฒนาจะเกาะติดกับพื้นที่เข้าไป อยู่ในพื้นที่เลย ซึ่งในสมัยนั้นถือเป็นแนวคิดใหม่ นักพัฒนาจะเป็น ที่ปรึกษาให้แก่ชาวบ้าน และให้ชาวบ้านพัฒนาตนเองให้ครบทั้งสี่

ด้าน ก็เกิดเป็นสิ่งที่เรียกว่า ใช้แผนสี่ประสาน ต่อมาก็กลายเป็นแนวคิดที่เรียกว่าสี่กระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คือสี่ด้าน แต่ว่าแนวความคิดนี้เป็นของใหม่ ที่อาจารย์ป่วยทำก็เป็นโครงการนำร่อง ทดลองทำที่จังหวัดชัยนาท และอุทัยธานี ต่อมาจึงจะมีที่นครสวรรค์ แต่หลัก ๆ ก็คือที่ชัยนาท และอุทัยธานี ก็หวังให้เป็นโครงการนำร่อง เป็นต้นแบบเพื่อที่คนจะได้มาศึกษาเรียนรู้และนำไปใช้ต่อ นั่นเป็นโครงการแรก

“โครงการที่ ๒ ก็เกิดไล่เลี่ยกัน คือโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ให้นักศึกษาที่จบปริญญาตรีแล้วมีโอกาสได้ไปเรียนรู้ชีวิตชนบท ด้วยการเข้าไปสัมผัส ไปทำงาน และเรียนรู้กับชาวบ้านเป็นเวลาประมาณเก้าเดือน จบแล้วได้ประกาศนียบัตร

“ส่วนโครงการที่ ๓ เป็นโครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง เป็นโครงการที่ร่วมมือกันระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหิดล และเกษตรศาสตร์ เอาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองเป็นพื้นที่ดำเนินการ ก็คงจะประยุกต์หลักการพัฒนาแบบผสมผสาน ตามหลักของมูลนิธิบูรณะชนบทนั่นเอง แต่ว่าอาศัยกำลังนักศึกษา ซึ่งก็เป็นกิ่งอาสาสมัครหรืออาสาสมัคร ใช้วิชาความรู้ของมหาวิทยาลัยเข้าไปโครงการฯ ลุ่มน้ำแม่กลองถูกบังคับให้เลิกเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙ โครงการบัณฑิตอาสาสมัครยังทำต่อจนถึงทุกวันนี้ ส่วนมูลนิธิบูรณะชนบทก็ฟื้นฟูขึ้นมา ทว่าเปลี่ยนแนวทางให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ได้แรงบันดาลใจ ได้ความคิดหลักมาจากจุดเริ่มต้น แล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับทุกวันนี้ ก็ยังใช้หลักใหญ่ที่ว่า ชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนา พัฒนาแบบผสมผสานหลาย ๆ ด้าน ให้เป็นองค์ประกอบเดียวกัน ไม่ใช่พัฒนาทีละด้านก็มาตรงกับแนวคิดปัจจุบันที่เรียกว่า การพัฒนาแบบองค์รวม และแนวคิดที่มีประชาชนเป็นแกนหลัก ซึ่งก็กลายเป็นหัวข้อสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ที่เรากำลังยกร่างกันอยู่ คือการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง มีประชาชนเป็นหลัก และการพัฒนาที่ผสมผสานเป็นองค์รวม” ■

๙ | ความคิด และงานเขียน

เสียดายโอกาส

วันนั้นผมตื่นแต่เช้ามีด แต่รู้สึกว่าจะเป็นไข้ หนาว ๆ ร้อน ๆ คิดว่า จะไม่ไปโรงเรียน ตามปกติผมมักจะตื่นไปโรงเรียนเสมอแม้ว่า จะเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น ตาแดง คางทูม บางครั้งไปโรงเรียนแล้ว ครูเคยไล่ให้กลับบ้าน เพราะเกรงว่าจะติดเพื่อนนักเรียนอื่น ๆ

ที่เล่ามาข้างต้นและจะเล่าต่อไปนั้นเป็นเรื่องประมาณเกือบ ๔๐ ปีแล้ว เวลานั้นผมอายุประมาณสิบขวบเศษ ๆ

เมื่อผมล้างหน้าล้างตาเสร็จ ก็ปรากฏว่าบิดาของผมตื่นก่อน แล้ว บิดาของผมป่วยเป็นไข้ที่หลังอยู่หลายวัน ตามปกติท่านควร จะอยู่ในมุ้ง แต่เช้ามีดวันนั้นท่านก็ตื่นเช้า พอเห็นผมเข้าท่านก็รู้สึก ดีใจ เรียกว่า “ป่วย ไปซื้อจิกให้กินหน่อยเถิด”

บ้านเราอยู่ที่ตรอกวานิช ระหว่างตลาดน้อยกับวัดปทุมคงคา ถ้าไปซื้อจิกต้องเดินไปสำเพ็ง แม้แต่โรงเรียนผมก็ตั้งใจจะไม่ไปแล้ว ถ้าจะไปซื้อจิกให้เถิด ต้องผลัดผ้าใส่ร่งที่นุ่งอยู่เป็นกางเกง ต้องใส่ เสื้อใหม่ ต้องเดินไปสิบห้านาที เดินกลับมาสิบห้านาที ใครจะไป ? ทั้งตัวเราเองก็ตะครันตะครอไม่มีใครสบายอยู่แล้ว ผมอดเอียนอยู่ เดี๋ยวทำไม่ไม่ใช่คนอื่น ทำไมมาใช้ผมอยู่คนเดียว

บิดาของผมไม่พูดอะไร ท่านเป็นคนที่ไม่ช่างพูดอะไร ท่าน เป็นคนที่ไม่ช่างพูดเป็นปกติอยู่แล้ว แม้แต่จะดุลูกก็ไม่อยากพูด ผมคิดไปคิดมา เดี๋ยวใช้ทั้งที่ต้อไปซื้อจิกให้หน่อย แต่ได้กระบิด กระบวนอยู่แล้วตั้งครึ่งชั่วโมง และก่อนจะออกเดินทางไปซื้อที่สำเพ็ง ก็ต้องแสดงฤทธิ์ด้วยการทำหน้าเงาหน้างอกระพืดกระพืดให้ เป็นที่ประจักษ์

บ่ายวันนั้น บิดาของผมนอนหลับไปได้สักหนึ่งชั่วโมง หมอก็ มาเยี่ยม คลำดูชีพจร บิดาของผมสิ้นลมไปแล้ว

ทุกวันนี้ ผมยังเสียดายโอกาสในวันสุดท้ายแห่งชีวิตของบิดา ผม ท่านให้โอกาสผมรับใช้ท่าน แต่ผมไม่ได้รับโอกาสนั้นด้วย หน้าขึ้นตาบาน กลับทำให้ขุนหมองใจท่าน ขอดักตัวใด ๆ ฟังไม่ขึ้น ทั้งสิ้น รวมทั้งข้ออ้างว่าไม่มีใครสบาย

นักศึกษาที่รับผิดชอบในการจัดพิมพ์ *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์* ปี ๒๕๐๙ นี้ มาเร่งรัดให้ผมเขียนเรื่องให้ “อนุสรณ์” แปลว่า “ความรำลึก” ความรำลึกเรื่องแรกที่แล่นสู่สมอง คือ เรื่องที่เล่า มาให้อ่านในตอนข้างต้นนี้

นักศึกษาที่รักทั้งหลาย โอกาสในชีวิตของเรามีมีน้อยนัก ถ้าพลาดโอกาสไปจะเสียดายจนตาย เพราะในชีวิตน้อยนักที่เรา จะสอบแก้ตัวได้ ไม่เหมือนเราสอบที่มหาวิทยาลัย

วัยที่เราศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเป็นวันที่ดีที่สุดในชีวิตของ มนุษย์ทั้งชายและหญิง วัยหนุ่มสาวเป็นวัยที่ขึ้นบาน กำลังวังชาก็ แข็งกล้า สติปัญญาก็เฉียบแหลมที่สุดในอายุขัย พวกเราเพิ่งพ้น วัยเด็กมา และวัยเด็กนั้นก็ทุเรศเพราะไม่เพียงสา และพวกเราก็ ยังไม่บรรลุนิติภาวะ วัยผู้ใหญ่ที่ทุเรศเพราะมีเรื่องกวนใจต้อง รับผิดชอบจุกจิก การประกอบอาชีพก็เต็มไปด้วยอุปสรรคจิตใจ โจนเล่าเราจะปล่อยให้โอกาสแห่งวัยหนุ่มสาวล่วงผ่านไปโดยเปล่า ประโยชน์ อีกไม่ช้าเราหวังจะได้รับยกย่องเป็นเศรษฐศาสตร์ บัณฑิต เราได้ถือโอกาสรับและแสวงหาวิชาความรู้ที่จริงที่แน่นแฟ้น สมกับที่จะเป็นบัณฑิตจริง ๆ หรือ ? หรือเราจะเกาะโชคให้น่า ชื่อบัณฑิตมาสู่เรา โดยภายในสมองของเราคงอยู่ มีแต่ความ ท้องจำบวกด้วยโชค ? เราได้ถือโอกาสหรือเปล่าที่จะฝึกฝน ความคิดของเราด้วยการอ่าน การฟัง การคิดทบทวนและการสร้าง พลังแห่งความคิดของมนุษย์ขึ้นแก่ตัวเรา ? เราจะถือโอกาสหรือไม่ ที่จะปักเข็มแห่งความคิดของเราไปสู่ทิศแห่งธรรมะ ซึ่งเป็นทิศเดียว ที่มีความสว่างแห่งชีวิตและเกียรติ ? เรามีเครื่องมือพร้อมในวัยนี้ เรามีโอกาสเดียว...เสียดายโอกาส ■

(เขียนเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๙ พิมพ์ครั้งแรกใน *อนุสรณ์ เศรษฐศาสตร์* ๒๕๐๙)

คุณภาพแห่งชีวิต

ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกติด

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง ๒-๓ ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวผมหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียน จะได้มีความรู้หาเงินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่าพ่อแม่ผมจะรวยหรือจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแค้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมาย ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องมิใช่มีแม่ ไม่มีการข่มขู่กดขี่หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษยทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผม ได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศ ด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคา

ยุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นกรรมกร ผมก็ควรจะมีหุ้นส่วน มีส่วนในโรงงาน บริษัท ห้างร้านที่ผมทำอยู่

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่น ๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณามากนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์ รักษาพยาบาลอย่างถูกอย่างดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะวรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่าง ๆ เทียวงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสร หรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ

เมื่อผมก็ต้องการโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคนควรจะได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ คือ

ตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่น ๆ บ้าง

ตายแล้ว เผาผมเกิด อย่างฝัง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีตองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนาที่จะควรให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบ ขอความสุขสวัสดิ์และสันติสุขจงเป็นของท่านทั้งหลาย และพระท่านกล่าวไว้ดังนี้ เกี่ยวกับความสวัสดิ์

“เราตถาคตไม่เห็นความสวัสดิ์อื่นใดของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียร ความสำรวมอินทรีย์ และความเสียสละ” ■

คัดจากภาคผนวกของบทความเรื่อง “ข้อคิดเรื่องการพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับ ค.ศ. ๑๙๘๐” (ซึ่งเดิมเขียนเป็นภาษาอังกฤษ) และพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๖

จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง

เรียน นายท่าน เกียรติกอง

ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ

กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

เรียน พี่ท่าน ที่รักใคร่นับถือเป็นส่วนตัว

สักสองปีเศษก่อนที่ผมจะได้จากหมู่บ้านไทยเจริญที่รักของเรามาอยู่ห่างไกล พี่ท่านในฐานะผู้ใหญ่บ้าน ได้จัดการสองอย่างที่ผมและใคร ๆ เห็นว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับหมู่บ้านเรา โดยเฉพาะสำหรับอนาคตของชาวไทยเจริญ คือได้จัดให้มีกติกาหมู่บ้านเป็นข้อบังคับสูงสุด แสดงว่าต่อไปชาวบ้านไทยเจริญจะสามารถยึดกติกาหมู่บ้านเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งดีกว่าและทำให้เจริญกว่าที่จะปกครองกันตามอำเภอใจของคนไม่กี่คน กับเปิดช่องให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองหมู่บ้านได้โดยสันติวิธี นั่นอย่างหนึ่งกับอีกอย่างหนึ่งพี่ท่านได้อำนวยให้ชาวบ้านเลือกกันขึ้นมาเป็นปากเสียงแทนกัน ผู้ได้รับเลือกกันก็รวมกันเป็นสมัชชาหมู่บ้านมีอำนาจหน้าที่พิจารณาระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ สำหรับหมู่บ้านของเรา โดยถือหลักประชาธรรม คือธรรมเป็นอำนาจไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม-และธรรมเกิดจากประชาชน รวมความว่าอำนาจสูงสุดมาจากธรรมของประชาชนในหมู่บ้านไทยเจริญทั้งหมด

เมื่อกติกาหมู่บ้านถือกำเนิดมาแล้วก็ดี และเมื่อได้มีสมัชชาหมู่บ้านขึ้นแล้วก็ดี ผมเองก็ไม่แน่ใจนักว่ากติกาทุกข้อถูกใจผมและไม่แน่ใจว่าสมาชิกของสมัชชาทุกคนเป็นคนดี แต่ผมก็ยังนิยมยินดีในท่านผู้ใหญ่บ้านท่าน เกียรติกอง ที่ได้อุตสาหะสร้างสรรค์ให้มีกติกา ดีกว่าไม่มี และให้มีสมัชชา ดีกว่าไม่มี

บัดนี้ อนิจจา ผมจากหมู่บ้านไทยเจริญมาอยู่ไกลไม่ได้นาน ได้ทราบข่าวว่าพี่ท่านเปลี่ยนใจโดยกะทันหัน ร่วมกับคณะของพี่ท่านบางคน ประกาศเลิกเลิกกติกาหมู่บ้าน และเลิกสมัชชาเสียโดยสิ้นเชิง หวนกลับไปใช้วิธีปกครองหมู่บ้านตามอำเภอใจของผู้ใหญ่บ้านกับคณะ ซึ่งในกรณีนี้ก็ยังคงเป็นพี่ท่าน กับรองผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านชุดเดิมนั่นเอง เพียงแต่มีน้อยคนลง

เหตุผลต่าง ๆ ที่พี่ท่านกับคณะแถลงให้ทราบว่าเป็นอนุสนธิ

แห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ผมได้พิจารณาใคร่ครวญและทบทวนโดยละเอียดแล้ว กับได้ใช้เวลาพิจารณาด้วยว่า เมื่อได้เลิกกติกาหมู่บ้านแล้ว ข้อต่าง ๆ ที่ร้ายอยู่นั้น จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้กลับกลายเป็นดีไปได้หรือไม่ ก็ยังไม่เห็นมีท่าทีว่าจะบันดาลให้กลับกลายเป็นดีได้อย่างที่อ้าง บางเรื่องกลับร้ายมากขึ้นด้วยซ้ำ เช่น เรื่องความไม่สงบตามชายหมู่บ้านของเรา เป็นต้น ผมสังเกตเรื่องจากที่ห่างไกลแล้วก็ยังไม่พอ ยังไม่แน่ใจ เมื่อมีโอกาสผมก็เดินทางมาแวะที่บ้านไทยเจริญสองครั้งเพื่อดูด้วยตา และฟังด้วยหู ผลลัพธ์ที่ยืนยันตามความเห็นเดิมนั่นเอง เพราะปัญหาความสงบเรียบร้อยก็ตี ภัยจากภายนอกหมู่บ้านก็ตี ปัญหาเศรษฐกิจก็ตี ปัญหาสังคมก็ตี ปัญหาเยาวชนก็ตี ปัญหาเหล่านี้น่าจะแก้ไขได้ทั้งสิ้น ถ้าได้ทำกันจริงจัง โดยไม่ต้องเลิกกติกาหมู่บ้าน ถ้าจำเป็นจริง ๆ จะยุบสมัชชาเสียให้เลิกกันมาใหม่ก็ทำได้ ข้อสำคัญที่สุดก็คือการจำกัดสิทธิของมนุษย์ การห้ามชาวบ้านไทยเจริญมิให้ใช้สมองคิด ปากพูด มือเขียนโดยเสรี และมีให้ประชุมปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการปกครองหมู่บ้านที่รักของเราทุกคนโดยเสรีนั้น กลับเป็นการตัดหนทางมิให้หมู่บ้านไทยเจริญได้รับประโยชน์จากสมองอันประเสริฐของชาวบ้าน ทั้งในฐานะปัจเจกชน และในฐานะส่วนรวมด้วย

พี่ท่านอาจจะแย้งผมได้ว่า เท่าที่มีการเปลี่ยนแปลงมา ก็เห็นแต่เจ้าหน้าที่หมู่บ้านและประชาชนชาวบ้านอนุโมทนาสาธุกันโดยทั่วไป จะมีเสียงคัดค้านบ้างก็เพียงคนโง่ ๆไม่กี่คน ผมขอเรียนด้วยความเคารพว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านนั้นเขาได้ประโยชน์จากการเลิกสมัชชา ไม่ต้องยุ่งหัวใจกับสมาชิกสมัชชา พูดกันง่าย ๆ คือ ไม่มีใครขัดคอ ส่วนชาวบ้านนั้น พี่ท่านก็ทราบดีว่า ชาวบ้านไทยเจริญส่วนใหญ่ถือคาถารักษาตัวรอดเป็นยอดดี ผมขอยืนยันว่าผมเองก็เคยเป็นหัวหน้างานมาแล้ว จะทำถูกทำผิดหาคนแย้งหาคนโต้เถียงได้ยาก เพราะเขารู้จักรักษาตัวรอดเป็นยอดดีทั้งนั้น ส่วนที่ว่ามีเสียงคัดค้านแต่เพียงน้อยนั้นก็จริง แต่จริงเพราะเหตุว่ายามพอกอาวุธของพี่ท่านและคณะคอยปรามอยู่ตั้งแต่ต้นมือแล้ว โดยใช้ความเกรงกลัวเป็นเครื่องบันดาลให้มีเสียงคัดค้านอ่อนลง ๆ ถ้าอยากทราบชัดว่าชาวบ้านมีความจริงใจ

อย่างไร ก็ลองเลิกรื้อชูเชิญทำให้หว่าดกลัวเสียเป็นไร

อย่างไรก็ตาม ที่ผมบันทึกมา ก็หาได้ประสงค์ที่จะกล่าวแย้ง ที่ทำนุเป็นสำคัญไม่ ผมใครจะเรียนเสนอข้อที่พัวพันกับผมเห็นพ้อง ต้องกันเป็นจุดเริ่มต้น นั่นคือ เราจะพัฒนาบ้านไทยเจริญให้เจริญ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

การพัฒนานั้นต้องพัฒนาให้สมบูรณ์ทุกด้าน จึงจะเกิดประโยชน์จริงจิง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสงบเรียบร้อย ด้านศีลธรรม ด้านวัฒนธรรม ด้านปัญญาและการศึกษาและด้านการปกครองเป็นอาทิ

ในด้านการปกครอง ตั้งแต่ผมรู้จักที่พัวพันจนรักใคร่นับถือ เป็นส่วนตัวมากกว่ายี่สิบปี ผมได้ยืนอยู่เสมอว่าที่พัวพัน (และคณะ) นิยมเสรีประชาธิปไตย (ฝ่ายแดงจำกัดเสรีประชาธิปไตย เราเคยอ้าง อยู่เสมอซึ่งก็เป็นความจริง) จึงได้ต่อสู้หาใช้เวลา ความพินิจ พิจารณา สมองและเงินทองของหมู่บ้านร่วมสิบปี ทำการศึกษาของ หมู่บ้านขึ้นมา ที่ที่พัวพัน (และคณะ) นิยมหลักเสรีประชาธิปไตยนั้น ผมก็นิยมด้วยอย่างจริงใจ ทุกวันนี้ในหมู่บ้านที่เจริญทั้งหลาย เขามักจะสนใจกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ซึ่งหากเป็นพิษ ก็จะเป็นภัยแก่มนุษยชาติอย่างใหญ่หลวง เขาเกรงผลร้ายของวิทยาศาสตร์ เมื่อเรานำไปใช้ในทางที่ผิด เช่น กลิ่นไอน้ำมันรถยนต์ คิว้นดำ จากโรงงาน การใช้สารเคมีในทางที่เป็นพิษแก่กลุ่มน้ำและดินป่า ฟ้าเขา เป็นต้น สำหรับหมู่บ้านไทยเจริญของเราก็มีสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษอยู่เป็นอันมาก แต่ผมว่าอะไรก็ไม่ร้ายเท่าพิษของความเกรงกลัวซึ่งเกิดจากการใช้อำนาจชูเชิญ และการใช้อำนาจโดยพลการ (แม้ว่าจะใช้ในทางที่ถูก) เพราะความเกรงกลัวย่อมมีผลสะท้อน เป็นพิษแก่ปัญญา เมื่อปัญญาเป็นพิษแล้ว ในบางกรณีก็กลายเป็น อัมพาตใช้อะไรไม่ได้ บางกรณียิ่งร้ายไปกว่านั้น ปัญญาเกิดผิด สำแดง อัดอั้นหนัก ๆ เข้าเกิดระเบิดขึ้น อย่างที่เกิดมีมาแล้วใน หมู่บ้านอื่น ๆ หลายแห่ง ทุกวันนี้อ่านหนังสือพิมพ์แต่ละวันก็พบโดยทั่วไป

ภัยจากภายนอกหมู่บ้านไทยเจริญนั้น ผมเห็นด้วยกับที่พัวพัน ว่าต้องขจัดให้สิ้นไป แต่ถ้าหมู่บ้านของเรามีแต่การใช้อำนาจ ไม่ใช่ สมองไปในทางที่ควรเช่นที่บรรพบุรุษไทยเราเคยใช้มา จนสามารถ รักษาเอกราชได้มาช้านาน เมื่ออำนาจทำให้กลัว ทางชีววิทยา ท่านว่าไว้ว่าเส้นประสาทบังคับให้หลับตาเสีย และเวลาหลับตา นั้นแหละ เป็นเวลาแห่งความทายนะ ปรปักษ์ของเราจะถือโอกาส เราหลับตาเมื่อใด เขาได้เปรียบเมื่อนั้น

อีกประการหนึ่งที่ผมเห็นว่าสำคัญมาก คือที่พัวพันก็ทหกลิบเศษ ผมก็ใกล้จะทหกลิบเข้าไปทุกที ต่างก็จะลาลอกกันไปไม่ช้า ผมก็มีความทะเยอทะยานเช่นเดียวกับที่พัวพัน ที่จะทั้งโลกและหมู่บ้าน

ไทยเจริญไว้ให้ลูกหลาน เป็นโลกและหมู่บ้านที่น่าอยู่ มีความสงบสุข เป็นไทยสมชื่อ และเจริญสมหวัง ปัจจัยสำคัญของความเป็นไทย และความเจริญ คือ ความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรในหมู่บ้านของเราโดยสันติวิธี และเป็นไปตามกติกา ถ้าเราทำได้เพียงเท่านี้ แม้จะไม่สามารถทำอย่างอื่นได้มากนัก ผมว่าที่พัวพันจะมีบุญคุณ แก่เยาวชนของเราอย่างเหลือหลาย

บางคนอาจจะตั้งปัญหาว่า เยาวชนทุกวันนี้ควรหรือที่จะ ส่งเสริมให้มีสิทธิและเสรีภาพตามกติกาหมู่บ้าน น่าสนับสนุนละหรือ ทุกวันนี้ความประพฤติของเยาวชนมักจะเลวทรามน่าหมั่นไส้ ผมเอง ก็หมั่นไล่อู่หลายครั้งหลายหน แต่ที่พัวพันเองก็มอบหมายให้ผม เกลือกกลั้วมากับเยาวชนเป็นเวลาหลายปี เมื่อผมพิจารณาด้วยความเที่ยงธรรมแล้ว ผมกลับรู้สึกภาคภูมิใจในเยาวชนของหมู่บ้าน ไทยเจริญเรา แทนที่จะรู้สึกหมั่นไส้ เขาสงบเสถียรเข้มแข็งตัว และ คารวะพวกเรามากกว่า และผิดกับที่เห็นมาในหมู่บ้านอื่น ๆ ผม เห็นใจเยาวชนที่เขาได้รับการสั่งสอนจากพวกเราให้รักหลักประชา ธรรม (ซึ่งก็ถูกต้อง) ให้รักและนิยมเสรีภาพในการคิด การพูด การเขียน และการสมาคม (ซึ่งก็ถูกต้องปรากฏในกติกาหมู่บ้าน ตลอดมาทุกกติกา) และเขานำเอาคำสั่งสอนของพวกเรานั้นเอง ไปประทับหัวใจของเขา พอหมู่บ้านมีกติกาขึ้น เขาก็ดีใจ เพราะ เป็นไปตามความคาดหวังของเขาซึ่งตรงกับคำสั่งสอนของพวกเรา แต่กติกาที่มีชีวิตอยู่ไม่นาน ก็ถูกปลิดไปโดยฉับพลัน และไม่มีอะไร ให้ความหวังได้แน่นอนว่าจะคืนชีพกลับมากำหนดเมื่อใด ใครเล่า จะไม่เสียตาย ใครเล่าจะไม่ผิดหวัง เพราะเขาคาดหวังว่าจะได้มี ส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ไทยเจริญตามกติกาของ หมู่บ้าน แต่กระนั้นก็ตาม เยาวชนของเราก็ยังตั้งอยู่ในความสงบ พยายามข่มความกลัวบ้างเมื่อพูดจาอ้อรองแก่พวกเรา เพราะเขายังเชื่อในเจตนาอันดีของคนรุ่นเรา อย่างนี้จะไม่เอ็นดูจะไม่เมตตา กรุณา และภาคภูมิใจในเยาวชนของเราได้อย่างไร

ด้วยเหตุผลนานาประการที่ผมได้เรียนมาข้างต้น และด้วยความรักใคร่เคารพในที่พัวพัน ผมจึงขอเรียนวิงวอนให้ได้โปรดเร่งให้ มีกติกาหมู่บ้านขึ้นเกิดโดยเร็วที่สุด ในกลางปี ๒๕๑๕ นี้ หรืออย่างช้า ก็อย่าให้ข้ามปีไป โปรดอำนวยการให้ชาวบ้านไทยเจริญมีสิทธิเสรีภาพ ตามหลักประชาธิปไตย สามารถเลือกตั้งสมาชิกขึ้นโดยเร็วอย่าง ที่ที่พัวพันได้ทำมาแล้ว ก็จะเป็นบุญคุณแก่ชาวบ้านไทยเจริญอย่าง เหลือคณนาทั้งในปัจจุบันและอนาคตกาล

ด้วยความเคารพนับถือ

เข้ม เย็นยิ่ง

พิมพ์ครั้งแรกใน เศรษฐศาสตร์สาร ฉบับชาวบ้าน ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ มีนาคม ๒๕๑๕

บันทึกประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี

อนุสนธิของจดหมายนายเข้ม

จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง
ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร ข่าวบ้าน
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓
เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

นายเข้มเขียนจดหมายถึงนายท่าน เมื่อ กุมภาพันธ์ปีนี้ เพราะเหตุหลายประการ บางประการได้กล่าวไว้ในจดหมายนั้นแล้ว แต่ยังมีเหตุจริงใจอย่างอื่นอีก เช่น

ก. คนไทยที่ใฝ่เสรีภาพจำนวนมากอยากจะเขียน อยากจะพูดเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพกลับมาโดยเร็ว แต่ไม่สามารถร่วมกันแสดงออกมาได้ (ตัวอย่าง โปรดดูละครเรื่อง "เมื่อฉันสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเองในอาณาจักรแห่งความกลัวที่ฉันฝันไป" ในคอลัมน์ปฏิกริยา ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มีนาคม ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นเรื่องจริง)

ข. หนุ่มสาวนิสิตนักศึกษาที่นิยมในสันติวิธีไม่สามารถแสดงความเห็นให้ประจักษ์ได้ มีหน้าซ้ำถูกปรามและถูกสะกดรอยตามทั่วไป ถ้าผู้รักสันติที่เป็นผู้แทนนิสิตนักศึกษาเหล่านี้ถูกปรามและประณามหนักเข้า ผู้ที่มีหัวรุนแรงจะเฟื่องขึ้นในกลุ่มนิสิตนักศึกษาและอาจจะเกิดเรื่องร้ายขึ้นได้

ค. เหตุการณ์ภายในประเทศร้ายลงทุกที ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสงบเรียบร้อย หรือการปกครองเมื่อได้ยุบเลิกรัฐธรรมนูญแล้ว การบริหาร ๔-๕ สายก็ยังสับสนอลหม่าน ไม่มีท่าว่าจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้โดยเร็ว

ง. ปัญหาการเมืองต่างประเทศรุนแรงเข้าทุกวัน การจำกัดเสรีภาพยิ่งจะก่ออุปสรรคในการคิดแก้ปัญหาขึ้นยิ่งขึ้น เพราะประชาชนประหนึ่งว่าไม่ใช่ธุระ มิได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อแก้ปัญหาของชาติ ทั้ง ๆ ที่ปัญหาคำคัญนี้จะแก้ไขได้ด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทั่วประเทศ

ผมมีฐานะปานนี้ แก่ปานนี้แล้ว ถ้าไม่จับเรื่องและริเริ่มจะคอยให้ใครริเริ่มก็กระไรอยู่

ผมได้พูดได้เขียนเสมอว่า トラบโดที่ยังไม่พ้นเกษียณอายุราชการ จะไม่ขอรับตำแหน่งการเมืองใด ๆ เป็นอันขาด การเขียนจดหมายนายเข้มไม่ใช่การขอรับตำแหน่งการเมือง แต่เป็นการ

ใช้สิทธิเสรีภาพของพลเมืองไทยผู้หนึ่ง

ส่วนที่มีผู้บันทึกว่า จะหาเสียงจากนิสิตนักศึกษา นั้น จำเป็น
ละหรือที่จะหาเสียง ? จำเป็นละหรือที่จะต้องตอบมากไปกว่านี้ ?

ความสำคัญยิ่งของสันติวิธี

ถ้ายึดมั่นในหลักประชาธิปไตยแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อได้มา
ซึ่งประชาธิปไตยนอกจากสันติวิธี

การใช้อาวุธขู่เข็ญประหัตประหารกันเพื่อประชธรรมนั้น
แม้จะสำเร็จอาจจะได้ผลก็เพียงชั่วคราวช่วยยาม จะไม่ได้ประชธรรม
ถาวร เมื่อฝ่ายหนึ่งใช้อาวุธแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ ก็ย่อมคิดใช้อาวุธ
โต้ตอบ เมื่ออาวุธปะทะกันแล้วจะรักษาประชธรรมไว้ได้อย่างไร
ตัวอย่างมีทั่วไปในแอฟริกา เอเชีย อเมริกาใต้ และผู้ที่สมคบกัน
ใช้อาวุธแสวงอำนาจนั้น ภายหลังก็มักจะแตกแยกกันเพราะชิง
อำนาจกัน ใช้อาวุธต่อสู้ซึ่งกันและกันอีก ไม่มีที่สิ้นสุด

สันติวิธีเพื่อประชธรรมนั้น เมื่อใช้กับฝ่ายที่มีอาวุธ ก็ไม่แน
ว่าจะกระทำสำเร็จ และแม้จะสำเร็จก็ต้องใช้เวลานาน เช่น
มหาตมาคานธีใช้กับอังกฤษ ต้องระงำลำบาก ต้องมานะอดทน
เด็ดเดี่ยว ต้องอาศัยความกล้าหาญมากกว่าผู้ที่ใช้อาวุธ เพราะ
มือเปล่าต้องเผชิญกับอาวุธ

สมมุติว่า เราปักใจท้อเสียก่อนว่าสันติวิธีจะไม่สามารถนำ
ประชธรรมมาได้ (ความจริงไม่น่าท้อเสียก่อน) สมมุติว่าไม่มีหวัง
สำเร็จก็น่าคิดว่าควรจะทำหรือควรจะทำควรเขียนเพื่อเสรีภาพ
หรือสำหรับผม แม้จะไม่มีหวังสำเร็จ ก็อดเขียนอดพูดไม่ได้ มิ
ฉะนั้นแล้วจะดับใจเหลือประมาณเพราะขัดหลักการในใจ จะ
เสียตายนโอกาส จะมองหน้าเพื่อนฝูง พี่น้อง ลูกหลาน ลูกศิษย์ไม่ได้

ชาวรัสเซียเพียงหยิบมือที่คัดค้านรัฐบาลโซเวียตที่กำจัด
เสรีภาพนักเขียนและศิลปิน และที่ยกทัพเข้ายึดเชกโกสโลวาเกีย
เขาไม่ได้คาดหวังว่าจะทำสำเร็จได้ผลแต่เขาก็ทำ เมื่อถูกจับขึ้นศาล
เขาแถลงว่า "พวกข้าพเจ้าทราบตระหนักดีว่า จะถูกจับและฟ้อง
ด้วยข้อหาเท็จ ด้วยการปลุกพยานเท็จ (เขาใช้สันติวิธีประท้วง
แต่ถูกหาว่าก่อการจลาจล) และทราบล่วงหน้าแล้วว่า จะต้องโทษ
หนักและทารุณเพียงใด (ถูกส่งเข้าค่ายกักกันและให้ทำงานหนัก
คนละหลาย ๆ ปี) แต่พวกข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องแสดงให้โลกทราบว่า
ในโซเวียตรัสเซียยังมีราษฎรหลายคนที่ไม่ชอบให้รังแกเชกโกสโล
วาเกีย" ทุกวันนี้ก็มีผู้ประท้วงรัฐบาลโซเวียตอยู่ และมีหนังสือพิมพ์
ใต้ดิน เช่น *Diary of Current Events* ออกเผยแพร่วางลับอยู่ทั่วไป

ผู้รักเสรีภาพในยุโรป แอฟริกา อเมริกาใต้ และเอเชีย ยัง
ยืนหยัดป้องกันสิทธิเสรีภาพด้วยสันติวิธีอยู่เป็นอันมาก ไม่ว่าจะมิหวัง

สำเร็จหรือไม่

สรุปความว่า สันติวิธีเป็นวิธีเดียวเพื่อประชธรรมถาวร
คงต้องใช้เวลานาน คงต้องเสียสละ คงต้องกล้าหาญเด็ดเดี่ยว
เป็นพิเศษ คงเป็นที่เย้ยหยันของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง
ความมานะอดทนย่อมตามมาเอง

วิธีสันติ

จุดหมายปลายทาง คือสิทธิเสรีภาพของประชาชนทาง
การเมือง ซึ่งเราเรียกว่าประชธรรม คือธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่
อำนาจเป็นธรรม (ประชาธิปไตยเดี๋ยวนี้ใช้กันจนเพื่อความหมายไป)
บ้านเมืองที่มีประชธรรมนั้นมีชื่อมีแป ไม่ไข่ปกครองกันตาม
อำเภอใจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ประชธรรมย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่
ไม่ต้องการประชธรรม ก็ย่อมไม่มีทางที่ใครจะหยิบยื่นให้

ฉะนั้นจุดเริ่มต้นและจุดหมายสุดท้าย คือประชาชนชาวไทย
สิทธิเสรีภาพของประชาชนไทย

ในบรรดาประชาชนนั้น ไม่ว่าแห่งใด ย่อมมีผู้นำ ในกรณีนี้
คือ ผู้ที่ได้สำนึกแล้วในสิทธิเสรีภาพ และใครเล่าที่ได้สำนึกเช่นนี้
ถ้าไม่ใช่ผู้ที่ได้มีวาสนาได้รับการศึกษา ทั้งภายในและภายนอก
ประเทศ เมื่อมีวาสนาถึงเพียงนี้ก็ย่อมต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบ
มากกว่าผู้อื่น การนำไม่ใช่เป็นสิทธิหรืออภิสิทธิ์ แต่เป็นหน้าที่

วิธีการแยกได้เป็นสองระยะ

๑. วิธีระยะยาว

๑.๑ พยายามพูด เขียน เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของมนุษย์
อย่าให้ประทีปดับ ถ้ามืดไปนาน ๆ จะลืมนั่นกันได้ง่าย

๑.๒ แต่ละคนที่รักเสรีภาพ พยายามปฏิบัติหน้าที่การงาน
ของตนให้ดีเด่นด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อย่าให้มีมลทิน ทำประโยชน์
ให้แก่คนหมู่มากทั้งในชนบทและในเมือง จะเป็นที่ยกเคารพและ
ศรัทธาแก่ประชาชนเอง แม้ว่าจะลำบากและใช้เวลานาน

๑.๓ การรักษาประชธรรมนั้น ป้องกันง่ายกว่าแก้ เมื่อมี
รัฐธรรมนูญเมื่อใด รวบรวมกันเป็นปีกแผ่น เป็นสมาคม เป็นชุมนุม
เพื่อสงวนรักษาและป้องกันรัฐธรรมนูญ มิให้ใครยุบเลิกไปอีก
การป้องกันรัฐธรรมนูญมิใช่หมายความว่า แก้อรัฐธรรมนูญไม่ได้
เปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ แต่ต้องเป็นไปโดยชอบธรรมและสันติวิธี
แห่งกฎหมาย

๑.๔ หากเกิดกรณีที่ต้องป้องกันรัฐธรรมนูญ
เมื่อผู้รักเสรีภาพเป็นที่เชื่อถือเคารพของประชาชนได้รวบรวมกัน

เป็นปีกแผ่นดังกล่าแล้ว ก็ย่อมจะหาวิธีอันสันติ ได้รับความสนับสนุนจากประชาชน สามารถป้องกันเหตุร้าย เช่น การยึดอำนาจด้วยอาวุธ เป็นต้น ได้โดยง่าย สมมุติว่าผู้รักเสรีภาพเหล่านั้นเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียง เป็นพ่อค้าที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นนักวิทยาศาสตร์สำคัญ เป็นจิณตักวิ เป็นศิลปินเอก ฯลฯ รวมกันมีจำนวนมากพอ ใช้สันติวิธี ไม่ร่วมมือกับผู้ใช้อำนาจจะเลิกล้มรัฐธรรมนูญ ก็คงจะได้ผลดีกว่าที่ต่างคนต่างนั่งนอนงอมืองอเท้า ให้เสื่อมสิทธิเสรีภาพไป

๑.๕ ข้อที่ควรระวังคือ ผู้รักเสรีภาพที่มีการศึกษาสูงนั้น มักจะแตกสามัคคีกันง่าย เท่าที่ได้มีการปกครองระบบรัฐสภามาก็สี่สิบปี ล้มลุกคลุกคลานตลอดมา เพราะเหตุสำคัญเหตุหนึ่งคือความแตกสามัคคีในบรรดาผู้ไม่เสรีภาพ มักจะทะเลาะโกรธเคืองกันในเรื่องเล็กน้อย มีการปะทะกันส่วนตัวทั้งทางคารมและการกระทำ ทั้ง ๆ ที่ไม่เสรีภาพอยู่ด้วยกัน ฉะนั้นขอให้ผู้ไม่เสรีภาพทั้งหลายปรองดองกัน ผันผ่อนหย่อนตามกันบ้างเพื่อประโยชน์ในหลักใหญ่ คือการแสวงและสงวนสิทธิและเสรีภาพ

๑.๖ ถ้าใครกระทำได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วยังพลาดพลั้งไปอีก ก็ควรคิดเสียว่าการได้มาซึ่งของดี คือสิทธิเสรีภาพนั้น ต้องลำบากจึงจะสำเร็จ และกลับกัน เมื่อลำบากแล้วได้มาต้องเป็นของดีแน่ เมื่อพลาดไปแล้วก็ต้องเริ่มกันใหม่ มานะก่อให้เกิดสำเร็จ (คนอายุเกิน ๕๐ อย่างผมคงจะไม่มีความเห็นประสบการณ์แท้จริงในประเทศไทย แต่คนที่ไม่เกิน ๕๐ คงจะมีหวัง)

๒. วิธีในปัจจุบัน

๒.๑ แต่ละกลุ่มของผู้รักเสรีภาพคงจะอยู่ห่างไกลกันบ้าง แต่ก็ควรจะสัมพันธ์ติดต่อกันอยู่เสมออย่าให้ขาดสาย เพื่อให้ทราบกันและกันว่าใครบ้างคิดอย่างเดียวกัน จะได้แลกเปลี่ยนทัศนะกันได้เสมอ

๒.๒ แต่ละกลุ่มของผู้รักเสรีภาพควรศึกษาภาวะและข้อเท็จจริง ความเคลื่อนไหวภายในประเทศไทยอยู่เสมอ

๒.๓ ในการแลกเปลี่ยนข่าวสารภาวะและทัศนะความคิดเห็นกันหลาย ๆ กลุ่มคงจะต้องอาศัยมีศูนย์กลางเพื่อสัมพันธ์กันได้สะดวก คงจะตกลงกันหาศูนย์ได้ไม่ยากนัก

๒.๔ เพื่อให้ประทีปแห่งเสรีภาพคงส่องสว่างอยู่ตลอดไปไม่เลือนราง แต่ละคน แต่ละกลุ่ม ควรจะเขียนและพูดเรียกร้องประชาธิปไตยมาโดยเร็วที่สุด โดยไม่ขาดสาย (ผมจะเขียนอยู่เรื่อย ๆ ใครจะเขียนหรือไม่ไม่สำคัญ แต่ถ้าช่วยกัน ผลัดกันเขียนก็จะมีน้ำหนักมากขึ้น) และควรจะศึกษาว่ารัฐธรรมนูญที่เราจะได้มาในอนาคตนั้น ควรจะมีรูปและสาระอย่างไรจึงจะเข้าหลัก

ประชาธิปไตย ความคิดเห็นที่ได้จากการศึกษานั้น ก็ควรเผยแพร่ให้ทราบกันโดยเปิดเผย

๒.๕ ผู้ที่ไม่เสรีภาพทุกคน ทุกกลุ่ม ควรจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกรณีที่ผู้ใดผู้หนึ่งถูกประทุษร้าย หรือจำกัดเสรีภาพ เนื่องด้วยการกระทำเพื่อเสรีภาพประชาธิปไตย การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเช่นนี้ย่อมจะต้องร่วมกันเป็นจำนวนมากพอ จึงจะสามารถทำให้เกิดผลได้ทั้งทางตรง คือช่วยได้จริง และทางอ้อม คือช่วยให้เกิดมติดำเนินมีเมตตาแก่ผู้ที่ได้ทุกข์ กรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือนี้ควรเป็นไปโดยสันติวิธี

ข้อความต่าง ๆ ในบันทึกนี้เขียนขึ้นเพื่อเสนอเป็นความเห็นสำหรับพิจารณากัน ใครไม่เห็นด้วยในสาระสำคัญก็ไม่จำเป็นต้องเชื่อถือหรือปฏิบัติตาม รายละเอียดต่าง ๆ นั้นแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แต่หลักการที่ขอยึดมั่นเปลี่ยนไม่ได้ คือสันติวิธีเพื่อประชาธิปไตย

เคมบริดจ์ สหราชอาณาจักร

๒๗ เมษายน ๒๕๑๕

พิมพ์ครั้งแรก ใน สันติประชาธิปไตย ๒๕๑๖

ความรุนแรงและรัฐประหาร

๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

เจตนาและความทารุณโหดร้าย

๑. ในวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เวลาประมาณ ๙.๓๐ น. ตำรวจไทยโดยคำสั่งของรัฐบาลเสนีย์ ปราโมช ได้ใช้อาวุธสงครามบุกเข้าไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังไม่เลือกหน้า และมีกำลังของคณะกระทิงแดง ลูกเสือชาวบ้าน และนวพลเสริม บ้างก็เข้าไปในมหาวิทยาลัยกับตำรวจ บ้างก็ล้อมมหาวิทยาลัยอยู่ข้างนอกเพื่อทำร้ายผู้ที่หนีตำรวจออกมาจากมหาวิทยาลัย ผู้ที่ถูกยิงตายหรือบาดเจ็บก็ตายไป บาดเจ็บไป คนที่หนีออกมาข้างนอกไม่ว่าจะบาดเจ็บหรือไม่ ต้องเสี่ยงกับความทารุณโหดร้ายอย่างยิ่ง บางคนถูกแขวนคอ บางคนถูกราดน้ำมันแล้วเผาทั้งเป็น คนเป็นอันมากก็ถูกซ้อม ปรากฏตามข่าวทางการว่าตายไป ๔๐ กว่าคน แต่ข่าวที่ไม่ใช่ทางการว่าตายกว่าร้อยและบาดเจ็บหลายร้อย

ผู้ที่ยอมให้ตำรวจจับแต่โดยดีมีอยู่หลายพันคน เป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายมหาวิทยาลัย เป็นประชาชนธรรมดา ก็มี เป็นเจ้าหน้าที่และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งได้รับคำสั่งให้เผด็จการสถานที่และทรัพย์สินของมหาวิทยาลัยก็มีไม่น้อย

เมื่อนำเอาผู้ต้องหาลงไปยังสถานีตำรวจ และที่คุมขังอื่น มีหลายคนที่ถูกตำรวจซ้อมและทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ บางคนถูกทรมานจนต้องให้การตามที่ตำรวจต้องการจะให้การและขัดทอดถึงผู้อื่น

๒. เจตนาที่จะทำลายล้างพลังนักศึกษาและประชาชนที่ไม่เลื่อมใสในมืออยู่มานานแล้ว ในตุลาคม ๒๕๑๖ เมื่อมีเหตุทำให้เปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นรูปประชาธิปไตยนั้น ได้มีผู้กล่าวว่าถ้านักศึกษาประชาชนได้สักหมื่นสองหมื่นคน บ้านเมืองจะสงบราบคาบ และได้สืบเจตนานี้ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ในการเลือกตั้งเมษายน ๒๕๑๙ ได้มีการปิดประกาศและโฆษณาจากพรรคการเมืองบางพรรคว่า “สังคมนิยมทุกชนิดเป็นคอมมิวนิสต์” และกิดติวทุโธ

นวพลก็ขู้อย่างได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า การฆ่าคอมมิวนิสต์นั้นไม่เป็นบาป ถึงแม้ในเดือนกันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๙ เอง ก็ยังมีผู้กล่าวว่า การฆ่าคนที่มาชุมนุมประท้วงจอมพล ถนอม กิตติขจร สัก ๓๐,๐๐๐ คนก็เป็นการลงทุนที่ถูก

๓. ผู้ที่ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ ได้แก่ทหารและตำรวจบางกลุ่ม ผู้ที่เกรงว่าในระบบประชาธิปไตยตนจะสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจไป ได้แก่พวกนายทุนเจ้าของที่ดินบางกลุ่ม และผู้ที่ไม่ประสงค์จะเห็นระบบประชาธิปไตยในประเทศไทย กลุ่มเหล่านี้ได้พยายามอยู่ตลอดเวลาที่จะทำลายล้างพลังต่าง ๆ ที่เป็นปรปักษ์แก่ตนด้วยวิธีต่าง ๆ ทางวิทยุและโทรทัศน์ ทางหนังสือพิมพ์ ทางใบปลิวโฆษณา ทางลมปากลือกัน ทางบัตรสนเท่ห์ ทางจดหมายซึ่งเป็นบัตรสนเท่ห์เขียนต่าง ๆ และได้ก่อตั้งหน่วยต่าง ๆ เป็นเรื่องซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อ ๒๐ และข้อต่อ ๆ ไป

วิธีการของบุคคลกลุ่มเหล่านี้คือใช้การปลุกผีคอมมิวนิสต์ โดยทั่วไปถ้าไม่ชอบใครก็ป้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แม้แต่นายกรัฐมนตรีก็ถูกป้ายสี อีกวิธีหนึ่งคือการอ้างถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องมือในการป้ายสี ถ้าใครเป็นปรปักษ์ก็แปลว่าไม่รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๔. ในกรณีของเดือนกันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๙ นี้ เมื่อจอมพล ถนอม กิตติขจร เข้ามาในประเทศไทย ก็อาศัยศาสนาพุทธ คือศาสนาเป็นเครื่องกำบัง และในการโจมตีนักศึกษาประชาชนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ใช้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นข้ออ้าง

การแขวนคอ

๕. จอมพลถนอมเข้าประเทศไทยเมื่อ ๑๙ กันยายน นักศึกษา กรรมกร ชาวไร่ชาวนา ประชาชนทั่วไปมีการประท้วง แต่การประท้วงคราวนี้ผิดกับคราวก่อน ๆ ไม่เหมือนแม้แต่เมื่อคราว

จอมพล ประภาส จารุเสถียร เข้ามา คือกลุ่มผู้ประท้วงแสดงว่า จะให้โอกาสแก่รัฐบาลประชาธิปไตยแก่ปัญหา จะเป็นโดยให้จอมพล ถนอมออกจากประเทศไทยไปหรือจะจัดการกับจอมพลถนอมทาง กฎหมาย ในระหว่างนั้นก็ได้มีการปิดประกาศในที่สาธารณะต่าง ๆ เพื่อประณามจอมพล ถนอม และได้มีการชุมนุมกันเป็นครั้งคราว (จนกระทั่งถึงวันที่ ๔ ตุลาคม)

การปิดประกาศประท้วงจอมพลถนอม นั้น ได้รับการต่อต้าน อย่างรุนแรงจากกลุ่มที่เป็นปรปักษ์ต่อนักศึกษาประชาชน นักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒ คน และนิสิตจุฬาลงกรณ์มหา- วิทยาลัย ๑ คน ถูกทำร้ายในการนี้ บางคนถึงสาหัส

ที่นครปฐม พนักงานของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ๒ คน ออกไปปิดประกาศประท้วงจอมพลถนอม ได้ถูกคนร้ายฆ่าตาย และนำไปแขวนคอไว้ในที่สาธารณะ ต่อมารัฐบาลยอมรับว่าคนร้าย นั้นคือตำรวจนครปฐมนั่นเอง

๖. ในการประท้วงการกลับมาของจอมพลถนอม นั้น ศูนย์ กลางนิสิตนักศึกษาได้รับความร่วมมือจาก "วีรชน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖" คือผู้ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกันในตุลาคม ๒๕๑๖ (บางคนก็พิการตลอดชีวิต) และญาติของ "วีรชน" นั้น ๆ ญาติของ วีรชนทำการประท้วงโดยนั่งอดอาหารที่ทำเนียบรัฐบาลในราว ๆ ต้นเดือนตุลาคม แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ที่ทำเนียบ พยายามขัดขวางด้วยวิธีต่าง ๆ ในวันอาทิตย์ที่ ๓ ตุลาคม ด้วย ความร่วมมือของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุมนุมพุทธ- ศาสตร์ประเพณี ญาติวีรชนจึงได้ย้ายมาทำการประท้วงที่มหา- วิทยาลัยธรรมศาสตร์ บริเวณลานโพ ในวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม ผู้บริหารมหาวิทยาลัยคาดว่าคงจะมีการก่อฝูงชนขึ้นที่นั่น เป็น อุปสรรคต่อการสอบของนักศึกษา จึงได้มีหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ ขอให้ รัฐบาลจัดหาที่ที่ปลอดภัยให้ผู้ประท้วงประท้วงได้โดยสงบและ ปลอดภัย

๗. ในเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั่นเอง เหตุการณ์ก็เกินไป อย่างคาด คือ ได้เกิดการชุมนุมกันขึ้น มีนักศึกษาธรรมศาสตร์ นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตลอดจนประชาชนไปชุมนุมกัน ที่ลานโพ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประมาณ ๕๐๐ คน ได้มี การอภิปรายกันถึง (๑) เรื่องจอมพลถนอม (๒) เรื่องการฆ่า พนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคที่นครปฐม และได้มีการแสดงการ จับพนักงานไฟฟ้านั้นแขวนคอโดยนักศึกษา ๒ คน คนหนึ่งชื่อ อภินันท์เป็นนักศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต ๒ และเป็นสมาชิกชุมนุม การละคร แสดงเป็นผู้ที่ถูกแขวนคอ

จากปากคำของอาจารย์หลายคนที่ได้ไปดูการชุมนุมกัน ในเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั้น ผู้แสดงแสดงได้ดีมาก ไม่มี อาจารย์ผู้ใดที่ไปเห็นแล้วจะสะดุดใจว่าอภินันท์แต่งหน้า หรือมี ใบหน้าเหมือนเจ้าฟ้าชาย มกุฎราชกุมาร เป็นการแสดงโดยเจตนา จะกล่าวถึงเรื่องที่นครปฐมโดยแท้

เมื่ออธิการบดีลงไประงับการชุมนุมนั้น เป็นเวลาเกือบ ๑๔ น. แล้ว การแสดงเรื่องแขวนคอนั้นเลิกไปแล้ว ก่อนหน้านั้น มีการประชุมคณะบดีจนถึงเกือบ ๑๓ น. อธิการบดีรับประทาน อาหารกลางวันที่ดีเลิศรสชาติอร่อย ๆ ๑๓ น. ถึง ๑๓.๓๐ น. พอกลับจากดีเลิศรสชาติอร่อยจะไปห้องอธิการบดีเห็นว่ามีการ ชุมนุมกัน เป็นอุปสรรคต่อการสอบไล่ของนักศึกษาจึงได้ไปห้าม

๘. รุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ หลายฉบับได้ลงรูปถ่ายการ ชุมนุมและการแสดงแขวนคอนั้น จากรูปหนังสือต่าง ๆ เห็นว่านาย อภินันท์นั้นหน้าตาละม้ายมกุฎราชกุมารมากแต่ไม่เหมือนทีเดียว แต่ในภาพของหนังสือพิมพ์ *ดาวสยาม* (ซึ่งเป็นปรปักษ์กับศูนย์กลาง นิสิตนักศึกษาตลอดมา) รูปเหมือนมาก จนกระทั่งมีผู้สงสัยว่า *ดาวสยาม* จะได้ตั้งใจแต่งรูปให้เหมือน

เรื่องนี้สถานีวิทยุยานเกราะ (ซึ่งก็เป็นปรปักษ์กับศูนย์กลาง นิสิตนักศึกษา และเคยเป็นผู้บอกบทให้หน่วยกระหังแดงโจมตีมหา- วิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยอาวุธและลูกระเบิด เมื่อสิงหาคม ๒๕๑๙) ก็เลยนำเอามาเป็นเรื่องสำคัญ กล่าวหาว่าศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา เป็นคอมมิวนิสต์ เจตนาจะทำลายล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงได้ พยายามแต่งหน้านักศึกษาให้เหมือนมกุฎราชกุมารแล้วนำไป แขวนคอ ในการกระจายเสียงของยานเกราะนั้น ได้มีการยั่วให้มา นักศึกษาที่ชุมนุมกันอยู่ในธรรมศาสตร์นั้นเสีย ยานเกราะได้เริ่ม โจมตีเรื่องนี้เวลาประมาณ ๑๙ น. ในวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม และได้กระจายเสียงติดต่อกันมาทั้งคืนวันอังคารต่อเนื่องถึงเช้า วันพุธที่ ๖ ตุลาคม

การชุมนุมประท้วง ๔ ตุลาคม ๒๕๑๙

๙. ส่วนทางศูนย์กลางนิสิตนักศึกษานั้น ได้จัดให้มีการ ชุมนุมที่สนามหลวงประท้วง (๑) ให้รัฐบาลจัดการกับจอมพล ถนอม กิตติขจร (๒) ให้จับผู้ที่เป็นฆาตกรแขวนคอที่นครปฐมมา ลงโทษ ตั้งแต่วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม เป็นการทดลอง "พลัง" ตามที่ นักศึกษากล่าว แล้วเลิกวันเสาร์ที่ ๒ อาทิตย์ที่ ๓ เพราะมีตลาดนัด ที่ท้องสนามหลวง แล้วนัดชุมนุมกันอีกในเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม

การชุมนุมประท้วงดังกล่าว ได้ทราบจากนักศึกษาว่า กำหนดจัดกันในช่วงต้นเดือนตุลาคม เพราะเป็นระยะที่นายทหาร

ชั้นผู้ใหญ่เปลี่ยนตำแหน่งที่สำคัญ ๆ เนื่องจากมีผู้ครบเกษียณอายุไป ๓๐ กันยายน ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาสืบทราบมาว่า อาจจะมีการกระทำรัฐประหารโดยนายทหารผู้ใหญ่บางกลุ่มที่ไม่พอใจการสับเปลี่ยนตำแหน่งที่สำคัญ จึงต้องการจะแสดงพลังนักศึกษาเป็นการป้องกันการรัฐประหาร ในขณะเดียวกันก็เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลกระทำ ๒ อย่างข้างต้น

ฝ่ายทางสภากรรมการกำหนดว่า จะมีการสไตรด์สนับสนุนการประท้วงเพียง ๑ ชั่วโมงเป็นขั้นแรกในวันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม

เรื่องการชุมนุมประท้วงของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาที่สนามหลวงนั้น มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับไปถาม ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีว่า ถ้าเขาจะมาชุมนุมกันที่ในธรรมศาสตร์ นายกรัฐมนตรีเห็นเป็นอย่างไร นายกรัฐมนตรีตอบว่า ถ้าย้ายไปชุมนุมกันที่ธรรมศาสตร์ก็จะดีมาก (หนังสือพิมพ์ต่อมาได้มาถามอธิการบดีธรรมศาสตร์ว่าเห็นเป็นอย่างไรในคำตอบของนายกรัฐมนตรี อธิการบดีตอบว่าไม่ดีเลย)

๑๐. ในการชุมนุมประท้วงที่สนามหลวง เย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั้น เหตุการณ์ก็เหมือนกับการชุมนุมประท้วงในเดือนสิงหาคมเมื่อจอมพลประภาสเข้ามา คือพอฝนตกเข้าสู่ผู้ชุมนุมก็หักประดุทางด้านสนามหลวงเข้ามาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่เวลา ๒๐ น.

ทางผู้บริหารมหาวิทยาลัยได้ไปแจ้งความต่อตำรวจขณะสงครามตามระเบียบ ทางตำรวจขณะสงครามได้ส่งกำลังตำรวจประมาณ ๔๐ คน ไปคุมเหตุการณ์ที่ด้านวัดมหาธาตุร่วมกับรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา ในการชุมนุมประมาณ ๒๕,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ คนนั้น ตำรวจ ๔๐ คนคงจะทำอะไรมิได้นอกจากจะใช้อาวุธห้ามผู้ชุมนุมมิให้เข้ามามหาวิทยาลัย ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็จะเกิดจลาจลซึ่งมิใช่สิ่งที่ใคร ๆ หรือรัฐบาลต้องการ ฉะนั้นจึงเป็นภาวะที่ต้องจำยอมให้เข้ามาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ฝ่ายกระทรวงและนวนพลนั้น ก็มาชุมนุมกันอยู่ที่วัดมหาธาตุอีกมุมหนึ่ง แต่เนื่องจากมีกำลังน้อยเพียงไม่กี่สิบคน จึงมิได้ทำอะไร

ทางด้านศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาที่ชุมนุมค้างคืนอยู่ในธรรมศาสตร์ตลอดมาจนถึงเข้าวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ซึ่งเป็นเวลาที่เกิดเหตุ

๑๑. ทางฝ่ายผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อมีประชาชนจำนวนมากไหลป่ากันเข้ามาในเวลา ๒๐ น. ของวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม ก็ได้โทรศัพท์หาหรือกับ ดร. ประจบ หุตะสิงห์ องคมนตรี นายกสภามหาวิทยาลัย และด้วยความเห็นชอบ

ของ ดร. ประจบ ได้สั่งปิดมหาวิทยาลัยทันทีเพื่อป้องกันมิให้นักศึกษาอื่น และอาจารย์ ข้าราชการมหาวิทยาลัยต้องเสี่ยงต่ออันตราย (คราวจอมพลประภาสเข้ามาได้สั่งปิดมหาวิทยาลัยเมื่อมีการยิงกันและทิ้งระเบิดตายไป ๒ ศพแล้ว) และได้โทรศัพท์หาหรือรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐก็ได้รับความเห็นชอบ จึงมีหนังสือเป็นทางการรายงานท่านนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการทบวงอีกสองคน

ครั้นแล้วผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ย้ายสำนักงานไปอาศัยอยู่ที่สำนักงานการศึกษาแห่งชาติชั่วคราว ทั้งเจ้าหน้าที่รักษาทรัพย์สินและอาคารของมหาวิทยาลัยไว้ประมาณ ๔๐-๕๐ คน และได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่เหล่านั้นตลอดเวลาโดยทางโทรศัพท์และทางอื่น

การปลุกระดมมวลชนและกฎหมาย

๑๒. ฝ่ายยานเกราะและสถานีวิทยุในเครือของยานเกราะก็ระดมปลุกปั่นให้ผู้ฟังเคียดแค้นนิสิตนักศึกษาประชาชนที่ประท้วงอยู่ในธรรมศาสตร์ตลอดเวลา โดยอ้างข้อว่าจะทำลายล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยระดมหน่วยกระหิณแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้านให้กระทำการ ๒ อย่างคือ (๑) ทำลายพวก “คอมมิวนิสต์” ที่อยู่ในธรรมศาสตร์ (๒) ประท้วงรัฐบาลที่จัดตั้งรัฐบาลใหม่โดยไม่ให้นายสมัคร สุนทรเวช และนายสมบุญ ศิริธร ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

การทำลายพวก “คอมมิวนิสต์” ในธรรมศาสตร์นั้น ได้ใช้ให้กระหิณแดงและอันธพาลใช้อาวุธยิงเข้าไปในธรรมศาสตร์ตั้งแต่เที่ยงคืนจนรุ่งเช้าของวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ฝ่ายทางธรรมศาสตร์ก็ได้ใช้อาวุธปืนยิงตอบโต้เป็นครั้งคราว

๑๓. การปลุกระดมของยานเกราะได้ผล ทางด้านรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นการด่วนในตอนดึกของวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม และได้มีมติให้มีการนำตัวหัวหน้านักศึกษาและนายอินันท์ ผู้แสดงละครชวนคอมาสอบสวน

พอเช้าตรู่ของวันพุธที่ ๖ ตุลาคม นายสุธรรม เลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา พร้อมด้วยผู้นำนักศึกษาจำนวนหนึ่งกับนายอินันท์นักแสดงละครชวนคอ ได้ไปแสดงความบริสุทธิ์ใจที่บ้านนายกรัฐมนตรี เผอิญนายกรัฐมนตรีออกจากบ้านไปทำเนียบเสียก่อน นายกรัฐมนตรีจึงได้โทรศัพท์แจ้งให้อธิบดีกรมตำรวจคุมตัวนายสุธรรม นายอินันท์ และพวกไปสอบสวน ผู้เขียนบันทึกในขณะนี้ยังไม่ทราบผลการสอบสวนดังกล่าว

๑๔. การบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยตำรวจตาม

คำสั่งของนายกรัฐมนตรีนั้น เป็นการกระทำของรัฐบาลโดยเอกเทศ มิได้มีการหารือกับอธิการบดีเลย แม้ว่าในตอนต้นของวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม อธิการบดีจะได้พูดโทรศัพท์กับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีก็ตาม นายกรัฐมนตรีมิได้แจ้งให้อธิการบดีทราบว่าจะเรียกตัวหัวหน้านิสิตนักศึกษา หรือนายอภิรักษ์มาสอบสวน ถ้านายกรัฐมนตรีประสงค์เช่นนั้นก็มีวิธีที่จะเรียกตัวได้ ให้มาสอบสวนโดยสันติ ไม่ต้องใช้กำลังรุนแรงจนควบคุมมิได้และจนเกินกว่าเหตุ

๑๕. การโจมตีนักศึกษาประชาชนที่ธรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่เที่ยงคืน โดยมีการยิงเข้าไปในมหาวิทยาลัยจากภายนอกนั้น ได้ใช้กำลังตำรวจล้อมมหาวิทยาลัยตั้งแต่ ๐๓.๐๐ น. และได้เริ่มยิงเข้าไปอย่างรุนแรงโดยตำรวจตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. ผู้ที่อยู่ในธรรมศาสตร์ขอให้ตำรวจหยุดชั่วคราว เพื่อให้ผู้หญิงที่อยู่ในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสออกไป ตำรวจก็ไม่ฟัง

อาวุธในธรรมศาสตร์

๑๖. ในการบุกธรรมศาสตร์นั้น วิทยุยานเกราะประโคมว่า ภายในธรรมศาสตร์มีอาวุธร้ายแรง เช่น ลูกกระเบิด ปืนกลหนัก และอาวุธร้ายแรงอื่น ๆ ข้อนี้เป็นการกล่าวหาโดยปราศจากความจริง ตั้งแต่ ๒๕๑๗ มาแล้ว แต่เมื่อมีเหตุการณ์ที่จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้แต่ละครั้ง เช่น เมื่อกระชกแดงบุกในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๘ หรือเมื่อตำรวจเข้าไปกวาดล้างหลังจากการชุมนุมประท้วงจอมพลประภาส ก็มีได้มีหลักฐานประการใดว่าได้มีอาวุธสะสมไว้ในธรรมศาสตร์

ถึงคราวนี้ก็ถึงสิ่งที่เจ้าหน้าที่ตำรวจนำมาแสดงว่าเป็นอาวุธที่จับได้ในธรรมศาสตร์ก็มีแต่ปืนยาวสองกระบอก ปืนพกและลูกกระเบิด หาได้มีอาวุธร้ายแรงขนาดปืนกลไม่ เป็นเรื่องที่สร้างข้อกล่าวหาจากอากาศธาตุทั้งสิ้น

ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา นักการเมืองและหัวหน้านักศึกษาบางคนมีความจำเป็นต้องพกอาวุธไว้ป้องกันตัว เพราะหน่วยกระชกแดง และตำรวจทหาร ฆาตกร มักจะทำร้ายหัวหน้ากรรมกร หัวหน้าชาวนา ชาวไร่ หัวหน้านักศึกษาและนักการเมืองอยู่เสมอ ๆ และการฆ่าบุคคลเหล่านี้ทางตำรวจไม่เคยหาตัวคนร้ายได้ (ขณะเดียวกันก็ตำรวจฆ่าตำรวจ หรือมีผู้พยายามฆ่านักการเมืองฝ่ายรัฐบาล ตำรวจจับคนร้ายได้โดยไม่ชักช้า) พูดไปแล้ว การมีอาวุธไว้ป้องกันตัวในเมื่อรู้ว่าจะเสี่ยงต่ออันตรายก็มีเหตุผลพอสมควร

ระหว่างคืนวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม จนถึงเช้าวันพุธที่ ๖ ตุลาคมนั้น นักศึกษาและประชาชนที่เข้ามาชุมนุมในธรรมศาสตร์

มีโอกาสนำอาวุธเหล่านั้นเข้าไปในมหาวิทยาลัยตลอดเวลา นำเสียดายที่เจ้าหน้าที่ตำรวจมิได้ตั้งด่านสกัดค้นอาวุธ ทั้งทางด้านผู้ชุมนุมประท้วงและฝ่ายกระชกแดงเสียแต่ต้นมือ และเท่าที่ปรากฏเป็นข้อเท็จจริงตลอดมา ฝ่ายกระชกแดงได้พกอาวุธร้ายในที่สาธารณะเนื่อง ๆ โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่กล้าห้ามหรือตรวจค้น

ถึงกระนั้นก็ดี ผู้เขียนบันทึกนี้เห็นว่าการชุมนุมประท้วงทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ต้องกระทำโดยสันติและปราศจากอาวุธ ซึ่งเป็นการชุมนุมที่ขอบด้วยกฎหมายและรับรองโดยรัฐธรรมนูญ

๑๗. จากการ “สอบสวน” และ “สืบสวน” ของตำรวจและทางทหารเท่าที่ปรากฏในเวลาที่ยืนยันบันทึกนี้ มีข้อกล่าวหาว่า ในธรรมศาสตร์มีอุโมงค์อยู่หลายแห่ง แต่เจ้าหน้าที่ก็มีได้แสดงภาพของอุโมงค์ให้ดูเป็นหลักฐาน เป็นการปั้นน้ำเป็นตัวสร้างข่าวขึ้นแท้ ๆ

คุณตำรวจ พลวิจารย์ อธิบดีกรมโยธาธิการและประธานกรรมการสำรวจความเสียหายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งแจ้งเมื่อกลางเดือนตุลาคมว่า ไม่พบอุโมงค์ในธรรมศาสตร์เลย และย้ำว่าไม่มี เป็นข่าวลือทั้งนั้น อุทิศ นาคสวัสดิ์ กล่าวในโทรทัศน์ถึงห้องแอร์และส้วมที่อยู่บนเพดานตึก คงจะหมายถึงชั้นบนสุดของตึกโดม ซึ่งก็ไม่มีอะไรเร้นลับประการใด และใครเล่านอกจากอุทิศ นาคสวัสดิ์ จะไปใช้ส้วมเพดานตึก นอกจากนั้นอุทิศยังอุตส่าห์พูดว่า บรรดาผู้ที่ไปชุมนุมในธรรมศาสตร์นั้นใช้รองเท้าแตะเป็นจำนวนมาก แสดงว่าเป็นผู้ก่อการร้าย เพราะผู้ก่อการร้ายใช้รองเท้าแตะ ถ้าเป็นเช่นนั้นคนในเมืองไทย ๔๐ ล้านคนซึ่งใช้รองเท้าแตะก็เป็นผู้ก่อการร้ายหมด ที่กล่าวถึง อุทิศ นาคสวัสดิ์ นั้น เป็นตัวอย่างของโฆษกฝ่ายยานเกราะเพียงคนเดียว คนอื่นและข้อใส่ร้ายอย่างอื่นทำนองเดียวกันยังมีอีกมาก ที่ใช้ความเท็จกล่าวหาประบัตย์อย่างไม่มีความละอาย

กฎหมายทำลายประชาธิปไตย

๑๘. ข้อเรียกร้องอีกข้อหนึ่งของยานเกราะและผู้ที่อยู่เบื้องหลังของยานเกราะ คือเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง นายสมัครและนายสมบุญ เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย และให้ขับไล่รัฐมนตรี “ฝ่ายซ้าย” ๓ คนออก คือ นายสุรินทร์ มาศดิตถ์ นายชวน หลีกภัย และนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ เรื่องนี้ยานเกราะเจ็บใจนักเพราะเมื่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ลาออกในเดือนกันยายนนั้น สถานีวิชยานเกราะได้ระดมจ้างและวานชาวบ้านมาออกอากาศเป็นเชิงว่าเป็นมดมหาชน คนที่จ้างและวานมาให้พูดนั้นพูดเกือบเป็นเสียงเดียวกันว่า ให้ ม.ร.ว. เสนีย์เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป แต่ให้กำจัด

รัฐมนตรีที่ชั่วและเลวออก การณ์กลับกลายเป็นว่า ม.ร.ว. เสนีย์ นายกรัฐมนตรีกลับเอานายสมัครและนายสมบุญออกไป เป็นเชิงว่า นายสมัครและนายสมบุญซึ่งเป็นพรรคพวกกับยานเกราะนั้นเป็นคนเลวไป

๑๙. ยานเกราะระดมกำลังเรียกร้องให้ลูกเสือชาวบ้าน นวพล กระทั่งแดง และกลุ่มอื่น ๆ ในเครือ ชุมนุมกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อเรียกร้องการจัดตั้งรัฐบาล การเรียกร้องกระทำตลอดคืนวันอังคารที่ ๕ คาบเข้าวันพุธที่ ๖ แล้วก็สามารถระดมพลเพื่อการเรียกร้องจัดตั้งรัฐบาลใหม่ต่อไป จนถึงเวลาบ่าย ม.ร.ว. เสนีย์ จึงยอมจำนน และรับว่าจะคิดจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ตามคำเรียกร้อง

ต่อมาอีกประมาณ ๑ หรือ ๒ ชั่วโมงก็มีการยึดอำนาจกระทำรัฐประหารขึ้นในเวลา ๑๘ น.

๒๐. เป็นที่น่าสังเกตว่า ตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา ผู้ที่เป็นปรปักษ์กับพลังนักศึกษา กรรมกร และชาวไร่ชาวนา พยายามกล่าวหาว่านักศึกษา กรรมกร และชาวไร่ชาวนา “ใช้วิธีปลุกระดมมวลชน” และ “ใช้กฎหมายบังคับกฎหมาย” การกระทำของยานเกราะ กระทั่งแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้าน และกลุ่มต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ถ้าไม่ใช้วิธีปลุกระดมมวลชน และไม่ใช้การใช้กฎหมายบวกกับอาวุธมาทำลายกฎหมาย

เรื่องที่กล่าวมานี้มิใช่จะเริ่มเกิดขึ้นใน ๒๕๑๙ แต่เริ่มมาตั้งแต่ ๒๕๑๗ กระทั่งแดงเป็นหน่วยที่ฝ่ายทหาร กอ.รมน. จัดตั้งขึ้นจากนักเรียนอาชีวะ ซึ่งบางคนก็เรียนจบไปแล้ว บางคนก็เรียนไม่จบ บางคนก็ไม่เรียน กอ.รมน. เป็นผู้จัดตั้งขึ้นเพื่อหักล้างพลังนักศึกษา ตั้งแต่พวกเรากำลังร่างรัฐธรรมนูญอยู่ หนังสือพิมพ์ต่างประเทศลงข่าวอยู่เนือง ๆ และระบุชื่อพันเอกสุดสหาย หัสสินทร์ ว่าเป็นผู้สนับสนุน แต่ก็ไม่มีการปฏิเสธว่า กอ.รมน. ไม่แต่เป็นผู้จัดตั้ง เป็นผู้ฝึกอาวุธให้ นำอาวุธมาให้ใช้ และจ่ายเงินเลี้ยงดูให้จากเงินราชการลับ และตั้งแต่กลางปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา หน่วยกระทั่งแดงก็พกอาวุธปืนและลูกกระเบิดประเภทต่าง ๆ อย่างเปิดเผย ไม่มีตำรวจหรือทหารจะจับกุมหรือห้ามปราม ไม่ว่าจะเป็นการประท้วงโดยสันติอย่างใดโดยนิสิตนักศึกษา กระทั่งแดงเป็นต้องใช้อาวุธอยู่เนือง เป็นการต่อต้านทุกครั้ง นับตั้งแต่การประท้วงบนถนนวิภาวดีบางมาตราของรัฐธรรมนูญในปี ๒๕๑๗ การประท้วงฐานทัพอเมริกาใน ๒๕๑๗-๒๕๑๘ การบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๘ การประท้วงการกลับมาของจอมพลประภาสและจอมพลถนอมตลอดมาแต่ละครั้งจะต้องมีผู้บาดเจ็บล้มตายเสมอ แม้แต่ช่างภาพหนังสือพิมพ์ที่พยายามถ่ายภาพกระทั่งแดงพกอาวุธ ก็ไม่วายถูก

ทำร้าย ในการเลือกตั้งในเมษายน ๒๕๑๙ กระทั่งแดงก็มีส่วนขู่เข็ญผู้สมัครรับเลือกตั้ง และในการโจมตีทำร้ายพรรคบางพรรคที่เขาเรียกกันว่าฝ่ายซ้าย

๒๑. สมควรจะกล่าวถึง กอ.รมน. ในที่นี้ เพราะนอกจากจะเป็นผู้ชักกระทั่งแดงให้ปฏิบัติการรุนแรงแล้ว ยังมีส่วนในการจัดตั้งกลุ่มและหน่วยอื่น ๆ เป็นประโยชน์แก่กลุ่มทหารด้วย เช่น นวพล ทั้งนี้โดยใช้งบประมาณแผ่นดินประเภทราชการลับตลอดเวลา

กอ.รมน. เดิมมีชื่อว่า บก.ปค. แปลว่า กองบัญชาการปราบคอมมิวนิสต์ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กอ.ปค. กองอำนวยการปราบคอมมิวนิสต์ ต่อมาเมื่อรัฐบาลมีนโยบายจะคบกับประเทศคอมมิวนิสต์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ เป็นองค์กรที่จอมพลประภาสตั้งขึ้น และเป็นมรดกตกทอดต่อมาถึงทุกวันนี้

ความสำเร็จของ กอ.รมน. วัดได้ดังนี้ เมื่อแรกตั้งประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว เงินงบประมาณสำหรับ บก.ปค. มีอยู่ประมาณ ๑๓ ล้านบาท และเนื้อที่ในประเทศไทยที่เป็นแหล่งคอมมิวนิสต์ในการปฏิบัติงานของ บก.ปค. มีอยู่ ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปัจจุบันนี้ กอ.รมน. มีงบประมาณกว่า ๘๐๐ ล้านบาท และเนื้อที่ที่ประกาศเป็นแหล่งคอมมิวนิสต์มีอยู่เกือบทั่วราชอาณาจักรประมาณ ๓๐ กว่าจังหวัด

การปราบคอมมิวนิสต์ของ กอ.รมน. เป็นวิธีลับ ที่ปราบคอมมิวนิสต์จริงก็ยังมี แต่ที่ปราบคนที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ก็มีมาก ตั้งแต่ก่อน ๒๕๑๖ มาแล้ว เรื่องดังแดงที่พัทลุง เรื่องการรังแกชาวบ้านทุกหนทุกแห่งมีอยู่ตลอด แล้วใส่ความเป็นคอมมิวนิสต์ จึงทำให้ราษฎรเดือดร้อนทั่วไป และที่ทนความทารุณโหดร้ายต่อไปไม่ได้ เข้าปากกลายเป็นพวกคอมมิวนิสต์ไปก็มากมาย

รัฐสภาประชาธิปไตยในปี ๒๕๑๗-๒๕๑๘ และ ๒๕๑๙ ในเวลาพิจารณางบประมาณของ กอ.รมน. แต่ละปี ได้พยายามตัดงบประมาณออก หรือถ้าไม่ตัดออกก็ให้ตั้งเป็นงบราชการพิเศษ แทนที่จะเป็นงบราชการลับ ได้ประสบความสำเร็จเพียงบางส่วน กอ.รมน. ยังสามารถใช้จ่ายเงินเกือบร้อยล้านบาทแต่ละปีเป็นงบราชการลับ ทำการเป็นปรปักษ์ต่อระบบประชาธิปไตยได้ตลอดมา

๒๒. นวพล ถือกำเนิดมาจาก กอ.รมน. เช่นเดียวกับกระทั่งแดง แต่เป็นหน่วยสงครามจิตวิทยา ไม่ต้องใช้อาวุธเป็นเครื่องมือสำคัญ แต่ทำงานร่วมกับกระทั่งแดง เป็นองค์กรที่พยายามรวบรวมคบคิด นายทุน ภิภษ ที่ไม่มีใครอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ร่วมกันต่อต้านพลังนิสิตนักศึกษาและกรรมกร วิธีการก็คือให้เกิดความหวาดกลัวว่าทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ของตนนั้นจะ

สูญหายไปถ้ามีการเปลี่ยนแปลง แม้จะเป็นไปตามระบบประชาธิปไตย เครื่องมือของนวพลคือ การประชุม การชุมนุม การเขียนบทความต่าง ๆ นายวัฒนา เขียววิมล ซึ่งเป็นผู้จัดการนวพลเป็นผู้ที่พลเอกสหายหุตะชักจูงมารับใช้ กอ.รมน. จากอเมริกา มีผู้ที่เคยหลงเข้าใจผิดว่า นวพลจะสร้างสังคมใหม่ให้ดีขึ้นด้วยวิธีสหกรณ์ เช่น คุณสด กุระมะโรหิต ต้องประสบความผิดหวังไป เพราะนวพลประกาศว่าจะสร้างสังคมใหม่ แต่แท้จริงต้องการสงวนสถานะเดิมเพื่อประโยชน์ของนายทุนและขุนศึกนั่นเอง

๒๓. ลูกเสือชาวบ้าน ก่อตั้งขึ้นมาโดยแสดงวัตถุประสงค์ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่แท้จริงเป็นเครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มนายทุนและขุนศึก โดยเห็นได้จากการเลือกตั้งในเมษายน ๒๕๑๙ ลูกเสือชาวบ้านมีส่วนในการชักจูงให้สมาชิกและชาวบ้านทำการเลือกตั้งแบบลำเอียง วิธีนี้เป็นวิธีที่อเมริกันเคยใช้อยู่ในเวียดนาม แต่ไม่สำเร็จ มาสำเร็จที่เมืองไทยเพราะใช้ความเท็จเป็นเครื่องมือ ว่าเป็นการจัดตั้งเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กระทรวงมหาดไทยมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งลูกเสือชาวบ้านขึ้น และมักจะใช้คหบดีที่มั่งคั่งเป็นผู้ออกเงินเป็นหัวหน้าลูกเสือการประชุมทางการเมืองในวันที่ ๖ ตุลาคมของลูกเสือชาวบ้านเป็นหลักฐานอย่างชัดในวัตถุประสงค์ของขบวนการนี้

๒๔. นอกจากกระทิงแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้าน ฝ่าย กอ.รมน. และมหาดไทย ยังใช้กลุ่มต่าง ๆ เรียกชื่อต่าง ๆ อีกหลายกลุ่ม บางกลุ่มเป็นพวกกระทิงแดงหรือนวพลแอบแฝงมา เช่น ค้างคาวไทย ชุมชุมแม่บ้าน ผู้พิทักษ์ชาติไทย เป็นต้น เครื่องมือการปฏิบัติงานของกลุ่มเหล่านี้ได้แก่ บัตรสนเท่ห์ ใบปลิว โทรศัพท์ ทุเรียน เป็นต้น

๒๕. มาตรการทางการเมืองได้เริ่มมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ โดยผู้แทนชาวไร่ชาวนาและกรรมกรถูกลอบทำร้ายทีละคนสองคน ต่อมาก็ถึงนักศึกษา เช่น อมเรศ และนักการเมือง เช่น อาจารย์บุญสนอง บุญโญทยาน แต่แต่ละครั้งตำรวจไม่สามารถหาตัวคนร้ายได้ จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าตำรวจคงจะมีส่วนร่วมแน่ ๆ เพราะถึงที่มีผู้ร้ายทำร้ายตำรวจหรือนักการเมืองฝ่ายขวา ตำรวจจับได้โดยไม่ชักช้า

๒๖. ในตอนที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีนั้นได้เริ่มมีการครอบครองสื่อมวลชน คือหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ทางวิทยุและโทรทัศน์นั้น พลตรี ประมาณ อติเรกสาร รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคชาติไทยเป็นผู้คุมอยู่ ผู้ที่พูดวิทยุและโทรทัศน์ได้ต้องเป็นพวกของตน ถ้าไม่ใช่พวกไม่ยอมให้พูด และต้องโจมตีนักศึกษา กรรมกร ชาวนา อาจารย์มหาวิทยาลัย ข้าราชการประจำเรื่องนี้ได้แก่ ดุสิต ศิริวรรณ ประหยัด ศ. นาคะนาท

ธานีรินทร์ กรัยวิเชียร อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทมยันตี อาคม มกรานนท์ พ.ท. อุทาร์ สนิทวงศ์ เป็นต้น และการครอบครองเช่นนี้มีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

๒๗. นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่มีเจตนาบริสุทธิ์ ต้องการประชาธิปไตย ต้องการช่วยเหลือผู้ยากจน แก้ไขความอยุติธรรมในสังคม ฉะนั้นพลังนิสิตนักศึกษาจึงเป็นพลังที่สำคัญสำหรับประชาธิปไตย และข้อกล่าวหาว่านิสิตนักศึกษาทำลายชาตินั้นเป็นข้อกล่าวหาที่บิดเบือนป้ายสีเพื่อทำลายพลังที่สำคัญนั้น แต่ในสถานการณ์ในปี ๒๕๑๔-๒๕๑๙ ฝ่ายนิสิตนักศึกษาก็ไม่มีวิธีการผิดแผกไปจากตุลาคม ๒๕๑๖ เมื่อทำงานได้ผลใน ๒๕๑๖ นักการเมืองต่าง ๆ พวกกันประจบนิสิตนักศึกษา อยากได้อะไรก็พยายามจัดหาให้ ถึงกับสนับสนุนให้ออกไปตามชนบทเพื่อสอนประชาธิปไตยในโลกนี้ไม่มีที่ไหน ใครจะสอนประชาธิปไตยกันได้ และนักศึกษาก็โอหัง เมื่อออกไปตามชนบทก็สร้างศัตรูไว้โดยไปด่าเจ้าหน้าที่คหบดี ชาวบ้านต่าง ๆ ต่อมานักศึกษาก็ยังคิดว่าพลังของตนนั้นมีพอที่จะต่อต้านองค์การต่าง ๆ ใหม่ ๆ ของ กอ.รมน. มหาดไทย และนายทุนขุนศึก จับเรื่องต่าง ๆ ทุกเรื่องให้เป็นเรื่องใหญ่ พร่ำเพรื่อจนประชาชนเกิดความเบื่อหน่าย เช่นชุมนุมกันที่ไรก็ต้องการดำรงรัฐบาลไม่ว่ารัฐบาลไหน เรื่องการถอนทหารอเมริกันก็จัดชุมนุมอีกแม้ว่ารัฐบาลจะได้สัญญาว่าจะมีกำหนดถอนไปหมดแน่ การจัดนิทรรศการก็จัดแต่เฉพาะเป็นการโอ้อวดประเทศคอมมิวนิสต์เป็นต้น ที่ที่นักศึกษาไม่มีความเกรงใจ คือในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไข่มมหาวิทยาลัยพร้าเพื่อจนเกินไป และทำให้มหาวิทยาลัยล่อแหลมต่ออันตรายแห่งเดียว แทนที่จะกระจายฐานของนักศึกษาให้แพร่หลายออกไป ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีเรื่องต้องขัดแย้งกับนักศึกษามากที่สุด แต่ก็สำคัญที่สุดนั่นคือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแทนที่จะเปลี่ยนวิธีการ ยังใช้วิธีการเดิมแทนที่จะปลุกนิยมในหมู่ประชาชน กลับนึกว่าประชาชนเข้าข้างตนอยู่เสมอ แทนที่จะบำรุงพลังให้กล้าแข็งขึ้น กลับทำให้อ่อนแอลง

อธิการบดีและที่ประชุมอธิการบดี

๒๘. เมื่อมีข่าวว่าจอมพลถนอมจะเข้าประเทศไทยนั้น ผู้เขียนได้รับบทเรียนจากคราวที่จอมพลประภาสเข้ามาเมืองไทยเดือนสิงหาคม จึงได้เห็นว่ามหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะต้องได้รับความกระทบกระเทือนแน่ จึงได้เรียกประชุมอธิการบดีทั้งหลายที่ทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ โดยรัฐมนตรีทบวงเห็นชอบด้วย ที่ประชุมอธิการบดีได้มีมติตอนต้นเดือนกันยายน ให้เสนอขอให้รัฐบาล

พยายามกระทำทุกอย่างมิให้จอมพลดอนอมเข้ามาในประเทศไทย เพราะจะทำให้เกิดความยุ่งยากในการศึกษา และจะทำให้เสียการเรียน ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อตกลงกันภายในระหว่างมหาวิทยาลัยทั้งหลายว่า ถ้าจอมพลดอนอมเข้ามาจริง แต่ละมหาวิทยาลัยก็ต้องใช้ดุลพินิจว่า มหาวิทยาลัยใดควรปิด มหาวิทยาลัยใดควรเปิดต่อไป ทั้งได้วางมาตรการร่วมกันหลายประการ

๒๙. เมื่อจอมพลดอนอมเข้ามาจริงในวันที่ ๑๙ กันยายน ผู้เขียนในฐานะประธานในที่ประชุมอธิการบดีสำหรับ ๒๕๑๙ ได้เรียกประชุมอธิการบดีอีกทันทีในวันที่ ๒๐ กันยายน โดยมีรัฐมนตรีทบวงร่วมด้วย ที่ประชุมได้เรียกร้องให้รัฐบาลจัดการเรื่องจอมพลดอนอมโดยด่วน และขอทราบว่าจะรัฐบาลจะทำเด็ดขาดอย่างไร เพื่อจะได้ชี้แจงให้นักศึกษาแต่ละมหาวิทยาลัยทราบ เป็นการบรรเทาปัญหาทางด้านนักศึกษา แต่รัฐบาลหาได้ตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เพียงแต่ออกแถลงการณ์อย่างไม่มีความหมายอะไร

ต่อมาได้มีการประชุมอธิการบดีเรื่องนี้อีก ๒ ครั้ง แต่ละครั้งก็ไม่ได้รับคำตอบจากรัฐบาลเป็นที่แน่นอนอย่างไร ดร. นิพนธ์ ศศิธร รัฐมนตรีทบวง ได้ใช้ความพยายามอย่างมากและเห็นใจอธิการบดีทั้งหลายในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในอันที่จะให้คณะรัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรีแสดงท่าทีอย่างไร

๓๐. ในคืนวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม เมื่อนักศึกษาและประชาชนหักเข้ามาในธรรมศาสตร์นั้น ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ประกาศปิดมหาวิทยาลัยตามที่ได้กล่าวมาในข้อ ๑๑ ทั้งนี้เป็นไปตามข้อตกลงกันในที่ประชุมอธิการบดี

ต่อมาในคืนวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม ผู้เขียนได้พูดโทรศัพท์กับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ในเวลาประมาณ ๒๓ น. ขอให้ท่านนายกรัฐมนตรีตั้งใครที่มีอำนาจเจรจากับนักศึกษาไปเจรจาในธรรมศาสตร์ เพราะที่แล้วมารัฐบาลเป็นเพียงฝ่ายรับ คือเมื่อนักศึกษาต้องการพบ นายกรัฐมนตรีจึงให้พบ ผู้เขียนเสนอว่าการตั้งผู้แทนนายกรัฐมนตรีไปเจรจากับนักศึกษานั้น จะช่วยให้การชุมนุมสลายตัวได้ง่ายขึ้น นายกรัฐมนตรีตอบว่าจะต้องนำความหารือในคณะรัฐมนตรีก่อน

หลังจากนั้นผู้เขียนเลยปลดโทรศัพท์ออกกระทั่งรุ่งเช้า เพราะเหตุว่าในคืนวันนั้นได้มีผู้โทรศัพท์ไปด่าผู้เขียนอยู่ตลอดคืน พอรุ่งเช้าก็เกิดเรื่อง

๓๑. ก่อนหน้านั้นได้มีการนัดหมายอยู่แล้วว่า จะมีการประชุมสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวันที่ ๖ ตุลาคม เวลา ๑๐ น. ดร. ประชอบ พุดะสิงห์ นายกสภามหาวิทยาลัย เป็นประธานในที่ประชุม ท้ายการประชุมนั้น ผู้เขียนได้แถลงลาออกจาก

ตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยอ้างว่าจะอยู่เป็นอธิการบดีต่อไปไม่ได้เพราะนักศึกษาและตำรวจได้ถูกทำร้ายถึงแก่ความตายมากมาย สภามหาวิทยาลัยก็แสดงความห่วงใยในความปลอดภัยส่วนตัวของอธิการบดี

๓๒. ในตอนบ่ายมีเพื่อนฝูง อาจารย์หลายคน แนะนำให้ผู้เขียนเดินทางออกไปจากประเทศไทยเสีย ยานเกราะกิติ ใบปลิวกิติ ได้ยุยงให้มีการลงประชามติต่ออธิการบดีธรรมศาสตร์ ในฐานะที่เป็นผู้ยุยงส่งเสริมนักศึกษาให้ทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนเห็นว่าอยู่ไปก็ไม่เป็นประโยชน์ ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ระวังกระสุน จึงตัดสินใจว่าจะไปอยู่กัวลาลัมเปอร์ เหตุการณ์ลึกลับหนึ่ง เพราะขณะนั้นยังไม่มีกฏการรัฐประหาร

๓๓. เครื่องบินไปกัวลาลัมเปอร์จะออกเวลา ๑๘.๑๕ น. ผู้เขียนได้ไปที่ตอนเมืองก่อนเวลาเล็กน้อย ปรากฏว่าเครื่องบินเสีย ต้องเลื่อนเวลาไป ๑ ชั่วโมง จึงนั่งคอยในห้องผู้โดยสารขาออก

ต่อมาปรากฏว่ามีผู้เห็นผู้เขียน นำความไปบอกยานเกราะ ยานเกราะจึงประกาศให้มีการจับกุมผู้เขียน และให้ผู้ลูกเสือชาวบ้านไปชุมนุมที่ตอนเมือง ชัดขวางมิให้ผู้เขียนออกเดินทางไป

เวลาประมาณ ๑๘.๑๕ น. ได้มีตำรวจชั้นนายพันโทตรงเข้ามาจับผู้เขียน โดยที่กำลังพูดโทรศัพท์อยู่ ได้ใช้กิริยาหยาบคาย ตบหูโทรศัพท์ทิ้งไป และบริภาษผู้เขียนต่าง ๆ นานา บอกว่าจะจับไปหาอธิบดีกรมตำรวจ ผู้เขียนก็ไม่ได้ได้ตอบประการใด เดินตามนายตำรวจนั้นออกมา

บรรดา สท. ทหารอากาศ และตำรวจกองตรวจคนเข้าเมือง ได้ออกความเห็นว่าจะไม่ควรนำตัวผู้เขียนออกไปทางด้านห้องผู้โดยสารขาออกเพราะมีลูกเสือชาวบ้านอยู่เป็นจำนวนมากเกรงว่าจะมีการทำร้ายขึ้น จึงขออนุญาตทางกองทัพอากาศจะขอนำออกทางสนามกอล์ฟกองทัพอากาศ

ระหว่างที่คอยคำสั่งอนุญาตนั้น ตำรวจทั้งหลายได้คุมตัวผู้เขียนไปกักอยู่ในห้องกองตรวจคนเข้าเมืองทางด้านผู้โดยสารขาเข้า

๓๔. เมื่อถูกกักตัวอยู่นั้น ตำรวจกองปราบฯ ได้ค้นตัวผู้เขียนก็ไม่เห็นมีอาวุธแต่อย่างใด มีสมุดพกอยู่เล่มหนึ่งเขาก็เอาไปตรวจและกำลังอ่านหนังสือ *Father Brown* ของ G.K. Chesterton อยู่ เขาก็เอาไปตรวจ กระเป๋าดูทางก็ตรวจจนหมดสิ้น

๓๕. นั่งคอยคำสั่งให้เอาตัวไปคุมขังอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมงระหว่างนั้นได้ทราบแล้วว่าการปฏิวัติรัฐประหารขึ้น ก็นึกกังวลใจว่าเพื่อนฝูงจะถูกใส่ความได้รับอันตรายหลายคน ส่วนตัวของตัวเองนั้นก็ปลงตกว่า แม้ชีวิตจะรอดไปได้ก็คงต้องเจ็บตัว

ประมาณ ๒๐ น. ตำรวจมาแจ้งว่ามีคำสั่งจากเบื้องบนให้

ปล่อยตัวได้ และให้เจ้าหน้าที่จัดหาเครื่องบินให้ออกเดินทางไปต่างประเทศ

ขณะนั้นเครื่องบินที่จะไปกัวลาลัมเปอร์หรือสิงคโปร์ออกไปเสียแล้ว มีแต่เครื่องบินไปยุโรปหรือญี่ปุ่น จึงตัดสินใจไปยุโรป

นายตำรวจที่เอาสมุดพกไปตรวจนำสมุดพกมาคืนให้ ผู้เขียนก็ขบใจเขาแล้วบอกเขาว่า คุณกำลังจะทำบาปอย่างร้ายเพราะผมบริสุทธิ์จริง ๆ นายตำรวจผู้นั้นกล่าวว่า นักศึกษาที่เขาจับไปนั้น ๓ คน ให้การขัดท้อดว่า ผู้เขียนเป็นคนกำกับการแสดงละครแขวนคอในวันจันทร์ที่ ๔ โดยเจตนาทำลายล้างพระมหากษัตริย์และเติมด้วยว่านักศึกษาให้การขัดท้อดนั้น พวกกระหังแดงเอาไฟจี้ที่ท้องจึง “สารภาพ” ขัดท้อดมาถึงผู้เขียน

๓๖. ระหว่างที่นั่งรอคำสั่งอยู่นั้น มีอาจารย์ผู้หนึ่งของธรรมศาสตร์ที่เป็นนวลเข้ามานั่งอยู่ ๒ คน นัยว่าต้องการเข้ามาเยาะเย้ย แต่ผู้เขียนจำเขาไม่ได้เลยไม่ได้ผล และในขณะนั้นก็มีคำสั่งให้ปล่อยตัวเดินทางได้แล้ว เข้าใจว่าอาจารย์ทั้งสองคืออาจารย์ราตรีและอาจารย์ปนัดดา

ต่อมาอีกสักครู่ นายวัฒนา เขียววิมล ก็เข้ามาในห้องที่ผู้เขียนถูกคุมขังอยู่ เคยรู้จักกันมาก่อน เขาจึงเข้ามาทัก ผู้เขียนก็ทักตอบ แต่แล้วก็หันไปจัดการจองเครื่องบินกับเจ้าหน้าที่ นายวัฒนาอยู่สักครู่เล็ก ๆ ก็ออกไป

การปฏิวัติรัฐประหาร

๓๗. คณะที่กระทำการปฏิวัติ เรียกตนเองว่า “คณะปฏิรูปการปกครอง” เพื่อมิให้ฟังเหมือนกับการ “ปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอมที่แล้วว่า ซึ่งเป็นที่น่าเบื่อหน่ายของประชาชน แต่ความจริงก็เป็นการปฏิวัติรัฐประหารนั่นเองโดยทหารกลุ่มหนึ่ง โดยมีพลเรือนเป็นใจด้วย เพราะ (๑) ได้มีการล้มรัฐธรรมนูญ (๒) ได้มีการล้มรัฐสภา (๓) ได้มีการล้มรัฐบาลโดยผิดกฎหมาย (๔) คำสั่งของหัวหน้าคณะ “ปฏิรูป” เป็นกฎหมาย (๕) มีการจับกุมประบักษ์ทางการเมืองโดยพลการเป็นจำนวนมาก และยังมึลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่ผิดแผกแตกต่างไปจากการปฏิวัติรัฐประหารที่แล้ว ๆ มา

๓๘. มีพยานหลักฐานแสดงว่าผู้ที่ต้องการจะทำการรัฐประหารนั้น มีอยู่อย่างน้อย ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่กระทำรัฐประหารเมื่อเวลา ๑๘ น. วันที่ ๖ ตุลาคม กระทำเสียก่อน เพื่อต้องการมิให้ฝ่ายอื่น ๆ กระทำได้ ข้อนี้อาจจะเป็นจริง เพราะปรากฏว่าพลเอกฉัตร ธิวัณศิริ นักทำรัฐประหารถูกปลัดและไปวชอาศัยกาสาหวัดสร้อยที่วัดบวรนิเวศเช่นเดียวกับจอมพลถนอม (วัดบวรนิเวศต่อไปนี้

คงจะจำกันไม่ได้ว่าแต่ก่อนเป็นวัดอย่างไร) และพลโท วิฑูร ยะสลัด ก็รีบรับคำสั่งไปประจำตำแหน่งพลเรือนที่ประเทศญี่ปุ่น

แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นปฏิวัติรัฐประหารอยู่วันยังค่ำ

๓๙. ตามประเพณีการรัฐประหารของไทยในระยะ ๒๐ ปีที่แล้วมา คณะรัฐประหารจัดให้มีการปกครองออกเป็น ๓ ระยะ

(ก) ระยะที่ ๑ เพิ่งทำการรัฐประหารใหม่ ๆ มีการล้มรัฐธรรมนูญ ล้มรัฐสภา จับรัฐมนตรี และศัตรูทางการเมืองประกาศตั้งหัวหน้าและคนรอง ๆ ไป ตั้งที่ปรึกษาฝ่ายต่าง ๆ เช่น การต่างประเทศ เศรษฐกิจ ฯลฯ ให้ปลัดกระทรวงทำหน้าที่รัฐมนตรีออกประกาศคำสั่งต่าง ๆ เป็นต้น ระยะนี้เป็นระยะที่เผด็จการมากที่สุด

(ข) ระยะที่ ๒ เป็นระยะที่มีรัฐธรรมนูญการปกครอง ตั้งคณะรัฐมนตรี ตั้งสภา ออกกฎหมายโดยสภา แต่ยังเป็นระยะที่เผด็จการอยู่มาก เพราะคณะรัฐมนตรีก็ดี รัฐสภาที่แต่งตั้งขึ้นก็ดี หัวหน้าปฏิวัติยังเป็นผู้คุมอยู่

(ค) ระยะที่ ๓ เป็นระยะที่รัฐสภาแต่งตั้งขึ้น ได้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่เสร็จแล้ว จะมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร แต่หัวหน้าปฏิวัติยังสามารถบันดาลให้การเลือกตั้งนั้นล่าเอียงเข้าข้างตนเอง

แต่ระยะเวลาจะกินเวลาเท่าใดนั้น แล้วแต่หัวหน้าคณะปฏิวัติ เช่น สมัยจอมพลสฤษดิ์ ระยะที่ ๒ กินเวลากว่า ๑๐ ปี

การจับกุมศัตรูทางการเมืองและใช้อำนาจเผด็จการนั้นกระทำได้ทุกเมื่อทุกระยะ โดยอาศัยกฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และอาศัยธรรมนูญการปกครองหรือรัฐธรรมนูญ (ปรกติมาตรา ๑๓) ให้อำนาจแก่หัวหน้าคณะปฏิวัติและนายกรัฐมนตรีอย่างเต็มที่

๔๐. ในการรัฐประหารปัจจุบันระยะที่ ๑ กินเวลาตั้งแต่ ๖ ตุลาคม ถึง ๒๒ ตุลาคม นับตั้งแต่นั้นมาเราอยู่ในระยะที่ ๒ แต่นายกรัฐมนตรีธานินทร์ กรัยวิเชียร ยังขยายความต่อไปอีกว่าระยะที่ ๒ จะกินเวลา ๔ ปี และระยะที่ ๓ จะแบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนละ ๔ ปี โดยจะกุมอำนาจไว้ต่อไปในระยะที่ ๓ ตอนต้น “เพื่อให้เวลาประชาชนไทยสามารถเรียนรู้การใช้สิทธิตามระบบประชาธิปไตย”

๔๑. การรัฐประหารปัจจุบันมีข้อแตกต่างจากการรัฐประหารที่แล้วมาอยู่ ๓ ข้อใหญ่ ๆ คือ (๑) หัวหน้าปฏิวัติไม่เป็นนายกรัฐมนตรีเสียเอง กลับแต่งตั้งพลเรือนเป็นนายกรัฐมนตรีและมีการแต่งตั้งล่วงหน้า ๑๔ วัน (๒) ตามธรรมนูญการปกครองที่ประกาศใช้เมื่อ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๙ (เขาเรียกกันว่ารัฐธรรมนูญ)

นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีมีอิสรภาพในการบริหารน้อยกว่าที่แล้มา เพราะมีสภาที่ปรึกษา (ทหารล้วน) ค้ำอยู่ และ (๓) มีการเทิดทูนความเท็จในทางปฏิวัติมากกว่าคราวก่อน ๆ

๔๒. ในการรัฐประหารแต่ละครั้งในประเทศไทย หัวหน้าปฏิวัติเป็นนายทหารบก คราวนี้หัวหน้าเป็นทหารเรือ และรองก็เป็นนายทหารอากาศ เป็นที่เข้าใจกันว่า พล.ร.อ. สงัด ชลออยู่เป็นผู้ที่ถูกอุปโลกนขึ้นมามากกว่า เพราะมีนิสัยใจคอและลักษณะการคุมกำลังนั้นคงจะไม่ทำให้คุณสังัดกระทำรัฐประหารได้เอง การที่รีบตั้งพลเรือนขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนที่จะเป็นเสียเอง ก็ทำให้เกิดความฉงนมากขึ้น ปัญหาที่มีผู้กล่าววิจารณ์กันมากก็คือ ใครเล่าอยู่เบื้องหลังการรัฐประหารคราวนี้ ซึ่งรู้สึกว่าการกระทำแบบรีบด่วน อาจจะวางแผนไว้มาก่อนหน้าแล้ว แต่รู้สึกว่าการรีบจัดทำในวันที่ ๖ ตุลาคม หลังจากขาดกรรมในธรรมศาสตร์นั่นเอง

จะว่าพวกของพลเอกฉัตรก็ไม่ใช่ จะว่าพวกของพลโทวิฑูร ก็ไม่ใช่ จอมพลถนอมก็ยังไม่ออกหน้ามา และคงจะไม่แสดงหน้าออกมา จะเป็นใครเล่า เป็นประเด็นที่นักประวัติศาสตร์คงจะค้นหาความจริงได้

๔๓. รัฐธรรมนูญ ๒๒ ตุลาคม ยังให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีอย่างกว้างขวาง เช่นจะใช้อำนาจตุลาการลงโทษผู้ใดก็ได้ตามอำเภอใจ ตามมาตรา ๒๑ ซึ่งถอดมาจากมาตรา ๑๗ ของธรรมนูญการปกครองเดิม แต่คราวนี้มีสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรีมา ค้ำคือนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี (มาตรา ๑๘ และมาตรา ๒๑) สภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรีได้แก่ “คณะปฏิรูปการปกครอง” นั่นเอง คือเป็นกลุ่มนายทหารและตำรวจ (๑ คน) ที่ยึดอำนาจเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

๔๔. มาตรา ๘ ของ “รัฐธรรมนูญ” เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล มีข้อความประโยคเดียวคือ “บุคคลที่มีเสรีภาพภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และเราก็พอจะทราบว่าเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย

นอกจากนั้นในทางปฏิบัติเท่าที่เป็นมา ประชาชนจะไม่มีสิทธิทราบความจริงอย่างใดเลย นอกจาก “ข้อเท็จจริง” ที่รัฐบาลอนุญาตให้ทราบได้ เพราะ “คณะปฏิรูป” ได้ตั้งกรรมการขึ้น ๒ คณะ คณะหนึ่งเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะอนุญาตให้หนังสือพิมพ์ใดบ้างออกตีพิมพ์ได้ และอีกคณะหนึ่งเป็นผู้เซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ที่ออกได้ บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการทั้ง ๒ คณะนี้ เป็นผู้เชี่ยวชาญในการกล่าวเท็จ เขียนเท็จทั้งนั้น และหนังสือพิมพ์ที่ได้รับอนุญาตให้ออกจำหน่ายได้ก็มีแต่หนังสือที่เชี่ยวชาญในความเท็จ ฉะนั้นในขณะนี้ และระยะต่อไปนี้ซึ่งยังไม่ทราบว่า จะหมดสิ้นเมื่อใด

หนังสือพิมพ์ของเมืองไทยส่วนใหญ่จะมีความเท็จเป็นเกณฑ์ เชื่อถือไม่ได้

ยกตัวอย่างเช่น ดาวสยาม ลงข่าวว่าตำรวจตามจับนายคำสิงห์ ศรีนอก แล้ว ทางทหารได้หลักฐานยืนยันว่า คำสิงห์ กับป๋วย กับเสนห์ กับสุลักษณ์ ไปประชุมกันที่โคราชกับเคจีบี เพื่อทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และลงรูปถ่ายหมู่ มีฝรั่งอยู่ด้วย อ้างว่าเป็นเคจีบี (รัสเซีย) ความจริงนั้นรูปถ่ายหมู่ ถ่ายที่เขื่อนน้ำพรม การประชุมนั้นเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนผามอง ผู้ร่วมประชุมนอกจากอาจารย์มหาวิทยาลัย ชาวบ้าน ข้าราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นแล้ว ยังมีผู้แทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตด้วย และคนที่ดาวสยาม อ้างว่าเป็นรัสเซีย เคจีบีนั้น คือนายสจ๊วต มีแซม ชาวอเมริกัน ศาสนาคริสต์นิกายแควกเกอ ขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการสัมมนาของแควกเกออยู่ที่สิงคโปร์ เวลานั้นกลับไปอเมริกาแล้ว

ความเท็จที่หนังสือเหล่านี้ค้ำอยู่มีอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๙

ส่วนวิทยุโทรทัศน์นั้นก็ยังคงความเท็จอยู่ตลอดเวลาเช่นเดิม ในคืนวันที่ ๕ ต่อวันที่ ๖ ตุลาคม สถานีวิทยุ ท.ท.ท. ได้พยายามเสนอข่าวเกี่ยวกับการชุมนุมประท้วงอย่างเป็นทางการ แต่สถานีวิทยุยานเกราะไม่พอใจ เพราะ ท.ท.ท. เสนอความจริง ทำให้การปลุกระดมของยานเกราะเสียหาย จึงได้ประณาม ท.ท.ท. อยู่ตลอดเวลาด้วย ครั้นมีการรัฐประหารขึ้น ก็ได้มีการปลดผู้รับผิดชอบทาง ท.ท.ท. ทั้งวิทยุและโทรทัศน์ออกโดยไม่มีเหตุผล

เป็นอันว่าจะหาความจริงจากหนังสือพิมพ์หรือวิทยุโทรทัศน์เมืองไทยมิได้เลย แม้แต่ข่าวว่าตำรวจหรือทหารได้จับใครต่อใครไปบ้าง หรือใครข้ามไปลาว หรือใครทำอะไร อยู่ที่ไหน พูดว่าอย่างไร นอกจาก “ข่าว” ที่รัฐบาลป้อนให้

คณะรัฐมนตรี ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๙

๔๕. นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรี เป็นคนสะอาดบริสุทธิ์ เท่าที่เกี่ยวกับการปฏิบัติราชการแผ่นดิน เป็นผู้ที่ได้ออกวิทยุโทรทัศน์แบบนิยมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และสอนกับเขียนหนังสือเกี่ยวกับการต่อต้านปราบปรามคอมมิวนิสต์มากพอสมควร จนมีผู้กล่าวกันว่าเป็น “ชาวสุด”

เมื่อยังหนุ่ม ๆ อยู่กลับจากศึกษาที่ประเทศอังกฤษใหม่ ๆ นายธานินทร์เป็นผู้ที่รักการเขียนอยู่เป็นนิสัยแล้ว ได้เขียนบทความหลายเรื่อง โดยอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทย ครั้งนั้นวงการตุลาการมีเสียงกล่าวหาว่านายธานินทร์เป็นคอมมิวนิสต์ จะด้วยเหตุอันกระมังที่มีปฏิริยาต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างไม่หยุดยั้ง

ข้อ ๔๕. นายธานินทร์มีความรู้ดี มีสติปัญญาเฉียบแหลม และรู้ตัวว่าฉลาดและสามารถ ปัญหาเมื่ออยู่ว่าจะทนให้สภาที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีคำค้อยู่ได้นานเท่าใด เฉพาะอย่างยิ่งถ้าสภาที่ปรึกษานั้นเข้าข้างคนทุจริตในราชการ หรือทำการทุจริตเสียเอง

ข้อ ๔๖. ในคณะรัฐมนตรี ฝ่ายทหารสว่นตำแหน่งไว้ ๓ ตำแหน่ง คือ รองนายกรัฐมนตรี ๑ รัฐมนตรีกลาโหม ๑ และรัฐมนตรีช่วยกลาโหม ๑ ทั้ง ๓ ตำแหน่งนี้ไม่ต้องกล่าวถึง

รัฐมนตรีมหาดไทย ก็เหมาะสมกับฉายาของกระทรวงนี้ที่เราเรียกกันว่า กระทรวงมาเฟีย

ที่รัฐมนตรีที่เป็นข้าราชการประจำ ไม่ถึงขั้นปลัดกระทรวง ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี ๘ คน คือ รองนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒ รัฐมนตรีช่วยมหาดไทย รัฐมนตรีต่างประเทศ พาณิชย ยุติธรรม ศึกษาธิการ สาธารณสุข และทบวงมหาวิทยาลัย

รองนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒ และรัฐมนตรียุติธรรม เป็นเพื่อนส่วนตัวของนายกรัฐมนตรี

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเลือกมาจากประธานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน รัฐมนตรีว่าการเกษตรเป็นข้าราชการบำนาญอายุ ๗๗ ปี รัฐมนตรีว่าการอุตสาหกรรมเป็นข้าราชการบำนาญทหารอากาศ รัฐมนตรีว่าการคมนาคมเป็นเจ้าของรถเมล์ขาวมาแต่เดิม ทั้ง ๔ คนนี้จะทำหน้าที่ได้ตามสมควร ตามความประสงค์ของสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรี แต่เท่าที่ได้ทราบมานายกรัฐมนตรีได้ทบทวนผู้อื่นก่อน และได้รับการปฏิเสธมาหลายราย

รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีโกหกเก่ง และโกหกจนได้ดี

๔๗. คนอื่น ๆ ที่โกหกเก่ง แต่น่าเสียใจที่ยังไม่ได้ดี คือ ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ อาคม มกรานนท์ ทมยันตี วัฒนา เขียววิมล อุทรา สนิทวงศ์ ประหยัด ศ. นาคะนัท และเพื่อน ๆ ของเขาอีกหลายคนที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักพูดวิทยุ และโทรทัศน์

อะไรจะเกิดขึ้น

๔๘. ผู้เขียนได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไว้เมื่อเดือนกันยายน (ซึ่งบางตอนได้นำมาถ่ายทอดใน *ฟาร์อีสเทอร์น อีโคโนมิค รีวิว*) ว่า ถ้าเกิดปฏิวัติรัฐประหารขึ้นในประเทศไทย จะมีนักศึกษา อาจารย์ นักการเมือง กรรมการ ขาวนาขาวไร เข้าป่าไปสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์ (ทั้ง ๆ ที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์) อีกเป็นจำนวนมาก เท่าที่ฟังดูในระยะ ๒๐ วันที่แล้วมา ก็รู้สึกเป็นจริง

ตามนั้น ยังมีเหตุร้ายแรงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งกระทบกระเทือนทั่วไปหมด มิใช่แต่นักศึกษาธรรมศาสตร์เท่านั้น ยังมีช่องทางเป็นจริงมากขึ้น

๔๙. ข้อที่น่าเสียดายสำหรับคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวที่ไฝในเสรีภาพก็คือ เหตุการณ์ในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ไม่เปิดโอกาสให้เขามีทางเลือกที่ ๓ เสียแล้ว ถ้าไม่ทำตัวสงบเสถียรคล้อยตามอำนาจเป็นธรรมดา ก็ต้องเข้าป่าไปทำงานร่วมกับคอมมิวนิสต์ ใครที่สนใจในเรื่องสันติวิธีประชาธิปไตย และเสรีภาพ จะต้องเริ่มต้นใหม่ เบิกทางให้แก่หนุ่มสาวรุ่นนี้และรุ่นต่อ ๆ ไป

๕๐. ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ทหารทั้งหลายยังแตกกัน และยังแย่งทำรัฐประหาร สภาพการณ์ก็คงจะเป็นอยู่เช่นนั้น แม้ว่าตัวการคนหนึ่งจะหลบไปบวช และอีกคนหนึ่งไปญี่ปุ่น จะทำอย่างไรให้เกิด “ความสามัคคี” ในหมู่ทหาร ซึ่งหมายความว่า “ความสามัคคีในชาติ” ได้ น่าคิดว่าบทบาทของจอมพล ถนอม กิตติขจร น่าจะยังมีอยู่ อาจจะลี้ภัยออกมาจับบ้านเมือง เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นได้อย่างที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งหลายหน เช่น พระมหาธรรมราชา เป็นต้น แล้วจอมพล ประภาส จารุเสถียร เล่า พันเอก ณรงค์ กิตติขจร เล่า

๕๑. เหตุการณ์จะเป็นอย่างไรทางด้านการเมืองก็ตาม เป็นที่แน่ชัดว่า โครงการสร้างระบบประชาธิปไตย ๓ ระยะ ๑๒ ปี ของคุณธานินทร์ ภัยวิเชียร กับพวก คงจะไม่เป็นไปตามนั้น “เสี้ยนหนามศัตรู” ของรัฐบาลนี้มีหลายทางหลายฝ่ายนัก อะไรจะเกิดขึ้นก็ได้ และสภาวะบ้านเมืองก็คงจะอำนวยให้เกิดขึ้นได้หลายอย่าง ข้อที่แน่ชัดก็คือ สิทธิเสรีภาพพื้นฐานจะถูกบั่นทอนลงไป สิทธิของกรรมกร ชาวไร่ชาวนาจะด้อยถอยลง และผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุด คือ ประชาชนพลเมืองธรรมดาตนเอง

๕๒. เมื่อกรรมกรไม่มีสิทธิโต้แย้งกับนายจ้าง เมื่อการพัฒนาชนบทแต่ละชนิดเป็นการ “ปลูกระดมมวลชน” เมื่อมีการปฏิรูปที่ดินเป็นสังคมนิยม เมื่อราคาข้าวจะต้องถูกกดต่ำลง เมื่อไม่มีผู้แทนราษฎรเป็นปากเสียงให้ราษฎร เมื่อผู้ปกครองประเทศเป็นนายทุนและขุนศึก การพัฒนาประเทศและการดำเนินงานเศรษฐกิจและสังคมของประเทศคงจะเป็นไปอย่างเดิม ตามระบบที่เคยเป็นมาก่อน ๒๕๑๖ ฉะนั้นพอจะเดาได้ว่า ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนจะมีมากขึ้นทุกที โดยช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจนจะกว้างขึ้น ชนบทและแหล่งเสื่อมโทรมจะถูกทอดทิ้งยิ่งขึ้น ส่วนชาวกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่ ๆ ที่ร่ำรวยอยู่แล้วจะรวยยิ่งขึ้น ความฟุ้งเฟ้อจะมากขึ้นตามส่วน

การปฏิรูปการศึกษา การกระจายสาธารณสุขไปสู่ชนบท การกระจายอำนาจ การปกครองท้องถิ่นอย่างดี ก็จะช่วยลดชะงัก ปัญหาสังคมของประเทศไทยจะมีแต่รุนแรงขึ้น

๕๓. ทางด้านการต่างประเทศ อเมริกาคงจะมีบทบาทมากขึ้นในประเทศไทย โดยใช้เป็นหัวหอกต่อสู้กับประเทศ คอมมิวนิสต์เพื่อนบ้านของเรา ประเทศต่าง ๆ ที่เป็นภาคีในองค์การ อาเซียนคงดีใจเพราะได้สมาชิกใหม่ที่เป็นเผด็จการด้วยกัน และ ยังเป็นด่านแรกต่อสู้คอมมิวนิสต์ให้เขาด้วย

ภายในรัฐบาลไทยเอง ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ที่เป็นคอมมิวนิสต์คงจะไม่ราบรื่นนัก จะเห็นได้จากการที่เอาปลัด กระทรวงการต่างประเทศและอธิบดีกรมการเมืองออกจากราชการ นัยว่าพวกทหารไม่ชอบ เพราะไปทำญาติดีกับญวน เขมร และ ลาว โดยสมรู้ร่วมคิดกับรัฐมนตรีต่างประเทศคนก่อน การ "ปราบ" ญวนอพยพคงจะมีต่อไป การวิวาทกับลาวและเขมรเรื่องเขตแดน หรือเรื่องอื่น ๆ ที่หาได้ง่าย คงจะเป็นเรื่องจริงจิงขึ้นมา ปัญหาที่มีอยู่ ว่า จะเป็นเรื่องวิวาทเฉพาะประเทศเล็ก ๆ ด้วยกันอย่างเดียว หรือจะชักนำมหาอำนาจให้เข้ามาร่วมทำให้ลุกลามต่อไป

๕๔. ผู้เขียนรู้สึกวาทะที่เขียนมานั้น ค่อนข้างจะเป็นเรื่อง เศร้า น่าสลด อนาคตมืดมน

ใครเห็นแสงสว่างบ้างในอนาคตโปรดบอก

๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๙ ■

คัดจาก อันเนื่องมาแต่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๓

บรรณานุกรมงานของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

๑. วิทยานิพนธ์

"The Economics of Tin Control." Ph.D. Thesis, London School of Economics, London University, 1949.

๒. หนังสือภาษาอังกฤษ

Best Wishes for Asia. Bangkok: Klett Thai, 1975. 107 pp.

A Siamese for All Seasons: Collected Articles by and about Puey Ungphakorn. Komol Keemthong Foundation, 1981. (Fourth Edition, 1984).

๓. ตำราภาษาไทย

การคลัง

พิมพ์ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๔๙๖.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. ประมวลมิตร, ๒๔๙๘.

เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๑. คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๔๙๖.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. ประมวลมิตร, ๒๔๙๙.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. ประมวลมิตร, ๒๕๐๔.

(พิมพ์ครั้งที่ ๒ และ ๓ เขียนร่วมกับคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร).

๔. หนังสือทั่วไป

คำพูดและข้อเขียน. รวมสารสิน, ๒๕๑๑.

คำให้การของ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ กรณีเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม. สนุกนึก (พิมพ์ครั้งแรกเนื่องในวันเกิดนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ เมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๒๔. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อเดือน พฤศจิกายน ๒๕๒๕).

แนวทางสันติวิธีหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๕. ปิยะสารสิน, ๒๕๒๑.

เศรษฐกิจของป๋วย อึ๊งภากรณ์. สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์.

กรกฎาคม ๒๕๒๓.

สันติประชาธรรม. เคล็ดไทย, ๒๕๑๖. (พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๑๙ ;

พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๒๔).

เสียชีวิตอย่างเสียสละ. เคล็ดไทย, ๒๕๑๙. (พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๓).

เหลียวหลัง แลหน้า. กองทุนเพื่อชนบท สำนักศูนย์บัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙.

อันเนื่องมาแต่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙. มูลนิธิโกมลคีมทอง พิมพ์ครั้งแรก

๖ ตุลาคม ๒๕๒๓.

อุดมคติ. จุลสารมูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๑๙.

๕. หนังสือแปล

มาร์กาเรต อึ๊งภากรณ์. การสงเคราะห์ประชาชนในประเทศอังกฤษ.

กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง, ๒๔๙๖. (ป๋วย อึ๊งภากรณ์

แปลจากเรื่อง Social Welfare Service in England).

๖. หนังสือที่ตรวจสอบการแปล

จันทรแรม ศิริโชค จันทรทัต, ม.ร.ว. (แปล). ความจำเป็นทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น. สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๐๘. (แปลจากหนังสือของ

W.W. Rostow, Stages of Economic Growth).

๗. บทความ

๗.๑ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

"การรวมกำลังเพื่อพัฒนาเกษตรกรรม" กล่าวในที่ประชุมวิชาการครั้งที่ ๑ สมาคมไทย-อเมริกัน, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๐.

"การวิเคราะห์โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ." รัฐสารักษ์ ๘ (เมษายน ๒๕๐๙), ๘๕-๙๙.

"ข้อคิดในการพัฒนาเกษตรกรรม." ข่าวเศรษฐกิจการเกษตร

(๑๓ มกราคม ๒๕๑๑), ๓-๑๑.

"ข้อคิดในการพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้." สังคมศาสตร์ปริทัศน์

(กันยายน ๒๕๑๖).

"ความเป็นจริงของธนาคารเพื่อการเกษตร." *ประชาชาติ* (๙ มีนาคม ๒๕๑๙), ๗.

"ความรับผิดชอบทางจริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาประเทศ." *รัฐสภาสาร* ๑๔ (ตุลาคม ๒๕๐๙), ๙-๑๘ ; ๑๔ (พฤศจิกายน ๒๕๐๙), ๒๓-๓๑.

"จุดมุ่งหมายในการพัฒนาชนบท." บทความเสนอต่อที่ประชุมการสัมมนาผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ, พฤศจิกายน ๒๕๑๔.

"แนวโน้มในการพัฒนาประเทศ." *วารสารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ๑๑ (กันยายน ๒๕๑๗), ๑-๑๖.

"ปัญหาและลำดับการพัฒนา." *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสงค์ สุนทรวิภาต*. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ร่วมมิตรไทย, ๒๕๑๐.

"พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชาติ." *รายงานกิจการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย* (๒๕๑๔).

"ภาวะเศรษฐกิจของไทย." *รายงานสัมพันธ์* ๑๒ (๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๓), ๙-๒๖.

"ภาวะเศรษฐกิจของไทยในอนาคต." *วารสารข้าราชการ* ๑๖ (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔), ๔-๑๙.

"เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย." *รายงานสัมพันธ์* ๑๒ (มกราคม ๒๕๑๒), ๕-๑๒.

"เศรษฐกิจแห่งประเทศไทยในอนาคต." *วิทยาสารปริทัศน์* ๒๑ (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓), ๑๖-๑๙, ๖๒ ; ๒๑ (๕ มีนาคม ๒๕๑๓), ๑๘-๑๙.

"เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย : ปัญหาและภาวะข้างหน้า." *วารสารธนาคาร* ๔ (มิถุนายน ๒๕๑๒), ๒๓-๓๐.

"Agricultural Research and Economic Development." A paper read at the Agriculture and Food Science Symposium, Singapore, February 22, 1974.

"Best Wishes for Asia." Address to the inaugural session of the New Delhi Conference of the Press Foundation of Asia, February 5, 1973.

"The Meklong Integrated Rural Development Programme." Address on the occasion of receiving the Honorary Degree of Doctor of Letters conferred upon him by the University of Singapore, August 4, 1974.

"The Role of Ethics and Religion in National Development." The Sinclair Thompson Memorial Lectures, January, 1969, Christian Seminary, Chiangmai, Thailand.

"Thailand." In Cranley Onslow (ed.), *Asian Economic Development* (New York : Frederick A. Praeger, Publishers, 1965), pp. 151-174.

"Thoughts on Southeast Asia's Development for 1980." A paper presented to Cambridge University, England (1972).

๗.๒ การเงินและการคลัง

"งบประมาณและเจ้าหน้าที่งบประมาณ." *รัฐสภาสาร* ๑๔ (กันยายน ๒๕๐๙), ๑๑-๑๙.

"เงิน." *เศรษฐศาสตร์* ๑ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๑๑).

"นโยบายการเงินการคลังในภาวะผิดเคือง." *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, ๒๕๑๔.

"ปัญหาเกี่ยวกับการเงิน." *วารสารกรมบัญชีกลาง* ๕ (มีนาคม ๒๕๐๗), ๙-๑๙.

"ธนาคารกลาง." เอกสารการบรรยาย ณ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๒.

"Co-ordination of Monetary Policy, Fiscal Policy and Debt Management." A lecture given in the 9th SEANZA Central Banking Course, Kuala Lumpur, June 30, 1972.

"Economic Policy and Customs Administration." A paper presented at the Training Centre-cum-seminar in Customs Administration, ECAFE, June 25, 1963, Bangkok.

"Excellens Scaccarii Scientia." An address given at the Annual Dinner of the Thai Bankers Association, February 3, 1960.

"Finance and Commerce." An address at the general meeting of the American Chamber of Commerce in Thailand, October 15, 1963.

"The Role of Central Banking in a World of Tensions." Address delivered on 25 February, 1964, at the Kuala Lumpur Conference on Development and Cooperation in the South Asia Pacific Region organized by the Council on World Tension and the University of Malaya.

๗.๓. เศรษฐกิจระหว่างประเทศ

"ภาวะเศรษฐกิจของไทยในด้านต่างประเทศ." *เศรษฐกิจปริทรรศน์* ๓ (ตุลาคม ๒๕๑๒), ๑-๗

"The International Economic Position of Thailand." Address to the Thai Council of World Affairs and International Law,

October 20, 1969, Bangkok.

"The Prospects of Tin." *Pacific Affairs* (June 1948), 150-161.

"Steps to International Monetary Order." In Prateep Sondysuvan (ed.), *Finance, Trade and Economic Development in Thailand*. Bangkok : Sompong Press, 1975.

๗.๔ ประชากรและแรงงาน

"การหางานให้ชาวชนบททำ." *ปฐมนิเทศ* (สิงหาคม ๒๕๑๗), ๕๘-๖๑.

"ความรับผิดชอบของสหภาพแรงงานต่อเศรษฐกิจและสังคม."

คำบรรยายในการอบรมแรงงานสัมพันธ์แก่นักเรียนงาน.

กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

"ปัญหาประชากรกับสภาพการณ์เศรษฐกิจ." *อมรินทร์* ๑๘

(กรกฎาคม ๒๕๑๑), ๒๙-๓๒, ๑๑๐-๑๑๑.

"ปัญหาประชากรโดยทั่วไป." *หนังสือรณรงค์ใหม่*. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๒.

"Economics and Population Relationships." Address to the International Workshop on communications, Aspects of Family Planning Programme December 6, 1968.

"Labor in southeast Asia." *Pacific Affairs* (December 1948), 411-413.

๗.๕ การศึกษา

"การบริหารมหาวิทยาลัย." *วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์* ๗ (กรกฎาคม ๒๕๑๑), ๕๓๒-๕๔๔.

"การพัฒนามหาวิทยาลัย." *รัฐศาสตร์นิเทศ* ๕ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๑๒), ๑๒๘-๑๓๕.

"การศึกษา." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๓ (กันยายน-พฤศจิกายน ๒๕๐๘), ๘-๒๗.

"การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม." *ประชาชาติ* (๖ เมษายน ๒๕๑๘) ๘-๙.

"ข้อคิดเรื่องอุดมศึกษา." *วารสารเศรษฐศาสตร์* ๑ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๑๔), ๑๐-๒๐.

"ความชอบธรรมในมหาวิทยาลัย." *รัฐศาสตร์นิเทศ* ๔ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๑๑), ๑-๘.

"โครงการจัดพิมพ์และเผยแพร่หนังสือเด็กทั่วประเทศ."

วารสารวัฒนธรรมไทย ๙ (ธันวาคม ๒๕๑๒), ๑๐-๑๘.

"จรรยาบรรณนักเรียน." *รัฐสภาสาร* ๑๕ (ธันวาคม ๒๕๐๙) ๒๑-๒๘.

"ทรงสนับเรื่องการพัฒนาการศึกษา." *ปาฐกถา* ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๐ ใน *คำพูดและข้อเขียน* (๒๕๑๑), หน้า ๑๖๒-๑๘๓.

"มหาวิทยาลัยกับสังคมไทย." *ศูนย์ศึกษา* ๑๙ (เมษายน-มิถุนายน

๒๕๑๖), ๕๗-๖๔.

"เรียนเพื่อสอบ หรือสอบเพื่อเรียน หรือเรียนเพื่อเรียน." *เศรษฐศาสตร์จุฬา*. หนังสืออนุสรณ์ประจำปี ๒๕๑๐ ของคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

"เรียนให้เก่ง." *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. เสน่ห์ จามริก และ เกษม ศิริสัมพันธ์.

"สนทนากับ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ : ปัญหาอุดมศึกษา." *วารสารธรรมศาสตร์* ๑ (มีนาคม ๒๕๑๔), ๒๑-๔๔.

"Education." A public lecture delivered on July 22, 1965 at Thammasat University. Reprinted in Paul B. Trescott, *Principles of Economics*. Bangkok: Thammasat University, 1967.

๗.๖ การศึกษาเศรษฐศาสตร์

"การบัญชีกับเศรษฐศาสตร์." *รัฐสภาสาร* ๑๔ (มิถุนายน ๒๕๐๙), ๑๗-๒๒.

"นักเรียนเศรษฐศาสตร์ไปเรียนอะไรมา ? ไขอะไรได้ ?" *รัฐสภาสาร* ๑๔ (กรกฎาคม ๒๕๐๙), ๒๓-๓๗.

"เศรษฐศาสตร์บัณฑิตที่พึงปรารถนา." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (ตุลาคม ๒๕๐๖).

"Economics as a Branch of Sciences." Address at the Social Science Association of Thailand, October 3, 1962.

๗.๗ ว่าด้วยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

"คณะเศรษฐศาสตร์ในปีการศึกษา ๒๕๑๓." *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓.

"ตีกล่มเศรษฐศาสตร์." *เศรษฐศาสตร์* (พฤศจิกายน ๒๕๑๔).

"รายงานความก้าวหน้าของคณะเศรษฐศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๑๑." *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๒.

"เศรษฐศาสตร์จริงเจริญ." *อนุสรณ์เศรษฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑.

๗.๘ สังคมกับการเมือง

"ข้อคิดจากสหรัฐอเมริกา." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (มีนาคม-พฤษภาคม ๒๕๑๔).

"ความรับผิดชอบของผู้ใหญ่." *รวมปาฐกถาพูดเยาวชนกับเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ, ๒๕๑๓.

"จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง." *วารสารชาวบ้าน* ปีที่ ๑ ฉบับ ๓ (มีนาคม ๒๕๑๕).

"ทางออกของไทยหลังสงครามอินโดจีน." *มติชน* (๒๕๑๖).

"บทบาทของนักการเมืองกับการพัฒนาเศรษฐกิจ." การบรรยาย
ประกอบการศึกษาวิชาสัมมนาเศรษฐกิจปัจจุบัน ณ คณะเศรษฐ-
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๘
พิมพ์ครั้งแรกใน เศรษฐกิจไทย. โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง.
ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
๒๕๒๑. (และต่อมาใน เศรษฐุทธศนของป้วย อังภากรณ์.
สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์. ๒๕๒๓).

"บันทึกประชารธรรมโดยสันติวิธี."

"เป้าหมายและวิธีการที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย." *ปาจารย์สาร* ๕
(กันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๙), ๑๐-๑๕.

"ประชาธิปไตยของไทย." *รัฐศาสตร์* ๑๙. กรุงเทพฯ : กลุ่มกิจกรรม
นักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

"เสียชีพอย่าเสียเงิน." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๑๖),
๓๖-๔๔.

"สนทนากับนายป้วย อังภากรณ์." *รัฐศาสตร์นิเทศ* ๖ (เมษายน-
มิถุนายน ๒๕๑๔). ๑-๖.

"Government and Business." Address to the Thailand
Management Association, National Management
Conference, July, 1967.

"The Society of Siam." An address marking the 70th Anniversary
of the Siam Society, February 27, 1974.

"Thailand : A Time for Unity." *Far Eastern Economic Review*
(December, 1973).

"Truth-Unity-Sacrifice." An address to the Thai Bankers' Asso-
ciation, February 12, 1969.

๙.๙ ประวัติบุคคลและคำไว้อาลัย

"คุณสมบุรณ์ เหล่าวานิช." *หนังสือที่ระลึกสมบุรณ์ เหล่าวานิช* (๒๕๑๕).

"ท่านสิทธิพร." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (มิถุนายน ๒๕๑๔).

"ปู่เลา." *หนังสือที่ระลึก พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส* (๒๕๑๖).

"พร้อม วัชรคุปต์." *หนังสือที่ระลึก พร้อม วัชรคุปต์* (๒๕๑๕).

"ฟ. ฮีแลร์." คำกล่าวสดุดีในพิธีบรรจุศพ ฟ. ฮีแลร์ เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม
๒๕๑๑ พิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสใน *วารสารสยามสมาคม* (๒๕๑๒).

"อ้ายรัก ข้า พงศ์ทิพย์." *หนังสือที่ระลึก ข้า พงศ์ทิพย์* (๒๕๑๕).

๙.๑๐ อดีตชีวิตประวัติ

"ผู้หญิงในชีวิตของผมแม่." *ธ.ป.ท. ปริทัศน์* ฉบับที่ ๖ (๒๕๑๕). ๓๖-๔๙.

"ฟังไม่ได้ศัพท์ จับมากกระเดียด." *อุโฆษสาร* (๒๕๑๒).

"แตกเนื้อหนุ่ม เมื่อ ๒๔๙๕." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๑๐ (มิถุนายน
๒๕๑๕).

"ทหารชั่วคราว" พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *อนุสรณ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พันเอกสรศักดิ์ ยุทธวงศ์* เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๖
ต่อมาได้เขียนเพิ่มเติมและพิมพ์ใน *ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับ
สงครามโลกครั้งที่สอง*. แพร่พิทยา, ๒๕๐๙. หน้า ๓๘๐-๔๓๕.

"พระบรมวงศานุวงศ์และขบวนการเสรีไทย." ใน *บางเรื่องเกี่ยวกับ
พระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒*
นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร และนายเปื้อง ศิริภักดิ์ จัดพิมพ์
เนื่องในโอกาส ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๕.

"เหลียวหลัง แลหน้า." เอกสารเผยแพร่ครั้งแรกในเดือนมีนาคม ๒๕๑๙
ต่อมาสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
จัดพิมพ์เป็นเล่มในปี ๒๕๑๙.

"Labor Omnia Vincit." *อุโฆษสาร* (๒๕๑๑).

ประวัติศาสตราจารย์ ดอกเตอร์ป๋วย อึ๊งภากรณ์

เกิดเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ที่ตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์
พระนคร

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๖	สำเร็จชั้นมัธยมศึกษา แผนกภาษาฝรั่งเศส
จากโรงเรียนอัสสัมชัญ พระนคร
พ.ศ. ๒๔๘๐	ธรรมศาสตร์บัณฑิต
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
พ.ศ. ๒๔๘๔	ปริญญาตรีทางเศรษฐศาสตร์
เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง (B.Sc (Econ.) Hons I)
London School of Economics
มหาวิทยาลัยลอนดอน (เป็นผลให้ได้รับทุน
Leverhulme Studentship
เพื่อการศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกทันที)
พ.ศ. ๒๔๙๒	ปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์
(Ph.D) London School of Economics
มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๔๙๙	วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
กรมเสนาธิการกลาโหม
กระทรวงกลาโหม
(ข้าราชการนักศึกษา รุ่นที่ ๑)

ประวัติการทำงาน

ตำแหน่งงานประจำในอดีต

พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๘๐	ครูโรงเรียนอัสสัมชัญ พระนคร
พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๑	ล่ามภาษาฝรั่งเศสให้แก่ศาสตราจารย์
ชาวฝรั่งเศส มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง
พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๘	รับราชการในกองทัพบกแห่งสหราชอาณาจักร

	(British Army Pioneer Corps) เพื่อเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยในประเทศ อังกฤษระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๙๒	รับราชการในกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง
พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๙	เศรษฐกร ผู้อำนวยการคลัง และผู้เชี่ยวชาญการคลัง กระทรวงการคลัง
พ.ศ. ๒๔๙๖	รองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย (ดำรงตำแหน่งอยู่เจ็ดเดือน)
พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๒	ที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลัง ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๒	รองประธานคณะมนตรีตบูก สภาตบูกระหว่างประเทศ (International Tin Council) ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๔	ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๔	ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๐	ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง
พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๕	คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๕	ที่ปรึกษากระทรวงการคลัง
พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔	ศาสตราจารย์พิเศษ (Visiting Professor) ที่ Woodrow Wilson School, Princeton University สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖	ศาสตราจารย์พิเศษ (Visiting Professor) ที่ University College (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น Wolfson College) Cambridge University ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘	สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	ประธานคณะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจ ของนายกรัฐมนตรี (สัญญา ธรรมศักดิ์)
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำแหน่งอื่น ๆ ในอดีต

พ.ศ. ๒๔๙๕	อนุกรรมการการจัดสรรงบประมาณ กับทวีรายได้และลดรายจ่ายของแผ่นดิน
พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๔๙๙	กรรมการพิจารณาเพิ่มรายได้กับหาทาง

	ประหยัดรายจ่ายแผ่นดิน
พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๔๙๘	กรรมการดำเนินการเจรจาเงินจาก ธนาคารโลก (ธนาคารระหว่างประเทศ เพื่อการบูรณะและพัฒนาการ)
พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๔๙๘	กรรมการดำเนินการทำผังเศรษฐกิจของ ประเทศ
พ.ศ. ๒๔๙๖	กรรมการอำนวยการประหยัด
พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๙	กรรมการบริหารของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ
พ.ศ. ๒๔๙๗	ประธานกรรมการรับมอบและขายทองคำ
พ.ศ. ๒๔๙๗	กรรมการพิจารณาแก้ไขปรับปรุง พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๘๘
พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘	สำรองผู้ว่าการ (Alternate Governor) International Monetary Fund (I.M.F) กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘	สำรองผู้ว่าการ (Alternate Governor) International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) (ธนาคารโลก) กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘	กรรมการพิจารณาปรับปรุงวิธีการทำเลข ดัชนีค่าครองชีพของประชากร
พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๙	กรรมการส่งเสริมอุตสาหกรรม
พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙	ประธานมูลนิธิเด็กพิการ
พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๑	ผู้แทนไทยถาวรในคณะมนตรีตบูก สภาตบูกระหว่างประเทศ (International Tin Council) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๖	อนุกรรมการพิจารณาความช่วยเหลือ ของสหรัฐอเมริกา สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๐๗	กรรมการบริหารสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ แห่งชาติ
พ.ศ. ๒๕๐๗	กรรมการจัดตั้งองค์การอาคารสงเคราะห์ และพัฒนาเมือง
พ.ศ. ๒๕๐๗	ประธานอนุกรรมการวางแผนถนนใน พระนครและธนบุรี
พ.ศ. ๒๕๐๗	ประธานกรรมการพิจารณาเรื่องการระบาย น้ำฝนและน้ำโสโครก
พ.ศ. ๒๕๐๗	ประธานกรรมการพิจารณา และปรับปรุงโครงการทางหลวง

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการวางแผนพัฒนาการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการร่างปรับปรุงประมวลกฎหมาย

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการวางแผนการจัดองค์งาน
การไฟฟ้าแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการพิจารณางบประมาณแผ่นดิน
ก่อนเสนอคณะรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๐ กรรมการพิทักษ์อัตราศาลาการ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน
เงินตรา

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการระดับนโยบายของคณะรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการรื้อยกทรง
สภาความมั่นคงแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการวิเทศสหการ

พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่ปรึกษาคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการสถาบันเอเชียเพื่อการวางแผน
และพัฒนาการ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ
งบประมาณ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ
ประกันชีวิต

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ
ประกันวินาศภัย

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการเศรษฐกิจ สภานิติบัญญัติ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการว่าด้วยการซื้อขายกระดาษ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการบริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการบริษัทกระสอบอีสาน

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการพิจารณาปรับปรุงระบบ
ข้าราชการพลเรือน

พ.ศ. ๒๕๐๗ กรรมการตรวจสอบภาษีอากร (ก.ต.ก.)

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๓ กรรมการสอบสวนทรัพย์สินของรัฐ
ในกองมรดกของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
สำนักนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๓ กรรมการดำเนินงานตามคำสั่งให้ทรัพย์สิน
ในกองมรดกของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
และทรัพย์สินของท่านผู้หญิงวิจิตร ธนะรัชต์
ตกเป็นของรัฐ สำนักนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๘ กรรมการพิจารณาโครงการกู้เงิน
เพื่อพัฒนาอาชีพศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๕ ประธานคณะกรรมการเตรียมการก่อสร้าง
ปรับปรุงระบบระบายน้ำ จังหวัดพระนคร

พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๙ รองประธานกรรมการมูลนิธิศิลป พีระศรี

พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔ กรรมการมูลนิธิธีรเวท ชัยนาม

พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๙ ประธานกรรมการอำนวยการ
มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๘ อุปนายกสมาคมเศรษฐศาสตร์
แห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๘ กรรมการมูลนิธิศรีวิสารวาท

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๘ ประธานกรรมการมูลนิธิเพื่อการศึกษา
และประชาสัมพันธ์

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๙ กรรมการสภาการศึกษาไทย

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๙ รองประธานกรรมการ
มูลนิธิภูมิปัญญา-พันธุ์ทิพย์

พ.ศ. ๒๕๑๒ ผู้แทนไทยในคณะมนตรีของ
สถาบันเพื่อการพัฒนาและการวางแผน
เศรษฐกิจแห่งเอเชียขององค์การ
สหประชาชาติ
(Member of the Governing Council,
the Asian Institute for Economic
Development and Planning)

พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๓ กรรมการสอบสวนการเข้าเครื่องจักรกล
สำนักงานสถิติแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๘ ประธานกรรมการโครงการการศึกษา
ขั้นประกาศนียบัตรชั้นสูง
บัณฑิตอาสาสมัคร (โครงการ ป.บ.อ.)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๙ กรรมการมูลนิธิไทยวัฒนา ต. สุวรรณ

พ.ศ. ๒๕๑๓ กรรมการกิตติมศักดิ์ Board of Governor,
International Development Research
Centre (IDRC) เมืองออตตาวา
ประเทศแคนาดา

พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๙ กรรมการ Board of Trustee, Asian
Institute of Technology (AIT) กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘ ประธานโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘ นายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๙ ที่ปรึกษามูลนิธิสิทธิพร กฤดากร

พ.ศ. ๒๕๑๖-ปัจจุบัน รองประธานกรรมการมูลนิธิโกลด์คิมทอง

พ.ศ. ๒๕๑๗ กรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ

	ตลาดหลักทรัพย์
พ.ศ. ๒๕๑๗	กรรมการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	ประธานกรรมการคำจ้าง กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	รองประธานคณะที่ปรึกษาส่วนองค์การ ของรัฐของนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	กรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา นอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	กรรมการทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	กรรมการพัฒนามหาวิทยาลัย ทบวงมหาวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	ผู้อำนวยการโครงการพัฒนาชนบท ลุ่มน้ำแม่กลอง
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	ประธานกรรมการธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาเศรษฐศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๙	กรรมการธนาคารแห่งประเทศไทย
พ.ศ. ๒๕๑๘	Member of the Interim Governing Council, Clearing House for Social Development in Asia กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	ผู้ว่าการ Board of Governor, Asian Institute of Management (AIM) กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์
พ.ศ. ๒๕๑๘	ประธานกรรมการเตรียมงานศูนย์บัณฑิต อาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๑๘	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สาขาเศรษฐศาสตร์เพื่อพิจารณาดำเนิน ทางวิชาการของอาจารย์สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหารศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	นายกสมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	กรรมการพิจารณาการก่อสร้างอาคาร สำนักงานใหญ่ ธนาคารแห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	กรรมการที่ปรึกษาโครงการห้องสมุดชุมชน
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	กรรมการปฏิรูปการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙	อนุกรรมการเรื่องการระดมสรรพกำลัง และการลงทุนทางการศึกษา คณะกรรมการ ปฏิรูปการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการข้าราชการพลเรือน
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการร่างนโยบายของสภาความมั่นคง แห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการ Board of Governor, East-West Centre (EWC) เมืองฮอนโนลูลู มหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการ Board of Trustee, International Council for Educational Development (ICED) เมืองนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๕๑๙	กรรมการ Board of Trustee, International Food Policy Research Institute (IFPRI) กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา

เกียรติประวัติทั่วไป

๑. นายพันตรีแห่งกองทัพอากาศ พ.ศ. ๒๔๘๘
๒. ศาสตราจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๓. รางวัลรามอน แม็กไซไซ ประจำปี ๒๕๐๘
สาขาบริการสาธารณะ
๔. สมาชิกกิตติมศักดิ์ (Honorary Fellow) London School of
Economics มหาวิทยาลัยลอนดอน ปี ๒๕๑๑
๕. สมาชิกกิตติมศักดิ์ (Honorary Member) สยามสมาคม ปี
๒๕๑๔
๖. ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (Doctor of Letters) University of
Singapore ปี ๒๕๑๗
๗. ธรรมศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี ๒๕๓๐
(เป็นบุคคลแรกที่ได้รับการแต่งตั้ง)
๘. บุคคลแห่งสันติภาพไทย ปี ๒๕๓๘ (เป็นบุคคลแรกที่ได้รับ
เกียรตินี้)

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๑. Member of the British Empire (M.B.E.) พ.ศ. ๒๔๘๙
๒. จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๙๓
๓. ตริตาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๙๕
๔. ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ. ๒๔๙๖
๕. ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๙๗
๖. ประถมาภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ. ๒๕๐๐
๗. ประถมาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๕๐๒
๘. ทุตยจุลจอมเกล้า พ.ศ. ๒๕๐๔
๙. มหาวิริยมงกุฎ พ.ศ. ๒๕๐๕
๑๐. มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๕๐๗
๑๑. ทุตยจุลจอมเกล้าวิเศษ พ.ศ. ๒๕๐๘

งานสอน

๑. วิชาปัญหาพลเมือง ระดับปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๕
๒. วิชาการคลัง ระดับปริญญาตรี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๘
๓. วิชาการคลังภาคต้น ระดับปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๘
๔. วิชาการคลังภาคต้น ระดับปริญญาตรี คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๘
๕. วิชาเศรษฐกิจแห่งประเทศไทย ระดับปริญญาตรี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๘
๖. วิชาการกฎหมายและวิทยาการคลัง ระดับปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๘
๗. วิชาการคลังพิสดาร ระดับปริญญาโท คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๘
๘. วิชาเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ สำหรับนักศึกษาปีที่ ๔ ปริญญาตรี และสำหรับปริญญาโท คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๔๙๘
๙. วิชาความรู้เบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์ ระดับปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๕
๑๐. ผู้บรรยาย ณ วิทยาลัยการทัพบก พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๐
๑๑. ผู้บรรยาย ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๔
๑๒. การบรรยายพิเศษประจำปีเรื่อง "ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน" สำหรับการศึกษาลักษณะวิชาสัมมนาปัญหาเศรษฐกิจ ปัจจุบันระดับปริญญาตรี คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๒

๑๓. ผู้บรรยาย ณ โรงเรียนเสนาธิการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๓
๑๔. วิชาหลักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สำหรับนักศึกษาวิชาการหนังสือพิมพ์ภาคค่ำ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๐
๑๕. ผู้บรรยาย ณ วิทยาลัยการทัพอากาศ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๓
๑๖. วิชา Thailand's National Development ระดับหลังปริญญาตรี Woodrow Wilson School, Princeton University สหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๕๑๓
๑๗. วิชา Education for Development ระดับหลังปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖
๑๘. วิชา International Aspects of Development ระดับหลังปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖
๑๙. วิชาพัฒนาชนบท ระดับปริญญาโทภาคภาษาไทย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘
๒๐. วิชา Intergrated Rural Development ระดับปริญญาโทภาคภาษาอังกฤษ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘
๒๑. การบรรยายพิเศษประจำปี เรื่อง "บทบาทนักการเมืองกับการพัฒนาเศรษฐกิจ" สำหรับการศึกษาลักษณะวิชาสัมมนาเศรษฐกิจ ปัจจุบัน (II) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๘

ป่วย อังภากรณ์

บุคคลที่ชื่อเสียงพอที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นชื่อเสียงตามได้
ข้าราชการตัวอย่างที่กล้าคัดค้านและกล้ายืนหยัดเพื่อความถูกต้อง
ผู้ใหญ่ที่โอบอ้อมอารีแก่ผู้น้อยและผู้ยากไร้
นักวิชาการที่เป็นมิ่งขวัญของนักวิชาการทุกคน
นักเศรษฐศาสตร์ที่ต้องการให้สังคมเป็นธรรมมากขึ้น
ผู้เลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยด้วยวิญญูญาณและการกระทำ
ผู้ใฝ่สันติที่สอนให้คนต่อสู้เพื่อเสรีภาพและสังคมที่เป็นธรรมด้วยสันติวิธี
คนไทยที่รักเมืองไทยและอุทิศตนรับใช้ประเทศชาติตลอดชั่วชีวิต
ผู้เสียสละที่ทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่เคยนึกถึงตนเอง
คนดีที่ทำความดีไว้มากจนเป็นที่ศรัทธาของทุกวงการ
มนุษย์ซึ่งปราศจาก โลภะ โมหะ และไม่เคยแสดงออกซึ่งโทสะ
ฯลฯ